OSVALD TOOMING

Luigelend

O. TOOMING LUIGELEND

O. TOOMING

LUIGELEND

Kolm jutustust

1956

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN

KUNSTILISELT KUJUNDANUD

P. Reeveer

2

Sõnajalaõis

1.

«See taru on tumm,» ütles Paavo Sild ja lõi sõrmenükkidega mõned korrad vastu mesipuu kollaseks värvitud seina. Liina Kullam lükkas näo eest üles tiheda traatvõrgu, mille külge õmmeldud valge riie talle nagu beduiini pearätt õlgadele langes. Kummardas siis, surudes kõrva otse lennuaugu vastu. Ta ei kuulnud midagi. Koputas nüüd ka ise, aga ikkagi ei vastanud mesipere ühtlase, kiiresti vaibuva kahinaga.

«Surnud,» noogutas ta. Noore tüdruku siniste silmade vaade ristus korraks vana mehe hallidega ja siis põgenesid pilgud teineteise eest.

«See on kolmas,» ajas Sild end sirgu ja haaras oma pikkade sooniliste kätega mesipuu tõrvapapiga üle löödud katuse äärtest, tõstes selle kergelt nagu laastu üles. «Rohkem neid ka pole. Üksvahe juba kartsin, et kõik lõpevad nälga ja kui sina poleks aidanud ja suhkrut muretsenud, olekski siin täna olnud vaikne nagu surnuaial... Kahju neist kolmest...»

«Viiekümnest kolm, see pole halb, eriti pärast möödunudaastast hullu suve.»

Sild tõstis kattepadjad mahapandud katusele ja hakkas kokkukititud vaheliiste konkspeitliga lahti kangutama.

«Ma olen vana mees, minu elupäevil on olnud igasuguseid aegu ja igasuguseid aastaid, aga teist nõnda vesist suve ma ei mäleta,» rääkis ta. «Ei tea, kust ta selle vee küll võttis, aga aina ladistas päevast päeva, et hakka kas või Noa moodi laeva ehitama. Mesilased ei lennanud nädalate kaupa välja, vaatamatagi oli teada, et kogutud toit jääb napiks, ja sellest ei jätku

järgmiste õiteni. Seepärast ma käisingi esimehele nagu uni peale, et muretse suhkrut ja muretse suhkrut. Mangusin nõnda, et endalgi hakkas halb. Olen nagu mustlase Aabram, kes käis kolm päeva Puka Peetri kannul, et vahetame, vend, hobused ära. Ei jäänud sammugi maha, sõi Peetril nõnda hinge seest, et too vahetaski oma uhke kõrvi mustlase kahekümneaastase paistetaotud setuka vastu. Aga meie esimehel on närvid nagu terastrossid, turtsatas ainult kurjalt, paaril korral isegi lubas, aga see oli sõjakavalus — sai seks korraks tüütajast lahti. Surevad maha meie linnukesed, haletsesin. Ega sind keegi süüdistama hakka, rahustas esimees, igaüks teab, et süüdi on taevataat, kes unustas need luugid valla, mis vett peavad. Viskas veel nalja! Nagu ma süü või vastutuse pärast, mul omal ei tulnud seda meeldegi. Neil ju ka igaühel hing sees... Eks vaata ainult nälgasurnud mesilast, kuidas ta on end könksu tõmmanud ja koonu kaugele ette sirutanud. Niiviisi vaevlevad seal mitte üks ja kaks, vaid sajad tuhanded... Rääkisin talle nõnda, aga esimees trummeldas vastu lauda ja küllap ei kuulnudki kõike, mida ütlesin. Viimaks kohmas veel niipalju, et kasu pole neist ka nagunii midagi, aina poputa ja toida, mata kolhoosnikute kallist raha... Ja mis sa oskad või saad talle vastu vaielda, kui mullu ei andnud mesila kopikatki puhast...»

Paavo tõstis raami üles. Kangestunud mesilasi pudenes alla pesaruumi; paljud olid pugenud peadpidi kannudesse, nagu lootes sealt piisakese mett leida. Aga kõik oli juba ammu kuivaks lakutud... Mesipuu põrand oli kaetud mesilaste liikumatute kehade kuhilaga.

Paavo suured, tugevad käed, tema sõrmed, mis painutadeski ei läinud enam sirgeks, raputasid ja pühkisid raamilt mesilasi ettevaatlikult ja hellalt, justkui võiksid need veel nüüdki haiget saada ja valu tunda. Mesiniku silmad, mis armastasid naerda, lõõpida ja vallatleda, olid tõsised, nukradki. Kuuskümmend viis eluaastat, millest ainult esimest kümmet võib lugeda lapse kooli- ja karjapoisi hõlbuaastate hulka, kuna kõik järgmised olid raske talutööga täidetud pikkade

päevade ahelikud, olid graveerinud oma vaod ja kortsud tema näkku, olid vajutanud vimma ta turja, olid mudinud ja muljunud niigi mitte kogukat meest, nõnda et Paavo jättis üsna kleenukese mulje. Ei oleks võinud arvatagi, et toosama mees polnud haiguse pärast veel päevagi voodis lebanud ja hambavalust teadis ainult niipalju, kui oli teisi kurtmas kuulnud. Kui ta parajas seltskonnas sattus jutustama oma tõestisündinud lugusid või oma vana kandle saatel laulis pisut tuhmil, kuid nobedal häälel mõnigi kord lõputuna näivaid ballaade, olid ta liigutused vilkad ja silmad erksad nagu mõnel kolmekümneaastasel. Juba Liina kõige esimestes lapsepõlve mälestustes oli mitte just väike osa alati naljatleval, sõbralikul, heatahtlikul Paavol ja seepärast oli tal praegu seda raskem vaadata mehe kurbadesse silmadesse ja ta tundis tõsist meelepaha kolhoosi esimehe ükskõiksuse pärast.

«Andis puhast või ei, aga igal juhul oli see esimehest hoolimatu. Ja ka halastamatu.»

Sild pani puhastatud raami tarru vahelaua taha.

«Tõsi ta ju on. Minu isa, olgu muld talle kadunukesele kerge, õpetas ikka, et poeg, kui tahad kedagi tundma õppida, siis pane tähele, mis ta teeb metsas ja mesilas. Kes ei armasta loodust ja läheb tuimalt ning ükskõikselt mööda mesipuust, on pehkinud südamega ja jäise meelega inimene...»

Mitte kaugel Paavost ja Liinast kõikus aia nurgas kahe posti vahel võrkkiige aeglaselt edasi-tagasi. Plangu taga kasvav madalakspöetud kuusehekk püüdis kinni tuulehood, nii et siin oli päike juba ammu sulatanud lume ja meelitanud niiskest mullast välja esimeste rohuliblekeste lillakad ninakesed. Täna oli siin nõnda palav, et kiiges lamav Elgi Sild heitis jaki seljast ja lükkas pluusikäised üles. Ta oli langetanud raamatu rüppe ja laskis päikesel kuumalt kõditada pikkade tumedate ripsmetega silmalauge. Paavo abiellus hilja, veel hiljem sündis neile tütar, kelle esimesed häälitsemised sulasid ühte ema viimaste ohetega. Elgi on emasse, kinnitas Paavo, nii kehalt, näolt kui loomult, ja tõepoolest oli raske Elgi juures leida midagi isale sarnanevat, ehk kui, siis ainult suured ja elavad

silmad, milledele Elgi nõnda uhke oli. Elgi kuulis isa ja Liina vestlust ja hüüdis silmi avamata:

«Te näite arvavat, et esimehel polegi paremat teha, kui mesilasi hellitada. «Kiire» kolhoos pole miljonär, raha ei tohi iga nurga taha loopida. Need ju rahva rublad...»

«Eks ta ole nõnda jah,» andis Paavo tütrele järele. Üks mesilane tiirutas ja tiirutas ümber ta pea ja lõpuks laskus linase valge kuue käisele. Paavo tõstis käe silmadele lähemale, ise tasakesi kõneldes:

«No-noo, ära karda, ära karda... Kui kena karvasekene sa oled, kohe näha, et alles päris nooruke. See on hea, see on väga hea, sest siis on su niigi lühikesed elupäevad veel ees... Nii-nii, pese aga silmad puhtaks... oh-hoo, kui kenasti su tiivakesed vurisevad... hoplaa!»

Mesilane tõusis lendu, joonistas kaare ümber mesiniku pea, kuid nähtavasti hindas oma jõudu üle, sest ta väsis, püüdis mesipuu katuseviilul maanduda, kuid kukkus maha. Ta turnis pehkinud oksakesel ja ronis siis möödunudaastasele nõgesetüükale. Juba siis, kui päike hakkas aia veertes hangesid kokku rõhuma, oli Paavo mesipuude ümbert lume laiali loopinud ja siia nõge ja tuhka siputanud, nii et kuigi põõsaste kaldail, kraavikallastel ja tiheda metsa all leidus määrdunud ja vett-täis lumelörtsi ja jääkeltsa, oli mesilas puhas ja kuiv. Kevad hilines tänavu, kalendri järgi oleksid pidanud juba õitsema pajud ja sarapuud, aga alles täna oli esimest korda nõnda soe ja tuuletu, et Paavo julges avada mesilaste pesaruumid põhjalikuks puhastamiseks ja läbivaatamiseks. Paavo jälgis kõrrel tiibu liigutavat mesilast ja kui see päikesekiirtes toibununa lendu tõusis, noogutas ta heakskiitvalt peaga. Ja alles nüüd jätkas ta:

«Eks esimehel ole, jah, omad mured ja muretsemised... Ja inimesed, kes mesilastest teavad ainult niipalju, et mett on hea moka peale määrida, arvavad, et mis nende linnukestega viga, las muudkui lendavad ja tassivad magusat kokku.»

«Kolhoosi nad küll jõukaks ei jaksa kanda,» pilutas Elgi silmi, sest üks mesilane laskus tema kohale keer-

lema. «Läinud aastal ei saanud sa vist küll isegi keeleotsa magusaks...»

Paavo turtsatas pahaselt, aga Liina tõrjus:

«Jälle sa selle õnnetu suvega...»

Paavo seadis kattelauad korralikult paigale, justkui vajaks ka surnud pere veel sooja.

«Kui mul oleks olnud raha,» rääkis ta, «ma poleks mangunud, oleksin ostnud neile ise suhkru. Nüüd mine sa tea, mõni ehk seljataga näitab näpuga, et kas-sa näed Silla Paavot, linnumagusast teisele üksi ei mõika, maarub suhkrut kah veel...»

«Ära liialda!» tõrjus Liina. «Vana Paavo ja ausus — need on meie kolhoosis kaks kokkukuuluvat sõna nagu päev ja valgus või maja ja aken...

Paavo tõstis katuse mesipuule tagasi, laskus rinnutsi sellele ja kavalalt silmi pilutades vaatas Liinale.

«Või nagu maja ja aken. Aga Väägveres elas mees, Villem oli ta nimi, kes oli nõnda ihne, et kui endale maja ehitas, tegi aknad kitsad nagu sahvri omad, et soe välja ei läheks ja palju kütet ei kuluks. Ühe toa tegi hoopis pimeda. Oli koonerdaja ja kopikakoi mees, ei ta jätnud tee pealt roostetanud naelajuppigi üles võtmata. Kui ta Liiva Hannuse juurde läks ja tema pimedasse tuppa mindi, komistati igasugusele kolile ja tavaarile, mida ta teab kust oli kokku tassinud. Põrandalaua alt, mis jala all kahtlaselt nõtkus, leiti plekktoos kuldrahadega, aga jalgadeta diivani vedrude vahelt paberrahanuustakud. Oli seal igasuguseid, küll maksvaid ja juba ammu paberilipakateks muutunuid. Kui surnult kuub seljast võeti, paistis paljas ihu — särki ta polnud endale osta raatsinud. On ju nõnda, et inimene püüab raha, aga raha püüab hinge. Elas mees nagu mutt ja maeti nagu vallavaene — ainult küüdimees kirstu jalutsis ja kaks haua kinniajajat järel.»

Pikk ja lai, vanaaegset viikingilaeva meenutav pilv lükkas oma täävi päikesele ja Elgi tõusis istuli, võttes jaki lahtiselt õlgadele. Paavo kallutas pead ja uuris laeva sõidukurssi. Kui palju kortse on ta näos, vaatas Liina, kulmudesse on kasvanud pikki halle karvu, neid jätkub kõrvadessegi ja juuksed on tal tihedad ja paksud. Mida karvasem mees, seda parem mesilaseõnn tal

on, armastas Paavo korrata. Nähes, et laev varsti vabastab päikese, aga et altpoolt on üles nihkumas uus sakiline ja sopiline pilverägastik, ajas Paavo end aeglaselt sirgu:

«Küll ma hiljem kannan need raamid ja tarud pinumaale, et neid seal puhastada. Kui sa väsinud ei ole, seaksime ka kaukaaslased suvekorda.»

Neid nobedaid, kergestiärrituvaid ja varguseväledaid peresid oli «Kiire» kolhoosis neli. Lõunamaalased olid paigutatud teistest mesipuudest veidi eraldi aia nurka ja nende poole minnes äratas Paavo tähelepanu omapärane hekikaunistus: kuuskede teravaist okstest oli läbi poetunud kuklasse lükatud lodumütsiga sarrisjuukseline pea. Kevadine päike oli meelitanud ninale ja silmaalustele tedretähnide tiheda tedremuna-mustri, kuna põskedel oli käisega laialihäiatud poripritsmete laike. Poiss viipas kutsuvalt peaga ja pilgutas ägedalt mõlema ümmarguse ja vilka silma laugudega — kõne, mida kõigi maailmajagude ja iga värvi kümne-kaheteistaastased ühegi sõnata mõistavad ikka ühtemoodi. Kui Paavo küsivalt kulme tõstis ja peaga Liina poole viipas, raputas nooruk nõnda pead, et salgud kahelepoole lendasid ja pani sõrme hoiatavalt suule. Aga oli juba hilja, sest Liina tabas Paavo tummkõne ja avastas seejärel ka hekki ehtiva peanupu.

«Ma nähtavasti segan . . .»

«Ei usu,» naeratas Paavo. «Mis on, Ants? Räägi julgesti, meil pole siin võõraid.»

Poiss oli ilmses kimbatuses. Ta surus esimese sõrmenüki vastu hambaid ja näis kaalutlevat, kas kõnelda või mitte.

«Sa vist ei tunne tädi Liinat?»

«Tunnen,» vastas poiss tema kasvu kohta ootamatult madalal häälel. «Ta on meie kolhoosi agronoom.»

«No vaat. Kui tunned, võid ka usaldada.»

Ants piidles Liinat altkulmu.

«Eks agronoom ja esimees ole ühes mestis,» ütles ta. «Hobusetalli juures mehed alles eile rääkisid, et esimees teeb Silla kaasiku rahaks. Eks Kaarelgi sellepärast . . . Ja ma ei usu, et tema,» väike lõug viipas Liina poole, «teistmoodi mõtleks kui esimees.»

Paavo astus lähemale.

«Tule siia, Ants, aga ettevaatlikult, et sa oma pükse lõhki ei kärista.»

Ants lipsas nagu nirk kuuseokstest läbi. Ta oli pikk ja peenike, lühikeseks jäänud pükste ja kasvamise jaoks ette suurematena ostetud säärikutega poiss. Ta piidles endise umbusuga silmanurgast Liinat.

«Nüüd jutusta ilusasti järjekorras ja selgesti, mis sul on pistmist Kaarli, esimehe ja kaasikuga.»

Poiss tõmbas otsustava liigutusega oma väikese, nupuga soni ettepoole ja seletas:

«Läksin täna kaasikusse, sinna kipub igal kevadel halle vareseid, harakaid ja metsnääre kogunema. Luuran seal ja äkki kuulen — saag teeb siih-saah, siih-saah. Kes seal saeb? imestan ja hiilin lähemale. Piilun kadakapõõsa tagant ja näen, kuidas Tagavere Kaarel on ühe jämeda kase juures põlvili maas ja muudkui viilib. Tead, tal on selline ühemehe saag, kadakast painutatud vibu peal, sellega on maru üksinda saagida. Teine kask oli juba juppideks tehtud.»

Paavo parem käsi, milles ta konkspeitlit hoidis, võbises tasa.

«Nüüd sa, poiss, küll vilistad mulle . . .»

«Ei vilista, ausõna. Mind torkas nagu naaskliga, et kui meie kaasik lagedaks tehakse, pole enam kusagil sõda ja Tarzanit mängida. Siis nagu torgati mulle pähe, et ega Silla Paavo juba ei luba ja pistsin tuhatnelja siia . . .»

Paavo näppis vasakut kõrvalesta, pani peitli taskusse ja võttis jälle välja, avas kord juba suugi, aga ei ütelnud midagi. Liina tuli talle appi:

«Jookseme kaasikusse, nabime metsavarga teolt kinni.»

Ta vabastas end näokattest, kohendas kiiruga heledaid käharaid juukseid ja sidus neile sinisekirju räti. Valge kitli hõlmu lahti nööpides seisatas ta võrkkiige ees. Pilvelaev oli eemale sõudnud ja Elgi oli end soojades päikesekiirtes mugavalt kiigesse kerinud, kokku pandud käed põse all ja näis suigatavat magusas unerammestuses. Ta oli ilus tüdruk, kui nad nooremad olid, siis Liina endamisi salamahti kadestas sõb-

ranna suuri tumedaid silmi, tema väikest lohukesega lõuga, eriti aga sirget kreeka nina. Liina oli juba ammu leppinud oma maatüüpi ninaga, leides koguni, et just selline sobis ja oli kooskõlas tema näoga. Plikakestena olid nad mõnigi kord põse põse vastu surunud, et mahtuda ühele peeglile ja mitte ilma kibeduseta tunnistas siis Liina endale, et Elgi näos oli kõik korrapärasem, ümaram ja pehmem kui temal. Kokkupandud kittlit tasakesi kiigele pannes muigas Liina endamisi kõike seda meenutades. Aeg ei ole vahet vähendanud, Elgi süvendas omalt poolt tasahilju kulmude tumedust ja huulte puna, kuna Liinas oli kõik nõnda, nagu looja oli ta maailma saatnud.

Elgi sirutas end ja avas laisalt ühe silma.

«Meie lähme kaasikusse», ütles Liina, «kas tuled kaasa?»

Elgi tõstis mõlemad käed pea alla ja sirutas end, nii et liikmed naksusid.

«Poiss kindlasti luiskab,» vastas ta silmi sulgedes. «Ja kui ei, mis see üks-kaks puud siis ikka ära ei ole. Ju tal siis kodus kütus otsa lõppes . . .»

Liina rohkem ei kutsunud, vaid hakkas järele ruttama Paavole, kes oli kiiruga näokatted, suitsulõõtsa, roobikesed ja kuketiiva kokku koristanud ja väljus aiaväravast. Ta läks otse, lühikese kerge kuue hõlmad nagu jänese kõrvad tuule käes hilpnemas. Ants lasi tema kõrval ülejala poolsörki, seletades veel kord, kuidas ta kuulis ja seejärel sündmuskohale hiilis. Liina kaotas varsti lootuse nendega sammu pidada.

Lehiste küla oli pikk, ta hooned asusid siksakilises reas ühelpool teed, iga hoonetegrupp teisest parajas kauguses, et oleks ruumi viljapuudele ja köögiviljaaiale, et varbadest põimitud aia või laudadest plangu vahelt välja lipsanud kanad-kuked otsekohe ei satuks siblima võõrast mulda ja sööma võõrast vilja, et iga õuel öeldud sõna ei oleks naabriõuele kuulda. Suvel ei paistnudki enamus hooneid teele, nõnda uppusid nad puude rohelusse. Sirgavere mõisnik tükeldas oma mõisat kitsilt, väikeste annuste kaupa, just sedamööda, kuidas rahakriis teda sundis, ja nõnda sai Lehistest pool talunike, pool popside küla, kus põllukrundi

vähesus andis igale jalatäiele maale kulla hinna, kus hariti üles kõik aiaveered, teeäärsed ja kivitagused ja kus lõpuks igast majapidamisest kujunes väike, tihti triiphoonega aiand, kust varahommikuti kägisesid Sirgavere, sageli ka lähima linna turule aiaviljakastidega täidetud plaanvankrid.

Kiirest käigust hakkas kuum ja Liina aeglustas sammu. Küll ta neile järele jõuab... Ja mine tea, kuivõrd õige Antsu sõnum ongi, temaealised oma seiklushoos ja jälitamisjanus näevad mõnigi kord kõige lihtsamas ja igapäevasemas sündmuses põneva ja ülikeeruka romaani üht peatükki. Kaasikus oli vaikne, polnud kuulda ei puude raginat ega kirvehoopide lajatusi. Kas mitte tuldud teed tagasi pöörata? Kui Antsu teade osutub ülielava ettekujutuse viljaks, tuleb sellest kena nalja- ja pilkelugu tema ja Paavo aadressil. Ta ju tunneb kõiki Lehiste elanikke, ta ei tea nende hulgas ühtki, kes raatsiks oma käe kaasiku külge panna. See oli Lehiste uhkus, vähestel linnadelgi on selliseid looduslikke parke, kus leidus varju kuumal suvepäeval, kuhu ehitatud kiigel käisid noored õhtuti huikamas, kus sügisel kasvasid karvaseservalised riisikad ja paksud, kollakanahalised kaseseened. Küla jõngermannidele oli ta lausa paradiisiks: siin olid nende jahimaad, siin mängiti peitu ja hiljem keerukamaid jälitusmänge, siin olid kogunemispaigad ja nõupidamisplatsid, siin löödi õhtuti üles indiaanilaagrid ja süüdati lõkketuled. Ja kas vähe oli saadud siniseid muhke otsaette, kaotatud verd ninast ja huultest, kannatatud vaikides marrastusi ja kriimustusi kätel ja jalgadel, kui löödi päris tõsiseid lahinguid Sirgavere alevipoistega, kes aeg-ajalt püüdsid oma mõjuraadiust laiendada Lehiste tuhande-võimaluse-kaasikule.

Ühte otsapidi tungis Lehiste küla nagu kiiluga kaasikusse ja siin, esimeste puude all, ootasid kaks väledajalgset tõttajat Liinat. Ootasid, aga kui Liina viimaste majade tagant nähtavale ilmus, ei andnud kärsitus neile kauem asu ja nad kadusid puude vahele.

Kaasik kooldus ümber poole Lehiste küla nagu teda enda kaissu võttes. See küll polnudki puhastverd kaasik, siin kasvas vahtraid, saari, pihlakaid, veelgi sage-

damini pärni ja vahetevahel ajas oma haralisi ja sõlmelisi oksi laiali üksik tammgi, aga ilme andsid metsasalule ometi mustade laikudega kirjatud valgetüvelised sirged kased ja sellepärast öeldigi — kaasik. Liina tundis siin iga puud ja iga põõsast, iga suuremat kivi, iga orgu ja künkakest, — oli ju see temagi lapsepõlve mängumaa. Paavo Silla ja Joosep Kullami isad ostsid krundid ühel ajal ja said seega naabriteks, Liina ja Elgi olid siin kolmandaks põlveks. Nad olid üheealised, juba mudilastena veeresid nagu kaks murumuna üheskoos, kahe talu lambad ja veised olid nende ühise valve all ja ka kooliteed Sirgaverre ei alustatud kunagi üksinda. Alles pärast keskkooli viisid teed neid lahku, kuid ka mitte kauaks: aasta eest pöördus Elgi kodukohta «Kiire» kolhoosi raamatupidajaks ja eelmisel sügisel jõudis ringiga tagasi ka Liina: pärast Põllumajanduse Akadeemia lõpetamist suunati ta Sirgavere traktorijaama agronoomiks ja siin korraldas ta juba ise nõnda, et tema töökohaks jäi «Kiire» kolhoos, millesse kuulusid ka Lehiste küla maad. Liina vanemad surid, kui ta õppis teist aastat Tartus, ja kodukülla jõudnud, oli ta esimesi käike Paavo juurde. Elgiga olid nad lahutamatud, kuid mitte nõrgemad polnud sidemed ja mälestused, mis teda köitsid rahuliku ja mõnusajutulise mesinikuga. Elgi kartis mesilasi, ta pani vaid vastumeelt endale ette traatvõrgust näokatte, et isa aidata, aga Liina oleks kas või päevad läbi mesilas askeldanud. Nüüdki kasutas ta sageli oma väheseid vabu tunde, et lipsata mesilasse, kus ta aitas Paavot «linnukeste» hooldamisel või istus niisama vaikselt, käed rüpes, mõne lennulaua kõrval ja jälgis virkade meekandjate lendu ja askeldusi. See oli ikka ja alati endine, kuid ometi alatasa vahelduv, uus ja huvitav nagu vete mäng kosekärestikus.

Puude vahel jõudis Liina Paavole ja Antsule järele, sest teejuhina kõige ees ruttavat Antsu hoidis siin tema piilurivaist tagasi: sündmusekohale peab jõudma nõnda, et kurjategija tabataks otse teolt. Nad liikusid peaaegu hääletult, sest lumi oli möödunudaastased lehed tihedasti maadligi vajutanud, nii et sinililled pidid kogu oma rammu kokku võtma, et end sellest

koorikust läbi suruda. Vanad pehkinud lehed ei suutnud vastu panna noorele kasvujõule ja siin-seal olid lillekesed end juba sirgu ajanud ja oma heledad silmakesed avanud.

Ants pöördus ja tõstis hoiatavalt sõrme suule. Siin kasvas lehtpuude seas paar-kolm kuuske, mis külvasid kogu ümbruse üle oma kergete seemnehelvestega, millest oli kasvanud madal ja tihe kuusetihnik. Ants libises sellesse nagu sisalik ja viipas teised endale järele. Oksi kõrvale painutades nägid nad meest, kes raske kasekangiga püüdis langetatud puutüve üles tõsta.

«Jõudu tööle!» hüüdis Paavo lähemale astudes. Mees nõksatas sirgu, nii et kang matsatades alla langes.

«Abi kulub sul vist marjaks ära,» jätkas Paavo, kui mees sõnagi lausumata tulijaile vastu põrnitses. Aastaid oli mehel kindlasti üle poolesaja, ta oli kulunud rebasenahkse läkiläki kõrvad üles tõstnud ja koduvillasest paksu pintsaku kuivanud oksajupile riputanud, aga ikkagi läikis ta otsmik higist. Tugevate põsesarnadega, kandilise lõua ja tumedate, kahele poole sorgu vajunud vuntsidega nägu jutustas kohkumisest, hirmustki. Kui ta tulijad ära tundis, hakkas ta üleskeeratud käiseid aegamisi alla oma rohkem soonesõlmelistele kui lihaselistele käsivartele keerama. Ja nagu tahtes näidata, kuivõrd vähe ta hoolib segajaist, kummardus ta tagasi kangi juurde.

«Pigistas sae kinni, ah?» küsis Paavo pead kallutades, nagu oleks ta töömehele appi tulnud. «Ega sa üksinda küll sellele puule tuult alla ei tee.»

Mees pilutas silmi ja muigas ühe näopoolega. Ta ei uskunud Paavo Silla rahulikke sõnu, ta teadis, et oli tabatud kurjalt teolt ja kohmetuse asemele ilmus ta vaatesse tigedust.

«Ära sa minu pärast muretse, küll tulen toime,» ütles ta ja läks pintsaku juurde, koukides selle taskust endale paberossi suhu. Istus siis pakuotsale ja tikust tuld krapsides pomises: «Oligi aeg suitsutundi teha, turi päris niiske kohe . . .»

Mees istus ja teised kolm seisid poolringis ta ees. Kõigil oli nagu piinlik, keegi ei teadnud, mida öelda või teha. Lõpuks vangutas Paavo etteheitvalt pead:

«Kaarel, Kaarel, seda ei oleks ma sinust küll uskunud...»

Vuntsidega mees tõmbas pika sõõmu ja kui keegi rohkem midagi ei lausunud, ümises:

«Ei tea mis taevaingliks sa mind pidasid...»

«Need pole ju sinu kased!»

«Oled sa metsavahiks hakanud või?»

Ants-poiss turtsatas, taipas siis naeru kohatust, surus peo suule ja punnitas põski, nagu oleks tal väga raske tõsine olla.

«Mis sellest, et ma pole metsavaht...»

«Ära siis topi oma nina sinna, kus pole pragu ees!»

Liina juba kartis, et Paavo süttib, et nüüd läheb jagelemiseks ja riiuks ja oli üllatatud, kui Paavo laskus hoopis Kaarli kõrvale kasenotile ja vaikselt, rahulikult, nagu koerustükilt tabatud poisikesega tõreldes kordas:

«Kaarel, Kaarel...!»

«Mis sa tänitad nagu palvemoor...»

«Kas sa ei mäleta, Kaarel, kuidas me üheskoos, nii sina kui mina ja teised meie külast noori võsusid kokku kandsime ja siia kokku istutasime? Kui olime noormehed, oli kasesalu hoopis väiksem, niipaljukest kui meie isad olid istutanud. Igal kevadel tõime siia noori puid juurde...»

«Paljuks mina... sina olid see ninamees ja istutaja...»

«Üksinda ei pane keegi metsa kasvama. Jah, aasta-aastalt laienes meie kaasik ja puud kasvasid kui osjad. Oled sa unustanud, Kaarel?»

Kaarel võttis paberossikoni pöidla ja keskmise sõrme vahele ja laskis nipsiga kõrges kaares kaugele.

«Pole mul nõnda kuke mälu ühti...»

«Ja ikkagi tulid sae ja kirvega?»

Kaarel tõstis pea ja tagaaetava, nurkasurutu pilguga vaatas kord Paavole, kord Liinale otse silmadesse ja nagu maharebitud paisu tagant purskusid tal sõnad nõnda kiiresti, et komistasid üksteisele:

«Nagunii võetakse kõik maha, kogu kaasik tehakse lagedaks, mis ma siis veel pidin ootama. Ma saan iga päev kodus naise käest võtta, et mis mees sa ka oled, ei too korralikke puidki koju, sussita hagudega, nõnda

et silmad suitsust kibedad. Et mine vaata teiste pinumaadele, aina puhtad kasehalud riitades, kuivad nõnda et heliseb. Nagu ma ise poleks näinud! Ümberkaudsetes metsades aina saetakse ja tihti noori, kasvavaid, käevarrejämedusi kaski. Millal enne talumees pliidi all kaski põletas, aga nüüd kuusk, mänd ja lepp nagu polekski enam puud. Seda teie ei näe, sinna keelama ei lähe. Nüüd on siis otsaga ka siia jõutud. Suurmaa Juhan ise kõneles, et nad olid juhatuses otsustanud meie kaasiku kirve alla anda. Vaata, Paavo, korraks siia.»

Kaarel nihkus edasi, nii et hakkasid paistma vanad lõikejäljed, nõnda väljakasvanud ja laiaksvalgunud, et ei Paavo ega Liina osanud neist midagi välja lugeda. Kaarel urgitses krobelistelt armidelt sammalt ja korpa ja kellelegi otsa vaatamata jätkas:

«Need on K. R., Kaarel Rand. Enda käega lõikasin need tähed puusse, mille ise istutasin. Sa veel küsid, Paavo, kas ma mäletan! Mäletan nõnda, et saen oma kased ise, ma ei jäta neid võõraste ragistada.»

Kaarel rääkis viimased laused vaikselt ja aeglaselt ja hoidis end nõnda, et teised ei näinud ta nägu. Paavo oli langetanud pea, uuristas nimetissõrme küünega kasekorbas ja vaikis. Ants oli unustanud suugi lahti ja kuigi ta ei taibanud kõike, mõistis ta ometi, et Kaarel polnudki tavaline metsavaras, kes vastutust kannab seaduse karmi ja selge tähe järgi.

Liina nihutas kuue Kaarlile lähemale.

«Ärge külmetage ennast . . . Aga jutt kaasiku mahasaagimisest on kindlasti ainult mingi rumal väljamõeldis. Ma pole sellest midagi kuulnud.»

Kaarel hakkas pintsakut selga ajama.

«Kes teile seda helistama tulebki. Esimees on meil kärme mees, üks-kaks ja ongi valmis. Mis tehtud see tehtud, ega mahasaetud puid keegi uuesti kasvama pane. Ja miks ta peakski sellest agronoomile kõnelema?»

«Oleks ikkagi kuulda olnud . . .»

«Ongi. Rahvas teab. Ja pole vähe neid, kes pead noogutavad ja kiitvalt takka laulavad: õige, mis see mets seal seisab niisama, aga normipäeva eest loetakse ainult kopikaid.»

«Lehiste külast sa küll selliseid ei leia . . .»

«Sa, Paavo, ära mõõda kõiki enda järgi. Ja kui ka Lehistest ei leiagi, ega siis Lehiste ole veel terve kolhoos . . . »

«Aga sina tulid ise . . .»

Kaarel võttis kännust, mille koort mööda ümberringi mahla alla nõrgus, kirve ja hakkas nimetähe arme segamini täksima.

«Lasin maha ainult enda kased, teisi ma ei puutu . . .»

«Enda? See ju meie kõigi kaasik!»

Kaarel lõi kirve nukkapidi kändu tagasi ja näis millegi üle mõtlevat. Ohkas siis ja läks pooleli läbisaetud kase juurde.

«Mis siis ikka, eks tehke protokoll . . .»

Tahtis tõmmata sae puust, aga see oli sinna nagu tinutatud. Katsus ühe käega kangist tõsta, et teisega samal ajal saag välja nihutada, aga raske toores kask ei kerkinud millimeetritki.

«Oota, proovime kahekesi», läks Paavo talle appi. «Liina võtab sae.»

Kang naksus, aga pidas vastu ja tüvi kerkis maast niivõrd, et enam ei pitsitanud saelehte endasse. Sõnagi lausumata hakkas Kaarel tööriistu kokku koguma.

«Olgu's protokolliga kuidas on,» venitas Paavo, «aga see asi tuleb kuidagi korraldada. Saetud puid niiviisi maha pehkima jätta oleks ka rumal.»

«Lähen ise esimehe jutule,» vastas kirvest vöö vahele seadev Kaarel. «Mis seal salata, olin veidi tormivõitu, saatan ei tule ju alati saabastes, vaid tihti hiilib ligi sukis . . . Aga mis tehtud see tehtud, ma pole mees, kes sööb ja salgab.»

«Täna on pühapäev, kontoris pole hingegi,» ütles Liina. «Te tulge homme hommikul vara, ma olen siis ka seal, räägime esimehega kahekesi. Küll kuulete, et uskusite tühipaljast külanaiste kõmu.»

«Hea oleks, kui on ainult naiste kõmu,» keeras Kaarel sae nagu laia läikiva vöö endale ümber keha, viskas köiepuntra õlale ja, juba minekul, lisas: «Eks ma siis tule homme. Jumalaga!»

Lahkuja jalg oli raske, iga sammuga tõstis ta üles laia vao vanu pehkinud lehti. Paavo ja Liina vaatasid talle järele, kuni Kaarli kogu kadus puutüvede vahele. Ants piidles neid kõrvalt ja ta ei osanud olla ei kurb ega rõõmus — see metsavarga tabamine ei vastanud ühegi joonekesega ülipõnevale ja keerukale kujutlusele, mis ta endale sellest tuhattulist Paavo poole kihutades oli loonud.

Paavo istus lahti saetud notile ja maast peotäie niisket ja pehmet saepuru korjates hakkas rääkima:

«Kaarel on alati olnud keevaline, järsk ja teinekord mõtlematugi, isa oli mees nagu muistegi, ainult tee oli tal kangesti kõrtsi poole viltu ja ta rohkem plaanitses kui tegi. Kaarel päris temalt koos talukesega seljatäie võlgu ja eks vekslid olid vanasti talumehele hullemaks kui veskikiviks kaelas. Rabeles Kaarel mis ta rabeles, aga kivi tiris teda ikka rohkem ja rohkem maadligi, kuni talu läks haamri alla. Meil oli küla peale üks puuk, Kirmas oli ta nimi, kes sahkerdas ja hangeldas ilmapidi ja laatumööda ringi ja temale oli isade krundist vähe, ta ahmis aga kust sai maad juurde. Tema see mees oligi, kelle sõna peale haamer viimast korda paugatas. Kaarlile jäid ta höövlid-peitlid ja saed-kirved. Ta oleks võinud minna kas või maailma teise serva, sest ta on osavate kätega puutöömees, aga küllap kodukandi karask oli talle armsam võõrast saiast. Lõi endale küla serval vabale vainumaale väikese majakese püsti, mis polnud suurem korraliku talu heast saunast. Aga Kirmas ei olnud end veel täis ahminud, ta ostis riigilt selle vainumaatüki ja jälle oli tal Kaarel jalus. Koli välja, käratas Kaarlile. Kaarel ei läinud, see ju tema saun. Minu maa ja minu saun, kostis Kirmas ja kutsus politseiniku appi. Mis pidi Kaarel oma majakesega tegema? Nüüd oli hilja kahetseda, et ta polnud õigel ajal oma maa-alusele lapile peremehepabereid muretsenud. Kuhu minna? Tuld räästasse pista ei tohtinud, siis oleks pistetud pokri. Siduski Kaarel lõpuks höövlid-peitlid, ja sae-kirved kompsu ja läks. Kirmas rõõmustas, et ehitab endale Kaarli majast vägeva vihusauna. Läks vaatama, aga kui välja tuli, siis sülitas ja vandus, nii et taevas lilla:

Kaarel oli kõik seinad oherdiga auke täis lasknud. Maja oli nagu sõelapõhi, tuul vuhises igast kaarest sisse ja välja, ei see kõlvanud enam muuks, kui ahju kütteks. Seesugune mees on Kaarel...»

«Aga omavoliline puuraiumine on vargus, kuulub paragrahvi alla.»

«Seda muidugi... Peab Kaarlit kuidagi aitama...»

Ants taipas, et neilt kahelt pole midagi «marudat» oodata ja tasahilju poetas end kõrvale ja kui arvas, et teda ei nähta, andis päkkadele tuld. Ei Paavo ega Liina märganud oma teejuhi põgenemist, tõtt öelda olid nad tema hoopiski unustanud. Kuid ka lahkuda ei raatsinud nad kaasikust, mille raagus, alles üsna pisut paisunud pungadega oksad tasakesi tuules kahistasid, kus väike lepalind oksalt oksale keksides ja siuksudes pesapaika otsis ja kus ümberringi oli vaikne, kodune ja rahulik.

Ja Paavo mõtles, et peab juhatuses peale käima, et saepakud siit ruttu ära veetaks, et veel tänavu siia istutada noored puud. Seekord pärnad.

Liina silmad jälgisid kõrrelt kõrrele laperdavat kirjut liblikat ja ta kujutles, kuidas ta homme esimehega päris kurjalt ja mehiselt tülitseb, kui peaks kriipsuvõrdki tõsi olema, et ta kavatseb Silla kaasiku rahaks teha.

2.

«Kiire» kolhoosi agronoomi Liina Kullami vahekord esimehe Andre Paaliga oli asjalik — nad ei tülitsenud ega sõbrutsenud. Liina oli juba ligemale aasta «Kiire» kolhoosis, kuid nad rääkisid endiselt teie ja Liina polnud veel kordagi käinud Paali korteris. Mingi nähtamatu vahesein hõljus nende vahel ja kui oleks küsitud ükskõik kummalt, nad ei oleks osanud seletada, milles see seisab, rohkemgi, nad oleksid imestanult õlgu kehitanud: mis vaheseinast te räägite?

Võib-olla oli distantsi püsimise üheks põhjuseks vanusevahe. Andre Paal oli astunud üle küpse meheea läve, tema neljakümne kaht eluaastat märkisid hallid laigud meelekohtadel ja lage keerasmik otse lagipeal,

mida enam ei suutnud katta ka ülepea kammitud hõredad juuksed. Ta kaldus ümarusele, kuid veel mitte sedavõrd, et oleksid vähenenud temale loomupärased liikuvus, rahutus, alaline püüd midagi teha, algatada, edasi viia, kusjuures ta kunagi ei kaotanud kindlat pinda jalge alt. Ta teadis seda, uhkustas sellega ja kui Liina algul arendas tema kuuldes mõningaid kaugeleulatuvaid tulevikuplaane, muigas Paal üleolevalt:

«Minu juurde ärge tulge fatamorgaanadega. Mina olen praktik ja läbi ning läbi teoinimene.»

Liina tõmbuski tagasi oma igapäevase töö juurde. Ehkki ta oleks kõlvanud vanuselt Paalile tütreks, oli ta rahulikum, püsivam, temas polnud püssirohulaenguid, mis Paalis alatasa süttisid ja teda kolmandast kukelaulust tulede kustumiseni jalul hoidsid, nii et mõnigi kord imestati, millal esimees küll magab. Mind ei saadetud kolhoosi toolipatja soendama, naeris Paal siis vastu ja päeva jooksul kostis tema võigu ratsatäku hirnumist sopilise ja haralise kolhoosi igas nurgas. Ta suhtus Liinasse väikese üleolekuga tema nooruse pärast, kuna tal polnud suuremat usku «plikatirtsudest spetsialistidesseninatarkadesse», kuid ometi ei saanud ta salata, et Liina on agrotehnika keerdküsimustes temast palju rohkem kodus ja kui ta nägi huvi ja kiindumust, millega Liina oma töösse sukeldus, jättis ta agronoomile üsna vabad käed. Ent ainult põllul. Kui Liina ükskord katsus esimehele kõnelda lasteaia hädavajalikkusest esimeses põllutööbrigaadis, kus väikeste lastega emasid oli palju, kähvas Paal päris teravalt, et kokki on iga kolhoosi jaoks nagunii ülemäära palju, jäägu traktorijaama agronoom oma liistude juurde. Liina kohkuski vaikima ja kuna Paal mõnel teiselgi korral leidis momendi meenutamiseks, et ärgu Liina kulutagu oma aega ja energiat muule, kui oma eriteadlase otsestele ülesannetele, jäidki probleemid, mis polnud otseselt seotud põldude viljakusega, Liina vaateväljast välja või vähemalt libisesid tema pilgud neist üle. Seepärast ta ka esmaspäeva hommikul viivitaski, enne kui viis jutu Lehiste küla kaasikule.

Paal lõpetas vaikse lauluviisi, mille saatel ta uuris rajoonist saadud ringkirja kevadkülvi kõrgel agroteh-

nilisel tasemel läbiviimise kohta. Paberinuga lugemisjärge hoidma nihutades küsis ta:

«Miks teid see kaasik huvitab?»

Liinale meenus juhtum lasteaiaga — just samasuguse küsimusega oli Paal ta siis kõrvale tõrjunud — ja ta ägestus, nii et õrn puna ta põskedele tõusis, ning vastas teravalt:

«Käin seal pühapäeviti jalutamas, sellepärast!»

«Nõndaks,» venitas Paal. «Aga mina, puupea, jälle mõtlesin, et meie agronoom plaanitseb, kuidas metsatukkade aluse jõude mustmullamaaga külvipinda laiendada.»

«Nagu meil oleks vähe ülesharimata kõlvikuid...»

«Põllumaad meil üleliia pole, laiutada sellega ei tohi. Tõsi, soistunud alasid on, aga nende kuivendamine nõuab rasket kapitali, mida «Kiire» turi veel ei kanna. Mets on kasutamata kullasoon...»

«Nii et ikkagi õige?»

«Mis asi?»

«Et Lehiste kaasik on määratud... laastamisele.»

«Kiire» kolhoosis ei laastata midagi, niikaua kui mina siin esimeheks olen! Kirjutage see endale kõrva taha!»

Nad oleksid öelnud veelgi teineteisele teravusi, aga koputati ja kui keegi ei vastanud, paotati uks ja Kaarli pea ilmus ettevaatlikult nähtavale.

«Arvasin, et siin pole kedagi,» vabandas ta ja astus tuppa. Kuigi ta tumedad juuksed ikkagi olid säuras, oli ometi näha, et neid oli hiljuti kammitud, nagu olid ülespoole keeratud ta pikkade vurrude teravakskruvitud otsad. Mõlema käega hoidis ta pealael kokkuseotud kõrvadega karbust, tammus veidi aega jalalt jalale ja venitas siis:

«Tulin nende kahe kase pärast...»

«Jälle kased!» turtsatas Paal. «Seleta siis ometi, missugused.»

Kaarel vaatas Liinale ja ta silmades oli selgesti loetav imestus: kas siis ei rääkinudki? Nüüd jutustas Liina kogu eilse loo. Kui ta lõpetas, lisas Kaarel, veeretades mütsi käte vahel:

«Ma tasuksin kolhoosile ära, maksaksin turuhinna. Võiks ka töötasust maha arvata...»

«Kas pakud on kõik seal, või tassisid muist juba ahju?»

«Et neid seljas kanda, peaks olema mitme karu ramm. Kõik on seal, nii tüükad kui oksad.»

Paal vaatas Kaarlile, kes oma pilgu kätele langetas, ja vangutas etteheitvalt pead:

«Ai-ai-ai! Kui igaüks nõnda omal volil saagima hakkab, kuhu siis jõuame? Elaksime varsti lagedal nagu kõrves.»

«Ma pole varem tikkugi võtnud ja ei puutu ka edaspidi. Aga seekord lõi nagu piiritus pähe, kui kuulsin, et meie kaasik on sae ohvriks antud.»

Paal lasi väikest vilet.

«Või jälle — kaasik võetakse maha. Olete nagu kokku rääkinud, ikka üks ja sama jutt. Kuigi võetakse, mis siis? Kas viiskümmend tuhat rubla jookseb kolhoosil piki külge maha? See on ju peaaegu rubla iga tööpäeva kohta. Kõik ütleksid mulle selle eest aitäh, aga Ranna Kaarel mitte, temale on see metsatukk pühapaik. Said siin oma eidelt vist esimese musu.»

Kaarel kägardas läkiläki oma peodesse kokku, ümahtas:

«Kuidas siis jääb, kas saab rahaga?»

Nüüd soolasin pisut üle, mõtles Paal. Selle kaasiku pärast võib tulla ütlemist ja jagelemist rohkem, kui arvata oskasin, kui juba Kaarli-taolised, kes päeva jooksul vaevalt suu paotavad, selle pärast keema löövad. Võib-olla tuleb meest koguni tänada, et otsa lahti tegi. Kahe kase saagimisest elevanti puhuda pole mõtet ja Paal arvas juba, hoopis leplikumal toonil, et kui laseks jutu lahti, nagu oleks tuul kased maha murdnud, siis annaks asi end ehk korraldada. Las kolhoosi metsavaht arvestab välja, mitu tihumeetrit seal materjali on.

Kaarel noogutas nõusolekuks peaga ja kui keegi midagi rohkem ei öelnud, surus mütsi sügavalt pähe ja lahkus.

Paal kõndis paar kiiret tuuri piki kabineti diagonaali, peatus siis Liina ees.

«Näete nüüd, milliseid igandite-pomme inimesed endaga kaasa lohistavad. Vargus, mille põhjustas era-

omandi-pisik! Kaarel loeb end nende kaskede peremeheks, mis ta kunagi hallis igavikus talgute korras istutas, ja kui kuulis, et neid võidakse üldsuse huvides maha saagida, ruttas ise jaole. Kaarlist ei oleks osanud seda uskudagi, ta on ju kodanlikul ajal palju kannatanud kehvik-käsitööline, kellest hoolsamat töömeest ma kolhoosis järsku ei teagi. Ja-jah, egas muidu öelda, et ei sina või teada, mis minu toa peal on, nagu mina ei või teada, mis sinu südames on.»

Tehes jutuga veel mõne käänaku, jõudis Paal tagasi kevadkülvi teostamise käskkirjale. Liina oli seda lugenud juba laupäeval ja mõni aeg Paali kuulanud, ütles ta:

«Selles ringkirjas on vähe uut. Et kevadkülv tuleb teostada kõrgel agrotehnilisel tasemel, seda teame ilma nende tosina tihedasti täistipitud poognatagi... Aga meil jäi jutt pooleli kaasikust...»

Ennäe, kui kangekaelne ta on, mõtles Paal üle laua Liinale otsa vaadates. Nooruke teine alles, taipu ja teadmisi on tal naise kohta üleliiagi, aga nõnda visaks ei oleks osanud arvatagi. Tundes, et selgitamisest ei pääse, rääkis ta vaiksel, mahedal toonil:

«Tõsi, Lehiste kaasiku küsimus tõsteti juhatuses üles. Ettevalmistavalt, mõttevahetuse korras. Mulle näis, et rõhuv enamus, toonitan — rõhuv enamus oli selle poolt, et «Kiire» kolhoosi käibesummasid tuleb metsa müümise teel suurendada. Ostja meil on, puidutöötlemise artell pakub head hinda. Artell on nõus oma masinatega tasuta ka kännud katlakütteks välja juurima. Seal on hea mullamaa, osa võtame põllu alla, osa anname sportlastele. Meie sportlased söövad mul hinge seest, muudkui — staadion, millal saame staadioni! Las ehitavad sinna. Ei-ei, mulle pole tarvis pidada jutlust ilust ja tervistkosutavast puhkusest, mida pakub kaunis kasemets, küllap ma olen vist rohkem käinud ja näinud kui ükskõik kes teine meie kolhoosist, kuid meie peame arvestama praktilise elu vajadustega ja neile alluma. Kaasiku müümise ideel on nõnda palju häid ja kasulikke külgi, et nende raskuse all olin sunnitud nõustuma minagi...»

«Aga keskus? Lehiste ja Sirgavere vahele oli ju kavandatud «Kiire» kolhoosiasula...»

«Need kaks kava ei eita ju teineteist. Mets segakski asula plaanipärast rajamist. See kauge tulevikuprobleem ei oma aga praegu aktuaalset tähtsust, liiati et on üles tõstetud mõte «Kiire» kolhoosi keskus rajada mitte siia, vaid Pukka.»

«Seal pole muud kui vana mõisa häärberilogu, mida iga esimene tugevam tuulehoog võib ümber lükata.»

«Aga seal on «Kiire» geograafiline keskpunkt. Ja teine pluss — jõgi. Jõeäärsed luhad on soostunud, aga kui laseme ekskavaatoril jõest läbi sammuda ja tõmbame sisse kuivenduskraavid, pole looduslikumalt kaunimat kohta tahtagi. Ehitame sinna sellise musterasula, et aina imesta, andke ainult aega kosuda...»

«Siin teostati mõõtmisi, koostati plaan...»

«Tehti ainult mõningad eeltööd ja visandid. Detailplaani pole, ehitatud midagi pole, nii et kõik annab end hõlpsasti ringi korraldada. Peab omama paindlikkust, arvestama elu vajaduste ja nõuetega, mitte aga kivistuma ja tarretuma...»

Hõlpsasti, hõlpsasti, hõlpsasti! kumises Liinal kõrvus. Paal tõstab mõne lausega kolhoosiasula viis kilomeetrit edasi, aga kuhu jäävad siis ometi Liina unistused «Kiire» kolhoosi tulevikust? Nagu suure mosaiikpannoo oli ta selle kild killu järele kokku kandnud, oli mõttes rajanud Lehiste ja Sirgavere vahele valgetüvelise kaasiku veerele kolhoosikeskuse. Jah, ühele poole jääks kaasik, teisele poole aga palju hektareid enda alla haarav viljapuuaed, nii et «Kiir» kevaditi upuks õite roosakasvalgesse lumme ja sügiseti koolduksid puude oksad viljade koorma all maani. Ta nägi sageli seda tulevikupilti nõnda selgesti enda silme ees, et sõites jalgrattal või astudes jala Sirgaverest Lehiste poole, lasi ta pilgul ringi lennata ja mõtles: seal on kolhoosnikute majade pikad rivid, seal klubihoone, seal lasteaed, aga taamal pikad karjalaudahooned silotornide punaste kiiverkatuste ja tuulerootorite tiirlevate tiibadega.

Liina pikk vaikimine tegi Paali rahutuks. Tea, mis ta peaks nõnda aknast välja põrnitsema, nagu poleks enne vastasmaja lagedat, päikeses ja vihmas luitunud seina näinud. Esimees köhatas tasakesi, lõpuks lausus:

«Miks te nõnda ... selle kaasiku küljes ripute?»

Nagu tülikaid mõtteid laiali pillutades raputas Liina oma heleblonde juukseid ja esimehe poole vaatamata ütles:

«Ma lihtsalt ei oska Lehistet, ei oska »Kiirt» kaasikuta ette kujutada. Ma ei suuda elada silmad mullas, et teed oma kaheksa või kümme tundi tööd ja mis peale seda, see mind enam ei huvita. Mulle on vähe sellest, et tean, mis on, ma tahan teada, mis tuleb, kuidas me homme elama hakkame. Ehitasin mõttes «Kiire» kolhoosile keskuse, jättes alles kõik, mis meil siin on ilusat, muutes seda mitmekesisemaks ja kaunimaks. Sellele pildile ei mahu kolhoosi esimees kirvega kaenlas. Mis siis ikka ... see oli kõik ainult tütarlapselik õhuloss ...»

Liinal oli kurgus nõnda kibe ja kitsas, et ta lahkus pooljoostes ruumist. Paal vangutas talle pead järele, ümises:

«Kahju, kahju. Nõnda noor, aga juba närvid ...»

Tõusis siis ja astus akna alla, nagu võiks ta sealt veel agronoomi näha. Imelik tüdruk, too agronoom. Noored kipuvad «Kiire» kolhoosist lahkuma, peale kooli ja sõjaväeteenistust kaovad tihti nagu tina tuhka, aga Liina Kullam näib rippuvat kolhoosi küljes nagu laps ema kaelas, kuigi ka tema on noor. Ega's ta ometi mõtle endale siia igaveseks pesa ehitada! Räägitakse, et ta olevat mitutpidi andekas, luuletavatki, vaevalt ta kavatseb oma talenti siia matta. Ei mina ega tema ole selle kolhoosiga laulatatud, milleks siis silmi punaseks nutta selle pärast, kuidas siin viie või kümne või koguni viiekümne aasta pärast välja näeb? Mina olen nagu veerev kivi, võib-olla juba homme öeldakse, et võta kimpsud-kompsud ja ...

Paal jättis mõtte katki. Ei, seekord vist enam ei öelda ... Peab ise kuidagi korraldama ... Kui oleks just loodud põllumeheks, kui siin oleks kogu elamine ja pesapaik, ega see olekski kõige viimane elukoht maailmas ...

Paal heitis pahaselt käega ja istus, tõmmates loiu liigutusega kevadkülvi-ringkirja lähemale ...

Liinal oli kitsas, ta igatses välja põldudele, kuid kantselei ruumis haaras Elgi tal piha ümbert kinni.

«Ära torma!» surus ta Liina enda vastu. «Ja teiseks: ära mossita. See teeb ruttu vanaks ja turris nägu ei sobi sulle mitte raasugi. Olen sulle palju kordi ninakese peale kirjutanud, aga ikka sa unustad, et ära võta midagi liiga südamesse. Ei ole midagi jäädavat, igavest, kõik muutub ja kujuneb. Rohkem huumorit!»

«Tahaksin nutta, aga mitte naerda.»

«Lollus. Nutta? Ei tea, mille pärast? Metsatukki on maailmas palju, ei jõua sina kõiki taga nutta. Niipalju on sul muidugi õigus, et kaasik on tõepoolest kenake ja armas, aga küllap seda märkas ka meie esimees, tal on terane pilk. Kui Paal poleks nõnda kolhoosi asjadesse uppunud, ta võiks olla huvitav kavaler. Tema juba ei tuiska uisapäisa ja küllap ta kaalus enne kümmet kanti, kui otsustas kaasiku müüa. Soovitan sul mitte lärmi tõsta, nagunii jääksid alla. Paalil on ju puha trumpässad peos: rohkem raha kolhoosnikutele, tõstame tööpäeva väärtust, staadion sportlastele! Aga sul? Hoopis klibukesed. Sulle meeldiks, et kolhoosnikul oleks pühapäeviti jalutamiseks kena kohake . . .»

Liina tõukas Elgi tasakesi endast eemale.

«Sa ära keera asju pea peale!»

«Vastuoksa, ma sean kõik ilusasti jalgadele, et pilt oleks selge. Lõppude lõpuks pole see kõik üldse sinu asi, sina oled spetsialist, saad riigilt oma palga . . .»

«Juba jälle — pole sinu asi. Aga just on! Ma ei mõista, kuidas saab olla ükskõikne selle vastu, kuidas me elame. Meil on veel küllalt ei-puutu-minusse targutajaid ja seepärast mõnigi vanker maantee asemel logistab kraavepidi. Nõudma, virisema, näpuga näitama ollakse nobedad, aga unustatakse, et mida rohkem veskeid jahvatab, seda rohkem jahu saab. Mina ei taha ega jaksa huvireisijana elada. Ja kui teile kõigile nii hirmsasti südamevalu teeb, et ma pole kolhoosi liige, vaid palgaline spetsialist, siis pole midagi lihtsamat, et kirjutan sooviavalduse kolhoosi liikmeks astumiseks.»

«Oi Jesseke! Hoidku rumaluse eest! Kolhoosi sissesõiduväravad on laiad, aga lahkumiseks annab pilukest otsida.»

«Sina kui kolhoosi raamatupidaja oleksid pidanud juba ammu oma sooviavalduse esitama.»

Liina haaras varnast mantli ja ruttas pooljoostes uksest välja. Elgi ei pidanud teda enam kinni, las jookseb ringi, see tuulutab tal hullud mõtted peast. Astun kolhoosi liikmeks! Õnn, et see oli tal südametäiega öeldud, muidu mine veel tea, ta on alati selline keevaline ja visa olnud: kui midagi on väga südamesse läinud, siis enne ei väsi ega tüdine, kui on oma eesmärgi saavutanud. Nojah, oleksin mina olnud sama püsiv kui Liina, ohkas Elgi laua ääres istet võttes ja sulepead haarates, oleksin lõpetanud ülikooli...

Elgi küll astus ülikooli, aga püsis seal vaevalt ühe talve, sest teda meelitas konservatoorim. Katkestas ülikooliõpingud, aga sügisel ei pääsenud konservatooriumi sisseastumiseksameil läbi. Õppis talve muusikakoolis, haigestus siis ja oli aasta kodus. Isa oli vana, ta ei jaksanud töötada mujal kui mesilas, kuid tasu polnud siin kuigi suur, ta ei suudaks tütart igavesti ühest koolist teise saata... Elgi mõtles, kaalutles ja astus siis praktilise sammu: lõpetas raamatupidamise kursused ja tuli «Kiire» kolhoosi raamatupidajaks. Palgaliseks.

Ta ei norutanud, ei halisenud, ei nukrutsenud. Elu kolhoosis oli talle vahemänguks, talle ei vilksatanudki mõtet, et ta võiks oma elu siduda kolhoosiga, mingi maakolkaga. Tema mõtted ja unistused liikusid hoopis kaugemaid ja kõrgemaid radu pidi. Nagu nüüdki: avas küll normipäevade arvestamise raamatu, aga silme ees oli eileõhtune näidendiproov. Kultuurimaja näitering õppis laulumängu ja Liinal oli selles peaosa. Eile oli neil külaline, rajooni ajalehe «Koit» toimetaja Halmar Simul. Simul oli üle riigi tuntud kirjanik ja kriitik, ta suhtus isetegevuslaste mängu tagasihoidlikult ja reserveeritult, teadagi, ta oli pealinnas näinud palju paremaid ja kunstiküpsemaid etendusi. Aga vaheajal tuli ta Elgi juurde ja ütles:

«Teie laulate hästi. Muidugi, on veel tarvis tugevat

lihvi ja treeningut, aga teil on silmapaistvaid eeldusi...»

Ütles nõnda ainult temale, Elgile... Elgi naeratas ja kinganinakesega vastu põrandat tasakesi takti lüües hakkas ümisema aariat laulumängust, sama, mida oli kiitnud Simul...

Aga Liina läks sinna, kus ta alati oli troosti ja julgustust leidnud — põllule. Mets, puud, lilled rahustasid, panid unistama ja igatsema, aga põldude avarus, nende jahe ja julge tuul virgutasid teda, nagu kutsusid sammuma edasi, otse edasi.

Sel päeval jäi ta õhtuni põldudele. Maa oli sulanud, kõrgemad, liivase põhjaga põllud tahenenud ja koos brigadir Kallipiga määrasid nad põldude järjekorra valiktöödeks. Liina ei leppinud brigadiri kinnitusega, et Uhmardil hakkab alati esimesena tolmama ja Tagapõld kaua ei kanna traktorit, vaid käis igal pool ise, mõõtis, kraadis, surus käe sügavasse mulda. Just sel aastal Uhmardil ei tolmanud, vaid maapõues oli veel keltsa ja tuli muuta brigadiri poolt traktoristidele antud sõidugraafikut. Kui nad tagasi Sirgaverre jõudsid, riivas päike alumise servaga juba metsa pikemaid latvu. Brigadir lükkas nokatsmütsi kuklasse ja puhus:

«Puuh! On sul alles hirve jalad.»

Ta oli heasüdamlik ja hakkaja mees, ainult veidi mugavavõitu ja alati oli tal märkus varaks, kuidas oli mullu, või mitme aasta eest, või koguni siis, kui tema isa veel elas. Ta solvus veidi, kui Liina täna tema minevikuandmeid ei usaldanud ja teatas, et kavatseb põllud koos brigadiriga läbi käia ja tõmbas oma ninajuurel kokkukasvanud kulmud tusaselt kipra. Põhimõtte pärast hoidis neid kipras õhtuni, kuigi ta juba poolest päevast jättis torisemise.

«Väsisid?» naeratas Liina.

«Ei salga — jalad on all nagu puupakud. Aga sest pole midagi, tegime täna tüki kasulikku tööd. Ei oleks uskunud, et Uhmardi tänavu sellise viguri välja keerutab, minu mälestuses pole seda juhtunud ja ka isa ei rääkinud midagi sarnast...»

«Sa lihtsalt ei vaadanud kunagi täpselt järele.»

«Võib ka olla, et ei vaadanud. Tuleb välja, et põld

on hullem kui oma naine: koos elad, aga surmani tundma ei õpi.»

Kallipile ei saanud sellist nalja pahaks panna, sest ta oli vanapoiss: kõrged viinamarjad on ikka hapud. Sõbralikult teineteisega jumalaga jätnud, ruttas Liina kollaseks võõbatud alevimajja, kus talle helistamise peale avas hallis ülikonnas vana mees.

«Kas võtate mu vastu nõnda nagu olen?» küsis Liina süüdlaslikult. «Mul oli hommikul väikesi pahandusi ja jooksin siis piki põlde, kuni tuul tusa kuusikusse puhus. Koju minna oli juba hilja. Ooh, kuidas ma küll välja näen!»

Palus Suurmat end üksinda jätta, tõmbas säärikud jalast, noppis ja raputas seelikusabast vaeruseemneid ja heinapepri, lobistas veega, kammis ja korraldas, nõnda et mõne aja pärast lükkas eluruumi viivalt ukselt raske kootud eesriide kõrvale nõnda värske punakaspruuni jumega noor neiu, et Suurma vaevu suutis tagasi hoida heakskiitvat hüüatust. See aga oleks olnud tema deviisi vastu mitte üllatuda, mitte ägestuda, mitte ärrituda ja ta ainult naeratas heakskiitvalt.

«Ei ole hea end nõnda väsinuks traavida,» tõreles ta tehtult noomival toonil. «Vanarahvas ütleb: aprilli tuules on seitse mürki ja seitse magusat. Istu, ma kohe kallan tassi kuuma kohvi.»

«Tänan. Lubage, et ma teenin.»

Suurma ei lasknud end eksitada. Kohv oli üks tema pika elu nõrkusi ja ta kostitas meelsasti oma külalisi. Pannes munakoorepaksuses, kuldse mustriga õrnsinakas portselantassikeses lõhnava kohvi lauale, päris ta:

«Ja mis tusk see oli, mis tuulte tuisata jäi?»

Liina ei jõudnud vastatagi, kui tärises uksekell. Tulijaks oli Elgi ja üksainus kiire pilk sõbranna merevaigust kaelakeele, kõrge kaelusega tumedale kleidile, kaproonsukkadele ja kõrgete kontsadega kingadele jutustas Liinale, et Elgi oli end täna ehtinud. Talle meenusid enda porised kirsavoid ning vanu takjanutte täis seelik ja ta turtsatas tahtmatult.

Elgi näis kedagi otsivat.

«Olete ainult kahekesi?» . . .

«Jah, meie meeskülaline pole veel saabunud . . .»

«Meeskülaline?» kohkus Liina. Kui ta kuulis, et siia oodatakse täna ajalehetoimetaja Simulit, tahtis ta tõusta ja lahkuda.

«Kuidas ma nõnda nagu mustlane teie hulka passin...»

Suurma ei võtnud teda kuuldagi ja ka Elgi arvas, et Simul pole väiklane ega pedant, vastupidi, ta jättis temale väga avaraloomulise ja kõikemõistva mulje. Sul on hea rääkida, vastas Liina, aga kui oleksid minu moodi puuvillasukkades, mille otsa pole panna kingigi, lihtsas pruunis seelikus ja treening-pluusis, ei jääks sa minutikski paigale.

Suurma püüdis jututeemat ja mõtteid teisale juhtida:

«Meil jäi, Liina, ennist jutt pooleli...»

Liina alustas vastu tahtmist, aga hommikuse meenutamine erutas teda varsti uuesti.

«Igal asulal, igal külal on oma nägu, oma iseloom, oma hing. Nagu avinurmikud on lahutamatud puunõudest ja tudulinlased vokkidest, nõnda Lehiste küla aiast. Siin istutati viljapuid ja marjapõõsaid, vaarikaid ja maasikaid, kaalikaid ja kapsaid...»

«Jah, Lehiste rahval polnud kunagi kahju istutada ühele ja teisele vabale maalapikesele või teeveerele pärna, vahtrat, paplit, saart, leinakaske või hõbepaju. Nõnda laienesid üksikud tukakesed kaasikuks, kasvasid külavaheteed alleedeks,» lisas Suurma, vibutades põlvele heidetud jalaga.

«Kõigele sellele tehakse nüüd lõpp. Mida Lehiste rahvas on kahe inimpõlve jooksul rajanud, tahab Paal kahe nädalaga lagedaks teha. Kui tühjaks jääb siis Sirgavere ja Lehiste ümbrus! Minu esimesed mälestused on seotud kaasikuga, nagu hilisemgi elutee jookseb temaga käsikäes, kord kaugenedes, kord lähenedes. Ja ta pole üksnes mulle olnud alati abivalmiks ja lohutavaks tummaks sõbraks...»

Suurma tõusis juba enne, kui Liina lõpetas. Ta oli pikk kõhn mees, kuid seisis ikka sirgelt ja käis vilkalt, kuigi oma igapäevastel jalgsimatkadel, mis mõnigi kord ulatusid kümnele ja rohkem kilomeetrile, ta võttis alati kaasa tugeva jalutuskepi. Ta näos, eriti silmade ümber, oli kortse ja nina juurest algavad ja suunurgist

kaares mööduvad vaod olid lõikunud küllalt sügavale, et muuta tülikaks igahommikuse habemeajamise. Juuksed, mis kõrgete meelekohtade kohal olid taandunud hoopis kaugele üles, olid hõredad ja lumivalged, nagu olid valged ta kulmudki sinakashallide heatahtlike silmade kohal. Ei kortsud ega valged juuksed suutnud kustutada Suurma elujõudu, optimismi ja hoogu, mis koos palju värskes õhus liikumisest tuleneva värske jumega andsid talle noorusliku ilme ja hoiaku. Teda ei kurvastanud ega pannud nukrutsema teadmine, et see hoog ja lend rebis teda pikkade elupäevade jooksul mõnigi kord maapinnast lahti, andes mõnedele põhjust pidada Suurmat väheprakliliseks inimeseks.

«See ei ole võimalik», ütles ta, kui Liina oma ägeda kõnevoolu katkestas.

«Liina lihtsalt liialdab,» ütles Elgi ja rüüpas väikese sõõmukese kohvi. «Kui teda kuulata, võiks arvata, et on toimumas maailma karjuvaim ülekohus. Tegelikult aga laiendatakse kolhoosi külvipinda ja tõstetakse kolhoosnikute sissetulekut . . .»

«Liiga kalli hinnaga!»

«Ei, see pole siiski võimalik,» kordas Suurma, nagu poleks ta Elgit kuulnudki. «Muidugi, on võimalik, et leidub inimesi, kes on valmis kõiki oma elupäevi mutikombel mööda saatma — mitte midagi nähes, mitte millestki rõõmu tundes. Aga pole võimalik, et nad oma mutimeelsuse enamusele peale sundida suudaksid.»

«Paal on visa ja järjekindel,» ütles Liina. «Ta ei lähe kelleltki luba küsima.»

«Ja õieti teeb. Esimees on peremees kolhoosis.»

Suurma võttis seinalt pika kõveravarrelise piibu ja selle kahasse tuld popsides ütles:

«Midagi . . . peab ette võtma . . .» Kui oli tõmmanud mõned mahvid, mis arst vana ja kulunud südame kaitseks juba ammu ära keelas, hüüatas: «Idee! Kõneleme sellest kõigest Simulile. Ta hoiab ju rajooni kriitikanooli enda peos, tal pole kindlasti raske mõnda neist kaasiku kaitseks Paali pihta välja lennutada.»

«Ei taha võõrast inimest tülitada . . .»

«Simul pole mulle võõras, on minu endine õpilane. Ta kindlasti ei keela oma vanale õpetajale seda tillu-

kest teenet... Halmar oli andekas poiss, paremat mälu pole ma hiljem enam kohanudki. Kutsusin tema, et üheskoos mõned sinu laulud läbi vaadata...»

«Oh ei, seda küll ei maksa teha.»

«Siiski, siiski. Võib-olla ma ei ole küllalt erapooletu, võib-olla surun sulle liiga ühekülgselt enda tahtmist ja maitset peale. On aeg, et kontrolliksime oma arvamusi sinu loomingust mõne asjatundja juures. Täna avaneb selleks sobiv võimalus.»

«Jah. Simul on väga lahke,» ütles Elgi vahele. «Ta oli ühel õhtul meie juures proovil. Kuulas, kuidas ma laulsin ja pärast tuli minu juurde ja... oli väga diskreetne ja tagasihoidlik ja...»

Suurma elavnes, noogutas Elgile:

«No-noh, mida ta ütles? Julgemini, julgemini!»

«Endast kõnelda on nõnda piinlik, see võib näida kiitlemisena... Ta arvas, et ma olevat musikaalne, et mu häälel olevat meeldiv kõla, et mul... on talenti...»

«Ja veel?»

«Rohkem ei midagi...»

«Kas ta ei ütelnud, et tuleb töötada, tuleb õppida, tuleb harjutada?»

«Ei ütelnud.»

Suurma vangutas pead.

«Nähtavasti oli tal väga kiire...» Ta võttis laualt nahkkaaned, lappas mõningaid lehti ja pöördus Liina poole: «Võiksime talle ette lugeda sinu «Orase»... Ka «Vainukägu» pole halb... ja ka «Hommik» peaks päris nõudliku pilgu välja kannatama.»

Ta surus prillid ninale ja hakkas pikkamisi huuli liigutades lugema. Elgi tõstis üles klaverikaane ja tasakesi kaasa ümisedes libistas sõrmedega üle klahvide. Nõnda olid nad istunud kolmekesi koos sageli, veelgi sagedamini oli Liina Suurma külaliseks üksinda. Suurma ja Liina sõprusel oli pikk ajalugu. Suurma käis Paavo juures mesilas, kord abistamas, kord niisama lobisemas ja ükskord Liina pool-naljatamisi luges seal oma laulukest «Mesilane». Liina õppis siis alles keskkooli esimeses klassis, luuletus oli abitu ja kohmakas, kuid ometi nõnda humoorikas ja värske, et Suurma

tüdrukule kiitvalt õlale patsutas ja hiljem tihtilugu päris, kuidas luuletamine edeneb. Ent Liina jõudis just ikka, kus kõige rohkem häbenetakse näida naeruväärsena ja seepärast vastas ta kogu aeg eitavalt. Kui siis Suurma mitu aastat hiljem luges Põllumajanduse Akadeemia esimese kursuse üliõpilase Liina Kullami luuletusi, vajus ta mõtteisse. Liina luuletused polnud kirjutatud ei edvistamiseks, ei aja surnukslöömiseks, ei viljatuks unelmate kajastamiseks, vaid neist hõõgus läbi hing, paratamatuse tunne, et autor pidi välja ütlema, mida tundis, mis tema südant vaevas. Inimesed elavad ja ruttavad, püüdlevad ja tõttavad, otsivad ja võitlevad oma elu õnne eest, nad on nagu rändurid metsas, mis on täis radu ja rajakesi, ja nad lähevad tihti mööda oma õigest teeotsast. Kas ka Linda ei ole eksinud oma teelahkmel? Kas tema luuletajaanne ei närbu, kui teda ei kasta nõuannete ja õpetuste vihm, kas leek temas ei kustu, kui sellele aegajalt ei heideta tunnustuse raokesi? Need mõtted ei andnud Suurmale rahu, kuni ta sõitis Tartusse ja tagasihoidlikult, delikaatselt vihjas võimalusele, et Liina võiks hakata käima Suurma hea sõbra, vana kirjandusteaduse professori juures, kes annaks nõu, parandaks, õpetaks ja juhataks. Ent Liina raputas nii energiliselt pead, et Suurma ei julenud peale käia. «Kiire» kolhoosi noore agronoomi Liina Kullami esimesi õnnitlejaid oli vana Suurma ja ta oskas varsti jutu viia luuletustele. Liinal oli vähe, mida näidata, sest Akadeemia lõpueksamid neelasid ta aja, ent needki kaks-kolm, mis poolvargsi ja poolkogemata olid valminud, jutustasid Suurmale, kui suure vastutuse saatus tema õlgadele oli pannud. Iga inimese elu on ainukordne, kordumatu ime, pole suuremat kuritegu, kui seda rikkuda või hävitada, nagu sooritab õilsaima teo see, kes aitab noorel inimesel leida maailmas oma õige koha. Kui püsivusetu ka Suurma oma elupäevade jooksul oli olnud, seekord taotles ta kannatlikult ja visalt oma eesmärki ja nõnda kujuneski Liinast reeglipäraselt kaks korda nädalas Suurma külaline, või nagu Liina ise ütles: kaks korda nädalas läks ta kooli.

Suurma ruttas, ta ei tahtnud jälle hiljaks jääda, nagu

kogu ta elu koosnes pikast hilinemiste reast. Hilines õpingutega, sest kaua ei suutnud valida kirjandusteaduse ja muusika vahel. Avaldas luulekatseid ajakirjades, aga kui need teiste omasuguste vahel märkamatult ära uppusid, viskas pliiatsi nurka. Vahepeal oli ta juba võõrdunud lemmikmuusikariistast klaverist ja oli hilja saada heaks interpreediks. Ta sai ometi hea muusikapedagoogilise hariduse, kuulas professoreid Peterburis, Itaalias, Pariisis, otsiskles, mõtiskles ja aegamisi hakkas ringiga tagasi jõudma oma nooruse esimese armastuse — luule juurde. Aga mitte enam loojana, vaid nautijana. Talle jätkus pealinnas ainult üsna tagasihoidlikke teenistuskohti, oma sissetulekuid ei suutnud ta suureks paisutada ka koduste õpilaste varal, sest oma otsekohesusega peletas ta juba esimestelt proovidelt minema need, kes oleksid suutnud maksta head tunnitasu, kuid kellest kunagi ei oleks saanud ei lauljat ega klaverikunstnikku.

Ka armus ta hilinenult. Armastas sügavalt, kustumatult: armastatu oli Suurma silmis ingel, oli võimatu uskuda, et selline taevalik olend võiks kestvalt armastada temataolist keskpärast, kahvatut isiksust. Suurma kõhkles, ootas oma lootustele ajalt kinnitust, kuni neiu tüdines ja abiellus — teisega. Sellest löögist ei toibunud Suurma niipea, meeleheide viis teda paljapäisele hulkumisele sügise jääsegases lobjakasajus, see omakorda aheldas mehe kauaks haigevoodisse. Ta tervenes, kuid ei suutnud kõndida tänavail, kus oli tundnud end maailma õnnelikuma inimesena ja kolis Sirgaverre keskkooli muusikaõpetajaks. Ta elas üksinda ja suviti kadus seljakott õlgadel ja kepp käes Sirgaverest, et kõmpida mööda maad ringi, sest — nagu ta oma õpilastele tihti kordas — kui sa ka üksainus kord ümber toa käid, oled ometi targem kui see, kes maas istub. Iga paari aasta järele, kui oli kogunud rohkem raha, võttis ette matka välismaale. Rändas läbi suure osa Euroopast, tõusis püramiidide tippu, loksus kaameli kahe küüru vahel läbi Sahaara. Juuksed pleekusid valgeks, aga rüht jäi sirgeks; süda ei talunud enam kestvaid ja tugevaid pingutusi, aga tuksus kuumalt. Igalt reisult tõi ta koos mälestustega kaasa mitmekesiseid

kauneid rahvuslikke esemeid, mis levitasid ta korterile kaugete randade kutsuvat hõngu.

See korter kujunes omamoodi Sirgavere väikeseks Parnassiks, sest Suurma valis koolist musikaalseid ja kirjanduslike kalduvustega poisse-tüdrukuid ja õppetööst vabal ajal õpetas neid, andis nõu, juhatas, istutas noortesse püsivust ja harjutas neid teadmisega, et ka kunstis ei saavutata mitte midagi visa ja raske tööta. See kõik oli aeganõudev, neelas suurema osa Suurma vabadest tundidest, aga ta oli sellega nõnda harjunud, et need õhtud, millal tema tube ei täitnud noorte kärarikas rutt, millal vaikis klaver ja keegi ei lugenud arglikult, kobaval häälel oma konarlikke luuleridu, tundusid vanale pedagoogile tühjadena. Koolis oli harjutud sellega, et Suurma täitis lõviosa koolipidude eeskavast, Suurma enda vaikseks unistuseks aga oli, et ta avastab ja abistab esimestel trepiastmetel tõelist lauljat või luuletajat.

Mitmel korral oli ta elustunud ja hoogu sattunud, kuid ikka pettunud: esialgu sähvatanud säde kas osutus pettetuleks või taandus hiljem hoolimatuses, endaimetluses või lihtsalt laiskuses tavaliseks keskpärasuseks. Elgi värske, puhtakõlaline hääl ja hea musikaalsus köitsid teda juba keskkooli esimestes klassides. Elgi oli rohkem kui andekas ja säde temas ei kustunud, kuid mida aasta edasi, seda rohkem võtsid temas maad püsimatus, ta oli alati elevil, alati midagi haaramas ja püüdmas, et tihti juba homme unustada, mis eile teda vaimustas. Mitmel korral ei näidanud ta pikema perioodi vältel Suurma juures nägugi, et siis ilmuda kõige süütumal näol, nagu oleks ta siin viimati olnud kakskolm päeva tagasi, ja jutustada, kuidas ta vahepeal otse eesli kannatusega oli töötanud ja kui palju juurde õppinud. Kui Suurma klaveri avas, selgus varsti, et Elgi oli unustanud mõndagi sellest, mida varem raske tööga oli omandanud.

Uksekell tärises pikalt ja nõudlikult, nii et kõik võpatasid.

«Seal ta ongi!» hüüatas Elgi, ja käigul juukseid kohendades, ruttas eeskotta.

3.

Halmar Simuli välimus jättis mõnevõrra hooletu mulje: püksiviigid olid jämedad nagu köied, krae polnud esimest-teist korda kaelas, kingade läige oleks võinud olla erksam, ühe sõnaga, nii mõnestki detailist oli märgata, et puudus naise hoolitsev, siluv ja värskendav käsi. Ta laskus pehmesse sügavasse tugitooli, kõlgutas üht peenikest jalga teisel ja puhus sigaretist suitsu pikkade jugadena lae poole, lastes sekka rõngaid, mis rullusid ta suust korrapärastena, tihedatena, et lae all aegamisi laiali valguda. Tal oli harjumuseks vahetevahel lükata vasaku käe kõigi viie sõrmega mõned korrad läbi oma tumedate krussis juuste, mis kasvasid nõnda lopsakalt, et iga tihe kamm ei oleks neist läbigi läinud. Simuli nägu oli kõhn, mistõttu tõusid esile põsenukid, teravaseljaline nina ja pisut esiletungiva alumise huulega suu. Ta näis väsinud, tülpinud, aga sedamööda, kuidas jutt veeres kirjandusele, Simul elustus, ajas end toolil sirgu, ta nägu elavnes, pikad käed elasid reipalt kaasa öeldule, nii et väline sundimatus aitas kustutada esialgset pleekunud muljet.

Suurma ja Liina lugesid end nii ilmuvate uudisteostega kui ka üldse kirjanduseluga hästi kursis olevaiks, kuid Simul veenis neid varsti, kui lootusetult mahajäänud nad olid. Simul mäletas täpselt iga teose ilmumisaega, ei eksinud sündmustikus ega kõrvaltegelastegi nimedes; ta võis narmasteni lahti harutada kõigi kirjanike igapäevase mina nende harjumuste ja nõrkustega; teadis, mis kellelgi oli teoksil, kuigi tema vihjeist võis aimata, et neid teoseid ei oodanud just suur menu. Suurma enamasti vaikis, lastes Liinal oma uudishimu rahuldada, ainult aeg-ajalt ta vargsi naeratas Liinale: kas ma ei öelnud! Ja ise nihutas tuhatoosi Simulile lähemale.

«On vist küll hirmus raske kirjutada pikka teost . . .» poetas Liina.

«Kuidas kellelgi. Mina, näiteks, kirjutasin oma «Tõus mäkke» kuu ajaga. Ja ometi on see tervet õhtut täitev näidend ja, ma julgen seda öelda, kõik tema väärtused pole veel tänaseni õiget kajastamist ja esiletoomist

leidnud. Meil pole lihtsalt vastava ampluaaga näitejuhti. Ja üldse, kui mul on hea idee ja põnev intriig leitud, siis ei kulu mul enam palju aega teose paberile panemiseks.»

«Kas selle all ei kannata stiil?» küsis Suurma.

«Heal kirjanikul on hea stiil veres — ta ei oskagi halba stiili kirjutada. Ja üleliigset nikerdamist ma ei poolda, selle taga haigutab alati formalismi kuristik. Teose jõud seisab idees, idees ja värskuses. Et olla löövv, tänapäevane, ühe sõnaga, esimese frondi sõdur, peab hästi tundma meid ümbritsevat elu. Sellepärast siirdusingi siia rajoonikeskusesse, kuhu kõik igapäevase tegeliku elu niidikesed kokku jooksevad. Siin ma tunnen maa ja rahva südametukseid, minusse voolab iga päev uut jõudu ja energiat.»

«Küllap siis uus raamat ei lase end kaua oodata?»

«Kirjutamisega ma pole veel alustanud, aga idee on olemas. Varsti lõpetan kõik eeltööd, siis algan ... Nagu juba ütlesin, ei kulu mul selleks igavikku.»

«Novell? Näidend?»

«Romaan. Õieti viimane osa viieköitelisest epopöast. Algan tagantpoolt sellepärast, et olla aktuaalsem, kajastada ja lahendada kaasaja põlevaid probleeme. Kirjutan teose nõnda, et iga köide on omaette loetav ja arusaadav. Romaanis annan läbilõike meie maarahva elust, tema kihinemisest, võitlusest oma maa, oma leivakannika eest kuni tänapäevani välja. Sellest tuleb kogukas teos, oma haardelt ja ulatuselt ületab ta kõik, mis meil seni on kirjutatud.»

Halmar Simul tõusis ja viskas sigaretiotsa kaarega paberikorvi. Temas kääriv energia sundis teda liikumisele, aga klaveri, laua, kõrgete raamaturiiulite ja toolidega toas oli kitsavõitu ja ta oleks peaaegu maha lükanud väikese vaasi sinilillekestega. Ta tõmbas kimbukesest paar lillaka varrega õrna õit, tõstis korraks nina juurde ja kägardas need siis sõrmede vahel kuulikeseks.

«Suur aeg nõuab suurt kirjandust. Oh, millised võlglased on meie kirjanikud lugeja, kommunismiehitaja, uue ajastu looja ees! See aeg ootab geeniust Rembrandti värvide, Tolstoi avara pilgu, Goethe mõtte-

rikkuse, Gorki kire, Beethoveni sügavuse ja paatosega . . .»

Liina oli varem näinud kirjanikke ainult kohtumisõhtute kõnepultidel ja Simulit kuulates hakkas tal hirm: kuidas küll tema, Liina, julgeb mõnigi kord unistada endast kui kirjanikust, kui luuletajast, kelle salme inimesed loevad, peast teavad ja nendele loodud viise laulavad. Ta on ju nõnda tavaline, temas pole midagi, mis teda teiste hulgast esile tõstaks, ei hiilgavat mälu, ei kogu universumit haaravaid teadmisi, ei Demosthenese kõneandi, isegi tema puudused on vist väikesed.

Kui Suurma mõni aeg hiljem viis jutu Liina luuletustele, oleks tüdruk kas või maa alla vajunud. Suurma teeskles, nagu ei märkakski ta Liina salajasi ägedaid pearaputusi ning keelavaid pilke ja andis mõned laulukesed Simulile lugeda.

Halmar tõmbas taskust paksude raamidega prillid ja end mugavalt istuma seades hakkas lugema. Liina algul ei julgenud temale vaadatagi, kuid siis sai uudishimu võidu ja poolvargsi püüdis ta Simuli näost leida otsust oma katsetustele. Aga Halmari nägu oli tumm. Kas siiski väike üleolujoon, mis luuletusi võttes mängles Simuli suunurgis, ei pehmenenud? Või oli see ainult endapete? Kas ei lehvinud Simuli silmade ümber pisut heatahtlik, pisut pilkav naerumuie, kui ta pöördus Liina poole ja nagu esimest korda teda märgates libistas oma pilgu üle tema?

Ühest raaminurgast kinni haarates tõmbas Simul prillid eest.

«Hm jaa, mida ütelda, . . .« venitas ta. «Peab tõele au andma, et luuletustes on mõndagi . . . lootustandvat. Neid võib päris mõnuga lugeda, on näha, et autor suhtub siiralt endale võetud ülesandesse. Aga . . .» Simul tõstis paberilehed uuesti silmadele lähemale, nagu veel kord mõningaid ridu üle lugedes, «aga . . . pean seda kahjuks ütlema, sest olen alati kõigi vastu, olgu ta siis noor algaja või mõni üldtunnustatud laureaat, avameelne ja otsekohene, jah, kahjuks pean ütlema, et luuletused kannatavad veel väga oluliste puuduste all. Kõigepealt . . .»

Simul näitas rida-realt vigadele, kohmakustele, ebatäpsustele, sobimatusele, leides neid kord riimis, kord võrdlustes, kord värsijalas, kord rütmis. Sel kombel kogu luuletuse läbi hakkinud, tegi ta kokkuvõtte:

«Tjaah, peame möönma, et luuletamine on kunst, on raske kunst, mille saladuse uksed üksnes vähestele avanevad. Nii «Kaasik» kui «Oras» jutustavad poeedialgeist, kuid veelgi selgemini räägivad algajalikkusest, diletantismist. Kuid arvestades luuletaja... hm, seisundit, arvatavat tööalast koormatust, tuleb saavutatut hinnata. Autorile võib soovitada tööd, tööd ja veel kord tööd enda kallal, on tarvis õppida suurtelt eeskujudelt, klassikuilt, Gorkilt, Majakovskilt.»

Suurma parema käe sõrmed mänglesid juba mõnda aega vasaku nükkidel. Ta andis Simulile lugeda Liina parimad luuletused, need ei rahuldanud Suurmat ennast veel täielikult, kuid ta pidas neid ometi paremaks paljudest, mis ilmusid siin-seal ajalehtedes ja ajakirjades. Simuli hävitav hinnang oli Suurmale otse rahehooks pilvitust taevast, ta imetlus kunagise õpilase vastu hakkas kokku sulama ja ta küsis varjatud irooniaga hääles:

«Nii et mõningat lootust ikka annate?»

«Annan, annan,» ruttas Simul kinnitama. «Ma ei oleks siiras, kui jätaksin ütlemata, et üle hulga aja lugesin noore, täiesti tundmatu autori töid päris keskmise naudinguga. Kuid meisterlikkusest jääb palju vajaka ja neisse luuletustesse on tarvis veel puhuda kunsti elavat, kuuma hingeõhku. Mina oleksin kõike seda, mida neis luuletustes tahetakse kajastada, öelnud hoopis teisiti...»

«Te olete ju näitekirjanik,» pistis Suurma vahele.

Simul naeratas andestavalt:

«See on mitmete eluolustikuliste tegurite kokkulangemise tulemus. Hingelt ja natuurilt olen ennekõike poeet.»

«Ühte munasse ei mahu kahte rebu, nagu ühte südamesse ei mahu kahe isanda teenimine...»

«Kõik oleneb inimesest, tema südamest, võimeist ja talendist. Loovas inimeses on tihti raske kindlaid piirjooni tõmmata, nõnda lai on suurte geeniuste haarde-

ulatus. Puškin luuletas ja kirjutas proosat, Ševtšenko maalis ja luuletas, Schiller on võrdselt dramaturg, lüürik ja teoreetik, Michelangelo ehitas Rooma Peetri kiriku, maalis Sixtuse kabeli laemaali, raius marmorisse Taaveti ja Moosese, luuletas ja kirjutas teaduslikke töid. Mina avaldasin omal ajal rea luuletusi, kui aega saan, kogun nad kokku ja annan erikoguna välja.» Ta koputas oma pika esisõrme sakilise küünega vastu paberilehti, milledele olid kirjutatud Liina luuletused. «Jah, minu käes oleks seesama aine, seesama idee ja materjal hoopis teisiti helisenud . . .»

Pöördus siis Liina poole ja lohutas teda:

«Teie ärge pahandage minu peale. Ja ärge kaotage lootust. See on ju iseenesestmõistetav, et kolhoosis on raske omandada luuletehnika keerulisi reegleid.»

Elgi turtsatas ja surus siis kohkunult käe suule. Aga ei jaksanud end hoida ja pahvatas uuesti naerma.

«Heldeke!» ütles ta naeruhoogude vahele. «Kui naljakas! Kas teie siis aru ei saa, et seltsimees Simul peab Liinat kolhoosi lüpsiplikaks või sigadetalitajaks!»

Esimest korda kogu õhtu jooksul kaotas Simul hetkeks enesekindluse.

«Selles pole ju midagi halba,» pomises ta. «Iga tootev töö on meie riigis auks ja kuulsuseks . . .»

«Kas teie tõepoolest ei teadnud, et Liina on meie kolhoosi agronoomiks? Riik maksab palga, aga meile õpetab agrotehnikat ja kõrgete saakide saamise keerukat tarkust. Luuletamine on talle maast-madalast külgesündinud haigus . . .»

Simuli pilk libises veel kord üle Liina treeningpluusi, villase seeliku ja puuvillaste sukkade, mida Liina asjatult püüdis tooli alla peita.

«Agronoom . . . Hm . . . see on huvitav . . . Meil on ju tänapäeval vahe vaimse ja füüsilise töö tegijate vahel niivõrd õhukeseks sulanud, et paistab läbi nagu marli . . . Ma kohe algul vist ütlesin, et teie luuletused on lootustandvad, peame need kunagi veel kindlasti üksikasjalisemalt läbi töötama . . .»

Suurma tõi kannutäie kohvi ja avas väikese konjakipudeli, täites klaasikesed läbipaistva kuldkollase vedelikuga. Kui ta päeval selle pudeli ostis, mõtles ta, et

esimese klaasikese tõstab ta Liina, tema luuletuste terviseks, nüüd ta ainult naeratas sõnagi lausumata julgustavalt Liinale ja võttis nõnda väikese lonksukese, et vaevalt tundis joogi maitset. Liina luuletustest rohkem ei räägitud. Ka Liina ja Elgi klaasidesse polnud Suurmal ruumi midagi juurde kallata, seda sagedamini kummutas aga Simul enda oma põhjani ja Liina ja Elgi küsimustest ergutatuna aina kõneles, jutustades jälle kirjanikest, nende tööst ja kodusest elust. See oli kirev kangas, mis Sirgavere alevi vaikses toakeses sellel hilisel õhtutunnil lahti rullus ja mida kaugemale nihkusid kellaosutid, seda teravamaks, kontrastsemaks muutusid värvid ja mustrisse poetusid groteskseid motiivid. Simul avaldas oma mõtteid julgelt, resoluutselt, kritiseeris ja lahkas, kummutas vanu iganenud eelarvamusi ja püstitas uusi tõdesid. Kui Liina sellele vihjas, naeratas Simul heatahtlikult, nagu üleolevaltki:

«See tuleb sellest, et ma ei karda. Ütlen igaühele tõtt näkku, kas see meeldib või ei, ei loe mulle tuhkagi. Selline on kord kirjaniku, õige kirjaniku loomus. Meil pole vähe susserdajaid, nahahoidjaid, tallalakkujaid, rumalaid ja kadedusest pungil inimesi.»

«Õige!» haaras Suurma sõnast. «Kirjutan kahe käega alla. Näiteid pole tarvis kaugelt otsida . . .»

Ta jutustas Lehiste küla kaasikust, mida perekond Sildade järgi hüüti ka Silla kaasikuks, Kaarlist, esimehe plaanist noore metsa arvel kolhoosi rahalisi sissetulekuid suurendada.

«Paalist võib seda uskuda,» kinnitas Simul. «Kopikakoi nagu ta on.»

«Paal räägib, et tema võitleb kolhoosi huvide eest,» rääkis Liina. «Aga kaasikuta tundub Lehiste mulle pügatud koerana, kes lõdiseb tuulte ja vihmade käes.»

«Nüüd leidsid alles võrdluse!» turtsatas Elgi. «Ometi kõnelevad esimehe kasuks majanduslikud kaalutlused . . .»

Simul katkestas Elgi heatahtlikult, aga pisut üleolevalt naeratades:

«Teie jutlustate pimedat utilitarismi. Mõnigi tegelane on majanduslike näitajate taga nõnda pikali maas, et ei näe peale plaani, protsendi ja nende kohal ku-

mavate preemiate midagi. See oli üleminekuajal seaduspärane nähtus, kuid nüüd on ammu aeg selline ellusuhtumine kolikambrisse heita. Meie, nõukogude intelligentsi ülesanne on tõsta kõrgele ilu uhke lipp! Seepärast anname ka Paalikesele väikese aga kibeda õppetunnikese. Teie, seltsimees Kullam, kirjutage sellest kõigest artikkel ja tooge toimetusse.

«Kas see ka midagi aitab?» kahtles Suurma.

«Vean ükskõik mille peale kihla, et aitab . . .»

«Ma ei oska,» puikles Liina. «Olen seni ainult mõnel korral seinalehele kirjutanud . . . »

«Küll ma niipalju parandan ja kohendan, kui tarvis on. Paal kardab kriitikat hullemini kui vanapagan välku, ta topib pikema jututa kirve kotti tagasi.»

Elgi haigutas salamahti. Kui praktilised ja igavad oskavad inimesed olla! Sellistel omavahelistel õhtutel tuleks karmilt ära keelata töömurede meenutamine ja arutamine. Pikad päevad nagunii küüruta igasuguste aruannete, allkirjade, tõendite ja lubade kohal, nii et silmade ees virvendab numbreist, jäetagu siis mõni õhtutundki inimese isiklikule minale. Ta hoiab raamatupidamise korras, ta ei jookse tööpäeva lõppedes minutipealt minema, kui kõik dokumendid pole veel sisse kantud või mõni aruanne on tarvis lõpetada. Paal on tema tööga rahul, ka revident pillas mokaotsast tunnustava sõna — sellest peaks piisama. Nad ei saa ometi nõuda, et ta kõigele lisaks annaks kolhoosi raamatupidamisele ka oma hinge. Ja ta otsustas anda jutule järsult teise käänaku!

«Arvan, et oleme külalist juba küllalt oma argipäevamuredega tüüdanud. Küllap seltsimees Simul lootis mõne tunnikese puhata, aega veeta . . .»

«Selles on terake tõtt,» vastas Simul, «kuigi ma ei lahuta rangelt tööd ajaviitest.» Ja nagu aimates Elgi salajasi lootusi, lisas: «Aga vahelduseks kuulaksin küll meelsasti seltsimees Silda laulmas.»

Elgi puikles vastu. Ta on vist külmetanud, kurgus nagu kibeleb . . . Ja pole, kes saadakski . . .

Suurma tõusis sõnagi lausumata ja istus klaveri ette. Ta tundis end väsinuna, ta meeleolu kibestasid Simuli teravad sõnad Liina luuletuste kohta. Simul eksib või

on lihtsalt kade... Suurma rõõmus, pidulik meeleolu, millega ta tänast õhtut ootas, oli jäljetult kustunud, ta oleks meelsasti jäänud üksinda. Aga ta nägi Elgit läbi ja ei tahtnud tema lootusi rikkuda.

Suurma ootas, mis jäi Elgilgi muud üle, kui klaveri juurde minna! Ta laulis paar laulu, oleks olnud valmis laulma rohkemgi, aga Suurma lõi klaveril madala kõmiseva akordi ja libistas käe üle otsmiku.

«Vabandage, aga ma... olen end täna vist üleliia pingutanud...»

Liina vaatas kella ja kohkus — juba südaöötund läbi. Kuidas küll aeg on lennanud! Et ta ka varem ei märganud Suurma kahvatut ilmet.

«Tunnete end halvasti? Võib-olla kutsume arsti...?»

«Oh ei!» tõrjus Suurma. «See läheb otsekohe mööda, olen lihtsalt väsinud. Tänan seltsimees Simulit huvitava õhtu eest... kuigi ma kõigi tema hinnangutega põrmugi päri ei ole... Ei-ei, meie ei hakka vaidlema ja piike murdma, vähemalt täna mitte.»

Ta nägi küsivat muret Liina silmis, kuid patsutas talle sõrmeotstega tasakesi rahustavalt käele ja saatis noored uksest välja. Võttis siis laekakesest nuuskpiirituse ja hingas mõned sügavad sõõmud. Peeglist vaatas talle vastu väsinud silmadega ja kahvatuse tõttu eriti kõhnana, kitsana ja pikana näiv nägu ja Suurma vangutas enda peegelpildile etteheitvalt pead:

«Mis...? Kas tõesti hakkad vanaks jääma, Aleksander Suurma? Ja kadestad noorust?» Vaatas murelikult endale silmadesse ja raputas siis otsustavalt pead: «Ükskõik mis, aga Liina luuletuste suhtes ta eksib, jah, eksib.»

Ta libistas end magamistuppa ja riietus aeglaselt lahti...

Simul, Elgi ja Liina kõmpisid läbi tühjenenud rajoonikeskuse. Ehkki südaöötund oli löönud, ei olnud pilkane pime nagu septembris-oktoobris: aprilli piimjalt hämarad ööd nagu kuulutavad ette meie jaanipäevaaegseid õhtust hommikuni valgeid öid.

Simul kõneles peaaegu üksinda ja temagi jutul polnud enam õiget hoogu. Liinal püsis silme ees Suurma kahvatu ja väsinud ilme ja ta unustas kõik muu. Suur-

ma ei aimanudki, et Liina juba ammu pani tähele tema nõrkusehoogusid ja südamehäireid, kuidas Suurma neid ka varjas ja reipuse taha peita püüdis. Oleks pidanud veel sinna jääma, mõtles Liina, võib-olla vajab ta äkki abi või arsti ja ta elab üksinda korteris. Suurmal oleks aeg jätta koolitunnid, laulukoor ja lõpetada oma kodune Parnass, ta vajab rahu ja puhkust. Liina oli seda talle paaril korral öelnud, aga Suurma oli pahaselt vastu turtsatanud, et ta kardab maailmas ainult üht: tegevusetust.

Elgi oli tusane, et nõnda ruttu lõppes tema esinemine — ei jõudnud veel häältki soojaks laulda. Siiski oleks hirmus põnev kuulda, mida Simul ütleks, laulis ta ju täna üksinda nagu kontserdil ja ei pingutanud vähe, et panna oma häält helisema, nagu ta enne kunagi pole helisenud. Liina kuuldes ei sobinud pärima hakata. Huvitav, kui neil ei oleks ühine kodutee, kumba neist Simul saatma läheks?

Nad lähenesid ristteele, kus tuli pöörduda Lehiste poole. Äkki otsustas Elgi panna kõik ühele kaardile ja peatus.

«Siin peame jätma jumalaga. Mul jäid paberid kontoris lauale laiali ja homseks on veel üks aruanne lõpetada. Head ööd!»

Ise sulges silmad: mis nüüd juhtub?

«Kas seltsimees Kullam elab kaugel?» küsis Simul.

«Hea tükike maad,» vastas Liina hajameelselt. «Aga teie ärge laske end sellest häirida, ma käin igal õhtul seda teed üksinda. Jumalaga!»

Ulatas mõlemale oma kitsa sooja käe ja sulas pimedusse.

4.

«Koidu» toimetuse sekretär oli noor mees, ta alles mõned kuud tagasi tõusis käitise kirjasaatjast ja seinalehe toimetajast kutseliseks ajakirjanikuks, ta polnud veel millegi suure ja surematuga toime tulnud ja seepärast astus ta üsna tasa toimetaja kabinetti. Halmar Simuli nimi oli sageli näinud trükimusta, ilutsedes kord luuletuste, kord biograafiliste artiklite all, ta avaldas

näidendi, mille lavastas pealinna teater, oli ühe sõnaga tuntud suurus, ja sekretär vaatas tumma ja siira aukartusega igale kirjanikule, sest tema salajasemaks sooviks oli ka ise kord kihutada tulisejalgse Pegasuse seljas.

«Trükikoda ootab käsikirja», ütles ta vaikselt, otsmikule tikkuvat juuksetukka parema käe sõrmedega tagasi lükates. «Leht jääb hiljaks.»

Simul ei pöördunud, ei muutnud oma käsipõsakil sügavaisse mõtteisse vajunud filosoofi-poosi. Sekretär köhatas juba nõutult ja julgust koguvalt, et öeldut korrata, kuid siis küsis Simul:

«Kas midagi muud pole panna?»

«Vana lao hulgast ehk pudi-padi leiaks. Ma ei koormanud masinaid uute käsikirjadega, sest ütlesite, et annate etenduse kohta arvustuse kindlasti homsesse.»

«Arvustus ongi sama hea kui valmis, aga mul tõusis teda kirjutades rida uusi, antud etenduse raamidest hoopis kaugemale ulatuvaid mõtteid. Selleks, et neid hästi põhjendada ja kujukate näidetega illustreerida, pean lavastust veel kord vaatama.»

«Siis on muidugi iseasi...»

Simul ajas end sirgu, laskus toolileenile ja peopesaga vastu lauda surudes jätkas:

«Minu kui kirjaniku ja ajakirjaniku südametunnistus ei luba raisata lehe ruumi ja enda nime tühjaletähjale, iga kord peab pakkuma midagi uut, kapitaalset. Ei saa vastu vaielda etteheidetele, et meie leht on tihti veel pinnapealne, aga ma tahan, et ta oleks sügav, huvitav, kõikide probleemide juurteni tungiv ja neid lahkav. Me oleme juba teinud mõningaid edusamme, eks ole?»

«Selle vastu ei saa keegi vaielda.»

«Aga need on alles lapsesammud. Peame jalga tõmbama seitsmepenikoorma saapad, et tõusta rajooniajakirjanduse esirinda. Kirjutan järgmise numbri jaoks juhtkirja «Töötada sügavuti».»

«Meil oli plaanis kevadkülviks valmisoleku kontrollist...»

«See jääb ülejärgmisse numbrisse. Ja ma toon näiteid ka külvitöödest. Sellest tuleb printsipiaalne, kõige

aktuaalsemaid probleeme lahkav programmiline juhtkiri.»

«Hea küll. Lähen ja vaatan, millega täita vabaks jäänud joonealune ruum.»

Sekretär oli juba ust sulgemas, kui Simul talle järele hüüdis:

«Kas kassapidaja on tagasi?»

«Ei, pole veel näha.»

Simul ümahtas tusaselt ja luges veel kord läbi hommikuse postiga saabunud ametliku kirja, milles talle kirjastus meelde tuletas, et Simul kolm aastat tagasi sõlmis lepingu 25-autoripoognalisele tööstustemaatilisele romaanile ja kuna käsikirja ikka veel esitatud pole, tuleb Simulil avansina saadud summa tagasi maksta.

Halmar võttis poogna sinakat, vesitrükiga paberit ja hakkas väikeste hüpiklike tähtedega vastust kirjutama. Ärgu kirjastus muretsegu, ta täidab lepingu üsna varsti, kuigi tuleb väike muudatus romaani teemas. Senine töökoormus on olnud nõnda suur, et... Simul peatus ja vaatas aknast välja. Kui kirjutada, et ta pole kirjutamist alustanudki, pole neil bürokraadi-sakstel piinlik talle kas või kohtuga kaela lennata. Ja ta jätkas: et käsikirja viimistlemine on veninud.

Alevitänava munakividest sillutusel lähenes vankripõrin ja uuesti libises Simuli pilk aknast välja. Jah, vaevalt jaksaks keegi teine sellist koormat vedada: luuletused mitmeil riiklikel tähtpäevadel, pidev kriitiline kaastöö ajalehtedele-ajakirjadele, ... retsensioonid kirjastusse saabunud käsikirjade kohta... Viimaste kuude jooksul pole ta ju, tõsi küll, midagi avaldanud, aga ega see tema süü ole, kui temale, loovale kirjanikule, pandi rajoonilehe toimetaja kohustused nagu rangid kaela.

Sulg hüples kribisedes üle paberi. Uksele koputati. Simul lõpetas lause, pani tugeva punkti ja uhkes kaares joonistas allkirja, millel viimase tähe saba jooksis nagu välgunool pikalt alla. Koputati uuesti. Halmar keeras paberi kokku ja pani ümbrikusse ning keelega üle liimi tõmmates hüüdis:

«Palun!»

Kui ukse avas Liina Kullam, tõusis Simul tooliga valjusti kolistades, ja palus külalist istuda. Ta ootas seltsimees Kullamit, kavatses täna-homme ise teda otsima hakata. Pidite ju tooma artikli kaasiku kaitseks, aga vajusite terveks nädalaks nagu maa alla! Või sattus Paal jaole ja keelas ülemuse autoriteedi õõnestamise ära?

Liina kõhkles veel praegu. Esimese hooga kirjutas ta artikli juba järgmisel päeval valmis, aga jättis laualaekasse lebama — sellise kirjutise avaldamine tundus talle nagu pealekaebamisena. Ja võib-olla Paal muudab oma meelt, kui näeb ja kuuleb, et mitte kõik ei tõtta tema kaasiku rahakstegemise plaani heaks kätt tõstma. Eileõhtusel brigadiride kokkutulekul oli Paal aga küsinud, kas on võimalik põllutöödelt eraldada kolm-neli paari mehi. Raietöölisteks. Artell maksvat valmismaterjali eest märksa kõrgemat hinda, kolhoosile oleks tulusam mets omal jõul üles töötada. Kui brigadiride näod pikaks venisid, sest meestööjõud nagunii oli kulla hinnas, ei käinud Paal rohkem peale. Kas ta mõtleb metsalõikuse edasi lükata põllutööde vaheajale või kavatseb müüa kasvava metsa, seda ta kellelegi ei öelnud. Sellest jutustas hilisõhtul Liinale vana Sild, rääkis napisõnaliselt, halvatujuliselt, nõnda et polnud alati nõnda rõõmsat, naljasuulist ja jutukat mesinikku äragi tunda.

Hommikul Liina küsis Paalilt, kas on õige, et esimees otsib juba kirvemehi.

«On teil alles väledad sõnumikandjad!» ei varjanud Paal imestust. «Sõnakese piuksatad, aga agronoomil juba teada. On ju kiiduväärt, et teile meie kolhoosi asjad nõnda südamelähedased on, aga ma arvan, et mina kui esimees ei ole kohustatud teile aru andma, millisele tööle üks või teine kolhoosnik saadetakse.»

«Ma saan aru küll, millele teie vihjate,» hoidis Liina vaid vaevu teravamaid sõnu tagasi. «Mulle on rohkem kui üks kord ninale visatud, et ma pole kolhoosi liige. Aga mis sellest, et riik mulle palga maksab, ma ometi elan ja töötan siin, «Kiire» kolhoosis. Meie eesmärk on ühine . . . Ja Lehiste kaasikust tunnevad rõõmu nii kolhoosnikud, spetsialistid kui alevielanikud.»

«Laupäevaõhtuseid simmaneid võib korraldada mujalgi.»

«Mitte simmaniteks, vaid elamiseks peame säilitama kaasiku. Nagu veel vähe oleks meil metsade asemel kännustikke! Elu on tarvis muuta kaunimaks, avaramaks, rikkamaks, aga teie tahate teha meid vaesemaks.»

«Nüüd proovite küll valget mustaks pöörata. Just mina korjan ja kogun kopika kokku, et kolhoosnik palgapäeval tunneks, kuidas kukkur põuetaskus on paisunud.»

«Kõike ei saa kopikaga kaaluda, mõni tänane kokkuhoid on homne kaotus. Teie pingutused ja ka tulemused kolhoosi sissetulekute suurendamisel on kiiduväärt, kuid teid näib mõnes osas olevat nakatanud mingi ainult tänasele päevale elamise meeleolu.»

«Ma tean, mida minult nõutakse ja oodatakse, tean, mis on minu kohus. Orientiir seisab mul alati selgesti silme ees — rahva huvid.»

«Eks siis rahvas otsustagu, kuidas jääb Silla kaasikuga. Kõikideks rahalisteks operatsioonideks on ju vajalik kolhoosi üldkoosoleku otsust.»

«Ohhoo, või meie agronoom kasutab päris klikeaegseid advokaadi nõkse! Sellega te minu unerahu ei riku, sest ma olen kindel, et peakoosolek kinnitab juhatuse poolt ettepandavad abinõud kolhoosi rahaliste sissetulekute suurendamiseks ja normipäeva eest makstava tasu tõstmiseks.»

«Päeva ei kiideta enne õhtut . . .»

«Just, just!» kinnitas Paal muiates ja Liina polnud kindel, kas tõepoolest ei hõiska tema ise liiga vara. Raha on «Kiire» kolhoosis normipäeva eest seni tõesti vähe makstud, lisa on ahvatlev, ei või põrmugi kindel olla, milliseks kujuneks peakoosoleku otsus. Liiati, et kolhoos haarab enda alla laia maa-ala, temasse kuulub inimesi, kes eluski pole oma jalga Lehiste kaasikusse tõstnud, neile pole kaasikust ei sooja ega külma, küll aga rahast, mida normipäevale juurde lubatakse. Ei, raputas Liina endalt kahtlused, rahvas ei luba seda, ei anna oma kinnitust aastakümnete töö laastamisele . . .

Liina võttis sahtlist artikli ja ruttas «Koidu» toime-

tusse. Siin polnud enam aega kaaluda ja kõhelda ja ta ulatas käsitsi kirjaga täidetud paberilehed Simulile, kes kohe lugema hakkas. Nüüd haaras Liinat hoopis teistlaadi rahutus: äkki kirjanik Simul leiab, et kõik on hirmus halvasti kirjutatud. Ja milline häbi, kui mõni märgi- või õigekirjutuse viga sisse lipsas, ta ei lugenud ju viimast ümberkirjutust kuigi hoolikalt läbi...

Simuli silmad lendasid nõnda kiiresti üle paberi, et Liina oleks meelsasti tõusnud ja minema jooksnud: Simul jätab pooled sõnad ja pooled read vahele, tähendab, artikkel ei kõlba kuhugi! Ta ju ei teadnud, et Halmar Simulil oli suurepärane võime haarata terveid ridu korraga, ta oskas ka paksu raamatu tunni ajaga nõnda läbi lugeda, et võis selle kohta kindla seisukoha öelda ja ükskõik kellega nii idee, sisu kui keele üle vaielda.

Simul langetas viimase lehe lauale.

«Üldiselt läheb korda. On kirjutatud päris elavalt ja paraja tulisusega. Üht-teist tuleb muidugi kohendada, ümber tõsta, teravdada...»

«Ütelge mida, ma sean homseks korda.»

«Oh ei, küll ma juba ise teen kõik, mis vajalik. Vilunud lehemehe käes läheb see kõik üks-kaks. Siiasinna tuleb artiklisse hoogu juurde anda. Meie ei tohi elu pisiasjade tolmupilve ära uppuda, peame oskama üldistada ja nägema väikestegi asjade taga suuri ja üldinimlikke. Kas või see kaasiku lugu. Pealtnäha pisitilluke kohalik nähtus, kõne all on ju ainult, kas võtta mõnisada puud maha või mitte. Selles pole midagi ühist hamletliku to be or not to be'ga, aga ometi peitub siin, kui ainult terasemalt vaadata, terve filosoofia, ellusuhtumine. Teie tõstate üles õige ja väga tähtsa mõtte: elu tuleb muuta ilusamaks, avaramaks, sest koos ilu ja avarusega astuvad majja puhtus, rõõm ja õnn. Kuid teie ainult õrnalt, nagu tiivaotstega riivate suurt mõtet, mis on väärt, et teda täiest rinnast välja hüüda.»

«Ma ei tahtnud väikest kirjutust üleliia pikaks ja tähtsaks puhuda.»

«Asjata! Olgu pikkuseks romaan või kümnerealine märkus, olgu teemaks kausaalsuse probleem või kunstväetise vedu põllule, ikka ja alati peame meie, kirjani-

kud, kõnelema valju häälega ja kogu südameverega. Just see kaasiku lugu annab suurepärase võimaluse kirglikult ja kuumalt võidelda uue ellusuhtumise eest, otse kutsub hüüdma: laskem luuad käia, välja meie majast tardumuse ja kopitamise musser ja praht! Pole viga, pole viga, küll lisan kõik vajaliku.»

«Arvate, et kõlbab trükkida?»

«Ilmtingimata. See on uus ja tähtis probleem ja meil pole kahju ei paberist ega trükimustast, et seda kogu tema suuruses ja teravuses lugejate ees üles tõsta.»

Vestlusse tekkis paus. Liina näppis kindasõrmi ja tõusis.

«Miks nõnda ruttu?» tõstis Simul tagasihoidvalt käe. «Üleüldse peaksime tihedamini kokku puutuma, sõidame ju mõlemad ühe ja sama pisuhänna seljas.»

Simul naeris, aga Liinal oli ebamugav. Parem oleks olnud, kui Suurma poleks laulukesi üldse Simulile näidanud, nüüd võib jääda mulje, et Liina ennast ei tea kui tähtsaks ja andekaks peab.

«Suurma andis need katsetused teile lugeda vastu minu tahtmist,» ütles ta.

«Milleks nõnda tagasihoidlikult? Kes meist ei oleks olnud algaja! Meie, vanemate kirjanike püha kohus on noori julgustada ja toetada. Muide, on teil ehk mõni uus luuletus valmis?»

«Hiline kevad lükkas kõik põllutööd üksteise kukile, ei nüüd ole aega luulele mõelda.»

«Kahju. Aga on teil ehk need värsid, mida Suurma juures lugesin, kaasas?»

Liina ei suutnud varjata väikest üllatust ja imestust — milleks Simulile katsetused, mis ta ise pihuks ja põrmuks hakkis? Ei, tema portfell on täis külvigraafikuid, väetise arvestusi, sordiseemne proove, mullastikuandmeid, seal pole muule ruumigi.

Ka sellest oli Simulil kahju. Ta oleks heameelega need veel kord üle sirvinud. Liina luuletustes oli midagi värsket, neis oli noote, mis otsekohe nagu ei leidnudki vastukaja, kuid hakkasid hiljem helisema. Seda hoolimata puudustest, konarlustest, viimistlematusest.

«Ma arvan, et kui teie luuletused tõsiselt käsile võtta, lihvida ja voolida, siis kõlbaks nad ehk trükkidagi . . .»

«Ma pole kavatsenud neid kuhugi pakkuda...»

«Kirjutatakse ikkagi avaldamiseks, et laiad rahvahulgad loeksid, kaasa elaksid, vaimustuksid. Kirjanik lugejaskonnata on nagu vaas lilledeta.»

«Juba te jälle annate mulle tiitli, millist ma kuidagi pole ära teeninud.»

Simul vaatas mõtlikul pilgul Liinale ja naeratas siis:

«Mulle tundub, et võite selleks saada. Mul on praegu lõpetada paar ülikiiret tähtajalist artiklit, pärast seda rebin end kõigist kohustustest niivõrd lahti, et saan koos teiega mõned tunnid päevas laua taha istuda. Ja-jaa, meie teeme seda kindlasti ja teie imestate isegi, kui kõrgele ja kaugele veel lendate.»

Liina vihastas iseendale: vaat kus kaheksateistaastane, esimene meelitus toob õhetuse põskedele! Et enda kohmetust varjata, ruttas ta ütlema:

«Teie vist lõbustate end maatüdruku üle, katsute tal pea kirjuks ajada. Ammuks see oli, kui teie nendesamade salmikeste kohta ütlesite, et need on... on...»

Liina ei jaksanud end sundida Simuli sõnu kordama, aga Halmar naeratas heatahtlikult:

«Ütlesin vist, et need on sulaselge põhk? Noh, ma mõnikord satun liiga hoogu. Ja esimesel lugemisel näisid luuletused tõepoolest hallidena... Kas teie olete märganud ja mõelnud sellele, kuidas nõukogude korra ajal on õitsele puhkenud rahva loovad jõud? Mis on Sirgavere? Tavaline maakolgas. Aga ma kohtan siin vähemalt kaht tõelist talenti.»

«Kahte?»

«Ma mõtlen teid ja seltsimees Elgi Silda. Kas teile pole kõrvu hakanud Elgi hääle värskus, helisevus? Tal puudub veel õigele esinemisele vajalik hoog, sädelus, efekt, kuid anne on vaieldamatu.»

«Jaa, Elgi laulab hästi...»

«Õige impressaario kätes kujuneks temast väljapaistev täht. «Kaks lootustandvat talenti rahva hulgast» — pole halb pealkiri pikemale ajaleheartiklile.»

Telefon laual helises.

«Halloo!» hüüdis Simul kurjalt torusse. «Kes? Ah teie...» tundis ta häälest toimetuse sekretäri. «Ma

olen mitmel korral öelnud, et mind ei tohi segada, kui mul on ... Kes? Ah kassapidaja ... Hea küll.»

Klõpsatas toru hargile ja laiutas süüdlaslikult käsi: «Kahju, aga kohustused kutsuvad. Nii et oleme sõlminud salaliidu abistamiseks ja koostööks...»

Saatis Liina toimetuse ruumist läbi ja tagasi oma kabinetti minnes hüüdis sekretärile:

«Saatke, palun, kassapidaja kohe minu juurde...»

Kui Liina pärast esimest kohtumist Simuliga üksinda läbi öö Sirgaverest Lehiste poole ruttas, oli ta kibestunud, kuis ta ka Simulit õigustada ja mõista püüdis. Ülekohtune, hoolimatu, ennasttäis, tembeldas ta endamisi Simulit. Inimese üle otsustamisega ei tohi kunagi kiirustada, mõtles ta nüüd toimetusest kolhoosikontori poole kõmpides. Mõnda uut eset valmistama asudes kinnitatakse endale, et üheksa korda mõõda ja üks kord lõika, aga võõra inimese üle langetatakse otsus esimese kohtumise, esimeste juhuslike lausete järgi. Ometi tuntakse ju puud viljast, inimest tegudest. Tagasihoidlikkusega Simul just ei hiilga, aga kellele on palju antud, see võib endale ka rohkem lubada. Simul on noor mees, ta parimad loomingulised aastad on ees, ta jõuab veel paljuga üllatada. Praegu ta tundub kuidagi üksikuna, oma õigest mullast väljarebituna, tal ilmselt pole kedagi, kes ta eest hoolitseks. Kirjutas ju keegi tark mees, et geenius on pime ja ükskõikne praktilistele pisiasjadele ja kuigi Simul pole ehk geenius, tuleb talle ometi mõndagi andestada. Küllap ta ajutine hoolimatus ja jämedakoelisus on suuresti sellesama üksijäetuse vili...

Kui Liina kontoris Elgile jutustas, kuidas Halmar Simul tema häält kiitis, tegi Elgi ükskõikse ja jaheda näo.

«Mu häälel on värske sära, ütles Simul?» küsis ta. «Ainult? Mulle ta kinnitas, et näeb minus tulevast ooperiprimadonnat.»

Kui Liina mõtlikult vait jäi, pahvatas Elgi:

«Mis sa mind nõnda üksisilmi uurid?»

«Jäin mõtlema, et kas tõepoolest harjumus ei tee inimest pimedaks... Tihti käime iga päev mõnest jõekäänust või lõputust viljaväljast või vaiksest puude-

salust mööda ja ei märka midagi, enne kui tuleb võõras ja hüüatab: oh kui kaunis! Siis peatub meiegi jalg ja silmad lähevad lahti... Võib-olla me tõepoolest ei osanud näha sinu hääle kõiki väärtusi...»

Elgi purskus naerma, hüppas toolilt ja jooksis Liina juurde, haarates tal käega ümber kaela.

«Oh sind küll, sa võtad kõike kole tõsiselt. Ega ma isegi usu, mida ta mulle kõike räägib. Kuigi tahaks uskuda. Oi, Liinake, kui tore oleks, kui ma tõepoolest oskaksin nõnda laulda, et võiksin pealinna publiku ees esineda! Hing jääb kinni, kui sellele ainult mõtelda.»

«Ära siis mind sellepärast ära lämmata,» tõrjus Liina sõbranna endast eemale. «Harjuta, ole visa nagu sipelgas, ehk tuleb siis aeg, kus su ees avanevad pealinnagi kontserdisaalide uksed.»

Elgi ajas huuled torri ja läks tagasi laua äärde.

«Harjuta. Õpi! Kuidas see mind on ära tüüdanud. Suurmal ju polegi teist juttu. Aga mis siis, kui õpi ja harjuta kakskümmend aastat? Tähendab, kakskümmend aastat muudkui lüki numbreid ritta ja aina oota ja oota. Minu hing on mujal, ma ei jaksa mõelda, et eluaeg pean koogutama nende igavate raamatute kohal.»

Ta prõmmis mõlema rusikaga vastu laiakaustaliste ja kogukate arveraamatute riita, nii et pliiatsid laual hüppasid. Nüüd oli Liina kord Elgit rahustada:

«Miks siis kohe nõnda ägedalt. Justkui meie poleks ki noored, pikast eluteest oleme ju ära käinud vaid jupikese. Sa ära rabele, ära torma. Ma tean, sa igatsed olla õnnelik. Igaüks otsib meist õnne. Ainult ei maksa vaadata liiga kaugele, õnn on enamasti meile väga lähedal, väga...»

«On lähedal, aga kui hakkad püüdma, haarad ja avad peo — tühi!» juba naeris Elgi. «Ära parem tikugi mind õpetama, sul samad päevad ees mis mul. Aga jäta mind nüüd, pean kokkuvõttega lõunaks valmis olema.»

Möödus päevi. Igal «Koidu» ilmumise hommikul avas Liina lehe äreva õhinaga ja iga kord pani pettunult ja ühtlasi kergendustundega kõrvale. Ta ootas oma artikli ilmumist, sest ta ei näinud teist teed kaa-

siku päästmiseks, aga samal ajal kartis, sest teadis, et tema ja Paali jahe vahekord jäätuks siis hoopiski.

Esimehega kohtus ta üksnes hilisõhtuil. Rahulikult, asjalikult vahetasid nad tähelepanekuid, harutasid lahti sõlmi, mis siin-seal tööde käiku tikkusid takistama, suunasid inimesi ja masinaid pakilisemaisse kohtadesse. Kui jahedalt, nagu ükskõikselt Paal agronoomi ka kuulas, pidi Liina ometi endamisi tunnistama, et esimees karvavõrdki ei kaldunud kõrvale tema agrotehnilistest näpunäidetest ja juhendeist. Liina salamisi imetles Paali väsimatust, kiiret otsustamisvõimet ja heaperemehelikku silma ning nõudlikkust. Ta läks otse marru, kui traktorikünnist leidis kraede ja lipsudega kive, ümaraid nurki ja hambulisi servi; ta saatis õhtul tagasi kärbisepuid vedanud kolhoosniku, kes ühe paari redeleid jättis keset välja lebama, sest «kes sinna põllulahmaka keskele neid ikka näeb»; ta küttis brigadir Kallipile laiali loopimata sõnnikupatarei põhjade pärast sellise sauna, et mees aina nohises, kuid järgmisel päeval koguti need põhjad kokku ja veeti põllule laiali. «See on ju vili, mida me oma hooletuse ja laiskusega laiali pillume, külimitu siia, teise tänna, aga teinekord heidame käega tervele kotile,» noomis Paal.

Kui Liina tahtis jätta sügisel rukki alla tuleva maa mustkesaks, et juba aastaid puudulikult orgaanilisi väetisi saanud põld puhkaks, ei võtnud Paal seda kuuldagi. «Mis te mõtlete? Et maa seisaks tühjalt? Ei, sinna paneme eelidandatud kartuli. Nopime varakult üles ja — Leningradi. See on ju puhas raha!» Ta varus põllu jaoks tugevad annused väetist ja kuna kartulikasvatamine kesal näis pakkuvat kindlat sissetulekut, ei vaielnud Liina rohkem vastu.

Paal oli alatasa ja väsimatult kolhoosi sissetulekute tõstmise otsinguil ja tihti esitas Liinale küsimuse: «Mis veel tuleks ette võtta?» See polnud ainult jutujätkuks ja moepärast küsimiseks. Aga kui Liina ükskord vastas: «Peame karjamaad kultuurkopliteks muutma, luhaheinamaad kraavitama, üles kündma ja heinaseemne sisse külvama,» jäi Paal mõtlikult ülemist huult näppima ja ohkas: «Kivisülda on alati kergem mõõta kui kokku kanda. Kas olete ka mõelnud, mis see kõik

maksma läheks!» — «Aga tasub end mitmekordselt.» — «Millal? Alles aastate pärast...» Karjanaised nõudsid uut lauta, sest loomad olid vanades taluhoonetes laiali ja nii lüps kui talitustööd tuli teha käsitsi, aga Paal jällegi näppis huult ja tõrjus: «Kannatage, kannatage. Las kosume, las tõstame eelarve paarile miljonile, küll siis lööme üles laudad nagu lossid, kus ainult vajuta nupule ja söödavanker veereb ette, vajutad teisele — sõnnikukäru sõidab sisse. Kõik tuleb, aga omal ajal ja kindlas järjekorras.»

Ühel õhtul, kui nad koos brigadiridega jälle kogunesid järgmiseks päevaks tööülesandeid jaotama, oli Paal hoopis karuohakaline ja nagu ei märganudki Liinat. Kui hakati laiali minema, hoidis ta Liinat tagasi:

«Üks hetk!» Esimest korda kogu õhtu jooksul vaatas ta agronoomile ja ta pilk oli irooniline. Kui välisuks viimase lahkuja järel kinni klõmpsatas, ütles Paal:

«Heas perekonnas on kombeks, et oma musta pesu ei laotata maailma ette...»

Liina aimas, et Paal teab midagi tema kirjutisest, aga tegi mõistmatu näo.

«Teie olete kõigele lisaks ka hea näitleja,» muigas Paal nüüd juba üsna tigedalt. «Ärge arvake, et mina kriitikat kardan, aga teilt oleks oodanud algelistki tooni ja takti. Eks te öelnud otse mulle, et nõuate üldkoosolekut.»

«Meil oli sellest juttu.»

«Ainult möödaminnes. Nii-nii...» ja venitas siis iga sõna rõhutades, nagu tsiteeriks ta: «Printsipiaalselt ja põhimõtteliselt vale ja lühinägelik teguviis! Aga minul on ainult üks seadus ja üks käsk: kolhoosi jõukus ja kolhoosnikute rikkalik töötasu. Selles on rohkem printsipiaalsust ja põhimõtet kui kümnes teie... kaebekirjas.»

Vajutas mütsi sügavalt pähe, surus portfelli kõvasti kaenla alla ja ukselt üle õla tagasi vaadates hüüdis:

«Olge mureta, üldkoosolek tuleb kokku ja kiidab juhatuse ettepaneku heaks. Kuid ärge lootkegi, et ma lubaksin sellele koosolekule kõrvalistel isikutel agitatsiooni tegema tulla.»

Kui hommikul ilmuvas «Koidus» artiklist jälgegi polnud, läks Liina toimetusse. Simul oli toimetuse üldruumis, ruttas Liinale vastu ja juhtis ta viisakalt oma kabinetti. Simul näis Liinale täna väga kahvatuna, haiglasena, ta silmalaod punetasid nagu suurest lugemisest.

«Milline imelik kokkusattuvus,» rääkis ta. «Mõtlesin just täna teid piki alevit ja kolhoosi otsima hakata. Võtsite ometi mõne luuletuse kaasa?»

«Ma tulin artikli pärast. Mäletate...»

«Kaasikust? Mäletan, mäletan. Teil oli selle pärast esimees Paaliga väike pahandus. Ja muidugi, teie artikkel on siin.»

Tuulas sahtlis, mis oli täis käsikirju, väljalõikeid ajalehtedest, sigaretikarpe, pliiatseid. Laksatas siis peoga vastu otsaesist:

«Ah jaa, andsin selle sekretäri kätte, küll pärast lasen ära tuua. Kontrollimise mõttes helistasin Paalile, põrutasin peale, et mis sigadusi te seal teete, laastate avalikke iluparke. Mehike kohkus hirmsasti ära, vabandas ja lubas kohe peakoosoleku kokku kutsuda. Nagu ma artiklist aru sain, oligi see teie peamine eesmärk ja nõue. Ja väga õige nõue, sest selliseid operatsioone ei tohi sooritada ilma peakoosoleku kinnitamiseta. Sellega oli kogu küsimus lahendatud ja artikli avaldamise põhjus langes ära, vähemalt esialgu. Rajoonikomitee sekretär arvas ka, et Paal töötab ja rassib mitme mehe eest, ei sobi tema autoriteeti nõnda kõrvalise ja väheolulise probleemi pärast nõrgestada. Meil pole ju tarvis asjatut riidu ja nääklemist ja kui ilma selleta lahkarvamised klaarida saab, on kõik korras. On ju nõnda?»

Liina ei katsunudki oma pettumust varjata.

«See ei päästa kaasikut. Paal paneb kõik rattad käima, et üldkoosoleku enamust enda poole võita.»

«No-noo, eks me veel vaatame. Kui ta hakkab mahhinatsioone keerutama, siis astume talle nõnda varvastele, et mehike meie ees tiritammi kasvatab. Üksnes see, et mina talle helistasin, pani mehe mõtlema. Paal on ettevaatlik ja kaval nagu mitme valla hunt, ta teab nüüd, et ma tal pilgu peal hoian, ja rohkem ülepeakaela ei tuiska ega torma, võite selles kindel olla.

Ja lõppude lõpuks on see kõik kõrvaline küsimus, peamine on, kuidas saaks teid teie loomingulisel teel aidata...»

Liinal polnud ei tuju ega tahtmist oma luuletustest rääkida ja üsna ükskõikselt noogutas ta Simuli lubadusele pühapäeval Lehistesse Liinale külla tulla.

Kui Liina välisuksest tänavale astus, seisis Simul akna all eesriide varjus ja vaatas algul mõtlikult peatuvale ja siis aeglasel sammul eemalduvale neiule järele. Kui Liina vaateväljalt kadus, lükkas Simul eesriide kõrvale ja surus otsaesise vastu jahedat siledat aknaklaasi. Kuidas pea küll valutada lõhkus! Peaks saatma käskjala apteeki uue paki luminaali järele, viimane tablett, mille ta hommikul sahtlinurgast leidis, tuimendas ainult veerand tunniks vasardamist peas. Apteek pole küll tema hädale üldse õige koht... Simul tõukas end aknast eemale ja meelekohti mudides läks üle toa, andes teel toolile jalaga sellise hoobi, et see kolinal nurka lendas.

Sekretär tuli järgmise lehe numbri maketiga.

«Pärast, pärast!» tõrjus Simul. «Ja üleüldse vaadake ise, otsustage, näidake iseseisvust ja algatusvõimet, ega mina jõua teil kogu eluaja selja taga seista ja näpuga ette näidata.»

Sekretär keeras maketi ettevaatlikult rulli tagasi. Niipalju kordi kui ta oli plaani ise koostanud, oli Simul selle juhtkirjast kuni toimetaja allkirjani ringi planeerinud. Ta sirutas juba käe ukselingi järele, kui Simul küsis:

«Muide... Tulge, tulge tagasi, kuhu te kohe tormate... Tahtsin teilt küsida, kui palju saavad praegu agronoomid palka?»

Sekretär raputas tummalt pead.

«Halvasti, väga halvasti. Küsisin seda just kontrolli mõttes. Õige ajakirjanik on nagu elav leksikon, näeb kõike, kuuleb kõike, teab kõike. Hea küll, minge pealegi, ma pean lõpetama artikli keskhäälekandjale... Ah jaa, kas teil on võimalik teha mulle väike krediidike, unustasin hommikul rahakoti koju...»

Sekretär oli õnnelik, et sai toimetajale väikese teene osutada. Simul tänas ja surus ükskõikselt rahapaberid

vestitaskusse. Kui sekretär oli lahkunud, tõmbas ta ploki hoogsa liigutusega lähemale ja kirjutas:

«Mu kallis Ama!

Kahjuks ei saa ma praegu saata sulle raha, mida lubasin. Meie kassapidaja on nii saamatu, et tuleb kogu aeg pangast tühjade kätega tagasi, oleksin muidu kas või avanssi võtnud. Olen tõsiselt kurb, et su tervis paranenud pole, nagu mind rõõmustab, et poiss on endiselt tugev ja terve. Niipea kui kassapidaja pangast raha hangib, saadan ka sulle.

Palju tervitusi.

Sinu Halmar.

P. S. Ka pühapäevase pealinna-reisu olen sunnitud edasi lükkama, sest tööd on ülepeakaela ja just sellele päevale on määratud ülerajooniline tähtis nõupidamine, millelt ajalehe toimetaja kuidagi puududa ei tohi. Ülejärgmisel pühapäeval sõidan kindlasti.

Sama.»

Haaras kaabu ja käigul kirja ümbrikku toppides ruttas välja.

5.

Paal näppis oma ülahuult ja vaatas mõtlikul pilgul teinepool lauda seisvale isale ja pojale, Kaarel ja Arvi Rannale. Ta pakkus neile paaril korral istet, aga Rannad tundsid end seistes mugavamini. Arvi Ranna juuksed olid sama tumedad ja lokkis kui isal, ainult et nad polnud nõnda turris ja korralikult kammituna läikisid nagu haraka tiivasuled. Ta tuli aasta eest sõjaväeteenistusest ja jäi kolhoosi. Isast oli ta pikem, kitsaõlalisem ja saledam, aga tal olid isa mustad, allapoole längus kulmud, mis ninajuurel peaaegu kokku kasvasid, lai otsaesine, millel juba selgesti olid näha kolm kurdu ja pruunid silmad, nii et hoolimata isa pikkadest vuntsidest ka võhivõõras kohe esimesel pilgul tundis neis isa ja poja. Käedki olid Arvil isasse, tugevad, igale tööle osavad. Ainult loomult oli noormees lõbusam ja jutukam.

Paal tundis Arvi Randa nii heast kui halvast küljest. Paal endamisi imestas, kui varsti peale sõjaväeteenistusest kojujõudmist Arvi tema juurde tuli ja talle kolhoosi liikmeksastumise sooviavalduse tõi. Poiss polnud ju rumal ega saamatu, hoopis vastupidi: ta oli liigagi hakkaja ja liigagi naaskel. Koosolekuil oli ta esimene hädapasun, kes aina kritiseeris ja nõudis ja — seda tunnistas Paal ainult iseendale — enamasti ikka asja pärast ja põhjusega. Paal ei pidanud end kriitikakartjaks, aga ometi on ebamugav, kui kogu aeg su nõrku kohti nõeltega torgitakse ja ta tegi Arvile ettepaneku hakata põllundusbrigaadi brigadiriks. Juhatuse liikmed olid sellega kõik tuliselt päri, aga Arvi ütles ära. Ma armastan tööd teha, seletas, ja olen veel liiga noor teiste kamandamiseks.

Paalile meenus, kuidas mõne aja eest Kaarel nõndasamuti seisis, ainult et halli längusservalise kaabuloti asemel veeretas ta siis käte vahel vana rebasenahkset läkiläkit. Nagu tookord, nõnda ka nüüd oli ta silmis süüdlaslik ilme, kuigi ta polnud kriipsukestki eksinud seaduse ja korra vastu.

Nõnda nad seisid seal, isa ja poeg, ja Paal ei teadnud, mida neile vastata.

Rannad tahtsid ehitada maja. Praegu elasid nad võõras hoones, kellegi lastetu lese juures. Seal oli kitsas, aga Rannad polnud kunagi elanud nõnda, et elutuba ja söögituba ja magamistuba on eraldi, nad oleksid leppinud senise korteriga edaspidigi, aga Arvi noor süda leidis karjatallist teise noore südame ja Arvi Rand ja Milde Uustalu tahtsid kõndida edaspidises elus käsikäes. See oli kiiduväärt, Paalil polnud selle vastu midagi, ja kuigi oleks olnud, ega nad selleks poleks temalt luba küsima tulnud. Nende mure oli hoopis praktilisemat laadi. Milde elas väikeses üürikambris, mis oli kitsavõitu ühelegi. Kui noorpaar koliks Randade juurde, elaksid noored ja vanad nõnda peadjalad segi, et poleks õiget ruumi ringigi keerata. Kõik olid nõutud, kuni noored esitasid oma plaani: ehitame uue maja, milles oleks lahe nii vanadel kui noortel ja kus iga jalatäis poleks arves, vaid oleks veel vabugi ruume . . . Noored edasi ei rääkinud, aga vanad mõist-

sid seletamatagi ja noogutasid päid: jah, uues majas peaks olema vabu, esialgu üleliigseidki ruume. Ei tormatud ega kiirustatud ülepeakaela, isa ja poeg istusid mitmeid õhtuid laua ääres, Arvil paber ees ja pliiats käes ning isal valgete raamidega ja pikerguste klaasidega prillid ninal. Nad algasid kolme arvudetulbaga, ühel ülal nurgas Kaarel Ranna, teisel Arvi Ranna ja kolmandal Milde Uustalu nimi. Allpool numbrid liitusid ja põimusid ühiseks liitmiseks-lahutamiseks ja kui kuivad ja surnud ka arvud näivad, olid nad isale ja pojale elavad, nad justkui jutustasid rõõmudest ja muredest, mis neid on ootamas. Kui paberilehtedele numbrite asemele hakkas ilmuma jooni ja joonekesi, kummardus laua kohale ka Milde rõõmsate ja julgete silmadega ning küpse nisuvälja värvi pruunide juustega pea ja aeg-ajalt peatus laua juures ka Madli Rand, kellele rohkem meeldis kuulata, kui ise kaasa rääkida ja kes vahetevahel kahtlevalt pead vangutas: oma tuba, oma luba — minge nüüd ikka...

Kui küllalt oli koos istutud, arutatud, pabereid täis sirgeldatud, mindigi lõpuks Paali juurde. Läksid isa ja poeg Rannad, sest mingi mõistmatu tagasihoidlikkus sundis alati nõnda tragi ja hakkaja Milde neist maha jääma.

Jah, nad tahtsid ehitada endale uue maja ja nüüd nõudsid nad Paalilt, et see näitaks, kuhu võib hakata vundamendikraavi kaevama, ehitusmaterjali vedama, õunapuid ja marjapõõsaid istutama.

«Kes siis õunapuust algab,» püüdis Paal poolnaljatamisi tõrjuda.

«Meie oleme Lehiste külast,» ütles vana Rand vaikselt, aga Paalile näis, mitte ilma uhkuseta.

«Jah, meie lagedal künkal tuulduma ei hakka,» kinnitas Arvi, «olgu ikka oma aed ja puud ja peenrad ja lilled.» Talle meenus, et need olid ju Milde sõnad ja lisas omalt poolt: «Olgu oma kodu.»

Ta rõhutas kaht viimast sõna ja see rõhutamine torkaski Paali valusasti. Kas Arvi seda öeldes ei muianud? Ei vist, noormehel on oma mure ja ta ei märkagi, kui valusasti ta esimeest tabas. Kus on Paali kodu? Tuba köögiga luitunud alevimajas pole ju veel kodu, kui

seal puudub perenaise korraldav käsi, kui neid ei elusta laste väsimatu askeldamine, kui neis puudub perekonna hõng. See oli öömaja, kuhu Paal saabus hilisõhtul, et kiirustades lahti riietuda ja voodisse rantsatada. Ta ei kippunudki siia varem, sest tal oli isegi kontoris mugavam. Tal oli linnas korter, milles iga laud, iga tool, iga kapp, iga vaip, iga nagi seinal ei olnudki nagu tükk surnud puud, riiet ja rauda, vaid nagu vana hea sõber, millest igaühega sidusid paljude aastate mälestused ja mis meenutasid ja jutustasid ammumöödunud päevadest. Selles korteris elasid ta naine ja lapsed, seal oli soojus ja hubasus, kuid tema, Paal, saabus sinna nõnda harva, ainult laupäeva õhtuti, tihti alles pühapäeva hommikul ja sageli sedagi üle paari nädala, et ta juba tundus endale seal külalisena. Oli paigal öö, teinekord ka pool päeva, harva esmaspäeva hommikuni, et jälle tagasi Sirgaverre kihutada. Ta tundis vaistlikult, kuidas perekond temast kaugemale nihkus, iga kord ta ju ei näinudki kõiki kolme, ja lapsed harjusid jagama oma elu rõõme ja muresid ainuüksi emaga. Jah, pole tal kodu ei «Kiire» kolhoosis ega linnaski, pole juba poolteist aastat...

Aga Arvi ja Milde tahavad, et neil oleks just kodu, teisiti ei kujuta nad endale oma elu ette. Ja kuidas on elevil ja kohevil vana Kaarelgi, too alati nõnda sõnakehv ja süngevõitu mees!

«Noored ehk leiavad endale korteri Sirgaveres,» ütles Paal. «Vähemalt esialgseks. Siit pole teil kummalgi kauge tööl käia.»

«Ei,» tõrjus Arvi kindlalt. «Meie tahame elada üheskoos, nii noored kui vanad. Ja meile ühelegi ei meeldi ei alevielu ega üürikorter.»

Hm, ei meeldi üürikorter. Aga temale, Paalile, oleks ükskõik, kas üüri- või rendikorter, kui ainult oleks perekond koos...

«Teate mis!» elavnes ta äkki. «Mul on päästev idee. Lehiste külas seisab ju Prümmelite maja tühjalt. Kolige sisse, kolhoos müüb selle teile võileiva hinna eest.»

Ta lootis näha rõõmu, aga nii noor kui vana justkui kokkurääkimise peale kõverdasid põlglikult huuli ja raputasid eitavalt päid.

«Mis me selle risuga peale hakkaksime?» küsis Kaarel. «Aknad on puruks taotud, suurem osa uksi eest ära kantud, aiad ära põletatud.»

«See kõik annab end kohendada ja parandada, meistermehed nagu teie olete...»

«Meie ei taha varemeid lappida,» pahvatas Arvi. «Tahame ehitada kõik enda jaoks ja nõnda, nagu on meelt mööda. Näidake meile ainult plats kätte.»

Kui jonnakad nad on, mõtles Paal ja imestas iseenda üle, et teda täna selline kangekaelsus ei pahandanudki. Aga ta püüdis neid hirmutada:

«Maja ehitamiseks on tarvis kive, puitu, klaasi, lupja, tsementi, on tarvis tööjõudu, transporti, on tarvis raha, palju raha...»

Arvi nagu oleks oodanud seda vastuväidet ja ruttu, nagu päheõpitud laulusalmi üles öeldes rääkis:

«Raha on meil igaühel kogutud, nii isal, mul kui Mildel. Kõik oleme tööinimesed, teenime iga päevaga juurde. Kõigeks meil otsekohe ei jätku, aga niipea, kui ehitusplats käes, anname avalduse sisse ehituslaenu saamiseks. Meister on meil omast käest olemas,» ta viipas isa poole, «ja mis see maja kolmekesi ikka ehitada on. Ja ega kolhoos transpordiks autot ei keela, me ju kõik omad inimesed.»

Muidugi, transpordiga saaks neid aidata, nõustus Paal endamisi, aga Randadel on õigus: et ehitada, selleks on tarvis platsi, kuid Paalil seda anda ei ole. Ja ta tegi veel ühe katse Randasid kõrvale juhtida:

«Esitage avaldus Sirgavere külanõukogule, võtke ehitusplats alevisse.»

«Miks?» imestasid Rannad nagu ühest suust. Nad ütlesid, et nad ei koli ei alevisse ega üürikorterisse. Nad on kolhoosnikud, nad ei kavatse siit kuhugi põgeneda ja tahavad oma kodu rajada kolhoosi keskusse, muidu võib veel juhtuda, et hakka hiljem maja ja puid-põõsaid ringi vedama.

«Meil on ju olemas kolhoosiasula plaan?» küsis Kaarel.

Paal katsus nõnda pehmelt ja põiklevalt kui oskas seletada, et plaan on ja ei ole ka. On õieti kaks plaani, üks kolhoosikeskuse ehitamiseks Pukka, teine Lehiste

ja Sirgavere vahele; kord on määratud siia, kord sinna ja päris kindlalt pole ei ühe ega teise variandi juurde kindlaks jäädud.

«Meie mõtlesime, et siia, Lehistesse,» ütles Arvi ja ta hääles oli selgesti kuulda pettumust, sest talle meenus, kuidas Milde süttis ja sattus hoogu, kui ta jutustas ilusasti värvitud majade rivist noorte kaskede valgete tüvede vahel. «Majad ei jääks lagedale tuulte tõmmata nagu Pukas.»

«Puka on «Kiire» tsentrum. Seal on praegugi suur osa meie piimakarjast.»

«Karjale tuleb nagunii uued laudad ehitada. Pukka võiks jätta noorkarja, kõiki loomi ei saa ju ühte kokku ajada.»

Aga võib ka vastupidi: piimakari Pukka, jõudikud Lehistele. Kui Pukas kraavitada... Paal ei arendanud seda mõtet edasi, ta ei tahtnud nõnda kaugele tulevikku ette tormata ja et laialivalguva jutu otsi kuidagi kokku korjata, kordas ta, oma häälele kuis oskas ametlikku kõla andes, et jah, praegu on küll nõnda, et on olemas kolhoosiasula perspektiivplaanid, on ka kolhoosnikute majade tüüpprojektid, aga keskuse koht pole «Kiires» veel kindlaks määratud ja seepärast tuleb ehitamisega oodata.

«Selles pole lõppude lõpuks ka midagi halba, kogute raha juurde, saate ühe jutiga tip-top kõik lõpuni ehitada,» püüdis ta lõbusal toonil isa ja poja näolt morni ilmet minema peletada. «Tõsi jutt, parem aasta oodata, kui kaks kahetseda, ega maja ehitamine ole koerale kuudi kokkuklopsimine. Aga mina omalt poolt võtan juba ühe lähema peakoosoleku päevakorda kolhoosiasula koha kindlaksmääramise.»

«Siis on jälle tarvis planeerida, kinnitada... ja ongi sügis käes,» turtsatas Arvi.

Paal tundis, et Arvil on õigus, võib-olla venib aega rohkemgi kui sügiseni. Kui keskus jääks Lehistesse, läheks muidugi kõik rutemini, siin on palju eeltöid tehtud... Võikski ju nõnda, mis sellest, et asula ei tuleks just täpselt kolhoosi geomeetrilisse keskpunkti, ent siis on väga kahtlane, kuidas lõpeb lahing kaasiku mahavõtmise pärast, sest kellele meeldiks ehitada ja

elada kännustikus! Ehitama aga peab, sest senised hooned paljudes kohtades narmendavad ja lipendavad. Milline neetud pigi, ei saa ju kaasikut saagimata jätta, see oleks sama, kui ei viitsiks kummardada, et maaslamavat pungil rahapunga üles korjata. Aga «Kiir» peab tõusma miljonärkolhoosiks, peab, siis nähakse ja ustakse, et Paal on tublilt töötanud, siis loetakse tema karistus kantuks, lubatakse tal jälle linna elama asuda. Ta pole ju põllumees, vaid majandusteadlane, maaelu tundis ta ainult noormehe-põlve mälestuste ja pärastsõjaaegsete šefluskäikude järgi. Kui poleks olnud neid õnnetuid finantsdistsipliini rikkumisi! Need toimusid ju mitte tema, vaid trusti huvides, kuid ta ei vaielnud ega vaidle sellele vastu, et talle noomitus avaldati ja maale tööle suunati, sest tema kui kommunist, kui partei liige ei oleks tohtinud nende konksude ja haakide ees, mis raamatupidamises visati, silmi kinni pigistada. Oli sõpru, kes talle koos kahetsusega silma pilgutasid: noh, vennas, nüüd las ohelik lohiseb, küll sind siis kolhoosist vemmaldega välja kihutatakse. Nende nõuandjatega jättis Paal kiiresti jumalaga. Ei, kolhoosi ta laostama ei hakka, tema jaoks on ainult üks võimalus: kinnitab rakmed kõvasti selga, keerab ohjad tugevasti ümber käe ja veab. Ta ei anna endale armu, töötab mitme eest, kasutab iga võimaluseraasukese, et paari-kolme aastaga nihutada «Kiir» rajooni suurima sissetulekuga kolhoosiks, — see on ainus tee tagasi oma koju, oma perekonna juurde, kus teda õhtuti jälle ümbritsevad tütrekese väsimatu vadin ja kustumatu uudishimu, poja noormehelik väärikus ja naise vaiksed sammud ja soe käsi, mis libiseb üle mehe juuste nagu muretsedes: kas sa oled väga väsinud?

Tuua perekond Sirgaverre? Naine töötab linnas, kus talle siin samasugust teenistuskohta leida . . . Poeg on harjunud oma kooliga, tütar lasteaiaga. Ja ta ei kavatse ju oma elu rajada kolhoosivundamendile, ta ei julge naisele sellisest mõttest iitsatadagi. Tema ise on vähemalt maal sündinud ja siin esimesed tööristsed saanud, aga Marie on kogu eluaeg tundnud taldade all linnatänavate asfalti . . .

«Jah, see küsimus jääb praegu lahendamata,» ütles

Paal tõustes. Nähes pettumuse varje nii isa kui poja näol süvenevat, ruttas ta lohutama: «Aga mitte kauaks, luban seda teile. Olete meie kolhoosis esimesed pesaehitajad, probleem on uus ja tabas meid ootamatult ning ettevalmistamatult, aga nüüd tuleb ta üks-kaks lahendada.»

Rannad ei näinud sellest lubadusest suuremat troosti leidvat, kuid mis jäi neil muud üle kui lahkuda? Trepi ees nad seisatasid, nagu peaksid aru, kummale poole minna.

Vastasmaja leivakaupluse uksest lipsas välja väike, sale, aga elavate liigutuste ja veel elavamate silmadega tüdruk ja viipas kutsuvalt.

«Ma lähen koju,» ütles Kaarel ja vastust ootamata hakkas aeglaselt piki Sirgavere ainust trotuaari edasi minema. Arvi ootas, kuni järelvankriga veoauto, kõrged kastiriidad peal, mööda tossutas ja läks üle tänava.

«Noh?» küsis tüdruk juba enne, kui Arvi kõnniteele astus, aga nägi siis noormehe ilmest, et mingi kivi oli veerenud nende kevadistele plaanidele ja sära ta silmis kustus.

«Paalil pole krunti anda,» ütles Arvi ja jutustas mõne lausega, mida nad esimehelt olid kuulnud.

Milde nokitses kinganinaga kõnniteesse murenenud lohukeses ja lõi siis pea jonnakalt kuklasse:

«Rääkigu ta mis tahes, aga meie lihtsalt ehitame ja kõik!»

Arvi ei julenud vaadata tüdruku silmadesse, aga tema vaikimisest mõistis Milde, et ehitamisega ei saa alustada enne, kui nende teele veerenud või veeretatud kivi on kõrvale lükatud.

«Tule õhtul meile,» ütles ta. «Peame aru.»

«Hea küll,» vastas Arvi ja nagu salamisi teineteise kätt surudes pöördusid nad minekule, kumbki oma töö juurde.

Paal seisis akna all, nägi kõike ja näksis hammastega valusasti huult: kas mitte tema, Paal, pole süüdi selles, et Arvi üsna noruspäi üle tänava läks ja et kustus rõõmus erutus, mis nõnda selgesti igast ootava Milde liigutusest välja paistis?

6.

Liina päralt oli oma isakodu nurkmine, kõige avaram kahe laia aknaga tuba. Ühe seina taga kasvas vana laiavõraline õunapuu, mis suurte tuulte ajal kobistas oma okstega räästas ja mis kevaditi paiskas lahtisest aknast sisse õite lõhna ja mesilaste suminat. Teise akna kohal viis läbi aia sirge tee, mille veered olid palistatud daaliate, lõvilõugade, astrite ja kresside laia kireva vööga.

Majas elas veel vanem vend Lembit perega. Lembit kasvas isa õpilase ja käealusena, tal oli terane silm, uuriv ja otsisklev aju ja osavad käed, ta otsis isa oskustele lisa raamatuist ja kui küla ühines kolhoosiks, nimetati Lembit aianduse brigadiriks. Rõõmu ega rahuldust see koht talle ei pakkunud, sest kapsad, kaalikad, porgandid ja loomajuurikad polnud talle kunagi suuremat huvi pakkunud, viljapuuaeda «Kiire» kolhoosil aga veel polnud ja nõnda vahetaski Lembit varsti ametit. Oma kuuskümmend sajandikku võttis Lembit nõnda, et sellesse jäi osa viljapuuaiast, triiphoone ja lapike kartulimaad. Triiphoone juba teist aastat seisis kütmata ja temasse kuhjati majapidamises mitte alati tarvisminevaid esemeid, nii et ta oli rohkem kolikambriks kui taimede kasvulavaks. Viljapuud, mis jäid väljapoole individuaali, rohtusid, sammaldusid ja metsistusid, millest tundis rõõmu küla noorem sugupõlv, sest selliseid ei-kellegi-maid oli Lehistel peaaegu iga hoonetegrupi juures. Muidugi kuulusid need kolhoosile, kuid nad kasvasid salgakaupa eraldi ja nende hooldamine ja valvamine oleks läinud liiga kalliks, et olla tasuv.

Liinal oli hale neist kiiresti metsistuvaist puudest ja ta läks Paali juurde julge mõttega: ühendada kõik need viljapuusalukesed üheks suureks aiaks, istutada mitmeid hektareid õuna-, kirsi-, ploomi- ja pirnipuid, rajada marjaaed. Paal kuulas, kuulas, teda tõmbas kaasa õhin ja vaimustus, millega Liina oma unistuse tema ees laiali laotas ja tal oli üsna nukker, nagu kahetsusevinest varjutatud nägu, kui ta aeglaselt pead raputas: võimatu, võimatu! Millist kapitali peaks sellisesse

aeda matma! Ja tööjõudu on põldude ja karjagi jaoks napilt, rebi või inimesed tükkideks. Alevis on küllalt naisi, kaitses Liina end, kellel pole võimalik vastu võtta pidevat töökohta, kuid kes meeleldi käiksid kord terve päeva, kord poole, teinekord mõne tunni aias tööl. Kapitalimahutust pole tarvis karta, see tasub end mitmekordselt. Tasub, urises Paal, aga millal? Ei, ta ei ole aia vastu üldse ja põhimõtteliselt, kuid tema on majandusmees, ta ei torma kinnisilmi, ta hoidub enneaegsetest laiutamistest.

Liina meenutas seda kõike, nõjatudes küünarnukkidega lahtise akna lauale ja mõnuledes päikese ja leebe tuule hinguses. Püsilillede jämedad lillakad kasvud olid maapinna üles tõstnud, nii et see risti-rästi lõhki kärises; sõstardel pakatasid ladvaotsmised läikivpruunid pungad ja lõhest piilusid välja heleroheliste lehtede kimbukesed; kuldnokad uudishimutsesid sisse igast pesakasti lennuaugust, hüpates aeg-ajalt mõnele kõrgemale oksakesele, et avatud kollakat nokka üles tõstes ja läikivasuleliste tiibadega laksutades vilistada üksteisest ikka keerukamaid trillereid. Aiaveered helisesid mesilastest, sinised ja valged lumekellukesed õitsesid juba ja mesilinnud kuhjasid oma tagajalgade ümber nõnda paksud tolmutombukesed, et ei jaksanud ühe hooga lennata üle plangu ja puude naaberaeda oma tarusse, vaid laskusid puuoksale puhkama.

Kõik hääled, sumin, kõik pakitsev ja pulbitsev koos lõhnade ja värvidega sulas Liinas üheks tervikuks — kevadetundeks. Ta sidus räti juustele ja ruttas aeda. Iga aastaajaga on nõnda: elad temas, rühid ja rähkled ning tõttad oma teed, kuni äkki seisatad ja lased pilgul imestunult ringi lennata — mis ime küll on toimunud ümberringi! Ka Liina tajus alles täna kogu oma olemisega, et kevad oli kätte jõudnud. Ta toetus kahe aia piirimaal kasvava pärna tüvele ja surus kõrva vastu jahedat krobelist koort — kas pole kuulda kevadiste mahlade voolamist puu soontes? Seadis siis silmile tikkuva juuksesalgu tagasi rätiserva alla, ja pead kuklasse kallutades, vaatas kiiresti põhja poole lendavale ja ärevalt käratsevale haneparvele järele.

«Kuhu nad küll nõnda tõttavad?» küsiti teiselt poolt

aeda. Liina kohkus veidi, aga tundis siis Halmar Simuli ja naeratas:

«Hilinesid, mis muud. Suured parved lendasid juba ammu üle... Aga kuidas teie sinnapoole aeda sattusite?»

«Piinlik öelda, aga tõtt ei saa kotis hoida — ma eksisin ära. Juhatasite, et valge korstnaga maja suurte puude vahel, aga siin külas on kõigil majadel valged korstnad ja puud ümberringi. Läksin hea õnne peale otse, aga äkki hakkas ümber kõrvade nõnda sumisema ja surisema, et katsusin, kuidas eemale sain. Siis nägingi üle aia teid.»

«Need olid Paavo mesilased. Nad on sõbralikud, heale inimesele ei tee kunagi kurja.»

Liina juhatas, kuidas kõige otsemini pääseb nende õuele. Simul tuli paljapäi, mantel lahtiselt õlgadel, kraenööp avatud, väike sinilillekimp nööpaugus. Jalutuskäik vastu tuult ja päikest oli teda värskendanud, ta polnud nõnda kahvatu nagu alati ja kees üle energiast, vaatas kõike ja katsus kõike, nii et Liina tuba jäi talle kitsaks.

«Küll ma kiidan seda päeva, millal otsustasin pealinnast ära kolida,» rääkis ta. «Olin juba unustanud, mis värvi on puhas kevadine taevas, kuidas pärast lumevee äravalgumist lõhnavad põllud, kuidas kõlab lagedate väljade kohal lõokese lõõritamine. Nagu vastsündinu elasin täna jälle kõike uuesti läbi. Milline avarus, siirus, milline muusika! Kas suudate uskuda, et kõik see uimastab, lööb pähe, nii et kõnnid kui joobnu?»

«Suudan küll...»

«Kui palju tühje luuletusi tehakse meil sellepärast, et kogu vaateväli piirdub sektoriga, mis on piiratud oma kabineti kahe aknapiidaga. Pidage meeles, et elamusteta pole luulet, kogemusteta, sügava elutundmiseta pole kirjandust. Seepärast peab elama laiuti ja sügavuti, tungima suure ja keeruka elupuu viimaste narmasjuurte tippudeni. Kuis tahaksin igale algajale autorile otse tulikirjaga südamesse raiuda Fausti sõnad:

«Ei teeselda saa tundmust mingi nõuga,
siis, ainult siis, kui tulvab hing,
te sõna haarab ürgse jõuga,
ja kuulama jääb harras ring.
Seal palehigis pusib keegi,
teeb teiste riismeist leemekest,
ja viimaks vaevalise leegi
saab enda tuhaasemest.
Võid ahvide ja laste ees,
kui sulle piisab, tark ja sügav näida;
kui süda sul ei sütti sees,
sa teiste südameid ei läida.»

Simul hoidis üht kätt puusas, teist veidi kõverdatult enda ees ja luges hoogsalt, iga sõna selgelt ja puhtalt hääldades.

«Kui hästi teie deklameerite!» ei suutnud Liina imestust tagasi hoida.

«Tuuled on puhunud ja mõnigi õieleht on varisenud ning kaugusesse keerelnud,» ütles Simul poolohkamisi ja pead langetades. «Võib-olla oleks mu õige koht olnud teatrilaval, kooli näidendiõhtuil oli mul igatahes hiilgav menu. Keskkoolis lavastasime ükskord isegi ühe vaatuse «Kuningas Lear'ist» ja mina olin Lear. Mäletate — «Kõik tuuled puhuge, et lõhkeks põsed!»?»

Simul luges pika tsitaadi vabalt, katkestamata, kordagi meeldetuletuseks peatumata. Kui Liinale meenus, kuidas tal mõne üksiku värsi päheõppimine nõuab aega ja vaeva ning et koolipingis tuubitud salmidest nõnda paljud on lennanud ei tea kuhu, oli tal häbi iseenda pärast. Pole tal nähtavasti mingeid silmapaistvaid võimeid, kas Suurma ei eksi, kui nõnda visalt kordab, et õpi, tööta ja sinust saab luuletaja . . .

Küllap see mõte Suurmatagi oleks leidnud tee Liinasse. Tasapisi, nagu väike aga kuivamata allikas nirises ta Liinas, kasvas ja tugevnes. Liina oli kogu aeg koormatud mitmesuguste teiste tööde ja mõtetega, nii et luulel ei olnud mahti tõsta teda tervikuna ja täielikult oma tiibadele, kuid ta põimis kõik Liina minutid ja tunnid, tema mõtted ja tundmused, tööd ja ettevõtted oma lõimedega läbi. Liina ei avanud end kellelegi

peale vana Suurma, vähesed teadsid tema lemmikharrastusest, ainult üksikud olid lugenud tema laulukesi. Kuid väikesest seemnekesest oli kasvanud tugev, visa ja elujõuline puuke ja Liina süda pakitses, ta nii väga tahtis rääkida kõigest inimesega, kes teda poolelt sõnalt mõistaks, kes juhataks ja õpetaks, kui tarvis — noomiks ja manitseks.

«On vist küll väga raske saada kirjanikuks, eriti luuletajaks,» küsis Liina, kui Simul sigaretti süütas.

«Kuidas kellelgi,» vastas Simul paksude suitsusuutäite vahel. «Oleneb võimeist, talendist. Ja enesekriteeriumist. Laulukesi, näiteks, nagu neid vahetevahel ajalehtedes tähtpäevade puhul ja ka niisama ilmub, võiksin teha iga tund paar tükki. Aga ma ei taha! Ongi minu õnnetus, et olen end liiga palju peenrahaks ümber vahetanud. Et end mitte lasta tuhandeks tükiks käristada, põgenesingi Sirgaverre.»

«Ja siingi on teil jälle üks jalus ees...»

«Kuidas nõnda?»

«Noh, mina oma katsetustega.»

«Ah jaa!» naeris Simul. «Mul oli tunne, nagu vestleksin mõne vana kolleegiga. Kas tunnete neid?»

Ta luges paar värssi Liina «Hommikust».

«Mi-is! Need on teil peas?»

«Head värsid nagu muljuvad end mulle ajju. Sageli on see mulle eksimatuks kriteeriumiks... Hüva, nüüd oleme küllalt lobisenud ja unustasime, et tulin Lehistele teie luuletusi lugema.»

Liina istus, käed rüpes. Ta ei puigelnud edvistamiseks ja viisakuse pärast, vaid tal oli tõepoolest hirm. Simul on nõudlik kriitik, mida võiksid talle pakkuda ühe külaagronoomi katsetused? Küllap ta tol õhtul Suurma pool kogu oma karmuses ja järskuses oli siiras. Hilisemad leplikumad sõnad tulevad ehk ainult taktitundest, tal on ehk lihtsalt igav, pole, kellega vestelda ja siis ei taha mind otsekoheste sõnadega eemale peletada. Simul ei võtnud Liina arglikku puiklemist kuuldavakski, ta lubas siinsamas toas istuda ja oodata kas või sügiseni, kuni Liina avas laualaeka. Simul luges ruttu, kõigutades üht jalga teisel ja lastes läbiloetud lehed langeda enda kõrvale lauale. Ta nägu

polnud täna nõnda tardunud, kauge ja üleolev nagu esimesel õhtul, kuigi ta ilmest polnud võimalik välja lugeda ei kiitust ega laitust. Kui ta viimase lehe lauale libistas, pöördus ta akna poole ja ta pilgus oleks nagu värelnud unistus, igatsus, soojuski.

«Kas luuletate juba ammu?» küsis ta lõpuks.

Küsimus oli ootamatu ja Liinal kulus tükike aega, enne kui vastas:

«Ma ei tea... Salmikesi tegin juba keskkoolipingis...»

«Nii et mürk on tugevasti veres!»

«Vist küll... On olnud mõned ajavahemikud, millal ma olin väga koormatud õpingute või tööga ja ma nagu unustasin seetõttu värsid. Ohkasin juba kergendatult, et taevale tänu, möödas! Aga äkki märkad, et mõte on muutunud kangekaelseks, libiseb kõrvale radadelt, kuhu teda suunad, et ta on tabanud midagi, millele püüab kuju ja vormi anda. Tiirleb ja tiirleb, on visa ja tüütu nagu sügisene mesilane. Vahest ta kaugeneb, teda peaaegu pole ei kuulda ega näha, siis on aga jälle siinsamas ja on endaga kaasa toonud uusi mõtteid, uusi pildikesi. See on nagu mõni meloodiakatke, mis jääb kõrvu helisema... ei, ta on palju rohkem, on sügavam, raskem. Katsud teda tabada, paberile panna. Aga sõnad on kohmakad, sageli otse naeruväärselt abitud ja tühjad, nad ei suuda esile manada varjugi sellest, mida tunned, millest mõtled. Lööd käega ja süvened oma igapäevasesse töösse ja päevaks või paariks on rahu. Siis on ta jälle seal, tüsedam ja kogukam kui varem. Nüüd hakkab ta juba lausa segama, rõhub ja vaevab, peletab öösiti und, hajutab tähelepanu. Ei jää mingit teist võimalust, kui võtta paber ja pliiats ning alustada uuesti esimesest reast, esimesest sõnast...»

Liina istus, käed ristamisi sõrmedega süles, kulmud veidi tõstetud, pilk raske, valuline. Simul vaatas teda kõrvalt ja väike pilklik muie libises kiiresti üle ta näo: ennäe, millist ehtsat loomingupalavikku võib tänapäeval kohata kõige viimases külaurkas!

«Värsid kogunevad mul paberile hirmus pikkamisi,» pöördus Liina ja kerge võbin väristas ta õlgu, nagu oleks tal külm. «Istun õhtuid, öid. Valin sõnu, riime,

muudan lauseid, tõmban maha terveid salme. Ja kogu aeg mõtted aina keerlevad ja keerlevad, koguneb uusi ideid, võrdlusi, pildikesi, ladestub uusi jooni ja joonekesi. Ma olen vist hirmus andetu, sest kõik see on raske, aegaviitev ja pikaldane. Kui lõpetan, on äkki kerge, tunnen end vabana... kuid samal ajal tühjaks jooksnuna... Usun siis kindlasti, et see on mu viimane... sirgeldus, aga mõne aja pärast...»

«Algab jälle otsast peale? Uue mõtte, meeleolu või tüübiga? Tuttav lugu, oleme selle perioodi kõik läbi elanud. See on, võiks öelda, luuletaja lapseiga. Muide, mõni takerdubki sellesse nagu kana takku. Õige luulemeisterlikkuseni jõudnu muidugi suudab teadlikumalt ja kindlamalt oma emotsioone juhtida, ta ei vaevle enam päevi ja nädalaid mõnesalmilise luuletuse paberilepanekuga. Kuid see, mis teie jutustasite, oli väga huvitav... ja ikka rohkem ja rohkem hakkan veenduma, et teil seisab ees... kenake luuletulevik.»

«Ärge püüdke mind lohutada...»

«Mina olen alati sirgjooneline ja otsekohene, ma ei kannata silmaotsaski inimesi, kes suu sisse on nagu mesi aga selja taga nagu susi. Kes alati tõtt räägib, näib mõnigi kord robustsena. Mõeldagu minust mis tahes, kuid tõde on mulle ainus jumal, kelle ees ma maani kummardan... Nüüd, kus olen tutvunud niiöelda laiemas haardes teie luuletustega ja teie endaga ning teie loomingulise meetodiga, on mul selge ettekujutus teie kui luuletaja kogu palgest, ulatusest ja perspektiivist. Teis on kõik eeldused olemas, puudub ainult üks: õige juht, tõeline ja oskuslik abistaja. Suurma on väga tubli, ma austan teda kogu oma südame põhjast, temataolisi häid väsimatuid kunstifanaatikuid on tänapäeval kahjuks väga vähe, aga ta on juba vana. Suurma on nõnda enda töös ja oma õpilastes kinni, et ta pole märganudki, kuidas kunst, ka luule, on pika hüppe edasi teinud, on rikastunud uute vormide ja uue sisuga. Peaksin teid ise käsile võtma, kui ainult poleks seda neetud ülekoormatust ja kroonilist ajapuudust... Ma olen kaljukindel, et üsna lühikese ajaga viiksin teid nõnda kaugele, et teie nimi sageli kaunistaks ajakirjanduse veergusid. Tahaksin näha, milline kriitik jul-

geks öelda teie kohta halba sõna, kui teab, et konsulteeris — Halmar Simul.»

Liinale meenusid Suurma rahulikud, head silmad ja ta tõrjus:

«Suurmale ei meeldi ülepeakaela kiirustamine. Ta on hea ja põhjalik nõuandja...»

«Liiga põhjalik,» katkestas Simul kärsitult. «Teie olete noor, teie ei tunne veel elu seadusi. Ei tohi ukse taga väriseda, vaid peab julgelt, kas või ukseraamidega ühes tükkis otse tuppa prahvatama. Küll pärast on aega tagantjärele siluda ja lihvida, peaasi, et algus oleks käes.»

«Uksega sissetormajat minust küll ei saa,» naeratas Liina. «Minu luuletuste avaldamisega on aega. Aga kui teile pole koormaks nõu anda, juhatada, oleksin väga tänulik. Selle vastu poleks kindlasti ka Suurmal midagi...»

«Mis parata, pean selleks aja leidma. Noorte autorite häda ei kasva minu jaoks puu otsas, on kord juba mu saatuseks olla alati rohkem teiste kui iseenda päralt...»

Ka esimesed trükiristsed korraldab ta õige varsti, ilmtingimata korraldab, see ei valmista temale mingeid raskusi. «Koidus» võiks avaldada homme päev, aga sel pole palju mõtet, sest «Koidu» lugejaskond on liiga väikesearvuline ja piirdub ainult ühe rajooniga. On tarvis kohe esimese tiivalöögiga tormata avarasse kõrgusesse, et paistaks kaugele ja paljudele.

«Mõnigi, kes on pilvedesse tükkinud, on oma tiivasuled kõrvetanud...»

Simul ei võtnud teda kuuldagi. Ta oli hoos, lähetas Liina luuletusi ajakirjadele ja ajalehtedele, tõlkis vene keelde ja jõudis varsti iseseisva luuletuskoguni.

«Minge nüüd ikka!» tõrjus Liina. «Räägime parem millestki muust...»

Aga Simul jätkas endisel teemal ja Liina ei hüpanud toolilt püsti, ei matnud kõrvu peopesadega kinni ega jooksnud toast välja...

7.

Taevas oli pilvitu, helesinine ja värske. Kirsi- ja ploomiõied olid puhkenud üleöö. Ka õunapuude pungad olid suureks ja roosakaks paisunud, mõned neist paotasid juba uudishimulikult laugusid. Mesipuude lennulauad kihasid, üksteise võidu lipsasid mesilased, seljad alaspidi, lennuaugust välja, kohendasid tiibu, äigasid esijalgadega mõned korrad üle pea ja tõusid lendu, joonistasid aia kohal tuuri ja kaugenesid, kuni sulasid ühte taevasinaga.

Vana Paavo peatus ühe ja teise mesipuu juures ja jälgis, kui tihedasti mesilased sisse ja välja lendavad. Rõõmustamiseks polnud põhjust, sest pered olid jäänud nõrgapoolseks, mesilasi lendas hooti, mitte ühtlase tiheda vooluna. Aga Paavo muheles endamisi siiski, sest päike kuumutas täna juba nõnda, et viska kas või vest seljast ja vähemalt pooled mesilased pöördusid tagasi kes oranž-punaste, kes valgete, kes siniste pükstega, tähendab, kärjekannudes oli juba hauet, mis nõudis söötmist ja väljas oli õisi, milledelt suira koguda. Rohkem kui kaks nädalat jäi loodus tänavu hiljaks. Nii palju kui Paavo mäletas, polnud pajud kunagi varem nõnda hilja, alles mai keskel õitsema hakanud. Mõne päeva pärast puhkevad õunapuud, seejärel löövad vahtrad mesilastest helisema ja karusmarjad paotavad oma tagasihoidlikud aga magusad silmad — lõpuks ometi avas loodus oma helded käed ja perede väljasuremist pole enam karta.

Aias olid veel Liina ja Suurma. Liina kükitas lennulaua juurde, et täpsemalt näha õietolmu värvi, sest tema ei kartnud mesilasi nagu Suurma. Aupaklikkus mesilaste vastu tekkis Suurmas mõned aastad tagasi, kui ta kord sügisesel meevõtmisel Paavot abistas. Kui Paavo oli just üles tõstnud pesa keskmise kärje, mis tilknes kobarasse hoiduvaist mesilastest, linnukesed äkki millegipärast ärritusid, õnnetuseks osutus ka suitsulõõts tühjaks ja valusaid pisteid hakkas sadama algul kätele, siis aga ka säärtele ja näkku, sest tigestunud kodukaitsjad leidsid kiiresti pilusid, kustkaudu kaitsetule nahale ligi pääseda. Paavo käte ümber olid

mesilased hunnikus koos, kuid mesinik laskis rahulikult ja aeglaselt, et oma hoolealustele mitte haiget teha, kärjeraami pesaruumi tagasi ja kattis veel laegi kinni. Tema sai kindlasti mitu korda rohkem nõelata kui Suurma, ent tema käed tursusid vaid üsna vähe üles, kuna Suurma nägu paistetas ümmarguseks nagu täiskuu, ta ei näinud ega kuulnud, ei tundnud lõhna ja kõneleski vaevaliselt ja vaevumõistetavalt. Teda tohterdati alevi ambulatooriumis ja sellest ajast peale eelistas ta mesilaste askeldusi ohutust kaugusest jälgida.

Kui Paavo oma ringiga tagasi Suurma juurde jõudis, tõusis ka Liina ja lähenes meestele.

«Valge mesika põld tuleb tänavu Uhmardisse,» algas ta, aga Paavo katkestas teda sõbralikult naeratades: «Tean, tean. Mesika õitsemise ajaks kolin poolte peredega Uhmardisse.»

«Kas ainult pooltega?»

«Võib ka rohkem, kui kolhoosist transporti saab,» noogutas Paavo ja turtsatas siis äkki:

«Näeh, tuli äkki meelde, kuidas Polli Sander mesipuud sõidutas. Ega te ole seda vist kuulnud? See on elust võetud tõestisündinud lugu. Sander oli Polli mõisas moonakaks. Teadagi, mis see mõisamoonaka elu oli — poolekshammustatud silk lõunaks puukausis, lihakild lõhnaks nööriga laes. Sander oli nutikas mees ja pea aina töötas, et kuidas kehva elujärge parandada. Plaanitses ja plaanitses, kuni sõrmedega õhus nipsu lõi! Mesilased nõuavad vähe kulu, aga mee kilo on või kiloga ühes hinnas. Pole tarvis põldu ega heinamaad, teri ega rokka, ei takista neid piiripeenrad ega mõisakupjad. Mõeldud, tehtud ja peagi oli metsavahiga, kes palju mesipuid pidas, kaup koos. Logistab siis Sander ühel päikesetõusueelsel tunnil koju poole, pakktaru kotiriide all vankris. Aga eks mõisahärra, see vana hull von Dellingshausen, tuli tedrekukemängust ja nagu ta uskus, et iga talumats ja üldse kogu maarahva sugu on ainult selle peal väljas, et mõisat varastada, nõnda ei kahelnud ta silmapilkugi, et Sander tuleb viljakotiga mõisa aidast. Käratabki Sandrile: «Ah-ah, sina olemagi see viljakratt. Marss moisa!» Sander ta-

hab vastu vaielda, aga kus Dellingshausen teda kuulab, aina vehkleb püssiga ja lubab mehe sõelapõhjaks põmmutada, kui jalamaid ei tee, mis kästud. Ega hullu uskuda ole, arutas Sander endamisi, kott näib teisel puusa peal ka tühi olevat, eks nüüd jookseb nädalapäevad tagantjärele nagu tige pull puhkides mõisatpidi ringi. Sõidabki Sander mõisa, härra laskevalmis püssiga kannul. Ilm läks halvaks, udutas peent seenevihma ja mõisa õuel käratas Dellingshausen: «Kannab see sakk moisatuppa, seal ma vaatama, kas on nisu või rukis, iva või jahu.» Sander kahmabki vankrivahelt puntra koos kotiräbalatega õlale ja teeb, mis kästud. Mõisasaks näitab toas kepiga, et vaat siia pane ja siis Sander laskis mesipuu põrandale rantsatada, nii et killud ja raamid tuiskasid, ise aga oli ühe hüppega ukse taga. Oi seda tirulit, mis saks siis lõi! Ja ega's tema üksi, varsti hüppas ikka uksest ja ikka aknast pika pitspesuga prouasid ja preilisid, onkleid ja kusiinesid, pikki ja lühikesi, vanu ja noori, sest von Dellingshausen tormas ühest toast teise, vehkles kui meeletu ja karjus appi ja tal polnud enam mahti uksi sulgeda. Helises siis kogu Polli mõisa häärber nagu pereheitmishimuline mesipuu . . .»

Liina turtsatas, aga surus siis käe suule:

«Lähme siit kaugemale, segame mesilaste rahu . . .»

«Aga Sander?» küsis Suurma, kui nad jõudsid aia nurka, kus kollaste ja valgete akaatsiapõõsaste varjus seisid ümmargune laud ja pingid. «Mis temast sai?»

«Mis tast ikka, tol ajal polnud mõisnikul enam peksutalliõigust. Mõisast kihutas muidugi minema, aga Sander läks naabermõisa, mille omanik oli Polli omaga krillis. Ühest saksa soost olid küll mõlemad, aga teineteise varju ei kannatanud. Kas olete kuulnud, kuidas Polli ja Üksvere parunid sabata koera pärast riidu läksid?»

Ei, ka seda polnud Liina ja Suurma kuulnud. Paavo kobas taskus piibu järele, aga ei jõudnud veel kahagi täis toppida, kui aiavärav kääksatas ja kaks noort, Milde ja Arvi aeda tulid. Arvi nägu oli pilves ja ta pusis kaua väravahaagi kallal, kuni Milde teda pluusivarrukast tasakesi sikutas.

«Eks mul olnud õigus, et kus agronoom ikka mujal, kui mesilaste juures...»

«Ega ma sellepärast ei tahtnud tulla,» tõmbusid noormehe kulmud veelgi rohkem kipra, nii et nad moodustasid ühe tugeva puhmakaare. Ta huuled olid tugevasti kokku litsutud ja pilgust helkis etteheide — nõnda oli ta Kaarel mis Kaarel. Arvi sai lõpuks haagi kinni ja Paavo kutsus noori käeviipega edasi. Milde oli kevadiselt riides, lühikeste varrukatega lillelises kleidis ja juuksed tuule vallatusest veidi sassis. Lähenedes Liinale, Suurmale ja Paavole kaotas ta osa enesekindlusest ja aeglustas samme, et Arvi tema kõrvale jõuaks. Sirutas korra nagu julgustust otsides käegi poisi poole, aga laskis kohe jälle langeda — ega nad altari ette lähe. Jah, noored olid ärevil, see paistis igast nende liigutusest ja salamisi vahetatud pilkudest. Et nad kahekesi käisid ja abielluda olid otsustanud, sellest sirtsusid juba varblasedki aiateibas ja see ei seletanud alati nõnda hakkajate noorte kahevahelolekut. Liina astus neile mõned sammud vastu.

«Tulge aga tulge edasi, seal võite veel mõnele mesilasele lennuteele ette jääda.»

«Tülitame teid puhkepäeval,» vabandas Arvi, «nagu teil iga päev veel vähe jooksmist oleks...»

«Tülitamise pärast ärge endale halle juukseid kasvatage,» julgustas Liina. «Kui suudan, aitan, annan nõu...»

Arvi ohkas kogu südamest:

«Kui siin nõu üksi aitaks...»

Kui Milde nägi, et Arvi kaugemale ei jõuagi, hakkas ta ise jutustama. Rääkis majaehitamise kavatsusest, kõneles Kaarli ja Arvi käigust Paali juurde ja sellest, kuidas nad Arviga eile uuesti esimeest kiusasid. Paal veeretas küsimust nagu kass tulist muna, pakkus endiselt tühjaksjäänud hooneid või ehituskrunti Sirgaveres, lõpuks aga tüdines ja heitis käega, et lööge oma loss püsti kuhu tahate. Tark nõuanne, pole midagi öelda! Täna ehita, aga homme hakka ära vedama, kui selgub, et keskus tuleb hoopis mujale. Arvi oli kord juba löönud kõhklema, et kui ehitaks pealegi Sirgaverre, aga tema, Milde, oli siis sähvanud, et ennem

jätab ta pulmad katki, kui alevielanikuks hakkab. Vana Kaarel oli täna hommikul nõu andnud, et minge rääkige agronoomile, kui on vähegi tema võimuses, siis ta aitab.

Mildet kuulati vaikides. Lugu oli kõigile mõnest lausest selge, pärida polnud midagi, aga ka nõu anda ei osanud keegi. Kui Milde lõpetas, tekkis vaikus, mis aina süvendas tusapilve Arvi näol.

«Tjaa,» venitas lõpuks Paavo mõtlik hääl, «teie lugu on hullem kui Taalri Juku oma. Olete ehk juhtunud kuulma, ta elas Villeveres, kümme kilomeetrit Pollist? Juku ajas parseldamisega raha nagu kühvliga kokku ja ehitas endale maja nagu mängukanni: lakkis seest ja mukkis väljast, istutas aeda ikka seedripuid ja saksamaa kuuski, elupuid ja karjala kaski, korstna otsa viis läikivaharalise piksevarda ja õuele ajas nii pika lipumasti püsti, et vaat tõmbab pilved kaela. Kõik selleks, et tüdrukute silmis üle kullata oma sihverplaati, mis oli hullem kui hernetondi oma. Otsis küll, tema kosjatäku kuristid tilisesid iga pere õuel, kus tütreid oli, aga ikka sõitis tühjalt tagasi. Surigi vanapoisina . . .»

Muiati, sest naerda polnud nagu sünnis, aga esialgne kohmetus sulas ometi; tasanesid kurrukesed ka Arvi ninajuurel ja ta tumedais silmis hiilgas juba tagasihoitud naer, kui ta Liina poole pöördus:

«Ma ei tahtnud siia tulla sellepärast, et teie nagunii ei saa meid aidata. Teil on oma amet ja oma ala . . . Aga isa hakkas peale ja ei andnud hingele rahu, muudkui minge ja minge. Hea süda ja lahke sõna üksi meile ehituskrunti ei anna, siin on tarvis ametimeest, kes võib ja tahab ning, kui tarvis, lööb Paali ees rusika lauale.»

Arvile ei saanud vastu vaielda. Liina kaalus mõttes kõiki võimalusi, ent ükski ei tõotanud noortele abi. Rääkida Paaliga? Oli ette teada, et see ainult kõvendaks esimehe jonni. Liinale vilksatas ka Halmar Simuli nimi, aga talle meenus avaldamata jäänud artikkel kaasikust ja rohkem ta toimetajale ei mõelnud.

Ka Milde taipas Liina kõhklevast näost ja ääripidi jutust varsti, et õigus oli olnud Arvil ja tüdruku nägu vajus ikka nukramaks ja nukramaks, kuni ta puudutas tasakesi Arvi kätt:

«Lähme pealegi . . .»

Paavo kopsas piibukaha tühjaks ja põlevat tuhka jalaga surnuks vajutades ütles:

«Pea'nd, ega te tuld tulnud viima. Istuge, peame aru, kui juba ühe mehe nõu öeldakse üle olevat üheksa mehe jõust, mis siis veel viie omast rääkida... Nii et Milde ja Arvi tahavad endale kodu ehitada, ja et poleks igav elada, siis kohe õunaaia ja lillepeenardega. Kiiduväärt mõte, väga kiiduväärt... Maja võib üles raiuda ühe suvega, eriti kui tööd juhatab selline meister nagu Kaarel, aga õunapuu kasvab aastaid, neid peaks istutama juba tänavu kevadel.»

«Seda meiegi, et tänavu!» ei suutnud Arvi oma pettumust varjata, sest Paavo sissejuhatus pani teda paremat nõu lootma.

«Ära'nd ole nõnda torm nagu tuli kuivas kadakas. Kes teid keelab tänavu istutamast? Kuhu? küsite muidugi. Eks Lehiste küla otsa, noore kaasiku veerele, kuhu kolhoosi keskuse plaan tehti. Endine esimees tahtis sinna juba vanu maju ritta vedama hakata. Seal pange oma pesa esimesed kõrred paika, istutage viljapuud ja tehke peenrad. Kui juba juured mullas, kes teid sealt enam minema kihutab. Ja kui kihutataksegi, pole kahju teab kui suur...»

Endamisi arutas: kui ka ehitada ei lubata, jäävad puud ometi kasvama, sirguvad suureks, hakkavad õitsema. Seesama mõte vilksatas Liinalegi. Ja kui Paal kuuleb, et kolhoosnikud laiendavad kaasikut, pidurdaks see ehk tema raielustigi. Kui kutsuks rohkem inimesi kokku, on ju põhjust, mida tähistada... Ja mis siis, kui ei piirdukski ainult Milde-Arvi viljapuudega? See mõte oli uus ja nõnda suur, et kurgus oli kitsas. Ta haaras Paavol kuuenööbist:

«Kas su taimeaias on veel vahtraid või pärni?»

«On vahtraid ja on pärni...»

«Suurepärane! Meie korraldame päris istutamistalgud, palistame Lehiste-Sirgavere tee alleega.»

Suurma vangutas murelikult pead:

«See oleks väljakutse Paalile...»

«Võtku ta seda kuidas tahab. Olen kindel, et Lehiste rahvas ei jää tulemata, kui kutsume, tuleb mujaltki...»

Arvi oli oma uue sonimütsi rusikaisse kägardanud ja kokkusurutud huuled ning kipras kulmud jutustasid, et ta pingutatult mõtleb.

«Rahvas tuleks, selles pole kahtlust, ainult kas see meid aitab? Tüli ja pahandust tuleks Paaliga palju.»

«Kas sa kardad?» pahvatas Milde. «Riiuta jäämegi nõnda elama nagu praegu, tulgu siis see riid juba rutem!»

«Mõtlesin, et kui katsuks veel kord Paaliga rääkida...»

«See on sama hea kui sohu soola külvata,» heitis Paavo käega.

«Minugi pärast siis!» lõi Arvi hoogsalt rusikaga läbi õhu. «Kui puud kord kasvavad, polegi enam nõnda lihtne meid tühjalt uksest välja kupatada. Minu ja Milde mureks jäägu rahvale teate laialikandmine... Kas sul, Paavo, noori ploome ka on?»

«On, on...»

«Mõtlesime, et istutame õunapuude kõrvale viis ploomipuud, aga kui on talgud, siis istutame rohkem. Naabrite jaoks ka valmis, neil pole siis muud, kui hakka aga majaehitamisega peale. Eks ole, Milde?»

Milde oli nõus kas või täna alustama. Kui nad väravast välja jõudsid, avas ta tasakesi poisi sõrmed, võttis kokkukägardatud mütsi ja hakkas seda käte vahel sirutama.

Suurma jäi lõpuni skeptikuks. Idee on suurepärane, aga just nüüd, kus Paal kavatseb kaasiku arvel kolhoosnikute kiitust ära teenida, — vangutas ta pead. Sellepärast tuligi see mõte täpselt õigel ajal, hüüatas Liina vastu, meie seome tal käed! Me võitleme oma elu ilu eest, mis muud õigustust meile tarvis peaks olema?

Paavo kibeles puukooli, et taimi üle lugeda. Pärnasid, võimalikult rohkem meelõhnalisi pärnasid, ümises ta endamisi. Ja mesipuudest möödudes muheles: sumisege, sumisege kullakesed, meie laiendame teie söödamaad...

See väike pühapäevane plaan lõi hoopis teravamaid laineid, kui ükski algatajaist oskas ette näha. Teade talguist jõudis esimeheni enne, kui Liina mahti leidis sellest ise kõnelda. Paal ägestus, lennutas mõnegi

vandesõna ja kui õhtupoolikul Liinaga viljaaida juures vastamisi trehvasid, küsis «tere» asemel:

«Noh, millal kolhoosi hakkate üle võtma?» Ja kui Liina talle jahmunult otsa vaatama jäi, muigas: «Ärge nüüd Jenoveevat mängige. Te juba teete plaane ilma juhatuseta, esimehe selja taga, ega see päris ülevõtminegi või enam mägede taga olla. Ajasite ka paraja pundi kokku, kes vanusest väeti, kes noorusest nõder.»

Nüüd oli Liinale selge, et kolmandad keeled olid temast ette jõudnud.

«Kui mõtlete seda, et tahame mõned puud istutada, siis selles küll ei maksa mingit tonti näha. Tahtsingi just tulla teid appi kutsuma . . .»

«Ärge laveerige! Mõistan ju väga hästi, kuhu hoop on sihitud. Paneme esimees Paalile pirni, mõtlesite. Tema kavatseb metsa maha raiuda, aga meie hoopis istutame. Nii, jah? Olite kindlad, et ajate Paali nagu jänese silmusesse, aga vale. Ma keelan teil kui kolhoosi mitteliikmel oma nina kolhoosi asjadesse toppimise! Ma ei luba teil kolhoosnikuid juhatuse vastu üles ässitada!»

Paal oli tasakaalukas ja rahulik mees, ta pigem noomis ja pilkas kui kärkis ja Liina jäi talle pärani silmi otsa vahtima. Kui Paal nägi uudishimulikke nägusid aidauksele ilmuvat, taipas ta isegi, et oli üleliia häält tõstnud ja jätkas nõnda, et kuulsid ainult nemad kahekesi:

«Kas pole nõnda, et Paavo Sild on ennegi Lehiste ümbruskonda puid istutanud?»

«On. Juba Paavo Silla isa alustas, nende kahe käed on mulda pannud enamuse kaasikust. Paavo asutas endale väikese puukooligi, ta istutas igal kevadel ja sügisel kunas pärni, kunas vahtraid, kunas kaski. Mõnelgi aastal tuli külarahvas kokku ja siis käis töö juba ühiselt.»

«Ka teie isa võttis sellest osa?»

«Muidugi,» vastas Liina tõrkumisi, sest ta ei mõistnud, kuhu Paal oma uudishimuga tüüris. Esimehe näole juba libiseski pilkav naeratus:

«Vaat kui õigus, et kus harakad kädistavad, seal rebane luusib. Tõrjusin seda kumu kogu aeg vana-

naiste lobaks, aga tuleb välja, et tõepõhi oli all. Ja-jaa, eraomandi igand on visa nagu humala väät.»

«Mis on sel kõigel seost eraomandi ja iganditega?»

«Siiski, siiski ... Sild loeb kõiki puid, mida tema kunagi istutas, enda omaks. Ta ripub nende küljes küünte ja hammastega, ... igaks juhuks.»

«See on alatu laim!»

«Mitte väga ammu tagasi nägime, kuhu eraomandi kuradike viis Kaarli, Paavo juures näeme sama medali teist poolt.»

«Ja mina?» Liina lähenes Paalile, ta ilme oli nõnda pingul ja ähvardav, et esimees taganes sammu ja jättis ütlemata, mis tal oli juba keelel. Pärast lühikest pausi vastas ta rahulikumal, kuid seda lõikavamal häälel:

«Teie? Ma ei tea, miks teie ennast laiemaks ajate kui tarvis ...»

Paal pöördus vastust ootamata ja hakkas viljaaida poole minema. Mida samm edasi, seda vähem oli ta endaga rahul. Algul see opmanitoon, nii et seemnevilja kottidesse kühveldavad naised töö pooleli jätsid, ja pärast liiga sapiga läbiimmutatud sõnad vana Paavo ja Liina aadressil. Liina on ju tubli, aus ja otsekohene tüdruk, ei olnud ilus katsuda jätta muljet, nagu jandiks ta kaasikuga enda isiklikes huvides. Aga vihje tema isale oli piste selles suunas ja kuigi Paal otseselt midagi ei öelnud, tajus Liina ometi, kuhu see väike mürginool oli sihitud. Ah mis siis ikka, andis esimees maaslamavale puuklotsile jalaga vihase hoobi, nii et varbal oli valus. Liinal poleks tarvis end liiga kõrgele upitada. Milde ja Arvi jooksid ka tema juurde abi otsima, kuigi teavad, et ta on ainult agronoom. Paal on mõnel teiselgi korral märganud, et Liinalt küsitakse nõu asjades, mis ei puutugi temasse. Kah autoriteet! püüdis Paal endamisi üleoletseda, aga see oli kibe muie, mis põrmugi ei tõstnud ta meeleolu.

Vastupidi Paalile läks Liina iga sammuga, mis ta esimehest kaugenes, vihasemaks. Ta oli täna vist küll kuulnud rohkem solvamisi kui varem kogu eluaeg kokku! Sealjuures oli Paalil omamoodi õiguski kui torkas, et võta oma palk ja ära aja end laiemaks kui oled!

Tõepoolest kena olukord: juhtiv töötaja kolhoosis, suurmajapidamise põldude a ja o ei kuulu sellesama maa omanike perre. Ime siis, kui mõnigi kolhoosnik käega lööb, et ooh, mis agronoomist rääkida, ei temal ole sellest sooja ega külma, kas põllul lokkavad ohakad või kasvab nisu, temale jooksevad iga kuu ikka oma kindlad sajased taskusse, vedagu meie oma tasu koju hobusel või tassigu kotisopiga seljas.

Liina ruttas otsejoones kontorisse, ütles ainult möödaminnes Elgile tere, kes huuled pettunult torri ajas, sest juba hommikust saadik ootas ta kedagi, kellele võiks jutustada eileõhtuse muusikalise komöödia proovist. Elgi püüdis mõistatada, mida pakilist Liinal küll kirjutada on, sulg aina krabiseb paberil, ei tea, kas pehmes mullas sompides lendas mõni uus salm pähe... Ei, siis poleks tal nõnda kinnine, otsekui kuri nägu...

Elgi imestus kasvas veelgi, kui Liina kirjutas ainult mõned read ja viis siis sedeli esimehe tuppa lauale.

«Jesseke, kas võtsid end kohalt lahti?» lõi Elgi käed kokku. «Oled nõnda plass ja imelik näost. Läksid Paaliga riidu? Käis teine siin ennist ringi, ise sünge nagu äikesepilv. No räägi, kas ütlesid koha üles? Õige tegu, oleks lausa nõdrameelsus jääda siia kogu eluajaks kükitama... Küll oleks tore, kui lööksime mõlemad Sirgaverele käega ja koliksime linna. Mina laulaksin, sina kirjutaksid luuletusi...»

«Jäta rumalused... Mul lihtsalt pea valutab...»

Vaevalt oli ta väljunud, kui Elgi Paali kabinetti jooksis. Ta silmad libisesid üle paberi, siis lipsas ta huulilt väike karjatus ja jalad läksid äkki nõnda nõrgaks, et ta esimehe toolile langes.

8.

«Kiire» suur uudis: agronoom Liina Kullam esitas sooviavalduse kolhoosi liikmeks astumiseks, võeti vastu väga mitut moodi.

Veel sama päeva õhtul tormas Elgi Sild nagu püssikuul Liina tuppa ja ilma sissejuhatuseta pahvatas:

«Sa oled hull, püsti hull! Mis häda sul on end kol-

hoosi matta, noor haritud inimene ja talent veel pealekauba. Ära sa arva, et sellest noodast on sama kerge välja kui sisse ujuda. Kui sa esimehega läbi ei saa, siis saada ta koos kolhoosiga kus see ja teine. Hommikul kohe küsi avaldus tagasi.»

Liina tõusis hommikul koos päikesega. Trepil lõi talle vastuööjahedusest ja kastest värske õhk ja Liina jäi kuulatama lindude sidinat-sädinat, vilistamist ning lõõritamist ja kohkus pisut, kui madal, rahulik hääl hüüdis talle tere-hommikust. Paavo toetus rinnutsi vaheaiale ja ta huuled tukslesid kavalas muheluses:

«Nii et otsustasid hakata meiega ühe laua leiba sööma? Oligi na imelik — esimees käib linnas palgalisa järel, agronoomile loetakse emtejotis rublad peopesale. Mis see kolhoosnik siis madalam on, et tema üksi peab normipäevaga läbi pigistama. Koos külvame, koos lõikame, eks siis koos ka jagame ja sööme.»

Kallipiga kohtusid nad kartulipõllul. Brigadir hõõrus vastu kuuehõlma peopesalt suurema mulla maha, — ta oli jännanud kartulipanejaga, mis kippus igasse pessa mitu mugulat laskma — ja haaras teretamiseks Liina käe. Ta ei pidanud sellest linnainimeste kombest kunagi lugu, aga täna surus ja raputas nõnda, et Liina liikmed raksusid.

Kui esimees Paal Liina avalduse läbi luges, kägardas ta paberi vihaselt kokku ja paiskas põrandale. Ta nägi selles agronoomi uut sõjakavalust: algul trügib kolhoosi, siis laseb end juhatusse valida ja istubki sul igal sammul krae vahel. Mine tea, tikub ehk esimeheks, vagal veel tihti sügav põhi . . .

Kui esimene ägedushoog lõdvenes, ironiseeris iseendaga: mis sul sellest, kui tikubki? Sa ju töötad ja rühid, et end neist rakmeist vabaks lunastada, ehk jõuab see päev Liina kaudu rutemini kätte . . .

Tõstis avalduse maast, koolutas põlve peal sirgeks ja luges uuesti läbi. Viha lahtus ja ta naeratas nukralt: südametäiega võib inimene mõelda mis tahes, aga õiget ei painuta see kõveraks ega head halvaks. Liina pole salakaval ega auahne, tema sinised silmad ei oska varjata ega teeselda, mida ta mõtleb, seda ka ütleb. Imelik küll, ta näib olevat rahul ja õnnelik oma tööga, kuigi

on haritud inimene, on elanud palju aastaid linnas, on rännanud lähedal ja kaugel. Teda ei kohuta elu külas, ei hirmuta kolhoos, ta tuleb ise ja pakub: võtke mind liikmeks, luban, et niipalju kui oskan ja jaksan, töötan selleks, et «Kiire» kolhoos muutuks kiiresti jõukaks ja kauniks. Liina rõõmustub igast «Kiire» edust, lööb kurjalt lõkkele iga lohakuse ja ükskõiksuse pärast, kurvastab igast äpardumisest, küllap ta unistusedki on läbi põimitud «Kiirest» ja tema tulevikust. Aga mina ei seo oma tulevikuunistusi «Kiirega», kuigi olen selle kolhoosi esimees. Kas ma oskangi enam unistada? Olen nagu juhuslik rändur, kes mõneks ajaks peatub, et jalgu puhata, või nagu rändlind, kes laskub, et enne edasilendu kõht täis süüa. Need linnudki tõttavad, et rutemini pärale jõuda ja pojad suureks kasvatada, aga mille poole, kuhu püüan mina? Selleks, et päevast päeva kuidagi eluratast ringi veeretada, ei maksnud sündida inimeseks...

Paal vajus laua taga kössi. Nõnda ta tiirleb, kord keerlemalöödud ratas, juurteta ja selge homse päevata ja tema huvidki seetõttu järjest enam ja enam ahenevad ja koonduvad ainult iseenda ümber.

Paal tõukas tooli lauast eemale ja tõusis. Kosmopoliit taskuväljaandes! muigas ta. Noh, ma pole vähemalt ainuke ja kindlasti ka mitte kõige halvem, ma teen, mis ma suudan...

Suurma kuulis avaldusest Liina enda suust. Ta tõusis oma tugitoolist ja jäi seisma akna alla, justkui püüaks väljastpoolt vastu aknaklaase suruvast pimedusest läbi vaadata. Kui ta pöördus, vaatasid ta hallid silmad Liinale tõsiselt ja uurivalt.

«Loodan,» ütles ta, «et sa seda sammu ei astunud ülepeakaela, silmapilgu tuhina, jonni või meelepaha tõukel...»

Liina naeratas rõõmsalt, nii et vasakusse põske tekkis pikergune lohuke.

«Magasin eilse öö rahulikult ja unenägudeta, tähendab, tegin, mida oli tarvis juba ammugi teha. Tagantjärele alles mõistan täiesti, kuidas see mind vaevas. Töötan kolhoosis, kõnelen kolhoosikorra võimsusest, jutustan sellest, millisena tahan «Kiire» kolhoosi näha,

aga töö eest tasu saama ei lähe koos kolhoosnikutega. Tundusin endale reeturina. Küllap mu sõnad seetõttu mõnigi kord lendasid tuulde...»

Varsti tuiskas uksest sisse Elgi, tema järel Simul oma alalise skeptilise muigega näol. Ärgu Suurma pangu hilist tülitamist pahaks, aga nad otsisid Liinat alevist ja Lehistelt, kuni jäi ainus võimalus — ta peab olema Suurma juures.

«Mind sa kuulata ei võtnud ega võta,» pöördus Elgi Liina poole, «aga seltsimees Simuli sõnu sa ometi ühest kõrvast sisse ja teisest välja ei lase.» Ja Simulile: «Öelge nüüd ka teie talle, kui kergemeelselt, tuisupäiselt ta talitab. Oleks veel, et keegi, kes muud ei oska kui lehmi sõõrutada ja sigadele sööki ette kanda. Heldeke, kui ainult mõelda, et kavatsed eluks ajaks oma ande ja oma tuleviku maha matta! See oleks mehe töö, kui viskaksime praegu, otsekohe, silmapilk mõlemad kogu Sirgavere krempli kus tuhat ja sõidaksime Tallinna.»

«Pole kuulda olnud, et Tallinnas raamatupidajaist nõnda suurt puudust tuntaks,» muigas Suurma.

«Kellele raamatupidamine, kellele teater, kellele ajakirjad ja raamatud. Liinake on mulle alati nagu oma õde lähedane olnud, mu süda tilgub lihtsalt verd, kui näen, kuidas ta iseenda õnne jalge alla tallab.»

«Sa kummardud linna ees nagu vanasti muhameedlased Mekka ees,» naeris Liina.

«Justkui Sirgavere oleks valge laik kaardil,» ümises Suurma.

«Mis ta muud ongi?» langes Elgi Suurma kallale. «Minule on ja jääb Sirgavere nagu iga teine maanurk kolkaks, räägitagu kuipalju tahes vahe kadumisest linna ja maa vahel. Ma ei mõista, kuidas teie, seltsimees Suurma, kelle silmad on nõnda palju maid ja rahvaid näinud, seda ei märka? Teile kindlasti ei meeldi, mis ma nüüd ütlen, aga ei saa ega tohi lõpmatuseni vaikida. See on ju teie kätetöö, et Liina nõnda uisapäisa talitab. Ma austan teid, teie olete suurepärane inimene, tunnete hästi kirjandust ja muusikat, armastate noori andekaid inimesi aidata, aga, vabandage mind, te olete ajast maha jäänud. Teie lihviks ja polee-

riks meid ei tea kui kaua, kuni tohletume ja meie silmad jäävad vanusest töntsiks. Kui kotkapoeg ei riskeeriks oma esimeseks lennuks end üle pesaserva kukutada, jääks ta igavesti pessa kükitama. Eks ole nõnda, seltsimees Simul?»

Simul ei olnud pärast teret ainustki sõna lausunud. Ta kergitas üles mõne raamatu kaane, tunnistas üksisilmi pikka aega raamaturiiulil kössutavat elevandiluust nikerdatud kuuekäelist kuju ja oli unustanud paberossigi suunurgas süütamata. Ta nagu kohkus oma nime kuuldes.

«Kuidas te seda mõtlete...? Ah jaa, muidugi on noorte talentide arenguks tarvis vastavat miljööd, mis neid õhutaks, ergutaks, head eeskuju annaks. Seda tuleb kõike arvesse võtta. Teisest küljest ei tohi ka unustada materiaalset baasi, kõige oleva alust... Muide, seltsimees Kullam, kas te kolhoosi liikmeks astumine toob kaasa teie töötasu normipäevade alusele üleviimise?»

«Või veel!» turtsatas Elgi üleolevalt. «Agronoom kui spetsialist määratakse — personaalpalgale ja puhtas rahas!»

«Ei, ma ei oleks sellega nõus.»

«Taga targemaks!» kõverdas Elgi huuli.

«Kas see...» venitas Simul. «Kas selle tagajärjel ei lange teie töötasu?»

«Tõenäoliselt — jah. Vähemalt esialgu. Aga sel pole ju mingit tähtsust.»

Simul andis kujukesele kerge sõrmenipsu ja võttis taskust tikutoosi:

«Eksite,» ütles ta, kui oli süüdanud paberossi, «sellel on väga suur tähtsus, sest just see näitab teie sammu omakasupüüdmatust. Aga ohvrimeelsuses peitub alati kangelaslikkuse ilu. See on parim näide, kuidas meie ühiskonnas inimesed allutavad isikliku üldisele. Hommepäev saadan teie juurde oma inimese, avaldame teist «Koidus» artikli. Fotoga.»

Liina tõrjus ägedalt, et ta kihutab iga reporteri ja fotomehe pikema jututa uksepakult tagasi. Selles tulises purskes oli tubli annus solvumist, mida temas Simuli sõnad tekitasid. Kas kirjanikul ja toimetajal muud

öelda polegi? Simul oli esimene, kes tegi juttu palgast ja see tegi Liinale haiget. Kui ta oma avalduse kirjutas, ei huvitanud teda, mis inimesed tema sammust mõtlevad või räägivad, ta ei tulnud üldse sellele, et see võiks mõjuda vaiksesse kolhoosiellu nagu löök sipelgapessa. Päeva jooksul, kui igaühel oli midagi öelda, kiita või laita, pead vangutada või kätt suruda, vilksatas temas kord küll mõte, et mida ütleks Simul? Simul käis veel kord Liina pool, luges luuletusi, tegi asjalikke ja kasulikke märkusi ja üldse oli lihtsam ja tagasihoidlikum, samal ajal tähelepanelikum ja sõbralikum kui varem ja see pehmendas liiga teravat muljet, mida ta algul tekitas. Liinal hakkas mehest kahjugi, sest ta näis väga üksikuna ja mahajäetuna. Seda ootamatum ja valusam oli nüüd Simuli jäme palgaarvestus. Liinal kibeles keelel mõnigi teravus, aga Elgi ei andnud kellelegi mahti kõnelemiseks, sest ta püüdis veel kord Liinale selgeks teha, kui kaalumatult, kergemeelselt, rumalasti ta on käitunud. Heldeke, kui ainult kujutella, et tema, Elgi, peaks oma kätega endale ise kolhoosi oheliku jalge ümber siduma!

«Elgi on oma nooruse ägeduses väga vanamoeline,» kasutas Suurma väikest pausi Elgi kõnevoolus, «vanamoeline ja ajast ning arust. Oli aeg, millal küla oli mahajäänud, eraldatud, pime, jah, robustnegi. Kuid see kõik on ju minevik.»

«Kena minevik!» sähvas Elgi. «Mind lihtsalt surub kokku, kägardab ja muserdab küla vaikus, tühjus, ma tahan, et mu ümber oleks ruttamine, kära, sumin, inimeste jutt, naer ja laul, et ma võiksin valida, kas lähen teatrisse, kinno või ooperisse, kas sõidan Riiga, Leningradi või Moskvasse.»

Suurma muigas kibedalt:

«Sa oled tüüpiline tänapäeva maailmakodanik. Inimeses peab kõik olema täiuslik, harmooniline, terviklik. Aga meie aja õnnetus on, et inimesed on lõhki käristatud, nende huvid ja tähelepanu, veendumused ja ideaalid jooksevad kümnesse kanti laiali. Täna Moskva, homme Peking, ülehomme Berliin, London, New York; täna kino, homme auto, ülehomme televisioon; täna brünett, homme blond, ülehomme puna-

pea. Kogu maailma pulss lööb nagu palavikus: peaministrid katavad lennukeil tuhandeid kilomeetreid, eeter kihiseb ristlevaist loosungeist, aeg-ajalt vappub maakera vesinikupommi katseplahvatustest. Kõigest sellest tulebki püsimatus, rahutus, tõtlik ruttamine, rahuldamatu janu, hüplemine, hoolimatus teiste inimeste vastu.»

«Lollus!» ütles Halmar Simul rahulikult, nagu muuseas. «Vana koolkonna idealistlik põhk. Just selles seisabki kogu kunst, et maailma pulsiga kaasa tuksuda. Kas või tänapäeva kirjanikki. Ta peab teadma kõike, peab tundma elu tema tuhandes virvenduses, ta peab olema nagu vastuvõtuaparaat, kes registreerib kõik, töötab läbi ja eraldab väärtusliku prahist. Meie ajal ei saa kirjanik end sulgeda elevandiluust torni, ta peab eluga kaasa ruttama, peab juhtima kombaini ja traktorit, autot ja soonimismasinat, peab oskama õngitseda ja kakuami välja tõmmata, peab omama ajaloolase analüüsivat silma ja hiromandi öökullipilku, peab suutma ujuda vee all ja vee peal ja nõnda edasi. Ma ehk õige pisut liialdan . . .»

«Ei, te ütlete kõike suurepäraselt!» hüüatas Elgi.

Suurma põsenukid roosatusid kergelt ja käsi, mis sirutus raputama sigaretilt tuhka, võbises.

«Seda, mida teie praegu jutlustate, nimetatakse pealiskaudsuseks. Sealt, kus lokkab pealiskaudsus, põgeneb kunst . . .»

Simul pahvatas naerma.

«Ütlesite seda, nagu oleks Kolumbus avastanud Ameerika. Või nagu poleks ma seda miljon korda korrutatud tarkust varem kuulnud. Pealiskaudsus on kunsti surmavaenlane ja kogu kunst seisab selles, et mitte olla pealiskaudne, olla vähemalt kõiges ja kõikjal ülalpool massi nivood. Kas või sentimeeter, aga kõrgemal. Noh, see pole, tänu taevale, mitte väga raske . . .»

Suurma ei vaielnud, aga Liina nägi ta hingeldamisest, et ta oli erutatud. Simuli suunurgis mängles kerge muie ja Liina polnud päris kindel, kas ta ise kõike usub, mida räägib, või liialdab, teravdab piirjooni ja lisab värvitoone, et teisi, eriti Suurmat, ärritada. Elgi aitas omalt poolt kaasa:

«Mulle ei meeldi inimesed, kes elule leinariided selga panevad. Elu ei ole kurbmäng. Mõni ehk ütleb, et vaat kus kergemeelne plika. Oh ei, ma pole kergemeelne, aga mul on nõnda hea. Ma laulan, sest et see mulle meeldib, mul on lauldes kerge ja lõbus. Kunst ongi ju selleks, et meie elu kaunistada.»

«Aga mulle on kunst valus ja raske,» ütles Liina vaikselt.

Suurma patsutas tasakesi ta kätt, Simul vibutas jalga põlvel, Elgi pilk oli kauge ja unistav. Köögis hakkas vulisema elektrikohvikann, aga keegi ei kuulnud seda.

Lõpuks katkestas Simul vaikuse:

«Tjaa, tõsi ju on, et ka raske tööga on loodud kunstiteoseid, aga neil on enamasti higi lõhn juures. Kunstijumalannal peavad olema kerged jalad . . .»

« . . . ja läbipaistvad seelikud!» sähvas Suurma.

«Veenus tõusis ihualasti merevahust. Minul, igatahes, sulg otse lendab, kui idee on läbi töötatud ja algus käes.»

«Siis peaks teie romaan küll juba valmis olema?»

«Olekski olnud, aga üks tähtsam, pakilisem asi tuli vahele. Koostan praegu ulatuslikku uurimust sellest, kuidas vulgaar-sotsioloogilistelt positsioonidelt lähtudes on unustusse jäetud, isegi kõrvale lükatud, veelgi rohkem — jalge alla tallatud meie mineviku klassikapärandi kullafondi kuuluvaid teoseid. Ma loetlen pika rea autoreid ja teoseid, mida tingimata tuleks uuesti ausse tõsta ja trükis välja anda. Artiklist kindlasti kujuneb suursündmus meie kultuurielus. Muidugi ei paku teadusliku traktaadi kirjutamine loovale inimesele sellist naudingut kui algupärase ilukirjandusliku teose loomine, kuid ma leian, et sellel kirjutisel on üldrahvuslik tähtsus ja ma pean end mõneks ajaks ohverdama.»

Jutustas mõtetest, mida kavatseb avaldada, nimetas autoreid ja teoseid, millised uuesti päevavalgele tõstab. Neelas kolm-neli tassi kohvi järjest, lõpuks haigutas pikalt ja tõusis.

«Heldeke, kui palju juba kell!» hüppas toolilt ka Elgi, kui oli heitnud põgusa pilgu oma väikesele rand-

mekellale. «Liina, anname seltsimees Suurmale võimaluse puhata.»

Liina ei läinud kaasa ja märkas, et valmistas sellega kahekordset rõõmu — Suurmale ja Elgile. Suurma lükkas õhuakna lahti, nihutas kohale raamatud, mis Simul oli laiali jätnud, ja sõrmedega meelekohale tatsutades torises:

«Küll on vana peaga häda, midagi ei pea kinni. Hommepäev võtan aega ja sirvin oma vanad ajalehe väljalõiked läbi. Ma vist ei eksi, et neli-viis aastat tagasi ilmus just Simuli allkirjaga artikkel, milles otse peerutulega otsiti igast mineviku kirjaniku teosest tagurlikku, reaktsioonilist, pehkinud idealismi ja teisi seitset surmapattu. Usun, et leian selle kirjutuse.»

Kui Liina midagi lausumata hajameelselt laual lebavat ajakirja sõrmitses, lisas Suurma:

«Ta on küll minu endine õpilane, panime talle kõik suuri lootusi, kuid kuis ma ka selle vastu võitlen, tunnen end Simuli lähikonnas ometi ebamugavalt. Ta ärritab mind, miski protesteerib minus tema vastu, ma ei oska seletada, mis see just on. Ta on liiga üleolev, liiga enesekindel . . .»

«Jah, tal on paljudelegi asjadele oma vaade . . .»

«Arvad, et sellepärast? Ei, hea inimese seltsis on alati soe, mugav, rahulik, kui paljus ka mõtted ja vaated erineksid. Võib-olla olen lihtsalt ajast maha jäänud vana känd, aga Simuliga mul neid tundeid ei teki.»

«Ka mulle ei meeldi Simulis paljugi,» ütles Liina tõustes. Ta jättis lisamata, et Simul viis mõnigi kord temalt rahu ka siis, kui nad olid teineteisest küllaltki kaugel, et mõnelgi korral tabas ta end Simuliga vaidlemas, tema väiteid ja seisukohti kummutamas. Üksi olles õnnestus see tal enamasti paremini kui Simuliga vastamisi seistes, siis lendas enamus häid mõtteid nagu erutatud tuvikesed laiali.

Ta mõtted ringlesid ümber Simuli ka siis veel, kui ta läbi hämara ja vihmajärgselt lõhnava sooja öö Lehiste poole sammus. Küla lähedal kuulis ta ees häältekõma ja varsti hakkasid paistma kaks inimkogu. Polnud raske ära tunda Simulit ja Elgit. Liina ei tahtnud neile järele jõuda ja seisatas teeveerse pajupuhma taga.

Öölind vuhises temast üle, peaaegu puudutades ta õlga oma pikkade tiibade otstega. Tähetäpp pudenes lahti taeva tumedast lõputusest ja vajus kiiresti alla. Liina püüdis meenutada, mida ta tähelennu ajal mõtles, aga ei suutnud. Aga mida sooviksid, kui veel kord täht variseks ja üle taeva liugleks?

Et alati oleks ümberringi nõnda kaunis nagu see kevadine öö, mõtles ta, nõnda kaunis ja lõputult rahulik.

Ent tähti ei langenud enam ja Liina astus pikkamisi edasi...

9.

Paal sõitis kartulimaale traktorijaama Willises, sest ta täkk lonkas üht jalga. Auto sõitis otse edasi, sest jaama direktor sooritas välkinspektsiooni piki oma piirkonna kolhoose ja Paal jäi jalameheks. Tagasiteel juhtus esimehega mõistmatu lugu: ta pöördus äkki kõrvale ja hakkas üle tumerohelise taliorase põllu Lehiste kaasiku poole kahlama. Eksimine oli võimatu, sest põldudevaheline kitsas hobuvankritee viis otseteed Sirgaverre, kus silmapiirile lähenevast päikesest valgustatud meierei plekk-korsten, koolimaja kahekordse hoone tsinkkatus ja lahkusuliste puust torninöks talle selgesti suunda näitasid. Kaasiku pool küljes ei oodanud teda ka külvimehed ega künnitraktorid, sest Lehiste ümber olid juba kõik kevadised põllutööd lõpetatud. Käia oli siin hoopis raskem, sest põld oli veel pehmevõitu ja muda kleepus sitkete kamakatena Paali säärikute külge, nii et ta tihti peatus ja kontsaga vastu kive põrutades pori taldade küljest maha raputas. Ka aega polnud esimehel üleliia, sest järgmiseks päevaks oli tarvis anda uusi töökorraldusi. Paal torises endamisi, ristis end vanaks halemeelseks naiseks, aga tagasi ometi ei pöördunud.

Kaugemalt näis kasesalu ühtlase sinakashalli müürina, aga sedamööda, kuidas Paal lähemale jõudis, hakkasid eralduma noorte kaskede valgekirjalised sirged tüved. Siinpool ulatas põld otse kaasikuni ja kui Paal metsa alla astus, tõusis puudelt parv naake ja lõuna-

maareisult tagasijõudnud musti vareseid õhturahu segamise üle valjusti pahandades lendu ja hakkasid tihedas parves tiirutades endale rahulikumat öömajapaika otsima. Oksad puudutasid oma sõrmeotstega üksteist, põimusid ja moodustasid pea kohal kohati tiheda õõtsuva katuse. Päikesekiired põrkusid tagasi väikestelt kleepuvniisketelt kaselehekestelt, mis ei olnud veel jõudnud sirgu ajada kõiki oma voldikesi ja kortsukesi. Paalile tungis ninna nende lõhn ja talle meenus isatalus väikese järvekese kaldal seisnud vana saun, kus alati lõhnas suitsust ja kuumas vees leotatud vihtadest.

Kaasiku all oli vaba ja kerge käia, sest siin ei kasvanud puud hunnikus koos, ei põimunud ega sulgenud teed, vaid seisid aupaklikena sirgetes ridades või moodustasid ringe, ruute ja kolmnurki, nõnda kuidas ühel või teisel aastal oli istutajaile meeldinud. Paali pilk libises üle tüvede. Tõepoolest, need on saagimiseks veel peenevõitu, korralikku saepakku ei saa ühestki. Kuigi kaasik on alles täies kasvuhoos, annaks ta kokku kena summakese... Annaks, muigas Paal iseenda üle. Kui oleksid õige peremees kolhoosis, siis valendaksid siin juba saetud materjali riidad, aga sa oled savist memm, lõid ühe plikaräbala ees kõhklema...

Paali meeleolu tusanes uuesti ja ta hakkas kiiresti edasi minema, okstel hüplev harakapaar kädistades kannul. Suur must rähn proovis mõned korrad nokaga kasetüve, ja kui talle koore alt ei vastanud ehmunud putuka kribin-krabin, tõristas ta pikalt ning pahaselt ja lendas pikkade tõmmetega kaasikust minema.

Õige lähedal haukus koer, varsti peaks metsast läbi Lehiste külla jõudma. Paal astus aeglasemalt. Siin segunes kaskede rõõmsasse helendusse pärnade ja vahtrate tõsiseid, tumedaid ja krobelisi tüvesid, millede laiad ja haralised oksad olid veel raagus ja alasti. Tuul oli suikunud ja ümberringi oli nõnda vaikne, et oli kuulda suure, sinkjalt läikiva ja haraliste lõuahaakidega putuka jooksukrabinat kuivanud puulehtedel.

Ühe jämedama kase tüvesse oli lõigatud tähed, nähtavasti juba ammu, sest haavad olid täis kasvanud. Paalis liigatas midagi, torkas valusasti ja talle meenus, kuidas ta noorena oli sõidelnud igaühega, kes oma

nimetähti, nooltega südameid või ristamisi pussnuge puudesse lõikasid. «Kas sa ei näe, kuidas puu nutab!» sähvas ta naabripoisile, kes kahe talu piiril kasvavasse vanasse saarde lõikas suured enda ja oma tüdruku nimetähed. Kui Paal paarkümmend aastat tagasi oma kodukohas käis, otsis ta asjatult vana saart, ta ei leidnud kändugi. Hiljem elas Paal paljudes kohtades, vahetas ameteid ja kortereid, ta unustas saare, unustas veidi upakile vajunud sauna, imelik, et need täna jälle meenusid...

Läbi viimaste pärna- ja vahtratüvede nägi Paal metsatuka veerel kummargil askeldavaid inimkogusid ja tahtis juba kõrvale pöörata, aga siis ajas üks end sirgu ja too pikkade rippuvate vuntsidega jäsajas ja laiaõlgne kogu näis Paalile nõnda tuttavana, et ta sammu aeglustades lähemale liikus ja viimase vahtra alla seisma jäi. Vuntsidega mees seisis nüüd labidale toetudes seljaga Paali poole, ta hüüdis midagi kahele, kes kaevasid ja hääle peale end sirgu ajasid. Paal tõmbus tahtmatult tagasi, nagu tahaks end peita vahtra peene tüve taha, kuid sundis end paigale jääma. Pesaehitajad! Jah, Paal tundis ju kõiki kolme, vana Kaarel Randa ja noorpaar Arvit ja Mildet!

Milde seletas käega laia kaart tõmmates midagi, kuid sõnad polnud nõnda kaugele kuulda. Arvi vastus pidi küll väga naljakas olema, sest kõik kolm pahvatasid naerma. Võib-olla naeravad nad praegu minu üle, torkas valus mõte Paali ja see ärritas teda nõnda, et ta kiiresti lähemale astus, teel paaril ülasel kepiga päid otsast maha niites.

«Jõudu!» hüüdis ta juba eemalt.

Arvi ja Milde võpatasid, ka Kaarel ajas end labida najalt sirgu ja kõik kolm vaatasid kohkunult Paali poole. Seda maariba, millesse nad auke kaevasid, ei kasutatud, kuid see kuulus ikkagi kolhoosile ja Paalil oli õigus neid siit minema kihutada. Kohkunud ilmes on alati midagi naljakat, noorte segadus mõjus aga kahekordselt koomiliselt, ja kui Paal tabas veel vastakuti julgust otsiva pilgu, mida Arvi ja Milde üle augu ja üle värske kobeda mulla vahetasid, hakkas tema tusk kahanema.

«Jõudu tarvis!» venitas lõpuks Kaarel vastuseks, tõmbas labida mullast ja surus otsapidi mättasse.

«Kaevate?»

«Nagu näete, kaevame . . .» noogutas Kaarel.

Paal astus augule lähemale. See oli igat kanti tugev mehesamm ja mitte üle poole meetri sügav. Sirgetes ridades mustendas neid siin juba tubli tosin, kõik korrapäraselt ühekauguste vahemaade taga. Millised naljakad neljakandilised augud, tõukas Paal jalaga niiskeid mullakamakaid, mis alla potsatasid ja tükkideks pudenesid. Nad olid liiga kaugel, et neid saaks ühendada vundamendikraaviks, aga mille muu kui majaehitamisega võis seotud olla Kaarli ja tema noorte labidatöö?

«Otsite kulda?» küsis Paal.

Kaarel tõmbas kuuehõlmad koomale ja ei vastanud midagi. Ka noored pelgasid esimeest, tema rahulikku, pilkavat tooni ja möödus enne mõnigi minut, kui Arvi hakkas sõna-sõnalt, kuid kord-korralt elavnedes seletama, et nad kaunistavad oma kodu ümbrust, istutavad viisteist õuna-, kümme pirni- ja kümme ploomipuud. Kui Paal kahtles, kas see pole ühe krundi jaoks liiga palju, noogutas Arvi: muidugi palju, aga ega nemad jää ainukestena siia ilutsema ja eks naabreil ole lõbusam peale hakata, kui uue aia puud juba õitsevad . . .

«Teil on siis juba naabridki olemas?»

Ei, veel ei ole, aga kui algus on tehtud, küll siis leidub järeletegijaid. Viljapuud kasvavad ju aeglaselt, aga inimese elu pole pikk. Kui hooned on püsti, istutavad nad marjapõõsad . . .

Teil on vist küll juba maja plaangi valmis?

Kuidas siis, on. Nad ise mõtlesid kolmekesi kõik valmis, kuidas asetada toad, et oleks lahe elada nii noortel kui vanadel, kuhu ehitada köök, kuhu kõrvalruumid. Peaasi, et kõik oleks lihtne, käepärane, mugav, kodune. Edelasse tuleb avar palkon, aga üles, kõrge kivikatuse alla, kaks väikest tuba. Nad tahavad, et ruumides oleks palju valgust, õhku, soojust. Nad käisid juba linnas arhitekti juures, see kuulas neid, vaatas nende jooniseid õpilase joonistusplokis, muigas ja mõne nädala pärast saatis projekti postiga ära. Kahjuks pole see neil kaasas, aga nad teinekord näitavad.

Arvi õhin kiskus kaasa ka Milde, nad tõmbasid Paali siia ja sinna, et näidata, seletada, nõugi küsida. Ainult Kaarel hoidus eemale ja hakkas labidaid kokku koguma — valgus kaskede ladvus kustus, varjud metsa all tihenesid, sulatades endasse puutüved ja Sirgavere pool, kus maapind oli madalam, tõusis udu, jäädes mehe kõrgusele aegamisi loogeldes rippuma. Kaarel võttis kivile heidetud pintsaku ja viis Arvile.

«Tõmba selga, õhtu on viluvõitu.»

Kuube selga ajades kadus Arvi hoog, uudishimutsev, sõbralikki külaline võttis tema silmis jälle karmi ja ükskõikse kolhoosi esimehe kuju, kes juba mõnda aega segas nende rõõmsat plaanitsemist ja korraldamist, ja ta kogeles:

«Nõnda me kavatsesime... ja kaasiku veerele sobivad majad ju nii hästi... ja projektki oli koostatud siia...»

Milde just valmistus jutustama keldrist, mis peab olema avar ja jahe, et aasta läbi säiliksid värsked kapsad-kaalikad ja porgandid-peedid, et sügisesed õunad näeksid suviseid õunu, aga karm sõna projekt meenutas, et kõigel sellel puudub ju veel kindel pind jalge all ja peaaegu kurjalt hüüdis ta:

«Kolhoosi asula rajatakse ju Sirgavere juurde? Teie ei keela meid siia istutamast ja ehitamast, eks ju?»

Paalgi nagu ärkas. Oi noorust, kuidas nende õhin, ärevus ja vaimustus isegi temasugust vana ja mitmes vees ligunenud ronti võivad liigutada ja kaasa kiskuda! Justkui linnukesed... Ei, mitte nagu linnukesed. Siristavad küll, aga mõtlevad homsele päevale, vaatavad kaugele ette, tahavad ajada juured sügavale-sügavale, et neid ei kisuks lahti ükski tuulehoog ega kangutaks välja tormgi.

«See pole üksi minu teha,» ümises ta. «Juhatus peab otsustama... ja peakoosolek kinnitama...»

Ta pistis kähku mõlemale käe pihku ja hakkas pikkade sammudega otse üle mätliku maa minema Sirgavere poole, kus süttisid esimesed aknad. Juured, juured! Kas minu juured pole lahti rebitud, välja kistud, kas nad ei pleegi päikeses ja tuules? Või on nad juba närbunud, hoopiski kuivanud?

Otse ees, alevimajade kohal oli taevas tume, nõnda et tema foonil vaevalt eraldus majakatuste sik-sak. Aga kui Paal üle õla pilgu tagasi heitis, seisatas ta, nõnda kaunid olid õhtutaeva eredad värvid. Kaasiku kohal hõõgus nagu määratu tulekahju kuma, mis valgustas pikki kitsaid pilveribasid ja kustus pikkamisi ülal pea kohal.

Üksik vimmas kogu, labidad õlal, läks Lehiste küla poole. Hulk maad tagapool järgnesid talle kaks tumedat siluetti ja Paal rohkem aimas kui nägi, et need läksid teineteise käest kinni hoides.

Paal ohkas, pöördus ja aeglasel, väsinud sammul jätkas oma teed ...

Pühapäeva hommikul udutas peent tihedat vihma. Paavo Sild astus iga viie-kümne minuti järele trepile, et mõne aja pärast niiskel nägu kuivatades ja murelikult pead vangutades tagasi tuppa tulla. Kella kümne paiku aga tõmbus tinahall taevas heledamaks ja sedamööda, kuidas temasse hakkas rebestuma lõhesid, nii et välgatas helesinise taeva laike, taandus Paavo näolt morn ilme ja koos esimeste päikesekiirtega, mis sütitasid veepiiskadest nõretava rohu ja puude oksad, libises üle mesiniku näo naeruvirve.

«Tänaseks on võit päikese käes,» ütles ta Liinale, kes juba hommikul Sillale tuli. «Teà, kuhu need noored nõnda kauaks jäävad?»

Milde ja Arvi ei lasknud end kaua oodata ja üheskoos mindi Paavo puukooli istikuid välja kaevama. Kolhoosi tallimees tuli hobusega ja kui teeotsale lähenes Lehiste külast esimesi labidatega talgulisi, sõitis ka Paavo vankri-vahetäie noorte puudega majade vahelt välja.

Lehistelt tulid kõik, keda mõni tuli-pakiline töö või haigus tagasi ei hoidnud, saabus inimesi ka kaugematest küladest, kuigi Paavo ei lubanud noortel käskjalgadel kutset kuigi laiali kanda. Pealtvaatajaks ei jäänud ka Sirgavere rahvas, kuigi alevist jalutas Lehiste poole rohkem uudishimulikke kui abilisi.

Paavo seisis vankripäras, harutas ettevaatlikult lahti üksteisesse haakunud juuri ja oksi ja jagas istutajaile.

«Astuge ligi, astuge ligi!» imiteeris ta ise laadakaup-

meest. «Siit saab kõiki, õunu ja pirne, ploome ja kreeke, vahtraid ja pärni, pihelgaid ja toomingaid, saari ja tammi. Kõik esimene sort — tänavu istutad, tuleval aastal korjad esimesed ubinad. Astuge ligi, astuge ligi!»

Liina ja Paavo ajasid juba eelmisel õhtul kahele poole teed tikkudest sirged rivid, kinnitades iga vaia külge sedelikese, mis sorti puu kuhugi kasvama pannakse, nõnda et täna polnud enam midagi seletada ja õpetada, sest istutamiskunstis olid Lehiste inimesed kõik hästi kodus. Aitamist ja juhatamist vajasid ainult alevielanikud, kelledele kolhoosnikute töölust külge hakkas ja kes ei leppinud pealtvaataja osaga. Aleksander Suurma tõmbas kuuegi seljast, kääris käised üles ja õlgkaabut kuklasse lükates kaevas auke. Maapind oli siin sitke, umbrohujuurtest läbi kasvanud, mõnelgi korral raksatas labidas vastu kamaraalust kivi, aga see ei heidutanud Suurmat ja kuigi ta juuksed kleepusid meelekohtadele, ei olnud ta nõus andma labidat Kaarlile, kes oli talle paarimeheks ja kes ei pidanud istikute juurdekandmist ja nende juurte ümber mulla ajamist mehevääriliseks tööks.

Pool teed oli juba noorte puukestega palistatud, kui Sirgavere poolt lähenes üksik mees, paljapäi, käed harakil, tee jalge all kitsavõitu.

«Oo, ajalehekuningal täna jälle meri põlvini!» ütles keegi alevielanikest ja nüüd tundis ka Liina Halmar Simuli. Juuksed olid mehel turris, lips lehvis pintsaku peal. Ta viipas juba kaugelt ja hüüdis:

«Eks tere kah!» Nägi siis Liinat ja tüüris otse tema juurde, haarates ta käe.

«Oh-hoo, komandör ikka esimestes ridades! ... Muide, kas Elgi Sild on siin? Ei? Kontoris polnud ka näha ... Hea küll, ega mul temast nõnda häda olegi. Ma vist lubasin teid külastada ... aga inimene ei saa end tükkideks käristada. Täna-homme kavatsesin teid kindlasti üles otsida, sest mul vahepeal tärkas suurepärane idee. Me võiksime töötada kahasse. Teie andke oma luuletused minu kätte, ma silun ja töötan ümber ja annan avaldamiseks mõnele toimetusele. Võib ka kahe autori ühistööna.»

Lähemalseisjad sirutasid kaelu ja teritasid kõrvu ja Liina naeratus oli üsna hädine, kui ta tegi katset juttu mujale juhtida:

«Mis me sellest praegu... Ehk soovite meie tööle kaasa aidata?»

«Mis, te pelgate mind?» ajas Simul end sirgu ja pistis lipsu kuuehõlma alla. «Rumalus! Kui arvate, et ma olen purjus, siis eksite rängasti. Halmar Simul ei jää iialgi purju, ta teab alati, mida teeb. Aga neile kurgedele seal, kes ümberringi kaelu pikaks venitavad, ärge pöörake üldse tähelepanu, nad pole väärt mu saapapaelu lahti päästma. Üksi mu «Tõus mäkke» on parim teos meie kirjanduses».

Suurma kaevas ja altkulmu jälgis kirjanikku. Ta tabas Liina abiotsiva pilgu ja läks nende juurde.

«Kui suurepärane — kirjanik rahva keskel!» hüüdis ta. «Et kontakt oleks veelgi lähedasem ja otsesem, võtke labidas ja visake paar auku maasse. See on kindlaim vahend endale mälestusmärgi püstitamiseks...»

Simul puikles vastu, aga Suurma surus talle labida poolvägisi pihku. Kui Simul kummardus esimest labidatäit võtma, ütles Liina tasa Suurmale:

«Peaks ta kuidagi ära saatma...»

Suurma noogutas. Aga Liina pidulik meeleolu oli nagu pühitud, tal oli tunne, nagu oleks valgele kleidile visatud poripritsmeid. Nagu maailmas vintis meestest puudust oleks, kui igaühe pärast solvuda ja tuju kaotada, ei saakski muud kui noruspäi ringi käia... Kuidas Liina ennast ka rahustas, jäi okas ometi südamesse ja ta nägu oli mõtlik ja tõsine, nagu ei rõõmustakski ta koos kõigi teistega, kes kärarikkalt, naerdes, naljatades ja nokkides, kohati laulugi üritades alevi poole liikusid, jättes enda järele kahele poole teed noorte puude noolsirged rivid.

Simulile meenus äkki, et ta on ju kohaliku ajalehe toimetaja ja hakkas otsima toimetuse sekretäri, kellele ta olevat eile andnud korralduse olla kohal ja kirjutada meeleolukas ja värvikas reportaaž sellest, kuidas kolhoosirahvas ühistöö korras haljasvööndit rajab. Keegi polnud aga sekretäri näinud ja labidat väljakaevatud mulda püsti lüües ja inimeste vastutustundetust

manades kadus Simul hõlmade hilpnedes Sirgavere poole.

Kui teeveered olid puid täis tipitud, kõik korralikult tugipuude külge köidetud, tööriistad kokku kogutud ja hobusemehega Lehistesse saadetud, ootasid Paavo, Suurma, Liina ja Kaarel, kuni talgulised laiali valgusid ja hakkasid siis üheskoos kaasiku poole minema. Aitame oma koduaia rajajaid, kiirustas Paavo sammu, aga Arvi ja Milde olid juba lõpetanud, nad istusid kaasatoodud lauajupil, mille kummagi otsa alla oli pistetud kivi, nõjatusid õlg õlale ja vaatasid tehtud tööle, nagu lootes imet, et noored puud nende silme all sirguma hakkaksid. Kui nad enda taga samme kuulsid, tõusid nad ja jäid kohmetult seisma, aga kui Liina neid mõne küsimusega õhutas, elavnesid ja näitasid külalistele kogu oma majapidamist.

Suurma laskus ettevaatlikult kõikuvale pingile, totsutas taskurätiga üle otsmiku ja muheles:

«Oi seda noorust! Ja mis seal imestada, minugi lupjunud soontes pani tänane päev vere kiiremini ringi kihutama.»

Paavo pilutas vasakut silma, vibutas noortele sõrmega ja osavalt esimees Paali häält järele aimates noomis:

«Aga teie vaadake ette, kas te ei tüüri mitte täite purjedega otse eraomandi igandikuradikese küünte vahele? Teil pole muud mõttes kui ainult oma maja, oma aed, oma kodu. Kas niiviisi saab kolhoosi jõukust tõsta, rahalisi sissetulekuid suurendada!»

Kõik naersid, ainult noored olid veidi kohkunud nägudega. Liina haaras Mildel piha ümbert kinni ja, nagu tahaks ehitajaid troostida, kõneles:

«Aga kes selle rikkuse siis majja toob, kui mitte sellised noored, tugevad ja julged nagu Arvi ja Milde? Või kellele seda jõukust tarvis on, kui mitte sulle ja Arvile ja kõigile teistele, kes siin töötavad? Teie olete praegu siin esimesed ehitajad, aga küll varsti sigineb naabreid ja kogu kaasikuveer kuni Sirgavereni kerkib mitmelt realt täis rõõmsaid maju. Kolhoos hakkab ehitama suurte gruppide kaupa, nõnda saab töid mehhaniseerida ja hooned tulevad odavamad. Kolhoosnikud

tasuvad ehituskulud ja võtavad võtmed. Kolitakse ringi tervete külade kaupa, esiteks kõige kaugemad ja siis ikka lähemad ja lähemad. Nimedki antakse tänavaile külade järele, nii et Suursaare rahvas elab kõik Suursaare tänaval ja Polli inimesed Polli tänaval. Siiasamasse istutame suure viljapuuaia, mis haarab enda alla kogu Lehiste küla ümbruse ja oru. Kuis kogu elu pikkamisi võtab hoopis uue ilme! Rabad ei levita enam hallaudusid ega kasvata sookailu ja madusid, vaid on muudetud kultuurkopliteks ja heinamaadeks; võsastikest on üle käinud buldooser, traktorisahk ja külvimasin. Kõik loomad ja linnud on puhtaverelised, kõik laudad ja tallid mehhaniseeritud, kõnelemata juba põllutöödest. Kõik selleks, et inimesel oleks kergem, mugavam, parem, rõõmsam elada, et tal oleks aega ja võimalusi raamatuid lugeda, teatris ja kontsertidel käia, televisiooniaparaadi ees istuda, rännata, ühe sõnaga, nautida kõiki kultuuri ja teaduse suurepäraseid imesid, mida inimkond aruka, visa ja püsiva tööga on loonud.»

Nõrk soe tuuleiil libises üle kaasiku. Oli nõnda vaikne ja rahulik, et külast kostis siiani kaevuketi kriginat, loomi lauta ajava perenaise hüüdeid ja koera vallatut klähvimist.

«Nojaa aga,» pomises Paavo, «mesilasi siis enam polegi tarvis?»

«On, onu Paavo, kindlasti on! Kolhoosi mesila on jaotatud mitmesse punkti, et ära kasutada kõiki paremaid korjemaid. Midagi ei raisata, midagi ei lasta kaotsi minna, ka iga õie mesi kogutakse kokku.»

Õhk virvendas väljade kohal. Pääsukesepaar vihises nööda, tegi ringi tagasi ja hüüdis pahaselt: vidiit, vidiit!

«Näe,» müksas Paavo Arvit, «pääsukesed kurjustavad sinuga, et miks räästaalune veel valmis ei ole.»

«Jaah,» ohkas Suurma, «nõnda on see ilus. Nagu kõik utoopiad.»

«See ei jää utoopiaks, ei tohi jääda!» hüüdis Liina. «Lootus, unistused ja lootus on aidanud inimestel kanda ja kannatada elu raskusi ja ülekohut. Peab julgema unistada, peab oskama ning tahtma töötada, et kõik

kaunis ja ilus, mille poole inimesed püüavad, kujuneks meie igapäevaseks eluks.»

«Sellest oleme veel üsna kaugel,» lausus Suurma.

«Sellepärast Liina ütleski, et peab julgema unistada!» hüüdis Milde. «Mina saan sellest väga hästi aru. Kui ma mõtlen, millise maja endale ehitame, kui hea selles meil elada on, siis olen valmis kas või enda seljas kõik vajalikud kivid kohale kandma.»

«Mine nüüd ikka!» tõreles Arvi ja selles lühikeses lauses oli nõnda palju hoolitsust ja hellust, et kõik naerma pahvatasid.

«Seljas pole tarvis kanda, küll Paal annab veoauto,» ütles Liina.

Nad korjasid tööriistad kokku, Milde võttis ämbri, millega nad oma noortele puudele vett kandsid, ja hakkasid kõik koos Lehiste poole liikuma. Kõige viimastena läksid Arvi ja Milde ja aeg-ajalt nad peatusid ja vaatasid tagasi kaasiku poole. Oma kodu poole.

10.

«Kiire» kolhoosi peakoosoleku algusega ei tulnud seekord kvoorumi puudumise tõttu oodata. Rahvamaja saal nagu õitses kirjutest pearättidest ja podises tasakesi jutukõminast ja allasurutud naeruturtsatustest. Ainult tagumised, värvilt ühtlaselt hall-mustad read olid vaiksemad ja rahulikumad — siin olid mehed istet võtnud. Ägedamini teistest kõnelesid tänased aukülalised, need kuusteist, kes olid saanud isiklikud kutsed. Need olid nõndanimetatud ühejala-kolhoosnikud, perekonnad, keda kolhoosiliikmete nimekirjas esindas ainult naine, kuna tugevam pool kas sõitis MTJ traktoril, vibutas metsapunktis kirvest või kühveldas maanteel kruusa. Koos kutsetega levis kolhoosi pidi kumu, et seekord on kuri ise karjas: Paal nõuab, et olgu iga pere terves koosseisus kolhoosis või vastupidi — veeregu kolhoosist välja ka viimane ratas. «Lähme puhastustalguile!» naljatati hommikul end koosolekule minekuks seades. «Meie jüripäev jäi tänavu õige hiljaks,» lisasid teised. See päevakorra punkt oli nõnda põnev, et varjutas enda taha kõik teised.

Koosoleku juhatajaks valiti suur, tugev lokkispäine noormees, näiteringi juhataja, revisjonikomisjoni esimees, tuletõrjesalga pealik, asendamatu koosolekute juhataja ja peale kõike muud kolhoosi autojuht, kelle masin kunagi ei tõrkunud. Suud pruukimata kinnitati päevakord ja juhataja andis esimese päevakorra punkti seletuseks sõna esimees Paalile. Saalis vaibus häältekõmin, köhatusedki summutati rusikaisse, sest esimeseks punktiks oligi «Kolhoosi liikmeskonda kuuluvusest».

«Ma tean, see on hell küsimus ja valmistab mõnelegi tuska,» algas esimees, «aga kolhoosi huvid nõuavad, et meil ka selles osas oleks kord ja selgus majas. Tuleb otsustada, kuidas talitada peredega, kust kolhoosi liikmeks on ainult naine, kes pahatihti vaid harva end kolhoosi põllul näitab, aga kogu pere kasutab kolhoosi maast mõõdetud kuutkümmend sajandikku aiamaad, võtab kolhoosi tallist hobust, karjatab kolhoosi maal lehma ja kust ta mujalt heinagi teeb. Neid ei huvita kolhoosi töö, neile pole sooja ega külma, kas ühismajandi sissetulekud kasvavad või kahanevad. Nende halb töödistsipliin nakatab teisigi, nad on halvaks eeskujuks. Oleme nagu harakad tõrvatud katusel: sissetulekud ja tootlikkus kasvavad aeglaselt, sest töötegijaid on napilt, aga töö vastu ei tõuse huvi, kui normipäeva kaal viljas ja rahas ei paisu. Peame oma saba lahti tõmbama ja kõik kolhoosnikud iga päev tööle saama. Sellepärast juhatus teebki ettepaneku, et poolikud kolhoosipered meile selge sõnaga ütleksid, kuidas nad edaspidi kavatsevad elada, kas astuvad mõlemad kolhoosi liikmeks või lahkub ka teine pool kolhoosist.»

Nii lühikest sissejuhatust polnud Paalilt keegi oodanud, seati end alles mugavamalt kuulama ja — kõik. Hetkeks oli ruumis vaikus, nii et oli kuulda, kuidas Elgi oma pabereis krabistas, aga siis pistis rahvas sumisema. Seletati poolel häälel omavahel, aga siit ja sealt lendasid üle saali hüüded:

«Mul on laudas juba 150 normipäeva tehtud, möödunud aastal oli viis ja poolsada, kas sellest on ikka veel vähe?»

«Hästi välja mõeldud! See käib siidivendade kandade pihta!»

«Kui maa ära võtate, kuidas ma siis oma majast maanteele pääsen?»

«Sulle jäetakse kahe meetri laiune riba ümber maja, sellest jätkub sulle jalutamiseks küll ja küll.»

«Mul on oma individuaalilt kõik maksud ja normid tasutud, kui maa ära võtate, kas siis kolhoos maksab mulle need tagasi?»

Koosoleku juhataja prõmmis nükkidega vastu lauda ja põristas oma kiriku eestlaulja bassiga üle kõigi:

«Rahu! Palun vaikust!» Pomises siis tasakesi: «Nagu hanekari.» Ja jälle valjusti: «Pidage korda, seltsimehed! Kes soovib rääkida, võtku sõna.»

Pikkamisi vaibus kõmin, aga esimesena sõna võtta ei tihanud keegi.

«Seal te nüüd olete,» torises juhataja. Oleks veel midagi lisanud, aga tagumistest ridadest tõusis põllutööbrigaadi brigadir Kallip ja oma aeglasel viisil venitas:

«Tahtsin ainult küsida, et kas ma sain õieti aru... Minu meelest tegi esimees ettepaneku kõik need... poolikud kolhoosist välja heita?»

Paal seletas, et kui perekonna teine pool ka kolhoosi tuleb, ei heideta kedagi välja.

«Aga kui ei tule?»

«Siis küll...»

«Nii et ikkagi kõik,» ütles brigadir istudes.

«Mis siis ikka, kaua me endaga ballasti kaasa lohistame,» hüüdis kellegi noor hääl.

«Kuidas sa mind järele lohistad, kui ma igal aastal teen ligi kuussada päeva!» hüppas pingilt ümar väike naine ja tõmbas rätinurki lõua all tugevamini sõlme. «Vaata et sa oma kolmesajaga ise ballastiks ei jää!»

Naerupahvak ja käteplagin kiitis lüpsja agarust ja «kolmesajane» tõmbus eesistujate selja taha kössi. Uuesti mattus kõik üldisesse häälte virvarri, seletati vastamisi, kõlas naeru ja hüüdeid. Liina istus saali keskel. Täna oli uute liikmete vastuvõtmise punkti all päevakorras ka tema avalduse arutamine ja ta oli endamisi otsustanud enne mitte sõna võtta, aga Paali sisse-

juhatusest alates kibeles ta rahutult toolil edasi-tagasi, lõpuks ei pidanud kauem vastu ja tõstis käe.

«Sõna on seltsimees Kullamil,» lõi meeleheitlikult vastu lauda põristava koosoleku juhataja nägu üleskerkinud kätt nähes särama. Pikkamisi tekkivas vaikuses oli selgesti kuulda esimees Paali hääl:

«Ma arvan, et selle küsimuse arutamisest ei võta mitteliikmed osa . . .» Ütles seda kohalt tõusmata ja ise hammustas seejärel kohe huulde: seda poleks tarvis olnud öelda! Ent sõnal pole saba taga, teda ei püüa enam kinni ja juba reageeritigi saalist:

«Ega Liina pole mõni võõras!»

«Pole jah, las agronoom räägib.»

Keegi upitas end tagumises reas pooleldi püsti ja eelistujate õlgadele toetudes küsis:

«Miks uute liikmete vastuvõtmine on lükatud koosoleku lõppu? See peaks nagu olema esimene . . .»

Lokkis noormees juhatajalaua taga nägi hirmuga, et loodetud kord kipub uuesti hüüete rägastikku uppuma, ta ei mõistnud ka ise, miks esimees vastu vaidleb, on ju Liina alati kolhoosi asjade arutamisest osa võtnud, kuidas ta muidu saakski agronoom olla, ja kopse õhku täis tõmmates kordas ta:

«Sõna on seltsimees agronoomil!»

Liina juba kahetses, et oli käe tõstnud, heameelega oleks ta uuesti istunud, aga see oleks paistnud väiklase jonnimisena ja ta otsustas piirduda ainult mõne lausega:

«Inimesi ei tohi nagu puuhalge ühte hunnikusse loopida,» ütles ta. «Aga kui juba ette võtame kõigi vastu ühise otsuse, mis see siis muud oleks? Arvan, et tuleks kuulata kõiki ükshaaval ja igal juhul ka eraldi kaaluda, kuidas toimida.»

«Õige!» rõkkas hääl saali teiselt servalt.

«Kui hakkame igaühega eraldi kauplema, siis istume siin hommikuni,» tõrjus Paal.

«Ega see esimene kord oleks!»

«Ükshaaval! Ikka ükshaaval! Tapalambaid loetakse ka ükshaaval!»

Liina ettepanek võetigi vastu. Elgi ulatas koosoleku juhatajale ühejala-kolhoosnikute nimekirja ja selles oli esimeseks Aroni Salme.

Juhataja pidi mitu korda hüüdma ja kõrvalistujad küünarnukkidega müksides julgust andma, enne kui tõusis noor täidlane naine. Ta ei vaadanud üles sõrmedelt, mis näppisid vanamoelise ridiküli sanga.

«Vaat ongi!» hüüdis Paal. «Salme Aron on noor ning tugev ja et ta terve on, selleks pole arstitunnistust tarvis, temal võta ju õlekõrrega põsest verd. Aga kolhoosis on ta töötanud ainult mõnikümmend päeva...»

«Kolmkümmend kaheksa,» ütles Elgi silmi paberilt tõstmata.

«Täpsemalt kolmkümmend kaheksa. Kui niiviisi edasi läheb, ei jõua Salme aasta lõpuks põhikirjas ettenähtud miinimuminigi. Salme Aroni mees on metsapunktis hobusemeheks, aga aiamaa on neil kolhoosist, lehm sööb kolhoosi karjamaal, heinu teeb...»

«Kuhu ma oma lapsed panen?» lõi Salme Aron äkki pea kuklasse ja vaatas oma pruunide silmadega otse esimehele.

«Missugused lapsed?» ei taibanud oma jutuhoos katkestatud Paal otsekohe, millele Salme vihjab.

«Mul on kolm väikest last ja...» Salme pilgud langesid uuesti kätele, «meie oleme noored inimesed, neid võib veelgi tulla. Kõik teavad, et meie elame Metsakurus, kus kolhoosil pole ei põldu ega põllutööd. Lähem väli on Uhmardis, aga sinna on üle kahe kilomeetri auklikku ja porist teed, nii et kisub saapad jalast. Ma kuidagi ei jõua töö juurest koju lapsi vaatama ja toitma joosta.»

«Mudilased vii lasteaeda!» hõikas kellegi hääl, milles pilkav noot oli nõnda selgesti kuuldav, et Paal tahtmatult pea pööras, et näha, kes see irvhammas oli. Aga teine rahulik ja aeglane mehehääl õpetas:

«Kaua te seal karudega kahasse rabelete, eks kolige inimeste hulka.»

«Kus sa ikka kolid,» vaatas Salme vilksti kõneleja poole. «Metsakurus oma kodu, isad ja isa-isad elasid seal...»

«Mis kodu see teil! Sarikad juba ammu mädanenud, vaata, et täna-homme prantsatab kaela ja temal kodu. Juba ammu oli aeg uus ehitada.»

Meeste rivist kerkis Arvi sitikjuustega pea ja ta hüüdis:

«Uut maja ehitada pole võimalik, sest ei ole kohta, kuhu ehitada. Kolhoosi asula rändab esialgu ühest paigast teise nagu munas kana.»

«Palun mitte laiali valguda!» kloppis koosoleku juhataja jälle vastu lauda, aga tegi seda vasaku käega, sest parema nükid olid juba tulihellad. «Palun sõna võtta ainult Salme Aroni personaalküsimuse arutamiseks.»

Brigadir Kallip seisis juba mõnda aega püsti ja ootas, kuni kära veidi rauges.

«Aga nad räägivad ju kõik Salmest,» ütles ta. «Keegi pistis vahele, et viigu lapsed lasteaeda. Nõu on hea, aga meie lasteaial on juba teist aastat taba ukse ees. Noor Rand kurtis, et praegu pole veel paika, kuhu ehitada või kuhu kaugemalt vanade hoonetega ümber kolida, ja ma usun teda, sest temal juba mõnda aega polegi muud peas kui majaplaanid. Aga mille eest me siis Salmet süüdistame? Mina tunnen Salmet lapsest saati, tema tööd ei karda, aga missugune ema tihkaks lapsed üksi jätta, kui nende hulgas pole veel ühtki suuremat?»

«Mingisuguseid ettekäändeid ja vabandusi oskab igaüks välja otsida!»

«Kui neil on põhi all, siis tuleb nad kõrvaldada,» vastas brigadir, kes juba oli istunud.

Et uusi sõnavõtjaid ennetada, ruttas Paal Salmelt küsima:

«Miks su mees siis kolhoosi tulla ei taha?»

«Tal on metsapunktiga aastaleping . . .»

«Või kolid ka sina metsapunkti üle?»

«Metsapunkti tööd on veelgi kaugemal . . . Ja põhikirjas ettenähtud hulga päevi töötan ma välja, möödunud aastal tegin rohkemgi.»

Paal laiutas õlgu kehitades saali poole käsi:

«Näete nüüd ise, milline olukord! Noored tugevad inimesed, aga kolhoosil on neist vähe kasu. Kui ka Aron tuleb kolhoosi, on meil üks tubli töömees juures.» Pöördus siis Salme poole: «Teie öelge mehele, et ta astuks kolhoosi liikmeks.»

«Mees on naise pea, mis sundija see Salme on!»

«Inimene lubab miinimumi välja teha, mis te tast väntsutate.»

«Palun mitte segada koosolekut! Kellel on midagi öelda, võtku korrakohaselt sõna ja rääkigu nõnda palju kui süda lustib.»

Liina tõstis uuesti käe.

«Esimees ütles küll, et mitteliikmed pidagu täna keel hammaste taga, aga ma ei jaksa tummalt pealt kuulata. Esimehel on muidugi õigus, et töödistsipliin on edu alus. Kui kõik ei toeta ühel nõul ja jõul ühise ettevõtte vankrile õlga alla, ei sõida me mäge mööda üles, vaid jääme ühele kohale tammuma. Aga samal ajal võtame Salme. Kui paneme ükskõik kelle meist tema asemele, kes saaks rohkem tööl käia? Ei-ei, seltsimees Paal, ma ei lase end objektiivsetel põhjustel pimestada, kuid see pole veel nägija, kes selliste põhjuste olemasolu kangekaelselt maha salgab. Meie «Kiire» kolhoosi juhitakse liiga peost suhu, kitsalt, ilma perspektiivita. Uusi hooneid ei ehitata, lasteaed on ammu suletud, vana veekraavistik ummistub, kõnelemata uute kaevamisest. Palju on juttu olnud viljapuuaia rajamisest, aga pole kaugemale jõutud mõnestkümnest puust, mis Arvi ja Milde pühapäeval istutasid.»

«Meil ei jätku töökäsi põllule ja lautadessegi, kust neid õunaaia jaoks välja nõiduda!» kähvas Paal.

«Aga nüüd paneb juhatus ette kuusteist tööjõulist inimest kolhoosist välja kihutada . . .»

«Ei, meie paneme ette kuusteist inimest juurde tuua.»

«Teate väga hästi, et nad ei tule. Nad ei pelga mitte üksnes üsna madalat tasu, mida normipäevade eest makstakse, vaid hoiduvad eemale, sest neil pole usku «Kiire» homsesse päevasse. Paal juhib kolhoosi energiliselt, hoogsalt, ta on kokkuhoidlik peremees — kõik see on väga hea. Aga edasiminek on väike ja kaob hoopiski, kui ei kindlustata jalgealust, kui ei ole silme ees selget perspektiivi.»

«Kui ei istutata õunaaeda, jah?» hõikas Paal.

«Tõsi, ka õunaaeda. Meie põllumees istutas oma kodu ümber kas või väikesegi aia, tegi seda sageli enne, kui hooneid ehitama hakkas, ega me ei kavatse ometi kolhoosi ilma jätta sellisest rohelisest õitsvast südamest?

Liiati et korras aed annab head rahalist sissetulekut, tasub kuhjaga temale tehtud kulutused. Esimees Paal kasutab leidlikult kõiki võimalusi tänaste sissetulekute suurendamiseks, aga mõnigi kord saeb sealjuures oksa, millel me kõik istume. Ta vähendab ristikheina külvipinda, sest kartul ja teravili lasevad end jalamaid rahaks teha, ristik aga mitte. Liigsete mineraalväetiste hulkadega ilma laudasõnniku tugeva põhjata võib mõneks aastaks saake tõsta, aga hiljem on tagasilangus seda valusam. Vanarahva tarkus, et kui narrid põldu korra, narrib tema sind üheksa korda vastu, pole mitte ainult pidulikel aktustel korrutamiseks, vaid igapäevases elus meelespidamiseks. Ja on aeg hakata ehitama. Vanad hooned lagunevad, katused sajavad läbi, uksed ja aknad on längakil, aiad röötsakil maas. Riik annab ehitajaile ehitusmaterjali ja laenu, kolhoos peab aitama transpordiga. Meie noored eesrindlased Arvi ja Milde tahavad ehitada, aga ei saa, sest pole krunti, pole ikka veel teada, kuhu kolhoosi keskus tuleb. Niikaua arutatakse ja kaalutakse, kuni Arvi ja Milde hoopiski lahkuvad. Ja nad ei jää viimasteks, kui me ei raja oma elu ja tööd alusmüürile, millele võib ehitada vastupidava, avara ja kauni hoone. Lasteaed pole sealjuures sugugi mitte kõige viimane küsimus. Loomad on praegu küll vist kümnes kohas laiali. . .»

«Neljateistkümnes!» hüüti ja Liina tundis häälest karjafarmide juhataja.

«Näete! Aga karjalauda jaoks valmisveetud kivihunnikuil keksivad juba teist aastat üksnes varesed. Kui see hoone ükskord valmis ehitataksegi, on juba ette teada, et ta on vananenud ja ajakohatu — pooligi töid pole temas mehhaniseeritud. Kuhu jääb siis kõige tähtsam — kolhoosnikute, inimeste töövaeva vähendamine?»

Paal sosistas midagi koosoleku juhatajale, kes mitte just väga veendunud näol sõrmeotstega vastu lauda tippis:

«Seltsimees Kullam, see kõik on ju väga huvitav, aga palun mitte päevakorra punktist kõrvale kalduda.»

«Ma ei kaldugi. Jutt on ju sellest, kuidas inimesi kolhoosiga ühte köita. Kolhoos pole kasarm, «käsen ja

keelan» siin ei aita. Meie ei tee kellelegi kolhoosi armsamaks, kui seome kuusteist perekonda punti ja kõigutame nagu palli nööri otsas: kas ei või jaa? Kui ei, viskan üle aia. Välja heita pole raske, aga inimesi tuleb hoida, on tarvis luua sellised elu- ja töötingimused, et igal peakoosolekul oleks arutamisel hoopis uute liikmekskippujate sooviavaldused. Alati pole inimesed süüdi, et neil on vähe normipäevi tehtud, mõnigi kord on koer maetud juhtkonna kabineti uksepaku alla.»

Liinale plaksutati ja seda juhtus peakoosolekul harva. Liina istus ja mõtles: nüüd põletasin küll viimasedki purded enda ja esimehe vahelt. Aga olgu, pigistas samas huuled trotslikult kokku, ükskord oli tarvis see kõik südamelt maha puistata. Ta tabas Elgi imestava pilgu, et küll sa veel oma ninakese kõrvetad, kui seda igale poole topid, kuhu sugugi tarvis pole. Liina taga istuv vanem naine puudutas teda õlast ja ettepoole kummardudes rääkis poolsosinal:

«Õige, väga õige. Ega naisterahva tööd ei pane keegi tähele, olgu sul lapsed või loomad, muudkui ole platsis . . .»

Aga koosolekule hilinenud ja ukse kõrval seisev pikk, laiade õlgadega ja pisikese peaga mees põristas rämedal häälel:

«Ehitada on tarvis, tõsijutt. Mulgi katus soriseb läbi, nii et põrand on saju ajal ämbreid, vanne ja vitsikuid nõnda täis, et pole ruumi ei astuda ega istuda. Mis ma tast, sarast, enam lapingi, ega ma sinna, kolhoosi ääre peale, igavesti kükitama ei jää . . .»

Tehtigi Liina nõu järele — arutati kõiki üksikult. See oli aegaviitev, aeg-ajalt puhkesid teravad, vihasedki vaidlused, pudenes mõnigi pisar, öeldi mõnigi kibe etteheide, lõõbiti ja heideti nalja, kusjuures naljas enamasti ikka oli varjul satiiri kibe okas. Pooled kuueteistkümnest olid töötanud hästi ja neile ei kulutatud ei aega ega sõnu. Osal oli kaaluvaid põhjusi, miks nad kolhoosis vähevõitu olid tööl käinud, osa andis koosolekule lubaduse mitte enam tööpäevi vahele jätta. Kahel polnud ei väikesi lapsi kodus ega tervis halb, ei mullu ega tänavu tulnud nad kolhoositöö ligigi, neil polnud sel-

leks ka edaspidi tahtmist, sest «töö on raske ja tasu pisike» ja nad kustutati kolhoosi liikmete nimekirjast...

Teiste päevakorra punktide arutamise ajal said koosoleku juhataja vaesed sõrmenükid puhata, sest inimesed olid juba väsinud ja tülpinud ning pigem kuulati ja kiideti heaks, kui ise sekka löödi. Nii jõuti ruttu uute liikmete vastuvõtmiseni. Juhataja luges ette ainsa laekunud sooviavalduse: see oli agronoom Liina Kullamilt.

«Kas küsimusi on?»

«Mina tõin kolhoosi kaasa kolm lehma ja hobuse, mitu tema toob?» hüüdis keegi ja vastuseks oli rõkkav naerupahvak. Kui see vaibus, ütles vana Paavo, kes vastuoksa oma tavale täna polnud suudki lahti teinud:

«Tunneme kõik Liina Kullamit, arvan, et küsida pole kellelgi midagi ja targutada veel vähem, nii et vastu võtta.»

Enne kui juhataja jõudis midagi öelda, tõusis tihe kätemets. Hääled loetud, õnnitles juhataja kombekohaselt uut liiget ja toolid hakkasid juba kolisema, kui sõna palus Rein Triik. Ta kõmpis kepile toetudes ettepoole ja rääkis, et on vana, liiati rohkem haige kui terve, ka kooliharidust on tal vähe ja hakkamist ja tragidustki on looja poolt antud kasinasti, nii et ta ei ole sünnis mees nii tähtsale kohale nagu suure kolhoosi aseesimees ja palub end seepärast sellest ametist vabastada.

Paalile oli see ootamatuseks. Tõsi küll, Rein on pikaldane ja tasane, kuid teeb alati, mis talle on öeldud ja kuidas juhatatud. Ei, ta vaidleb Triigi palve rahuldamise vastu, ishias pole ju mingi surmatõbi, küllap Rein viskab varsti jälle kepi nurka.

Ent Rein oli seekord järeleandmatu, oli kuulda teda toetavaid hüüdeid ja kui hääletusele pandi, tõusis tema palve rahuldamise vastu ainult mõni üksik käsi.

«Nüüd hakka veel uut aseesimeest otsima,» heitis Paal tusaselt käega. Kui selle järele tagareast Kallip end aegamisi püsti ajas ja sõna palus, aimas Paal äkki, millest brigadir kavatseb rääkida ja tuline tusahoog jooksis tal üle keha. Täna tehakse ju kõik vastuoksa tema tahtmisele, justkui oleks kellegi salapärane käsi mängus...

Brigadir rääkiski sellest, mida Paal ei tea kuidas ette aimas: valime uueks aseesimeheks Liina Kullami. Eks ma öelnud, muigas Paal endamisi, et see plikanähvits kipub võimuohjade juurde; kuid ta ei suutnud endas vaikima sundida häält, mis ütles, et Liina Kullam pole kõige selle korraldamiseks kõrtki liigutanud, et kui siin on midagi ette kavatsetud, siis on seda teinud kolhoosnikud ise. Paal libistas pilgu üle saali, üle paljudepaljude nägude, igaüks eriilmeline, kuid kõik elevil ja pingul, kõik teguvalmid ja otsustamishimulised. Ja esimest korda oma esimeheks olemise ajal tundis Paal, et tema ees ei istu nimetu hulk inimesi, keda peab tööle sundima, keda tuleb mõjutada ja suunata, et neilt saada kinnitust oma plaanidele ja ettevõtteile, vaid jõud, mis läheb edasi, viies endaga kaasa ka tema, Paali, või, kui tarvis, lükates ta kõrvale ja jätkates teed ilma temata...

Ka brigadiri ettepanek ei nõudnud selgitamist ega arutamist ja enne kui Liina jõudis protestidagi, oli ta aseesimeheks valitud. Äkki olid ümberringi kõik näod tema poole pööratud, talle naeratati julgustavalt, teda õnnitleti. Naine selja taga puudutas teda õlast, kummardus ta poole ja sosistas peaaegu kõrva sisse:

«Mina hääletasin ka poolt. Ärge siis unustage, et naised ei ole maailmasse orjaks loodud...»

Laiaõlgne ja väikese peaga mees surus end naistesummast läbi, võttis Liina käe oma kämblasse, millesse oleks Liina omasid mahtunud küll kolm-neli ja põristas:

«Pidage meeles, et katus jookseb sorinal läbi. On tarvis ehitada...»

On tarvis ehitada! Need sõnad jäidki Liina kõrvu helisema, järgnesid talle kolhoosi kontorisse, kuhu juhatus kogunes lühikeseks nõupidamiseks, saatsid teda koduteel ja kui ta öösel ärkas, seisid nad jällegi ta ees...

11.

Kui Liina ühel päeval Paalilt küsis, millal algavad raietööd kaasikus, vaatas esimees enne teraselt ja uurivalt küsijale ja vastas siis, et otsekohe, kui artelli autod metsaveo ühest teisest kolhoosist, kus «Kiirest» ette

jõuti, lõpetavad. Liina oli endamisi juba lootust hellitanud, et Paal on kaasiku rahule jätnud, aga rahustas end, et seniks, kui artell mujal lõpetab, jõuab päike kindlasti palju kordi tõusta ja looja minna, selle aja peale õnnestub ehk Paali meelt muuta või mõne teise tee kaasiku päästmiseks leida.

Pettusid need, kes pärast peakoosolekut ennustasid, et uues juhatuses saab tulevärki näha. Endamisi kartis seda Liinagi, ka Paal oli järgmisel päeval vihjanud, et eks nüüd oleme kimpus küll, hakatakse aina laiutama ja õhulosse maa peale tooma. Ent ühine töö, ühised mured lähendasid neid uuesti, mõlemale jätkus nõnda palju korraldamist, õiendamist, jooksmist ja rähklemist, et polnud mahti teineteisega turritada ja vaenukooku vedada. Kui traktorijaama direktor Paali ees imestas, et kas oled lasknud enese agronoomist ära teha või mis, sest enne olite raksus, et sädemed lendasid, aga sest ajast, kui Liina valiti kolhoosi juhatusse, on päris vaikseks jäänud, vastas Paal, et paljugi mis oli, munadki veerevad pesas vastamisi, ammuks siis mitte inimesed... Nad Liinaga tundsid küll, et see on midagi vaherahu taolist, aga kumbki ei tikkunud seda rikkuma. Kui Liina uuesti hakkas rääkima lasteaiast, ei vaielnud Paal vastu. Ruume polnud raske leida, sisustus ja mänguasju oli ajast, millal lasteaed töötas, alles, nii et kulutused polnud selleks ettevõtteks suured. Jah, Paal ei olnud vastu, ta koguni andis hoogu takka, sest ta ei kahelnud, et sellest tuleb värskeltküpsetatud aseesimehe esimene põhjakõrbemine: kes nüüd maal lapsi lasteaeda saadab, nagu siin jõngermannidel ümberringi vähe jooksumaad oleks. Aga kui ta ühel hommikul inimeste töölesuunamisel märkas, et töökäsi oleks nagu rohkem kui enne ja kui päeval lasteaia juhataja tuli pika nimekirjaga, mida kõike veel on tarvis muretseda, sest praegu pole igale lapsele istumiseks tooligi, pidi Paal endamisi möönma, et ta ei tunnegi maaelu ja maarahvast nõnda hästi, nagu uskus. Ja kui Liina ja karjafarmi juhataja nõudsid, et alustatud karjafarmi jaoks koostataks uus projekt, kus on ette nähtud kõigi raskete tööde mehhaniseerimine, imestasid nad isegi, kui kergesti esimees nõustus. Aga Paal mõtles: projekt ei maksa kuigi palju,

ent tehakse seda mitu kuud kui mitte kauem, kartsin kogu aeg, et nõuavad ehitamise hommepäev uuesti alustamist . . .

Põllutöödest tõmbus Paal rohkem kõrvale, sest ta nägi, et Liina teadis siin rohkem kui tema ja et Liina ei jäta midagi kahesilma vahele, mis aitab sügisel salvesid täita. Liina päevad möödusidki hommikust õhtuni põldudel, ta põles nõnda pruuniks, et kui nad alevi vahel ükskord Halmariga vastamisi jooksid, see mittemillegi-üle imestaja tahtmatult hüüatas:

«Oo! Te olete ju tõmmu nagu kaunitar Havai saarelt.»

Viimati nägid nad teineteist istutamistalguil. Liinal oli sellest päevast okas hinges, ta ootas, et Halmar varsti tuleb ja vabandust palub. Halmaril ei näinud selleks vajadust olevat, Liina uhkus ammugi ei lubanud temaga kohtumist otsida. Liinal oli kord tarvis minna toimetusse, et teha mõned parandused külvitööde artiklis, mille temalt toimetuse sekretär välja mangus, aga ta vabandas end ajapuudusega ja lasi veergude tõmmised kolhoosi kontorisse saata. Elgi mõnel korral kippus Halmar Simulit ülistama, siit ja sealt pudendatud vihjeist taipas Liina, et Elgit ja Simulit on viimaseil päevil sageli kahekesi nähtud ja ta viis iga kord jutu kiiresti kõrvale.

«Tõepoolest, kui hästi on kevadine õhk teile mõjunud,» imetles Simul uuesti. «Aga mina kopitan ja kolletan toimetuse seinte vahel nagu kaalikas keldris. Eks näe ma hall ja pleekinud välja?»

Halmar peatus ja Liinal ei jäänudki midagi muud üle, kui talle otse näkku vaadata. Jah, Simul oli kahvatum, kui inimesed, kellega Liina iga päev koos viibis, ta oli kõhnemaks jäänud, aga ta pilklikus suunurgamuiges, kergitatud vasakus kulmus ja vaates nägi Liina endist endaga rahulolu ja üleolekut ja libistas pilgu kõrvale.

«Ma pole arst . . . aga pole vist viga midagi . . .»

«Pole viga midagi!» pahandas Simul. Liina ei räägiks nõnda, kui ta vaid aimaks, kui halvasti Simul end viimasel ajal tunneb, peaaegu üldse ei maga, kohutavalt palju suitsetab ja kannude kaupa musta kohvi neelab.

«See on ikka nõnda, kui mul on suur loominguline põlemine. Mul on käsil filmistsenaarium tööstuse teemal. . .»

«Stsenaarium?»

«Jah. Kogu meie kinotööstuse areng on praegu heade stsenaariumide kivi taha kinni jooksnud. Ja väike kivi tõukab tihti hõlpsamini koorma ümber kui suur. Mul ei oleks aega, romaan on ju pooleli, teate küll, epopöa revolutsioonilisest murrangust külas. Aga nad ei andnud mulle hingerahu, pommitasid küll telefoni ja telegraafi teel, kirjutasid iga päev mitu järelepärimist, üle päeva sõitsid isiklikult Sirgaverre, kuni nõustusin. Ma pole ju kivipank, vaid inimene ja saan pealekauba väga hästi aru, kuivõrd neil on kitsas peos.»

«Aga artikkel meie mineviku kirjanduspärandi ümberhindamisest?»

«Seisab pooleli. Avaldasin väikese, aga äärmiselt olulise lühimärkuse, lugesite?»

Liina raputas pead.

Halmar oli veidi solvunud, see märkus äratas kirjanduslikes ringkondades ja kogu kultuurilises avalikkuses suuremat tähelepanu kui mõnegi teadlase mitmepoognaline uurimus. Artikli ta kunagi ikka kirjutab, ilmtingimata kirjutab, tal on ju tohutu hulk materjale kogutud, on tarvis ainult leida aeg kõige süstematiseerimiseks, ühise nimetaja alla viimiseks.

Nad läksid mööda kolhoosi kontorihoonest, majade rivid kahel pool tänavat hõrenesid. Liina käis pilk enda ees maas, ta vaid ühe kõrvaga kuulis, mida kaaslane nõnda suure hooga kõneles, kuni ta juukseid tahapoole heites pea kuklasse lõi ja Simuli poolelt sõnalt katkestas:

«Te ärge pange pahaks, aga mulle näib, et te end . . . ülemäära killustate. Teil on alati mitu teost käsil, või vähemalt mõttes, te ruttate, rabelete, pillute end mitmesse tuulde laiali ja seetõttu pole mitme aasta jooksul midagi meeldejäävat lõpetanud . . .»

Simuli kulmud tõmbusid kokku, ta vaatas rohkem imestuse ja üllatusega kui pahameelega Liinale ja hetke pärast naeratas andestavalt, nagu naeratatakse väikese lapse mõistmatule küsimusele:

«Minul ei ole raske elada mitme ideega. Nad ei sega

üksteist, ma ladestan neile materjale, kord ühele, kord teisele. Ja kui mõni neist saab küpseks, istun maha, ei söö, ei joo ega maga, vaid panen ta ühe joonega paberile.»

«Ka romaani?»

«Romaanile kulub muidugi rohkem aega. Muidugi on teil omajagu õigus, et suurem keskendumine tuleks mul tööle kasuks, aga selleks peavad olema vajalikud eeltingimused. Teate ju küll, et ma ütlen alati otse näkku, mida arvan ja sellepärast mõnedki tegelinskid ei salli mind. Olen ju omamoodi asumisele saadetu. Millisest loomingulisest õhkkonnast ja põlemisest saakski juttu olla selles poolsurnud kolkas, või selles viletsas lagedas toaüberikus, milles üksinda elan. Omavahel öelda, on see muidugi sigadus nõnda ühe kirjanikuga ümber käia, aga meil ei osata veel hinnata vaimuinimeste tööd ja ma ei nurise, ma vaikin, töötan ja ootan oma aega . . .»

Liinale oli võõras ja mõistmatu Simuli töömeetod, kergus, millega ta hüppas ühelt teemalt teisele. Muidugi oli Suurmal õigus, et Simuli jutus on hea annus enesega uhkeldamise noote, kuid kas on vähe inimesi, kes iseennast kas otseselt või kaudselt ülistavad, kui ka midagi ülistada polegi! Hoolimata puudustest, või just nende pärast, ei suutnud Liina endas summutada kahju- ja kaastunnet Simuli vastu, ta oleks tahtnud meest aidata, kui ainult oleks teadnud, kuidas seda teha.

«Peaksite end rohkem hoidma,» ütles ta lõpuks. «Korralikult sööma, palju magama, iga päev paar tundi värskes õhus jalutama . . .»

«Ma ei saa elada nagu seinakell, mul peab alati tuul kõrvade ümber vuhisema. Teie peaksite seda mõistma, teile pole ju võõras loova hinge kannatused ja rõõmud, otsingud ja valud. Muide, ega te kolhoosi astudes luuletamist hoopiski varna ei visanud?»

Kui pakilised polnud ka Liina kevadised päevad, ta ometi leidis aega ja mahti mõnede ridade ülesmärkimiseks. Igakord polnud selleks aega tarviski, sest põldude vahel edasi rutates, hobusel sõites, külvimasinal seistes ja seda reguleerides, jahedat seemnevilja läbi peopesade libistades, traktori ühetaolist pobinat kuulates hakkas mõni mõte või heli või rütm või riim temas

elama, valjenes, keerles, kogus enda ümber uusi sõnu, uusi mõtteid, uusi riime. Kusagil vaiksel põllunurgal, kus teda keegi ei näinud, istus ta siis hallile kivinukile või lipsas lähemasse metsatukka, kus ikka leidus mõni üksik känd, tuulemurtud puu või teab mis ajast vedelema jäetud pakuots, ja kirjutas üles, mis teda jälitas ja segas, et hiljem kodus siluda, kohendada ja ühte liita. Nii sündisid lihtsad väikesed laulud mustal tasasel mullapinnal tärkavast oraseharjasest, mille sirged read sulavad kauguses üheks pehmeks plüüškatteks; traktori juhtimiskange hoidvast tüdrukust, kes turtsub ja särtsub mitte sellepärast, et ta kaksteist tundi vahetpidamata on neid heebleid liigutanud, vaid pahameelest, et kütusevedaja kolistas paagiga juba hommikul alevisse ja pani end nähtavasti õllebaaris paarisaja grammi ja jupi vorsti taha ankrusse; varasest hommikutunnist, vaiksest ja säravast, millal hääled kostavad kilomeetrite kaugusele ja varane jahimees on vedanud orasepõldu katvasse hõbehalli kastesse kaks laia looklevat vagu; vanast lohklikust kuradikivist, milles vanaõeluse tantsuhoost keerutatud ümmargused kannajäljed veel tänapäevani näha olid ja mida ei murendanud tuli ega nihutanud talumehe hoovad, kuid mille maaparandusjaama traktor paari hoovõtmisega maast välja tuhnis ja sooservale kiviriita lohistas. Need pole kõik veel päriselt lõpetatud ja sellepärast ei kõnele Liina neist, vaid vastab puiklemisi, et kolhoosis on kõige kibekiiremad päevad, aega seal veel muule mõtelda . . .

«Kunst on esimene, on kõige tähtsam. Teie luuletustes on näha annet, kahju, väga kahju, et otsustasite rajada oma elu teistele alustele.»

Liinat ärritas Simuli üleoletsev «kahju, väga kahju!» Tema, Liina, on rahul ja õnnelik igast möödasaadetud kasulikust päevast. Tal on veel napilt elukogemusi, ta on liiga vähe näinud inimesi ja nende tööd, kui tihti üllatab elu teda oma mitmekesisusega, kõige lihtsamana näiva inimese hinge sügavusega, inimsaatuste põimumise keerukusega.

«Nojaa, võib ju olla, et teie õige talent end kunagi ikka läbi lööb ja et praegune töö ja tegevus kuidagi kasulikuks osutub, aga ikkagi . . . Vaadake Elgi Silda,

milliseid edusamme ta teeb! Olen talle saanud osutada mõne teene, paigutasin lehte artikli, andsin näpunäiteid, korrigeerisin tema esinemismaneere ja nüüd on ta nõnda kaugel, et esineb vabariiklikul isetegevuslaste lõppülevaatusel. Vahetevahel kipun uskuma, et teie edu oleks olnud suurem...»

«Nähtavasti olen teie meelest nõnda vana, et minu jaoks on kõik lõpetatud!» purskus Liina naerma.

«Ei, ei,» tõrjus Halmar, «teie saite minust liiga drastiliselt aru. Muidugi on võimalik, et luuleand ka künnihektarite alt ja väetisekoormate tagant välja purskub. Igal juhul ärge unustage, et Halmar Simul heidab ka oma kõige pakilisema töö nurka, et teile nõu ja jõuga abiks olla. On ju kord minu kurvaks saatuseks olla noortele annetele rohkem kasuks kui iseendale.»

Lisas, et võib-olla ei jää ta kauaks Sirgaverre, aga pealinngi pole mägede taga ja küllap Liina tema sealtki üles leiab, kui ainult tahtmist on.

Nad olid ringiga tagasi jõudnud kolhoosi kontorini ja jätsid jumalaga. Simul eemaldus, pea kuklas, üks käsi taskus ja teine revääride vahel. Liina viivitas kontori trepil ja saatis teda mureliku ja kibestunud pilguga...

Päevad pikenesid ja ööd lühenesid. Ja need polnudki nagu ööd, sest nad olid läbipaistvad ja valged, soojad ja lõhnavad. Sel aastal venis sirelite õitseaeg peaaegu jaanipäevani, kuid loodus pidas kinni oma igavesest tasakaalust: külmale ja vindunud kevadele järgnes kuiv ja päikesekuum suvi.

«Kiire» kolhoosis olid külvid lõpetatud, kartulid pandud, kesamaadki, nii paljuke kui neid mustkesaks jäeti, küntud. Metsarohi tärkas hilja ja võttis kasvamiseks alles hoogu, nii et heinatööks oli veel aega vikateid pinnida ja niidumasina teri käiata. Nõnda tekkis jaanipäeva eel vaheaeg, lühike hingetõmbus enne suurt tööperioodi, mis algab heinaniiduga ja lõpeb kartulikuhja õlgedele mulla ajamisega.

«Kiire» noored hakkasid aegsasti jaanituld seadma. Hobusega veeti Metsakurust kõige pikem noor kuusk Lehiste kaasiku keskele, kus kõrgemal künkakesel oli lage keerastik tantsuplatsiks ja kiigemuruks. Kuuse

ladva külge keerutati traatidega vana läbiroostetanud bensiinipaak, mis tuubiti tihedasti täis küla kõige noorema sugupõlve poolt juba eelmisel õhtul kohale kantud juurikaid ja lõhutud männikändude tükke, mis olid nõnda tõrvased, et kleepusid käe külge. Kuuse tüve juurde kaevati sügav piklik auk ja varuti kive ning vaiu. Kõigega jõuti varavalges valmis, toodi veel kusagilt köis, mis seoti latile kaela ja jäädi ootama pimedat ja jaanitulelisi.

Päevavalgus kustub jaanipäeval pikkamisi, pärast päikese kadumist hõõgub läänetaevas veel kaua-kaua, see ei jõuagi veel päriselt kustuda, kui juba koit idas õhetama lööb. Peab kasutama lühikest ööd ja et jaanitulelisi kiirustada, süütasid kärsitumad noored juba esimeses hämaruses Kiigemäele lõkke ja loopisid temasse kännutükke, oksi ja halunotte, nii et leegid väänlesid poolte puudeni ja sädemetevihud tõusid üle kaselatvade, värelesid, värelesid ja siis kustusid.

«Ajame jaaniku püsti, muidu rahvas ei tea tulla!» kibelesid päris noorukesed, aga suuremad istusid uhiuutel pinkidel, mis alles täna olid ümber kiige ja siledakstambitud tantsuplatsi seatud, suitsetasid, vahetasid harvu ja ükskõikseid lauseid ja mõõtsid aeg-ajalt silmadega õhtutaevast — nemad juba ei lasknud millegagi oma ootuseärevust välja paista.

Koos hämaruse tihenemisega hakkas läbi kaasiku ilmuma esimesi jaanitulelisi.

«Mis te ootate, ajage tuli püsti!» hüüti. Aga venitati pisut veelgi, väärikus ju ei lubanud kohe esimese hüüde peale köie juurde joosta, kuigi endalgi peod sügelesid. Lõpuks tõusti ja pikkamisi, tõttamata asuti asja juurde: köis pingutati kõvemini, seati valmis kahest latist seotud hark. Jaguneti gruppidesse, üks osa haaras köiest, teised hoidsid harki, kuna pikemad asusid ladva juurde, et jaanik üles hoovata. Nokatsmütsis traktorist kallas paaki tuubitud tõrvakad ämbritäie läbitöötatud masinaõliga üle, hüüdis:

«Kas kõik on kohal?»

«Kohal!»

«Pista tuli otsa!»

Traktorist tõi põleva kännutüki ja surus selle tünni.

Õli pahvatas laia leegiga, keerutades tünnist välja süsimusti suitsupilvi.
«Ho-hopp, korraga!»
«Hei, ärge laske küljeli kalduda.»
«Köiest, köiest tugevamini!»
Raske tünn vedas pikka puud kord vasakule, kord paremale ja ei olnud kerge tüve auku juhtida. Kui see lõpuks õnnestus, käsutati:
«Hark alla! Tõsta hargist, hargist!»
Kuusk paindus koorma all looka, vetrus ja vibutas.
«Tünn on liiga raske.»
«Latt on liiga pikk ja peenike.»
«Saeme tüvest jupi maha.»
Sellega ei oldud nõus, «Kiire» jaanituli peab paistma üle metsade, üle külade, üle mitme kolhoosi, peab paistma kõige kaugemale, nii et veel kümne kilomeetri taga küsitakse: ei tea, kus selline tuli küll lõõmab?
Uustulnukaid ruttas tuletõstjaile kogu aeg appi. See polnudki enam päris ohuta, sest õliga niisutatud tõrvakad lõõmasid suure leegiga ja ülalt hakkas särisevaid tulelonte alla sadama.
Tünn kerkis, seisatas, vaarus ja nihkus jälle ülespoole.
«See ju nagu Polli Peeter esmaspäeva hommikul, kui kõik teed olid kitsad ja viltu,» ütles Paavo, kes koos Liina ja Suurmaga puude vahelt lagendikule ilmus. «Ega nad minuta teda püsti ei saagi,» lisas siis ja ruttas köie juurde.
«Vaata ette, et põlev tõrv sulle krae vahele ei saja,» hüüdis Suurma talle järele.
Saanud üle kriitilisest punktist, tõusis latt hõlpsasti ja köiemehi kästi järele anda, et mast koos vaadiga ülekaela ei lendaks. Rutuga trambiti auk kive ja mulda täis, taoti kiiluks mõned vaiad ümberringi sisse ja igaks juhuks seoti ka köis lähema kase külge.
«Eks ma öelnud, et minu jaks puudus — niikui käed külge lõin, oli jaanik vupsti püsti,» naeris Paavo tagasi tulles. «Poisid on vahvad, on tassinud päris laevamasti kohale. Ei noh, see tuli lõõskab üle kihelkonna.»
Metsa vahel oli vaikne, aga kaselatvade kohal näis liikuvat tuulehõngu, sest tuli lõi ülal rõõmsalt lõkkele,

leegid jooksid üksteist taga ajades ümber raudvaadi, paks suitsupilv rullus aeglaselt üle latvade ja sädemete vilkad täpid mängisid temas peitust.

Nüüd hakkas rahvast igast kaarest juurde kogunema. Kääksus kiigepost ja seal polnud lõppu hõigetel ja kilgetel. Nagu ikka saabus ka täna hilinemisega peo kõige tähtsam — pillimees, pikkade juustega vibalik poiss akordioniga. Ta sõrmitses pilli, nagu oleks unustanud mängimise, kiiksutas ja kääksutas, kuni röögatas küll vist kõigi klahvidega korraga ja alustas rõõmsat polkalugu.

Noored tantsisid, kõige noorem sugupõlv kargles jaaniku all sädemetesajus sõjatantsu, vanemad kogunesid lõkketule ümber. Hoogusattunud pillimees lasi nüüd ühe loo teisele otsa ja Paavo vangutas varsti pead:

«Eeh, seda nimetavad nad tantsimiseks! Kui mina veel noormees olin, löödi polkasid ja reinlendreid ja kaerajaake nii et maa mütsus. Oli meil kange tantsumees Jaagup, ta vedas ükskord pillimehega kihla, et kumb enne polkast väsib. Jaagup või pillimees. Oleksite pidanud nägema, kuidas Jaagup tüdrukuid lennutas, ikka edaspidi, ikka tagaspidi. Öö läbi tantsis, kuni pillimees lõpuks oma lõõtsale magama jäi. Vaat nii peab . . . Kui juba midagi teha, siis ikka nõnda, et enam keegi teine paremini ei tee . . .»

Liina istus pingil, kord tõusvad, kord langevad leegid helkisid vastu ta silmist ja ta vaevu kuulis, mida räägiti. Siin, tulede sõõris, näis, nagu seisaks ümberringi läbitungimatu pimedusemüür, millest ilmusid ja millesse kadusid inimkogud. Tõrvakad ülal praksusid, tuli vuhises.

«Onu Paavo, rääkige muinasjuttu,» ütles Liina vaikselt.

«Mis!» turtsatas mesinik.

«Muinasjuttu. Teie ju teate neid . . . Jutustage midagi ilusat . . . kas või sõnajala õiest.»

«Räägi, räägi,» sundis ka Suurma. «Oleme siin omaette, ei jää kellelegi jalgu. Ja öögi on . . . nagu muinasjutt.»

Paavo köhatas, võttis maast kepikese, segas selle otsaga süsi, mudis veidi aega oma lõuga ja algas siis:

«Kes neid vanu lugusid kõiki enam mäletab, kuigi

neid on kuuldud küll ja küll. Aga kui just viitsite kuulata, eks ma siis pajatan ühe loo, millest mu isa ütles, et see on täitsa tõestisündinud, tema ise oli kõiki neid inimesi tundnud ja nendega kõnelnud. Elas sel ajal Võllamäe kandis mõisa pops, kellel oli kaks poega, Siim ja Priidu. Virelesid nagu popsid ikka — pastlad jalavarjuks, silk-leib kõhutäiteks, õlgkott nurgas küljealuseks. Aga nagu kõigil noortel, nõnda ka neil popsipoistel oli isu parema elu järele ja kui vanaisa neile kord jutustas sõnajala õiest, otsustasid poisid oma õnne proovida. Arvasid, et ega selliseid imeõisi ei või kuigi palju olla ja otsustasid, et käivad korda mööda. Esimesel jaaniõhtul asus teele vanem poeg Siim. Ta oli jässakas nagu tammepuu, kihlveo peale võttis mõisa härjavärsi turjale ja käis sellega tiiru ümber kaevu. Siim käias kirve teravaks, pistis vöö vahele ja läks. Öö oli tormine, tuul murdis puid ja tõstis külas ühel küünil katuse pealt. Hommiku eel jõudis Siim koju, mudane, riided ribadeks käristatud, keha täis siniseid laike ja muhke. «Kus õis?» ruttas Priidu talle vastu. «Põletas sõrmed villi, hea, et veel elu sisse jäi,» näitas Siim vasakut kätt, mille peopesal ja sõrmedel tõepoolest olid suured põletusrakud. Kuipalju ka Priidu päris, ikka sai ta tusaselt Siimult ühe ja sama vastuse: kui ise lähed, küll siis näed.

Järgmise aasta jaanilaupäeva õhtul seadiski Priidu minekule. Tõmbas jalga oma kõige uuemad pastlad, kaela pani rätiku, mida kandis ainult kaks korda aastas: jõulupühade ja suviste ajal. «Kuhu sina ennast nõnda mukid?» imestas ema. «Lähen oma õnne püüdma,» vastas Priidu.

Kui Priidu suurde kuusemetsa jõudis, kus sõnajalad kasvasid, kohisesid puud seda valjemini, mida sügavamale metsa ta tungis, ja öö läks nõnda pimedaks, et sõrme ei näe suhu pista. Öökull huikas, kuiv oks hõõrus kriiksudes vastu teist, hunt ulus pikalt ja kurvalt — õudne hakkas. Aga Priidu ei peatunud kordagi, aina astus edasi. Kui arvas, et on juba nõnda kaugele metsapadrikusse jõudnud, et siia enam kukelaulu kuulda pole, hakkas tihniku all ringi kobama, et sõnajalgu leida. Varsti tundiski libedaid ja sõrmelisi lehti käe all

kahisemas ja tõmbas vasaku jalaga ühe sõnajalapõõsa ümber ringi. See tehtud, toetus seljaga vastu kuusetüve ja jäi südaööd ootama. Ei möödunud kuigi palju aega, kui äkki tema ees lõi midagi helendama. Priidu astus lähemale, vaatas — siksakilisel lehekesel sätendas seitsmeleheline imeväike õieke. Sirutas käe välja, aga peatus, sest meenusid vend Siimu villipõletatud näpud. Põletagu, ma teda juba maha ei viska, olgu ta nõnda kuum kui tahes, mõtles Priidu ja haaras õie pihku.

Õieke ei põletanud, ta oli hoopis jahe ja Priidu pöördus, et koju minna. Selja tagant hakkas kostma igasuguseid hääli, küll metsloomade, küll lindude omi, küll niisama mürinaid ja kolinaid, mõned lähedal, justkui siinsamas kõrva ääres. Priidu tundis, et ihukarvad tõusevad püsti, aga ta läks tagasi vaatamata edasi. Äkki oli ta tee peal nii palju puid risti-rästi ees, et ei pääsenud ei üle ega mööda. Priidu ei kaotanud lootust, otsis kohta, kust läbi pugeda, kui äkki üks tume hääl kõmises:

«Julgust sul näikse olevat, nüüd näita, mis sul ka peas on. Mõista, mõista, mis see on: panen elavad surema ja surnud äratan ellu, teen vaesed rikkaks ja rikkad vaeseks ja igaüks jääb ometi selleks, kes ta on?»

Priidu mõtles, mõtles ja siis ütles: unenägu.

Nii nagu sõna suust sai, nõnda tõusid kõik puud vihinal ja mühinal püsti ja tee oli jälle vaba. Hõisata oli aga veel vara, sest varsti seisis Priidu käredavoolulise oja ääres, mille sügavusest vee tume värv tunnistust andis. Ja nüüd ütles heledam hääl: julgust sul on ja nutikust ka, aga vaata paremale, seal leiad kivi ja sellel kolm asja, millest ühe võid kaasa võtta. Kui õige võtad, on su tee vaba. Vali oma õnneks!

Lapergune kivi polnud kaugel ja sellel lamas tõepoolest kolm asja: hiigelsuur puhtast kullast aidavõti, kalliskividega tipitud õllekann ja — ennäe imet, kust need siia said! — Priidu enda vanad pastlad. Nende juures pidas ta alles eile aru, kas lappida või mitte, augud olid suurevõitu. Aga neist kolmest on ju ainult need auklikud pastlad minu omad, mõtles Priidu ja tõmbas oma jalavarjud nöörepidi pihku. Vaatab ringi — ümberringi aina kõva ja kuiv maa, nii et kõmiseb. Rohkem Priidut

ei kollitatud ega hirmutatud, ta jõudis koju ja tegi peo lahti: seal sätendas ja hiilgas seitsmeleheline õieke, kaunim kõigist maailma õitest.

Priidu pani õie kappi ja elas kaua-kaua ja kui ta surnud pole, siis elab praegugi . . .»

Paavo selja taha oli kogunenud tihe ring kuulajaid. Kõik vaikisid, nagu ootaksid, mis juhtus edasi. Kui Paavo rahulikult oma piipu toppima hakkas, küsis Suurma:

«Sai siis Priidu õnnelikuks?»

«Sai. Kui midagi ta meelt rõhus või kurvastas, kui tal väga raske oli või mured teda vaevasid, avas ta laeka. Sõnajala õis oli nõnda kaunis, et Priidu varsti oma mured unustas ja pahameelekurrud ta otsmikul tasanesid. Ja ta oli kõige õnnelikum inimene kogu vallas, võib ka olla, et kogu maailmas.»

Tünn ülal lõõmas veel. Keegi heitis poolekslõhutud kännu lõkketulle, nii et tule ja sädemete sammas kõrgele paiskus. Liina põimis käed ümber põlvede ja naeratas endamisi: mis sellest, et ma veel pole leidnud sõnajala õit, nõnda palju päevi, kuid ja aastaid on veel ees, kui ma hoolikalt otsin, küllap siis leian ka mina oma õie ja ei ma teda siis enam peost ära lipsata lase!

Liina naeratas ja sikutas Paavot varrukast:

«Täna on jaanilaupäev, lähme sõnajala õit otsima.»

«Jah!» ajas tukke kohendav Paavo end sirgu. «Südaöö tund on veel ees, jõuaks küll.»

Keegi ei kahelnud, et Paavo oleks valmis läbi öö minema Uhmardi kuusikusse, kus kasvavad sõnajalad, robistavad kullid ja kus hundidki olevat endale pesa teinud. Samas pistsid poisikesed kilama:

«Kukub! Kukub!»

Tuli oli kuivatanud lati ja nüüd põles see lõhinal. Pimedusest astus tulesõõri Elgi, valge mantel seljas, rätik peos, vaatas valgusega silmi harjutades otsivalt ringi ja ruttas Liina juurde. Halmar Simul lonkis talle järele.

«Jõudsime veel viimasel silmapilgul,» viipas Elgi tõrvatünni poole. «Meie ei pidanud alguses tulemagi, aga siis mõtlesime, et lähme, vaatame veidi aega seda nalja . . .»

Latt murdus raksatades ja vaat langes alla, purunes maas ja pildus laiali tulelonte ja sädemeid.

«Hiljaks jäite,» ütles Suurma Elgile. «Hiljaks...» kordas ja noogutas nüüd juba rohkem endale kui Elgile ja ta pilgu eest libises mööda omaenda elu ja kahetsus pitsitas ta südant: kui palju kaotatud päevi, tühje tunde, jäljetuid minuteid! Ta on jalutanud maailma kaunimais paikades, on lugenud palju tarku ja köitvaid raamatuid, on imetlenud loodust tema tuhandes varjundis ja kunsti tema alalises püüdluses täiuse poole, kuid ikkagi tunneb ta end võlglasena. Ta on nautinud seda, mida teised on loonud, aga millega on ta ise maailma rikastanud? Jah, kui võiks taas otsast alata, elaks teisiti. Kas või nii nagu Paavo, kes istutas suurepärase kaasiku, või nagu Arvi ja Milde, kes algavad elu oma kodu ehitamisega, või nagu Liina...

Hilja, hilja, vangutas Suurma pead.

Aga Paavo lõi laksatades peoga vastu põlve ja tõusis: «Mis siin nõnda kaua ikka norutada, lähme parem meile. Mul on vaadike värsket koduõlut, joome kannutäied ja ma jutustan teile ühe tõestisündinud loo sellest, kuidas Polli vana salakütt Pearu jaaniööl hõbekuuliga põdrapulli laskis...»

Tule juurest eemaldudes oli algul nõnda pime, et jookse või vastu puud, aga peagi harjusid silmad ja siis olid selgesti nähtavad puutüved, kaskede vahel rohtu tallatud keerlev teerada ja kaaslaste ilmedki.

«Sa ei küsigi, kuidas mul läks,» võttis Elgi Liinal käe alt.

«Oi, andesta, mu mõtted olid laiali...»

«Mulle anti ülevaatusel esimene preemia!» Elgi tegi väikese pausi ja vaatas uurivalt ja põnevusega Liinale. «Seda sa ei oodanud, eks ole?»

«Miks mitte? Ma ju teadsin, et sa hästi laulad...»

«Jah, aga pealinnas olid koos parimad kõikidest rajoonidest ja tulla nende hulgas... Oi, Liina, Liina, kui sa ainult aimaksid, kui suurepärane, kui hingemattev see oli! Rahvast oli palju ja kui laulu lõppedes aplaus ühest nurgast teise rõkkas, läksid mul jalad nõnda nõrgaks, et ei saanud kuidagi lavalt ära. Ma ei jaksanud kõiki lilli süllegi võtta, nii palju kingiti neid mulle. Ja kõige

põnevam oli, et pärast esinemist otsisid mind garderoobis üles päris tõelised ooperilauljad, soovisid õnne ja ennustasid mulle suurt edu. Oh, kui kõike hakkaks üksikasjaliselt jutustama, peaksime istuma hommikuni.»

Liina ei kuulnudki kõike, mida Elgi sädistas, ta mõtted rändasid hoopis teisi radu pidi. Elgi on haaramas oma sõnajala õit... Kas lõpuks pole tal õigus, kui tõreleb minuga, et iseenda vabatahtlikult maha matan? Päevad on nagu lained, nad mööduvad ja ei pöördu enam iial tagasi. Aga ma ju elan, töötan, õpin ja kui just mitte palju, siis veidike teen ikkagi selleks, et elu oleks meil kõigil rõõmsam ja kaunim! Ma ei pea millelegi tagasi mõeldes silmi maha lööma või punastama...

Ta püüdis kiirendada sammu, et kuulda, mida Simul nõnda suure hooga Suurmale jutustab, kuid Elgi hoidis teda tagasi.

«Ma olen, Liinake, nõnda õnnelik, et lihtsalt ei jaksa kogu koormat ainult iseendale hoida... Ma...» Elgi kummardus üsna Liina kõrva juurde ja sosistas: «Meie hakkame Halmariga kahekesi elama. Ainult ära sa sellest jumala pärast veel kellelegi hinga...»

Liina tundis äkki roidumust kehas ja jalgu tõsta oli raske, nagu pöörduks ta tagasi väga pikalt jalgsimatkalt. Ta võttis Elgi sõrmed, surus neid nõrgalt ja ta pidi end pingutama, et tasakesi öelda:

«Õnnitlen... palju õnne!»

«Tänan, Liina, tänan! See tuli sulle ootamatult, või mitte? Heldeke, Halmar oli ju minu järele nagu hull. Esialgu jään veel Sirgaverre, niikauaks, kuni leian pealinna korteri.»

«Sa sõidad meilt ära?»

«Niipea, kui vähegi võimalik. Ma ei tohi ometi lasta õnnel peost ära lipsata. Kolin Tallinna, nüüd on mul juba nimi, mul on uusi mõjukaid tuttavaid, Halmar kasutab oma autoriteeti ja sidemeid, küll näed, et Elgi Sild esineb varsti ooperilaval.»

Eesminejad kaugenesid ja Elgi tõmbas Liinat käsivarrest.

«Lähme rutem, teisi pole enam nähagi.»

Neid oodati Paavo Silla väravas. Kui Liina kohe jumalaga jätma tõttas, tõsteti lärmi.

«Ei, ma ei jaksa kauem,» vabandas Liina. «Tuul vist tõmbas läbi, pea valutab . . .»

«Tulge ikka,» astus Simul lähemale. «Ma pean lähemal ajal lühemaks ajaks Tallinna sõitma, võiksin siis kimbukese teie luuletusi kaasa võtta, annaksin mõne ajakirja toimetajale.»

«Ärge nähke vaeva,» tõrjus Liina. «Ega teie jõua igat küla talenti oksale upitada.»

Halmar ei taibanud torget, ta ajas end sirgu:

«See on mulle tühiasi. Ma ei ole kade, ma ei karda võistlejaid, kuigi minu enda kaela pole vähe kadedusesappi välja kallatud. Aga ma troostin end sellega, et Balzacil polnud vähem tigestunud vaenlasi kui mul. Kadedad vaimud uuristavad nagu mutid mu jalgealust. Eile õhtul kirjutasin epigrammi neist muttidest, tahate, ma loen ette?»

Ei, Liina igatses koju, tahtis olla üksinda, ta ei lasknud end ka vana Suurma murelikust pilgust tagasi hoida.

«Mis me siis siin väravas seisame?» küsis Simul, kui Liina oli ümber aianurga kadunud. «Kui ma ei eksi, pidime midagi jooma?»

Simul lükkas jalgvärava kolksatades lahti ja teisi endale järele viibates hakkas minema maja poole.

12.

Nädal enne jaani oli Paal linnas oma perel külas. Juba hommikust peale vaevas teda mõte: kui ma kutsun Marie Sirgaverre jaanitulele, mis ta ütleb? Alles üsna ärasõidu eel jõudis ta selleni, et ääri-veeri algas:

«Ma ei tea, kuidas ma saan jaanipäeval . . . on ette näha mitmesuguseid takistusi . . .»

«Kas siiasõiduks?» ajas mehe seljakotti täistuupiv naine end sirgu. «See klapib otse suurepäraselt. Tahtsingi sulle öelda, et seekord sõidame meie sinu juurde. Viimati olin ju «Kiires» möödunud suvel ja siis kallas

nõnda hirmsasti vihma, et ei saanud jalga toast välja. Võtan vaba päeva ja jään veidi kauemaks. Jalutame siis sinu kuningriigi äärest ääreni läbi, näitad ja jutustad mulle kõigest.»

«Siis pead küll kaks paari kingi kaasa võtma, meie kolhoos on kaheksa kilomeetrit pikk.»

«Sa kardad, et väsin ja tüdinen? Siis sa ei tunne mind veel täiesti...»

Naine saabus jaanilaupäeva õhtul bussiga. Ta oli väikest kasvu ja kõhn, nii et kolhoosnikud, kes olid bussi vastas, päid vangutasid, et «ah kui õrnake teine!» Väline mulje oli seekord petlik, sest Marie Paal oli tragi ja vastupidav, ta oli mõnedki elu katsumused vapralt vastu võtnud ja oma elurõõmu säilitanud. Bussist maha tulnud, ta sirutas end, tõmbas kopsud täis maa värsket õhku ja oma tumedate silmadega kõigele ümbritsevale, nii inimestele, majadele kui puudele vastu naeratades, ütles:

«Täna pole Sirgaverel kaugeltki nõnda morn ilme nagu mullu...»

Nad katsid Paali toas laua, sõid kahekesi, jõid veini, mille Paal ümber nurga poest ostis, sest see oli parem Marie poolt kaasatoodust. «Nagu mul ilma pudelita veel vähe pakke tassida oli!» pahandas Marie Paal, «aga ma arvasin, et ega sellisest kolkast, nagu mulle Sirgaveret kogu aja kujutasid, korralikku veini ei leia.» Naine jutustas lastest, kes kaasakippumise jonnist ja pisaraist hoolimata tädi hooleks jäeti, sest — Marie langetas pilgu veiniklaasile, mida ta sõrmede vahel ringi keerutas — «mõtlesin, et ka sulle meeldib need paar päeva päris segamatult kahekesi olla.» Paalile näis, justkui oleksid ta põsed seda öeldes pisut roosatanud ja ta tundis naise vastu nii suurt hellust ja soojust, et tõusis ja naise avali ja Paalile usalduslikult otsavaatavaid silmi suudles.

Järgmisel päeval ei mallanud Marie Paal kaua toas istuda. Paalid väljusid alevist ja pöördusid põldudevahelisele teele, mis läbis pikkade vagudega kartulipõllud ja sukeldus siis tasases tuules end nagu unneäiutavasse rukkipõllusse.

«Kuidas ta küll lainetab, justkui meri,» peatus Marie.

«Jaah,» libistas Paal jahedat, alles kerget okkalist viljapead läbi peo, «rukis kasvab meil tänavu nagu müür. Kui mingit äpardust ei tule, saame suure lõikuse. Kui põld on korralikult väetatud ja haritud, ei jäta talivili sügiseti meie põllumehe kotte tühjaks. Rukis on maja peremees, on meie jõud, meie rikkus.»

Marie otse mehele pööratud silmad ümardusid ja olid sinised nagu rukkililled.

«Andre,» ütles naine tasa, «kui toredasti sa seda räägid. Mulle näib, et sa oled ... veidi uhkegi ...»

Paal muhatas ja et oma piinlikkust varjata, viis jutu teisale:

«Mis nüüd mina rääkida oskan. Aga meie kolhoosis on tõeline luuletaja, agronoom, tema ütleks kõike palju ilusamini, ütleks otse riimides.»

«Ta on ... naine?»

«Noor tüdruk. Keevaline, tulipea ... aga hakkaja ja ettevõtlik. Et meil mõnigi põld nõnda toredasti lokkab, eks selleski on tubli annus tema tarkust ...»

«Mulle paistab sinu toonist, et teie ei saa vist omavahel hästi läbi?»

«Saame ... ja ei saa kah. Noh, see on pikk lugu ja sa ei mõistaks seda niikuinii, on ju need kõik puht maa-asjad ...»

Nad sammusid aeglaselt piki põldudevahelist teed, rukis tasakesi kahisemas kahel pool. Marie pilgud ei rännanud enam üle väljade, vaid peatusid kinganinadel, mis olid kaetud õrna halli tolmu korraga. Paal tundis, et oli kuidagi naise meeleolu häirinud, aga kuidas ka kõike öeldut meenutas, ei leidnud ta põhjust. Mõni aeg käisid nad vaikides, siis ütles Marie:

«Kui sa räägiksid, seletaksid, ma ehk taipaksin siis ... ka sinu maa-asju.»

Paal vaatas üllatunult naisele.

«Sa pole ju nende vastu kunagi huvi tundnud ...»

«Mõtlesin, et sa oled neist tüdinenud, et kui tuled minu juurde, siis tahad eemal olla ... kolhoosimuredest, et puhata ...»

Tee laienes siin, nii et kaks inimest mahtusid kõrvuti käima. Paal vaatas kõrvalt oma naise tõsist ja kaalutlevat nägu ja esimest korda lipsas temasse mõte, et

võib-olla käisid nad viimasel ajal suures vastastikuses hoolitsemise hoos teineteisest mööda, võib-olla . . .

Paal katkestas järsult oma mõttelõnga. Rumalus, Marie on harjunud linnaga, ta on seotud töökohaga, sõprade, tuttavatega . . .

Nad tulid kaarega läbi Lehiste küla ja jõudsid teele, mida palistasid kevadel istutatud noored puud. Marie peatus, silitas noore pärna pehmeid siledaid lehti ja Paal nägi temale naeratavaist silmist, et mõistatuslik tusahoog oli eemale lennanud.

«Need puukesed on tänavu istutatud,» ütles Marie. «Näib, et «Kiire» kolhoosis ei elata ainult tänasele päevale.»

«Jaa,» venitas Andre. Kõrvale pöördudes ja vasakut silma sulgedes näis ta sihtivat, kas puud on ikka nagu nööri mööda istutatud. «Korraldasime kevadel väikesed talgud. Meil elab siin muhe vana aednik ja mesinik, kellel on küllap vist juba isa päevilt puukool ja taimeaed, sealt saime istikud . . . Pöörame siit paremale, ma näitan sulle midagi huvitavat.»

Ta polnud pärast seda, kui noored ja Kaarel auke kaevasid, siin enam käinud ja jäi nüüd imestunult seisma: viljapuudele seltsiks oli istutatud veel enela-, akaatsia- ja sirelipõõsaid, millede keskel uhkeldas mitut värvi õitega lillepeenar ja rohelise seljatoega pink.

«Tõepoolest, on see alles kummaline aiake,» imestas Marie.

Paal torises endamisi, nii et naine teda ei kuulnud:

«No on ninatargad! Küllap kujutavad, et kolhoosi asulat hakatakse gi nende mustri järele ehitama.»

Ta naine jätkas:

«Plats on kenake, kohe näha, et hoolikad käed on seadnud ja korraldanud. Ainult ma ei mõista, milleks see kõik. Siin pole ju ainustki hoonet . . . Kui poleks lähedal seda armast metsatukka, lõdiseksid need lilled ja põõsad päris lagedal.»

«Sulle ei meeldi see krundike?»

«Praegu ei meeldi. On liiga lage ja . . . lihtsalt kuidagi mõttetu. Aga kui ehitada maja, otse sinna kaasiku servale, kuhu on jäetud avaram vaba plats, siis oleks siin otse taevalik.»

«Kui ehitaks maja... Aga just nõnda nad kavatsevadki. Meie kolhoosis elavad noormees ja neiu, mõlemad on väga tublid ja töökad ja nemad alustasidki siin oma kodu rajamist.»

«Aga ma ei näe jälgegi ehitamisest...»

«Jah, ehitamisest pole veel jälgegi, on ainult puukesed, lilled ja roheline pink. Oli kord kava ehitada kolhoosi tulevane asula siia kaasiku külje alla...»

«Kui õnnelikult valitud koht!»

Paal vaatas üllatunult naisele.

«Õnnelikult valitud... Jah, kolhoosi ametlik süda jääks rohkem Sirgavere poole, alevisse, aga piki kaasiku varjulist veert seisaksid kolhoosnikute individuaalelamud, kõik uppumas puudesse, põõsastesse, lilledesse. Veel rohkem metsatuka sisse, päris puude varju ehitaksime tõelise lasteparadiisi, praegu on lasteaed surutud vanasse hoonesse, kus pole ruumi ei tubades ega hoovis. Ja kui istutame kogu Lehiste küla ja Sirgavere alevi vahelise maa-ala täis õuna-, pirni- ja ploomipuid, siis upume kevaditi õitesse ja sügiseti voorivad autod õunakoormatega linna turule...»

«Sa oled muutunud luuleliseks, Andre.»

«Ei, see pole luule, vaid proosa. Iga autokoorem oleks ju puhas raha. Suur aed neelab algul endasse paksu pataka kapitali, aga annab hiljem kümnekordselt tagasi, ma arvestasin kõik täpselt välja. Ajutist tööjõudu pole alevist raske leida ja aegamisi vabaneks ka oma inimesi, sedamööda, kuidas mehhaniseerime karjalautu, juurviljaaeda, heinatööd. Oi, Marie, mida kõik «Kiire» kolhoosis võiks ette võtta!»

Marie laskus pingile ja nõjatus vastu roheliseks värvitud tugipuud. Ta väikese suu avatud huulte nurgas mängles kerge naeratus.

«Siin on üks kohmakalt tehtud pink ja mõnikümmend lille selle ees,» rääkis ta tasa ja aegamisi. «Õitsvate õunapuude asemel laiub ühel pool söödiriba ja teisel üsna kängujäänud odrapõld. Laudas me veel ei käinud, aga küllap seal lüpstakse käsitsi...»

«Käsitsi,» kinnitas Paal. «Ja kari on neljateistkümnes laudas laiali. Õunapuid pole ja maju pole. Aga inimesed on ja maa on, ja üht-teist muudki meil juba on. Kui

võtaks kätte ja hakkaks ühiselt ehitama, nii... suures kaares, tuleviku peale, küllap jõuaks...»

«See nõuaks palju aega...»

«Jah, see on aastate töö.»

«Ning meie kogu aeg elaksime nõnda... nagu pruut ja peigmees... Sõidaksid laupäeviti mulle külla, aga kord aastas kutsuksid mu enda juurde...?»

Paal ohkas sügavalt ja pikalt. Ta võttis naise pingil-puhkava käe, pani selle oma peopesale ja teda hellitlevalt kiigutades rääkis:

«Ei, mitte nõnda. Ma ei taha ega jaksa kauem selliselt kodutuna ja juurtetuna edasi elada. Aga kui ma võtaksin need õunapuud, mida Arvi ja Milde istutasid üle oma krundi piiride, kui hakkaksin vabadel õhtutel kaevama vundamendikraavi, kui ostaksin metsast palke, saeksin laudu, veaksin kive... mis sa siis ütleksid?»

Paal rippus silmadega naise näol. Kui naeratus Marie suunurgis kustub, mõtles ta, jääb kraav kaevamata ja kivid vedamata. Aga naeratus ei kustunud, ei kustunud ka siis veel, kui naine pikkamisi oma näo mehe poole pööras.

«Mina,» vastas Marie, «tuleksin appi vundamendikraavi kaevama, kive tassima ja istutaksin lilli nagu Milde...»

Kui nad tagasiteele asusid, ei võtnud Paal naise vastuväiteid kuuldavakski, vaid pöördus sisse Liina Kullami väravast.

«Mis sa sinna nõnda tikud,» tõrkus Marie, «ise ju ütlesid, et teie läbisaamine pole kõige parem...»

«Aga ta läheb iga päevaga ikka paremaks ja paremaks,» naeris Paal vastu. «Niikaua kui sina minuga oled.»

Liina ei imestanud vähe, kui nägi Paali üle uksepaku tuppa astuvat: see oli esimene kord, millal esimees agronoomi kodust üles otsis. Ei, ei, ärgu seltsimees Kullam kohkugu, pole midagi tulipakilist juhtunud, nad tülitavad ainult hetke, et tere ütelda ja eilse jaanitule uudiseid pärida. Kui Paal kuulis, et Paavo oli õlut vaaritanud, kippus ta ka aednikule külla, aga naine vaidles vastu:

«Mõni teine kord, aga täna peame rutem tagasi alevisse minema. Mul seisab veel üks ebameeldiv kohustus ees, pean Halmar Simuli üles otsima.»

«Mis sul selle . . . fruktiga pistmist on?» imestas Paal.

«Aga Andre, kuidas sa väljendud kirjaniku kohta!»

«Kirjanik või mitte, see ei muuda fakti, et ta on joodik ja looder. Toimetuses oli ta korraldanud nõnda, et sekretär kirjutas, aga poole honorari kasseeris maestro endale: tema olevat andnud idee! «Koit» on kahvatu ja tühi, lugeda pole selles midagi, kedagi ta ei organiseeri ega erguta. Rajoonikomitees räägiti, et mees võetakse varsti kohalt maha. Õige kah, kui kaua siis ikka ühe kauge mineviku raamatukese pärast meest pilpa peal kantakse.

Marie Paali nägu oli murelik.

«Näib tõepoolest, et vana nõge on raske maha pesta. Õieti polnud küll paremat lootagi, aga oli optimiste, kes uskusid, et maa õhk teeb mehe kaineks ja paneb aru pähe tagasi. Lähen tema juurde enda algatusel, tema naine . . .»

«Naine ka veel teisel?» imestas Paal. «Pole sellest midagi kuulnud.»

Jah, Halmar Simulil oli naine, Ama Viilas, Marie sõbranna. Viilase ja Simuli kooselu algas juba siis, kui Halmar Simul oli tundmatu ja sissetulekuta algaja. Ent tööd ta ei teinud, ta hindas oma geeniuse väärtust. Ama armastas teda ja uskus temasse, töötas päeviti kontoris, aga õhtuti, sageli ööd läbi tippis kodus masinal käsikirju ringi. Ta elatas Simulit, kuni see tõusis nimega kirjanikuks. Ama oli seks ajaks kurnatud ja väsinud, ta vajas puhkust, aga Halmar Simul ei märganud seda, ta pidas iseendastmõistetavaks, et teda imetletakse ja teenitakse. Lõpuks varises Ama kokku, haigestus ja — Halmar Simul jättis ta. Nende lapse pärast kavatseb Marie enda algatusel Simuli üles otsida, et temaga tõsiselt kõnelda, kuigi ta oma käigule kuigi suuri lootusi ei pane.

«Ma tulen sinuga,» ütles Paal läbi hammaste. «Ma klopin ta pehmeks kui õlemadratsi, kui ta peaks vastu piiksatamagi!»

Liina saatis Paalid väravani, ja tuppa tagasi jõudnud,

tõmbas kingad jalast ja keris end suurde tugitooli, oma mugavasse pelgupaika, mis teaks vist jutustada kõigist Liina rõõmudest ja muredest, nii suurtest kui väikestest...

13.

Varsti pärast jaanipäeva lahkus Elgi «Kiire» kolhoosi raamatupidaja kohalt, et sõita pealinna. Liina oli teda saatmas, nad kumbki kõnelesid vähe, sest iga lahkumine on kurb.

«Kas sul raasugi kahju pole,» küsis Liina.

«Sinust on. Aga küllap ma varsti tulen linnas sinu saabumist tervitama...»

Liina raputas vaikides pead. Kui ta nägi Halmar Simulit lähenevat, jättis ta kiirustades jumalaga.

Liina hoidus Simuliga kohtumast ka hiljem, kuigi kirjanik jäi Sirgaverre veel kauaks, kusjuures ta küll suurema osa ajast viibis pealinnas komandeeringul. Ühel korral, millal oli võimatu kõrvale põigata või peale teret otsekohe selga pöörata, alustas Simul juttu luuletustest, kuid Liina tõrjus jahedalt, et ta on muusadega lõplikult jumalaga jätnud ja end täiesti agronoomiale pühendanud.

Kui pika hilinemisega läks täide Paali ennustus ja Simul vabastati ajalehe toimetaja kohalt, ei üllatanud see mitte kedagi, küll aga leidus neid, kes takka kiitsid: oli juba ammu aeg! Tal lubati jääda toimetusse kirjanduslikuks kaastööliseks, aga Simul turtsatas tigedalt:

«Mis te õieti mõtlete! Ega ma pole mõni algaja ajalehe kirjasaatja, et mulle sellist armuandi pakutakse.»

Kuidas ta ka praalis, vajas ta ometi kedagi, kelle ees oma südant rahustada ja läks Suurma juurde, kus ta polnud end mitmel kuul näidanud. Tuli nagu oma koju, ei märganudki, et Suurma talle istet ei pakkunud, vaid seadis end mugavasti keset diivanit istuma, pistis põleva tikuotsa kaktuse potti ja rääkis:

«Lõpuks ometi olen vabahärra! Toimetaja koht sidus mind käsist ja jalust, riisus aja ja energia, sageli olin õhtuks tühjaks muljutud nagu narts. Esitasin juba ammu lahkumisavalduse, aga rahuldamine nihutati

kogu aeg edasi, sest ei leitud väärilist järeltulijat. Õnneks olin ettenägelik ja kasvatasin endale toimetuse sekretärist ise asetäitja ja nüüd ei saanud nad enam kuhugi põigelda. Juba homme hakkan tõsiselt tööle, tunnen endas sellist jõudu, et võiksin kas või mägesid paigast nihutada. Kõik, mis siin vahepeal lehetöö kõrval püstijalu ja põlve otsas tegin, oli nokitsemine.»

«Hakkate kirjutama näidendit?» küsis Suurma tõsisel näol, aga silmad olid nõnda pilukil, et oli võimatu näha nende ilmet.

«Miks näidendit...? Võiks ju muidugi ka, tõesti headest näidenditest on suur põud. Kui mu mõtted poleks nõnda filmistsenaariumis kinni, võiks tõepoolest... Teie vist ei teagi, et ma pean õige lühikese ajaga valmis kirjutama filmistsenaariumi oma näidendi aineil. Kohe pärast stsenaariumi lõpetamist, õigemini paralleelselt sellega võtan tõsiselt käsile oma elutöö, romaani. Ma vist juba ükskord jutustasin teile, et sellest tuleb suur pannoo meie küla elu arengust, kolhoosikorra võidust...»

«Jutustasite, isegi mitu korda jutustasite. Aga ma arvan, et teile leidub sobivamaid, huvitavamaid teemasid ja konflikte, milledes olete hoopis paremini kodus.»

Simul elavnes. Millised need oleks? Hea idee eest on ta alati tänulik ja nemad Suurmaga pole ju võistlejad.

«Ma arvan, peaksite kirjutama moraaliprobleemidest, abielust ja armastusest, truudusest ja aususest suhetes mehe ja naise vahel.»

Simul imes sigaretist mitu mahvi järjest, pudendas tuhka pükstele ja seda põrandale puhudes ütles:

«Teema on väga tähtis, võiks ütelda — kardinaalne, aga kahjuks pole ma neis küsimustes küllalt kompetentne...»

Suurma astus Simulile lähemale ja kirjanik nihutas end vana õpetaja tõsise, karmi ja terava pilgu all ebamugavalt siia-sinna.

«Võin teile soovitada ka süžee. Kirjutage sellest, kuidas keegi, ütleme selguse mõttes lihtsalt, südametu lurjus hülgab oma naise, kes on ohverdanud talle kõik, ka tervise, et haarata endale uus, noorem, enda ja oma

isa teenistuse kaudu majanduslikult kindlustatum, tulevikuga tüdruk, et end selle kuulsuse paistel soendada ja üles upitada. Et teil ei oleks vaeva tegelaste nimede otsimisega, võin ka need teile anda: Ama Viilas, Halmar Simul, Elgi Sild.»

Simul pahvatas naerma. Naer kõlas küll tehtult, aga ta naeris ometi. Ta hoovas end püsti ja lähenes käsi õieli Suurmale, nagu tahaks talle heatahtlikult ja manitsevalt õlale patsutada, aga Suurma tõmbus kõrvale.

«Nüüd olete alles loo välja haudunud! Te keerate kõik pahupidi. Kui te tunneksite Ama Viilast, te haletseksite mind. Ta on mu hullemini kui sidruni tühjaks imenud, ta on mu ruineerinud nii vaimselt kui majanduslikult. Ükskõik kuhu ka lähen, ta otsib mu üles, ta jälitab mind nagu mu enda vari. Elgiga seovad meid kõige puhtamad tunded...»

«Ärge kõnelge puhtusest!» põrutas Suurma jalaga vastu põrandat. «Igasugune kaabaklus on vastik, aga kui mõni... tuntud nimi unustab, et ta on inimene, tuleks ta turuplatsile häbiposti riputada. Jah, plakat kaela ja häbiposti! Ja nüüd tehke, et õhk oleks teist jalamaid puhas!»

Simul haaras kaabu, pomises «hull mis hull» ja prantsatas ukse enda järel kinni, nii et maja põrus. Suurma õngitses kaktusepotist tikuotsa, pühkis kokku tuha, kaapas harjakesega üle Simuli jalajälgedegi, pesi käed ja laskus oma kirjutuslaua ette toolile: ta tundis väsimust, pulss vasardas, pea oli uimane ja justkui keerles. Ta istus rahulikult paigal, hingas nuuskpiiritust, niisutas kölniveega meelekohti ja tundis end nagu paremini. Aga kogu aeg tundis ta selgesti, kuidas süda rinnus lõi: tõk-tõk, tõk-tõk-tõk! vaikis, jättis lööke vahele ja jälle tõk-tõk, tõk-tõk-tõk. Miks ma täna oma südant kuulen? surus Suurma käe rinnale. Väsima hakkab, väsima, ja koos temaga ka mina, noogutas Suurma endamisi ja tõmbas lähemale luuletused, millede lugemise Simuli tulek oli katkestanud. Jah, Liina on küpsenud, on äkki teinud hüppe edasi. See pole ei ime ega üllatus, tema, Suurma, ootas juba mõnda aega, millal Liina anne lõplikult puhkeb. Ja puhkeski...!

Suurma naeratas. Jah, terake olen siin minagi kaasa

aidanud, olen julgustanud ja silunud. Mitte igaüks ei või oma eluõhtul öelda: ka minust on siin maailmas kasu olnud... Mida rohkemat ongi inimese õnneks tarvis?

Süda, jälle ta tuksub ja jätab lööke vahele... See on ebamugav... nagu ei jätkuks õhku... Peab heitma voodisse, puhkama... täna tuleb ju veel Liina... Siis ütlen talle... oi, miks rinnus nõnda pistab... Kui äkki...

Suurma kobas laualt pliiatsi ja vedas aeglaselt, nurgeliste ning katkeliste tähtedega paberile, millele oli kirjutatud Liina luuletus:

«Õnnitlen ja tänan sind...»

Liina leidis Suurma laua tagant istumas, hall pea toetatud käsivarrele, sõrmed kõvasti ümber pliiatsi...

Suurmat saatvas pikas, läbi alevi ulatuvas leinarongis oli palju võõraid, keda kohalikud elanikud kas polnud näinud või olid unustanud: Suurma endised õpilased ja kaaslased. Oli hilissuvi, õite aeg ja Suurma kalm kattus iga värvi lilledega.

Matustel oli ka Elgi, kes esimest korda pärast pealinna kolimist kodukohta külastas. Elgi jäi isa juurde ainult järgmise hommikuni, nii et neil Liinaga polnud ei mahti ega aega pikemalt kõneldagi. Liina vaid möödaminnes küsis:

«Sul läheb muidugi hästi?»

«Jaa... mis seal ikka minna...»

«Kus sa sügisel esined?»

«Ei tea veel kindlasti... Võimalusi on mitmesuguseid, pole veel ühegi kasuks lõplikult otsustanud...»

Nad kaelustasid jumalagajätuks teineteist — ühine lein oli neid lähendanud. Elgiga ühes bussis sõitis Sirgaverest pealinna ka Halmar Simul.

Jaanipäevast saadik püsis taevas pilvituna, ainult keskhommikuti rühkisid silmapiirilt üles valged ja kerged pilved, et õhtu eel jälle kaduda. Heinateoks ei osanud paremat ilma tahtagi ja kuhi kuhja järele kerkis aasale lõhnavat heina. Kuigi rohi tükati oli madalam ja hõredam iga-aastasest, jõuti tänavu vikatiga üle

käia ka need põõsavahed, kuhu enam mitmel aastal polnud astunud niitja jalg ja kus juba laiutas paju- ja kasevõsa, nii et ühtekokku kogunes sööta rohkemgi kui eelmistel aastatel. Rukis sai kevadel hoo sisse ja tõotas head lõikust, aga suviviljad kippusid varakult koltuma, kuna kõige suuremaks murelapseks oli kartul. Vihma aga ei tulnud, kuidas ka iga põllumehe esimeseks mureks oli hommikuti taevalaotusest sajumärki otsida. Küllap terves kolhoosis oli ainult üks inimene, kes üles vaadates täiel näol vastunaeratavat päikest nähes kurjalt kiruma ei pistnud, ja see oli mesinik Paavo Sild. Ta kolis varsti pärast jaanipäeva enamuse oma mesipuudega kolhoosi teise otsa, kus tänavu oli külvatud suur põld valget mesikat ja tükike tatart. Kevadel kidurapoolsed pered kosusid, vilu ja pika kevade tõttu vaid üksikud nõrgestasid end pereheitmisega ja nüüd vooris mesilasi lennuavadest tiheda joana sisse ja välja. Kõikidel tarudel olid magasinid peal, osale oli Paavo lisanud juba teise, aga korjeajal ei näinud lõppu tulevat.

Sügise eel tuli «Kiire» kolhoosi kontorisse avaras linases ülikonnas tumepruuniks põlenud näoga ja meremehe helevalge ümmarguse rõngashabemega mees ja kergitas uhke kaarega oma laiaäärelist kovboiõlgkaabut. Paal tunnistas külalist tükikese aega, enne kui hüüdis:

«Oi tere, mesinik! Olin juba unustanud, et kolhoosil on kusagil ka mõni mesipuu. Tulid tagasisõiduks transporti otsima?»

«Ei, tagasi kolida on veel varavõitu, nii nagu kevad jäi hiljaks, nõnda ka suvised õitsemised nihkuvad kakskolm nädalat sügise poole. Aga nõusid, anumaid ja purke on tarvis. Magasinid on mett täis ja enne tagasivedu peab kõik mee välja vurritama.

«Mine lauda juurde ja küsi farmijuhatajalt piimaplekke, küll neil mõned ikka tühjalt seisavad.»

Aga Paavo ei läinud. Toppis rahulikult piipu ja lõpuks venitas:

«Mis mulle mõnest piimakannust jätkub! Rehkenda ise, kui palju nõusid on tarvis kahe tuhande kilo mee mahutamiseks.»

Kes ei tundnud Paavot kui jutumeest ja naljahammast! Ja Paal naeris vastu:

«Siis pean küll otsemaid andma käskkirja kolhoosi kõigi piimaplaskude, õllevaatide ja kurginõude rekvireerimiseks.»

Paavo ka ei teadnud, kust talle võetakse kõik vajalikud nõud, aga kaks tuhat on miinimum, see teeb ju ainult nelikümmend kilo pere kohta. Keskelt läbi. Oleks saanud rohkemgi, aga Liina, agronoom, dresseeris vahepeal osa peresid punasele ristikule. Teadagi, mesilase nokk ei ulata punase ristiku meekambrini ja nõnda jäi hulk mett saamata, aga Liina kinnitab, et ristiku seeme, mis mesilaste poolt teostatud tolmlemise tõttu rohkem saadakse, tasub selle kahju mitmekordselt.

Paal ei naernud enam. Paavo rääkis tõsiselt ja suvi oli kuiv ning õiterikas. Jaah, kaks tuhat kilogrammi mett ei mahuta siit-sealt juhuslikult haaratud piimakannu, eeh, milliseid ootamatuid muresid võib kolhoosi esimehele ka selgest taevast kaela sadada! Aga kaks tuhat kilo mett on ümberarvestatult kuuskümmend tuhat rubla puhtas rahas . . .

«No istu siis ometi, Paavo, mis sa seisad. Andsid mulle alles pähkli pureda. Kui palju siis sügisel suhkrut nõuad?»

Paavo naeris tasakesi habemesse.

«Mitte grammigi. Jätan igasse peresse paar tosinat kilogrammi mett talvetoiduks, siis on kevadeni muretu.»

Veel paar tosinat. Miks nõnda palju tarusse jätta? Seda Paal siiski ei ütle, ainult mõtleb nõnda endamisi, küllap Paavo teab paremini. Ja õhtul võib raamatust järele vaadata, inimene ei jõua ju kõike korraga uurida ja teada. Aga Paavo võib rahuliku südamega oma imelinnukeste juurde tagasi minna, küll tema, Paal, helistab ja jookseb ringi ja kõige hiljem homme õhtuks ajab taara kokku ja toob autoga kohale.

«Hea küll,» noogutas Paavo ja enda tähtsusest veidi kangel kõnnakul lahkus kontorist. Rohkem polnud tal kuhugi minna, kodugi oli sellest ajast, kui Elgi linna kolis, tühjavõitu. Seepärast ei läinudki Paavo otse, vaid

kevadel istutatud noore allee kaudu. Seal meenusid talle Arvi ja Milde õunapuud ja ta pöördus kaasiku poole . . .

Õhtul upitas ta mitmel korral üle plangu, kas Liina pole kodumail, ja kui nägi läbi puude teel vilkumas tuttavat valget pluusi ja halli seelikut, läks ta naabrite poole. Jutustas Liinale oma taaramuredest ja esimehe pikaksveninud näost, aga hüppas siis sellele, mis ta hingel kibeles.

«Ma tulin kaasiku kaudu ja sattusin lausa hiina mõistatusele. Et seal on üles laotud ühe maja vundament ja alustatud juba seintegagi, seda ma mõistan, kuigi ma hästi aru ei saa, kust võtsid vana Kaarel ja tema noored julguse nõnda kähku ehitamisega peale hakata. Aga kuidas ma ka oma vana pead vaevasin, ma ei osanud välja nuputada, kes nende kõrvale on kraavi kaevanud ja palke, kive ja liiva kokku vedanud.»

Liina naeris rõõmsalt, nokkis siis Paavot:

«Ise oled kaasiku peremees, kõik taimed kasvatasid, ja suurema osa puudest istutasid omaenda kätega, aga seda ei tea, kes sinna elama kipuvad. See ju esimees Paali krunt.»

«Esimees Paali?»

Kõike oli ta Arvi ja Milde naabriks passitanud, ainult mitte Paali. Elupõline linnamees, kaasiku surmavaenlane . . .

«Sa vist unustasid, et hallpead austa, kulupead kummarda. Mina räägin tõsiselt, aga sina kipud narritama.»

«Kui sa kolhoosi elust elavamalt osa võtaksid ja koosolekuilt ei puuduks, siis teaksid, et kolhoosi keskuseks kinnitati Sirgavere alev, piki kaasiku veert Sirgavere ja Lehiste vahel ehitatakse aga kolhoosnikute elamud. Kaasiku raiumisest ei teinud keegi juttugi.»

«Einoh, see on siiski lõbusam kui Võlla hobuseparisnik Aabrami lugu: sõitis kuu aega laatupidi ringi, tuli tagasi, vaatab — maja tühi, laut tühi, ait tühi. Naine oli vahepeal uue mehe leidnud, kraami kokku pakkinud ja jalga lasknud . . .»

Paavo rääkis, aga ta jutul polnud õiget hoogu ja silmadest ei kadunud peidetud, allasurutud mure. Paavo mure algas juba ammu, siis kui ta tähele pani, et

Halmar Simul Elgi ümber tiirleb. Kirjanik ei meeldinud mesinikule, ta ütles seda ka Elgile, kuid tütar oli liiga iseseisev ja tuled ta ees liiga ahvatlevad, et ta oleks isa sõnu tähele pannud. Kui Elgi pealinna sõitis, jätkas Simul Sillal käimist, unustas end nagu kodu pikkadeks õhtuteks istuma, kuni ta kohalt lahti lasti. Nüüd polnud Paavol Elgilt enam ammu teateid, ega ta ole Liinale kirjutanud?

Ei, ka Liina polnud Elgist juba hulk aega midagi kuulnud.

Paavo ohkas murelikult ja vangutas pead:

«Ma ei usu, et ta just roosiaias jalutaks. Olin algusest saati tema linnatuhina vastu, aga Elgi oli nagu elus tulesäde. Ja siis veel too kõrendik Simul kah omalt poolt, ikka tulevik, edu, au, kuulsus. Ajas tüdruku pea kihama ja Elgi unustas, et kõik pole veel kuld, mis hiilgab, nagu pole kõik karud, kes karvased. Maailm on ilusate häältega inimesi täis, ega siis sellepärast veel igaüks lavale mahu.»

«Küllap kõik lõpeb hästi. Elgi on tragi ja hakkaja, ei ta hätta jää . . .»

«Niipea kui mesilased omal alalisel paigal tagasi on, sõidan Elgit vaatama. Kui see Simuli-vooster ka linnas tema ümber keerleb, kihutan ta jalahoobiga uksest välja.»

Kui Paavo mõni nädal hiljem pealinnas käis, sai sellest salauss ta südame juures ainult toitu juurde. Kui rõõmus ja lõbus ka Elgi oli, ei jäänud isasilmale märkamata, et selles kõiges peitus omajagu teesklust. Korter oli kehvake, — väike ruum, millest eesriietega oli poolitamise teel saadud köök ja tuba. Elgi kinnitas, et on lausa ime, et ta sellegi täitsa omaette korteri sai, mille peale Paavo oskas ainult pead vangutada: tema oli kogu oma elupäevad harjunud kahe suure toaga ja köögiga, mis oli sama suur, kui need kaks tuba kokku. Tagasi koju jõudnud, kurtis Paavo Liinale:

«Ei tea, kas Elgil on õige süüa vähe . . . on jäänud palju kõhnemaks. Nägu teisel nagu kitsejälg ja kahvatu justkui klaar õun, vasta valget vaat et paistab läbi.»

«Ega linnarahvas pole nõnda pruun ja parkunud

nagu meie,» rahustas Liina teda. «Ja ehk hoiab saledat joont, teatris pannakse sellele rõhku.»

«Teab seda teatritki... Rääkis, et laulab ühes kooris... ja nagu ma aru sain, algul vaatas hulk aega niisama ringi. Ta on kangekaelne, hullem veel kui mina, ei tulnud koju, oleksin teda aidanud...»

Liina võttis julguse kokku ja küsis:

«Aga kuidas Simul välja näeb?»

«Ma ei näinudki teda, kahju, mul oli kogu aeg kange lust teda pookida. Ääri-veeri pärisin Elgilt, et kuidas meie kirjaniku-härra käbarad ka käivad. Elgi ütles üsna vastu tahtmist, et ei tea tast midagi... Mine võta kinni, kas ta päris tõtt rääkiski. Küllap too taevatäht kükitab suurema osa oma ajast baaripuki otsas, neid pukiputkasid seal ju ka igal nurgal ja nurga taga.»

Saabusid septembri suurepärased päevad.

Kuidas ka ilmatargad ennustasid, et nõnda kuuma ja päikeserikka suve järele tuleb ilmtingimata märg ja külm sügis, lasid nad seekord märgist mööda: harva rabistas sooja vihma, ja mitte kordagi mitu päeva järgemööda. Rukkitera oli nõnda kuiv, et vihud veeti otse sidujate käte vahelt peksumasina trumlisse ja veel oktoobris olid kartulipealsed tumerohelised ning hakkasid kasvama uued tillukesed mugulad. Paavo näppis imestusest oma meremehehabet, mida ta ei raatsinud maha ajada, kui mesilaste lend jätkus kogu aeg täie hooga ja paljudel olid tagasi koju pöördudes turjakarvad õietolmust kollased, tähendab emanõges õitses jälle. Hakka või uuesti meemagasine peale panema, muheles Paavo.

Oktoobri üheks pühapäevaks olid välja kuulutatud «Kiire» kolhoosi uue viljapuuaia istutamise talgud. Enne seda toimus juhatuse nõupidamine koos kõigi agaramate kolhoosnikutega, nii et see oli nagu väike peakoosolek. Paal jutustas suure viljapuuaia rajamise plaanidest:

«Pühapäevased talgud peavad olema suurimad, mida Lehiste küla elanike silmad kunagi on näinud. Seepärast kutsuge igaüht, keda aga näete, olgu ta siis kolhoosnik või alevielanik. Pole ju tähtis, et ta seda tööd tunneks, sest auke maasse kaevata oskab igaüks. Istutame ühe

päevaga kõik puud ära, arvestage ise, palju see meil tööjõudu ja väljaminekuid kokku hoiab.»

Rahvast tuli kokku rohkem, kui Paal oma kõige optimistlikemail tundidel loota julges. Ta seisis nagu väepealik autokastis, jagas labidaid välja ja küsis igaühelt:

«Viljapuid istutanud olete? Ei? Minge vasakule, küll brigadir teile näitab, kus kaevata. Oskate? Hoidke paremale, meldige end agronoom Kullami või aednik Silla juures. Järgmine, palun.»

Varsti mustasid ümberringi aukude rivid, moodustades lausja voore nõlval korrapäraseid ruute. Aukude võrguga kattus kogu Lehiste küla ja Sirgavere alevi vaheline väli, nii et Lehiste inimesed rääkisid:

«Nüüd ühendame Sirgavere Lehistega.»

Aga alevirahvas naeris vastu:

«Sirgavere neelab Lehiste nagu kärbse endasse.»

Liina ja Paavo jagasid autodega kohale veetud istikuid välja ja neil oli nõnda kiire, et kui keegi Liinat varrukast sikutas, tõrjus ta:

«Oodake nüüd . . .»

Tõmmati uuesti ja kõvemini. Pakilise talgulise peale pahandades pöördus Liina ja noor õunapuu kukkus tal käest.

«Elgi!»

Paavo tõstis puukese üles, kohendas ta oksakesi ja pomises:

«Naised jäävad naisteks. Kolme kuu jooksul ei osanud teineteisele külla sõita, aga nüüd pilluvad noore kuldreneti maha, et üksteisele kaela lennata.»

Liina käest sai Paavo kõvasti tõrelda: alati on endal juttu mitme mehe eest, aga seekord ei iitsatanud poolt sõnagi, et Elgi juba eileõhtuse bussiga Sirgaverre saabus.

Elgi võttis isa käest puu, mille Liina oli maha pillanud, silis selle juurenarmaid ja küsis:

«Kelle mulle paariliseks annate? Esimees Paal määras mu teie kolonni.»

«Mis sa . . .» tõrjus Liina. «Tuled paariks päevaks maale ja kohe mulda torkima. Istu, oota, pärast räägime . . .»

«Nagu ma linnas vähe istuda saaks. Noh, kas lähme?» pöördus ta noore poisi poole, kes, labidas õlal, nende juurde astus.

Paavo vaatas neile järele ja vangutas pead.

«Ütlesin talle hommikul, et maga, puhka. Aga kus tema, ei, tulen talgutele, tahan olla inimeste keskel. Ei jätnud oma jonni.»

Istikute riidad kahanesid jõudsasti ja vankrid, milledel neid üle välja edasiliikuvaile istutajaile järele veeti, jõudsid aegsasti alevi juurde välja: kogu avar väli Sirgavere ja Lehiste vahel oli täis tipitud noori, nagu kartlikult oma haralisi käekesi laialisirutavaid puukesi. Tuulehoog vihises üle lageda, haaras noorelt õunapuult koltunud lehekese, tõstis kõrgele-kõrgele nagu imestades — vaadake, mille ma põldude keskelt leidsin, ja kandis siis kaugele üle alevimajade.

«Tänan, aitäh kõigile, suur tänu!» raputas Paal igaühe kätt, kelle juurde sattus. «Vaat mis ühe päevaga valmis tegime. Milline jõud me oleme, kui ühiselt, ühel nõul ja jõul jalad tugevasti vastu maakamarat toetame ja üheskoos lükkame!»

Paal kutsus Liina ja Paavo koos Elgiga endale külla. Oleks kutsunud rohkem inimesi, aga ta elas endiselt oma kitsas poissmehekorteris ja siis poleks jäänud enam ruumi ümbergi pööramiseks. Istume, ajame juttu, pühitseme tänast tööpäeva, ütles, kuulame raadiot... Viimaste sõnade ajal pilgutas ta Liinale kavalalt silma.

«Saade algab kell seitse kolmkümmend,» vaatas Elgi kella. «Aega meil veel on.»

«Te teete selle saatekese nõnda tähtsaks, et mul hakkab piinlik ja lähen hoopis koju,» tõrjus Liina.

«Mis saade?» nihkus Paavo lähemale. «Ega ometi mesindusest?»

«Jah, ka mesilastest!» puhkes Elgi naerma. «Oled sina tükis mesilastega vast ajast ja arust jäänud, ei tea sedagi, et täna loetakse raadios Liina Kullami luuletusi ette.»

«Liina Kullami luuletusi?» kordas Paavo, taipas alles siis, kellest on jutt ja haaras Liina käe: «Siis peab ju õnne soovima. Või otseteed raadiosse trügisid.»

«Need laulud ilmusid mõne päeva eest ajakirjas,» lisas Elgi.

«Trükitult?» Ja jätkas vastust ootamata: «Nii et ei jätnud enne, kui jõudsid raamatusse? Tubli, tubli. Kadunud Suurma ütles alati, et Liina, see on talent.»

«Jätke juba,» palus Liina.

«Juba ma lobisen jälle!» lõi Paavo endale naljatamisi suule. «Väägvere kandis elas kord mees Andres, kes kuidagi ei jaksanud vait olla ja ükskord varahommikul ta võttis siis kätte ja lubas . . .»

«Sa oled sada korda hullem kui see Väägvere Andres,» naeris Elgi, tõukas isa tasakesi kõrvale ja Liina käe alt kinni võttes kiirendas sammu . . .

Marie Paal oli vahepeal küpsetanud ja keetnud, praadinud ja hautanud, oli katnud laua ja ootas. Tütar oli lasteaias, poiss trambeldas omasugustega kusagil ringi, talle oli antud õhtuni vaba voli, sest tematagi oli korteris kitsas. Marie Paal oli elav, kiiresti kohanev ja sobivate iseloomudega ruttu sõbrunev, ta oli juba ammu hea tuttav nii Liina kui Paavoga, ainult Elgit nägi ta esimest korda ja noort neiut teretades oli ta kiires uurivas pilgus varjatud kurbust ja kaastunnet . . .

Kella poole kaheksaks jõudsid nad kohvini. Paal seadis aegsasti vastuvõtja täpselt lainele, reguleeris hääle tugevust ja puhtust. Diktor teatas õige aja, siis ütles:

«Kuulake nüüd noore autori Liina Kullami luuletusi näitleja Viia ettekandes.»

Tugev, lai ja madal hääl luges ühe, siis veel teise ja kolmanda luuletuse. Kui diktor teadustas uut saadet, keeras Paal vastuvõtja klõpsutades kinni ja tõstis veiniklaasi:

«Joome meie luuletaja terviseks!»

Klaasid helisesid kokku. Liinal oli süüdlaslik ilme.

«Mul on piinlik. Oleks ma teab mis teinud, aga mõne üksiku laulukese pärast kohe nõnda palju kära.»

«Ma pole muidugi kirjanduse alal professor,» ütles Paal, «aga nõnda palju mõistan küll, et need kolm luuletust pole võilillehebemed, mis lendavad, lehvivad ja jäljetult tuulde kaovad . . . Ma kiidaksin teid rohkem,

aga ei raatsi. Õigemini: kardan. Mul on hirm, et jätate meid varsti jumalaga.»

«Ma pole midagi sellist mõelnudki . . .»

«Mõelnud pole, aga elu liigub oma rada ja iga inimene asetub sinna, kus temast ja tema võimeist kõige rohkem kasu on. Meil olid ja on omad lahkuminekud, isegi kokkupõrked, aga meie kahekesi oleksime «Kiires» veel imet teinud. Ah, kui mul oleks teie hoogu ja lendu, kui ma iga asja tulukuse taha näeksin tema tähtsust tulevikus!»

Paal valas klaasid täis. Elgi, kes kogu õhtu oli istunud peaaegu sõnagi lausumata, tõmbas klaasi lähemale ja mõtlikult valguse helklemist tumepunases veinis jälgides rääkis vaikselt:

«Kui kahju, et seda ei kuulnud meie hea Suurma. Kui palju noori käis tema juures tema pika eluea jooksul, kes nootidega kaenlas, kes pliiats ja märkmik taskus. Ta oli üks neist väsimatuist entusiastidest, vaiksetest töömeestest, kelle nime kunagi ei nimetata ei kirjanduse ega kunsti ajaloos, aga kes oleksid väärt, et neile püstitataks mälestussambaid. Mina ei kuulanud teda alati, ja see oli minu õnnetus.»

Liina tundis, et Elgi on kurb ja tema rõõmus meeleolu, mis päev läbi oli teda saatnud, ja ärevus ning erutus, mis teda vallutasid raadiosaadet oodates ja omaenda luuletusi võõra hääle loetuna kuulates, hajusid, andes maad rahutusele ja muretsemisele. Kui Elgi vaatamata kõigile manitsustele lahkus, läks Liina temaga kaasa. Nad läbisid Sirgavere peatänava, millel tuul keerutas vahtra kollaselaigulisi ja punasekirjusid lehti ja pöördusid Lehistesse viivale teele.

«Elgi, sa oled täna nõnda nukker . . .»

«Miks peaks inimene, kes tahab püüda õnne, mida ta millegagi pole ära teeninud, olema rõõmus ja vallatu?» Pahvatas siis naerma, aga Liina kuulis ta naeruski mõrkjat nooti. «Pole midagi, Liina, see on ainult tuju, kapriis. Ja süüdi oled ka sina oma luuletustega . . . Ära arva teab mida. Muidugi, ma ei jõudnud nõnda kõrgele, kui esimese ropsuga lennata tahtsin. Kui mulle öeldi, et on tarvis veel õppida, kasvada, küpseda, areneda, ma algul solvusin, nutsin mõned peatäied ja kol-

kisin südametäiega patju. Vanad on kadedad, mõtlesin, ajavad Suurmaga üht ja sama joru. Nutsin oma peatäied, kloppisin oma kloppimised ja hakkasin pikkamööda taipama, et peomeeleolus külaisetegevuslasele antud hinnaalanduse ajad on läbi, ja astusin sügisel konservatooriumi. Et õnne tabada, peab selleks valmis olema, aga mina ei olnud.»

Käis tükike maad vaikides ja lisas siis:

«See oli . . . küllalt mõru õppetund. Noh, katki pole veel midagi, meie oleme ju alles noored, eks ole?»

Kui nad koju jõudsid, oli ta juba unustanud oma tusatuju, jutustas elust linnas, proovidest, peatsest kooriesinemisest, aga sõnagi ei lausunud Halmar Simulist. Kui Liina lõpuks teda vihjamisi päris, vastas Elgi järsult:

«Viskasin ta uksest välja. Mõtles, et võib minu samuti tühjaks imeda nagu Ama Viilase.»

Elgi jäi veel paariks päevaks isakoju. Kui ta tagasi pealinna hakkas sõitma, läks Liina teda bussijaama saatma. Ilmad olid üleöö muutunud jahedaks, kibe ja vali tuul painutas puid sügavalt looka, rebides neilt sületäite kaupa lehti. Kui Liina ja Elgi läksid üle lageda välja Sirgavere poole, tõukas vuhisev tuul neid selja tagant, nii et nad ruttasid pooljoostes edasi. Kui nad tõusid vooreseljandikule, kust paistis kogu tee kuni alevini, peatus äkki Elgi:

«Kes meile seal vastu tuleb . . . Heldeke, see on ju Halmar!»

Vimmas mees rühkis vastu tuult. Ta oli langetanud pea, et kaitsta nägu tuule eest, ja hoidis ühe käega kaabuservast, kuna teise oli surunud sügavale mantlitaskusse. Liina ja Elgi seisid paigal ja tulija ei märganud neid enne, kui seisis neist mõne sammu kaugusel. Ta ajas end sirgu ja tegi liigutuse, nagu kavatseks ümber pöörduda, aga astus siis lähemale:

«Tere õhtust!»

Liina pilk libises kiiresti üle mehe. Valge vihmamantli hõlmaveered olid kulunud, kalossideta kingad polnud ammu näinud saapamääret ega harja ja sama luitunud ja võidunud kui olid ta riided, näis ka tema nägu, kogu ilme.

«Tere,» vastas Liina. Simul kogus end kiiresti, ulatas Liinale käe ja tegi, nagu ei märkakski, et Elgi küliti tema poole seisis ja talle kätt ei andnud.

«Milline õnnelik juhus,» rääkis Simul. «Kavatsesin minna vana Paavo juurde, et osta pool kilo mett. Arstirohuks, olen end kusagil külmetanud. Meie pole ju nõnda ammu teineteist näinud. Õnnitlen esmakordselt trükis ilmumise puhul! Kuulasite muidugi raadios iseenda loomingut?»

Kui Liina tummalt noogutas, jätkas Simul:

«Ei ole viga, pole viga. Ma ütlesin ju otsekohe, et teis puhkab silmapaistev anne. Luuletustes on ühedteised puudused ja vead, mis oleksid olnud asjatundliku nõuandja näpunäidete järele kergesti kõrvaldatavad . . .»

«Teie ju lahkusite Sirgaverest!»

Simul laskis pilke, mille Liina lausesse peitis, kõrvust mööda libiseda, ka ootamatust Elgiga kohtumisest tekkinud segadus hajus ja Simul tõstis täispurjed üles:

«Olin sunnitud, mind ootasid pealinnas tähtsad kohustused. Lootsin, et saan seal hõlpu, aga sattusin vihma käest räästa alla: otse tükkideks tahavad rebida. Täiesti võimatu on sellistes tingimustes töötada, luua ja ma kavatsesin ajutiselt Sirgaverre tagasi kolida, et siin oma maa-aineline romaan tõsiselt kätte võtta. Siis analüüsime üheskoos ka teie luuletused läbi, küll näete, millise hüppe teie minu käe all teete. Oleme kokku leppinud?»

Oma sõnade kinnituseks ulatas Simul Liinale käe. Liina ei liigutanud end, algul lehvis kerge muigevine üle ta näo, siis ei suutnud ta end kauem tagasi hoida, vaid pahvatas naerma. Simulit ärritas see naer, sest ta ei teadnud, mis oli selle põhjuseks. Ta ei jõudnudki seda ära arvata, sest Liina kummardus kohvri järele ja ikka veel naerdes ütles:

«Suur tänu, aga tulen ka teieta toime!»

Simul jäi üksinda künkaharjale seisma. Ta vaatas kaugenevaile neidudele järele, kehitas siis õlgu, lõi mantlikrae üles ja vasaku käega kaabuserva hoides hakkas trügima vastu tuult. Läks mõned sammud ja peatus uuesti: kuhu? Kas tõepoolest minna Paavo

juurde, nagu ta ennist õnneliku mõttevälgatuse tagajärjel Liinale luiskas? Mis peaks ta Paavo juures peale hakkama, kui tal mee ostmiseks kopikatki raha taskus ei ole ja ette teada on, et Elgi isa talle viltu vaatab. Liina tuleb ehk varsti koju tagasi, aga ta oli täna nõnda imelik, pilkav, järsk ja üleolev ning see kummaline naerupahvak. Küllap Elgi on jõudnud ka teda üles keerata. Peaks ootama, kuni see tuhin möödub . . .

Tuul lõõtsus õhukesest mantlist läbi, külmavärin jooksis üle kõhna keha ja Simul hakkas tuldud teed tagasi Sirgavere poole lonkima.

Elgi ja Liina jõudsid juba alevi esimeste majadeni, kui Liina küsis:

«Kas sa tead ka, mis mulle nõnda kangesti naeru peale ajas?»

Kui Elgi pead raputas, ütles Liina:

«Mulle tuli meelde, et ma sellest . . . fruktist kunagi tõsiselt lugu pidasin . . . et ma olin sulle koguni kade.»

«Olid mulle kade? Ega ometi armukade?»

«Küllap pisut ka sinnapoole,» noogutas Liina. Nüüd oli Elgi kord naerma pursata, see nakatas ka Liina ja üksteise käe alt kinni hoides ruttasid nad edasi.

Simul läks alevisse jõudes kümmekond sammu paremale, pöördus siis vasakule, kuid jäi varsti seisma. Kuhu, tõepoolest kuhu minna?

Tuul vilistas telefonitraatides ja üksik vares sõudis vastu tuult, pöördus siis ja tiibadega tasakaaluks laveerides laskis end kiiresti pärivoolu kanda.

Simul surus käed sügavamini taskuisse ja pead õlgade vahele tõmmates lonkis talle järele.

Õpetaja Hiiemägi

1.

Päevavalgus murdus kirikuakende paksudes klaasides, võbises vikerkaarena minu mustal ametirüül ja kui kummardusin, tungis pimestades silmadesse. Pöördusin küljega akna poole, nii et kiirtevihk minust mööda libises, pannes helendama kantslit kandva Moosese laia kähara habeme.

Kuidas mind täna kõik erutas, nii tolmukübemekeste tants valgusejoomes, nii kellegi naise kuiv ja terav köha, mis suures ruumis õõnsalt vastu kajas, nii tasane kähisev piiksumine, mis lakkamatult orelimängu saatis, sest väikese vile klapp ei sulgunud tihedasti. Rohkem kui need pisiasjad, mis ju kordusid pühapäevast pühapäeva, jutlusest jutlusesse, ärritas mind, et ma ei suutnud end neist lahti rebida. Ma lausa võpatasin, kui vali tärin mu hääle lämmatas, kuigi selleski polnud midagi uut, ootamatut ega seletamatut, sest juba hommikust alates veeti sovhoosi remonttöökodade ehitusplatsile armatuurrauda, mille autodelt mahaloopimine aga iga kord mul uuesti luust ja lihast läbi lõikas.

Veereni kirikuveiniga täidetud karikaga käes lähenesin altari ees põlvitavaile leerilastele. Kui ma kummardusin äärmise poisi poole, tabasid mu pilgud nii külmi ja iroonilisi silmi, et tagasi põrkasin, kusjuures käsi nõnda võpatas, et üle karikaääre rappus veinipiisku nagu suuri läbipaistvaid pisaraid. Rein Kuslapile näis minu segadus lõbu valmistavat, tema paksud esiletungivad huuled tõmbusid veelgi rohkem muigele ja pilukil silmad küsisid ülbelt: noh, kas jätadki mulle Kristuse ihu ja vere andmata?

Nüüd on hilja seda teha, mõtlesin ja altari barjäärile toetudes ulatasin karika uuesti noormehe poole.

Milline skandaal sellest tõuseks! Ma oleksin pidanud jääma oma sõna juurde varem, nädalapäevad tagasi, kui leerilapsed — neid oli sel aastal ainult viis — kogunesid koguduse majja ühepäevasele vestlusele. Rein Kuslap ei teadnud Meie Isa palvetki peast ja ta ei vaevanud end minu kuulamisega, vaid joonistas paberile kolbe, mutreid ja mootorrattaid ning läkitas tüdrukutele lõõpivaid sedeleid. Minu manitsustele reageeris ta pilkliku muigega ja kui ma südametäiega pahvatasin, et mis ta üldse leeritundi otsis, vastas rahulikult:

«Ega ma poleks tulnudki, aga vanad sõid hinge seest, et mine ja mine, mis ristiinimene sust muidu saab.»

«Ristiinimest sinust ei saagi! Ma ei võta sind pühale armulauale, ära pühapäeval kiriku juurde tulegi.»

Poiss kohkus, kuigi ta püüdis seda peita teeseldud uljuse taha. Ta istus vaiksemalt, aga ma ei pööranud talle vähematki tähelepanu. Kui tunnid lõppesid, seadis Rein enda viimaseks lahkujaks ja pöördus ukselt tagasi. Ta jäi mu ette veidi langetatud päi seisma ja tihedaid tumedaid kulme kergitades küsis:

«Eks ole, teie ainult hirmutasite mind, et ärgu ma pühapäeval tulgu . . .?»

Ma ootasin kahetsust, andekspalumist ja vastasin seepärast järsult:

«Ei, nagu ütlesin, nõnda ka jääb. Kirik ei ole naljategemiseks ja silmakirjatsemiseks. Oma vigurdamistega segasite ka teisi leeriõpilasi.»

Rein Kuslap lõi pea kuklasse ja ta laiade põsenukkidega ja tömbi ninaga näost peegeldus nii pilget kui tigedust:

«Asjata muretsete! Ükski neist ei võta seda janti tõsiselt, ainult nad kõik kardavad ja seepärast teesklevad tallekesi. . . . Ma siis tulen pühapäeval?»

«Ei, ärge tulge.»

See ei olnud öeldud ainult hirmutamiseks, leerilaste rivi oleks täna olnud Rein Kuslapi võrra lühem, kui poisi vanaema Anna Liivamaa poleks mu südant pehmeks palunud. Sovhoosi tallimeest ja tema naist tundsin ma juba ammu, õigemini küll ainult Anna Liivamaad, kes käis usinasti kirikus ja ei puudunud minu naise kristlikust käsitööringist. Rein jäi Liivamaadele

kasvatada tütrest, nende ainsast lapsest, kelle surm oli Annale nõnda valusaks hoobiks, et ta otsis lohutust ja troosti lahkusuliste käredamalt käärivast usuveinist. See vein oli aga tasase loomuga naisele liiga kange ja aasta pärast pöördus ta tagasi kiriku juurde. Nüüd tuli see vana, lihtsameelne, hea südamega naine ja palus pisarsilmil tema tütrepoega Reinu kristlikust õnnistamistalitusest mitte ilma jätta.

«Aga Rein on ju uskmatu!»

«Ma tean seda,» pühkis naine kortsulisi põski. «Ta on vallatu ja jumalakartmatu ja naeris mulle lausa näkku, kui talle leeriminekust rääkisin. Lõõpis mulle, et kui mootorratta ostad, siis lähen... Ratas maksab tuhandeid... aga ta poleks muidu järele andnud, on teine kord selline kangekaelne jonnipunn...»

Teadsin, kui kehvapoolselt Liivamaad elasid, ja seepärast imestasin:

«Mootorratas pole just väike kink.»

Anna kitsas lõug tuksles, huuled tõmblesid, ta hoidis hammastega kõvasti rätinurgast, aga miski ei suutnud tõkestada pisaraid, mis pudenesid juba varem punaseks nutetud laugude vahelt ja veeresid ümmargustena ning suurtena üle kortsunud põskede.

«Eks Kir... eks Kirjak aitas...» Anna vajus nagu valuhoos kummargile, tõmbas juustelt rätiku, surudes selle silmadele ja nuuksed raputasid tema kleenukest keha.

«Ega te ometi lehma ei müünud?» Ja kui naine noogutas, pahvatasin: «See on ju...»

Pidin ütlema — hullumeelsus, aga sain veel sõnast kinni. Usu ajalugu tunneb palju märtreid, võib-olla pole Anna ohver kaugeltki mitte kõige väiksem. Kuidas tohiksin nimetada hullumeelsuseks teguviisi, mille tõukejõuks pole mingi kitsas ja ahne omakasupüüd, vaid siiras tahe siduda noor inimene kirikuga, kristliku kogudusega? Mina kui selle koguduse hingekarjane peaksin ainult rõõmustuma...

Libistasin käe mõned korrad üle naise tahapoole kammitud siledate, rohkete hallide niitidega läbipõimitud juuste:

«Teie tütrepoeg ei ole seda väärt...»

Anna kuivatas kiiresti silmi ja luksumisi tagasi hoides ütles:

«Jah, ta on ülekäte läinud ... Aga eks me ise ole ka süüdi, hellitasime teda liialt, süda ei tihanud poisile kunagi «ei» öelda, ainuke nagu ta meil on ... Kuidas me jätaksime ta õnnistamata, kogu meie suguseltsis pole kedagi, kes pole leeris käinud. Teie abik ... teie proua ütles ka, et maksku mis maksab, aga noormehe peab leeri saatma. Rein ise oli algusest peale vastu, et ei tema ... ärge pange pahaks ... seda sirkust kaasa ei tee. Lõpuks ütleski, et kui mootorratta ostate, siis lähen, ta ju nende masinate ja mootorite järele nagu haige. Kust meil see raha muidu võtta oleks olnud, sellepärast müüsimegi Kirjaku ... Oli omakasvatatud lehm, lüpsis alles viiendat korda, piim oli rammus nagu sula koor ja kui väravast välja viidi, siis inises nõnda kurvalt, et süda tahtis rinnust välja hüpata ... Võtke, palun, Rein armulauale, mis inime tast muidu saab, kui pole leeriski käinud.»

Mõtlesin: kumb on väiksem süütegu, kas purustada vana naise lootused, teha tühjaks ja tarbetuks tema suur ohver, või murda oma sõna ja võtta uskmatu noormees armulauale?

Praegu, pöörates pilgu kõrvale Rein Kuslapi võidurõõmsailt silmadelt, ma kahetsesin, et tookord Anna Liivamaa palveile järele andsin. Pühitsetud leib ja viin ei ole võimelised selle poisi südant paigast nihutama, küll võib ta isegi külmemaks ja kalgimaks tarretuda, sest ta veendus veel kord oma võimus heasüdamlike ja armastavate vanakeste üle.

Rein upitas käeseljaga karikat sügavamalt suule ja see uus ülbus solvas mind nõnda, et käe järsult tagasi tõmbasin, nii et veinipiisku poisi huultele ja näole loksus.

Liikusin rutates järgmise leerilapse juurde, aga pinge minus ei vähenenud, kuigi sõnad libisesid huulilt kauaaegse harjumuse ladususega. Ulatasin peekri ja vaatasin uurivalt noore tüdruku punaseid huuli ja võbelevaid laugusid — kas temagi ei ole siin selleks, et saada uut kleiti, kingi või et kellelgi poleks õigust näidata

näpuga: alles leeris käimata, aga ühtki pidu ei raatsi vahele jätta!

Mitte kaugel hakkas tärisema neetimishaamer ja traktor sõitis käärkambri tagant mööda, nii et maa tasakesi tümises...

Ma kiirustasin ja jõudsin nõnda ruttu lõpulauluni, et köster Klookus, kes orelipingil endamisi üles-alla kõikus, kohkunult silmad pärani ajas ja esimesed noodid valesti võttis. Orelihelid täitsid kiriku, nad kumisesid ja voogasid pooltühja ruumi võlvitud lae all ja sellesse lõikusid naiste kõrged ja venivad hääled.

Saatsin leerilapsed kirikust välja, kus rahvas nad endasse neelas. Kasutasin segadust ja lipsasin tagasi käärkambrisse. Raskus mu südamelt ei kadunud, mind vaevas mingi ebamäärane süüdlaslik tunne, ma ei tahtnud kedagi näha ega kellegagi rääkida ja otsisin endale käärkambris tegevust, et anda leerilastel ja neid imetlema tulnud rahval aega laiali valguda. Mind kutsuti mitmele leeripeole, aga ma leidsin põhjused äraütlemiseks ja iga kord märkasin halvasti peidetud rõõmu, sest õpetaja juuresolek oli ju õigele peotrallile punniks ees.

Käärkambri uks kääksatas ja köster Klookuse pikk vibajas kogu lipsas sisse. Ta tõmbas ukse tasakesi kinni ja hämarusega silmi harjutades pilutas oma õhukesi harvade ripsmetega lauge pisut pondunud silmade kohal.

«Ettevaatust!» sosistas ta, nagu võiks tema s-ide vilistav hääl tungida läbi ligi kahe meetri paksustest müüridest. «Ettevaatust! Nad on jälle valveposti välja pannud.»

«Kes?»

«Nemad!» viipas Klookus ebamääraselt peaga ja ta kokkulitsutud huultel oli tige ilme. «Kas te ei mäleta, kuidas mõni aasta tagasi saadeti kiriku juurde mees, kes kirjutas nimepidi üles igaühe, kes väravast sisse läks.»

«Selline hirmutamine mõisteti ammu hukka. Tolleaegseid juhtegi pole enam rajoonis.»

«Nad algavad jälle otsast peale, pange tähele mu sõnu!» tõstis Klookus üles oma parema pika esisõrme. «Omaenese silmaga nägin mõni minut tagasi kiriku aias

parteikomitee tähtsat tegelast ringi luusimas. Teeskles küll, nagu oleks ainult pealelõunasel jalutuskäigul, aga mind juba nõnda lihtsa trikiga ei peta. See on sama mees, kes juhib praegu meie rajoonis usuvastast võitlust. Ehk olete juhtunud isegi nägema, ta on Koljati kasvu pikk ja tugev noormehemürakas, linalakast parukas peas ja paksude raamidega prillid ninal... Kiriku asjadesse kaudsegi ähvardusega segamise kohta peaks viivitamatult esitama kaebekirja otse Keskkomiteesse, seal ei sallita sellist omavolitsemist...»

Keegi kobistas ukse taga, kuid ei osanud seda avada.

«Vaadake, kes seal on,» ütlesin, aga enne kui Klookus jõudis end ümber pöörata, lükati uks lahti. Õlakas mehekogu kattis ukseavause, ta oli sunnitud pead allapoole kummardama, et käärkambrisse vaadata.

«Vabandage... Ma ei tunne siinse maja kombeid, võib-olla ei ole võõral sünnis siia tulla, aga mulle üteldi, et õpetaja Hiiemägi ei ole veel lahkunud.»

«Jah, ma olen siin,» tõusin. «Palun, astuge sisse.» Kui tulija edasi nihkus, välgatasid päikese kiirtes paksude raamidega prillid ja ma nägin, et mehe tuulest sasitud juuksed olid heleblondid.

Klookus ahmis õhku ja astus mulle salamahti varvastele, nagu ma selletagi poleks taibanud, et meie külaliseks oli toosama, kelle peale köster oli äsja kaebekirja plaanitsenud.

«Mind...» nõksatas Klookus peaga ettepoole ja naeratas magusalt, «mind pole vist tarvis?»

«Ei, tänan,» vastas noormees.

«Head tervist siis!» vajus Klookus sügavalt looka ja ma oleksin teda selle kummarduse eest heameelega kiirendava müksuga õnnistanud.

Hetke vaatasime noormehega teineteisele vaikides otsa. Küllap temalegi meenus möödunudsuvine päikeserikas päev Sõõriku mererannal. Kohtusime juhuslikult lahesopis üksikuna ja mahajäetuna kössutavais lossivaremeis, kuhu mind tõi salajane igatsus läbi käia kõik paigad, millega olid seotud mu noorusemälestused, ja tundmatut tema kustutamatu huvi rahva mineviku, rahva töö ja harjumuste, võitude ja kaotuste, kannatuste ja rõõmude vastu. Sealjuures ei möödunud ta peatamatult

ühegi haruldasema taimekese juurest, et sellega oma kogu täiendada. Minu loodusearmastus ei kasvanud kunagi kogumiskireks, aga ma võisin lõbusale ja sümpaatsele noormehele mõnegi tulusa näpunäite anda, nii et ta tookord pöördus rikkalikuma saagiga tagasi, kui hommikul iganes oskas ette arvata.

See suvise päeva pealelõuna oli seni meie ainuke kohtumine.

«Mulle näib, et ka teie mäletate mind. Sõõrikul unustasime end tutvustada. Minu nimi on Ülo Talvik. Tookord olin äsja õpingud lõpetanud nooruk, nüüd olen rajoonikomitee agitatsiooni- ja propagandaosakonna juhataja. Kohutavalt pikk ja keerukas tiitel, eks ole?»

«Jah,» vastasin. «Need müürid siin kuulevad seda tiitlit esimest korda.»

«Ütlete seda tõsiselt nagu matustel,» muigas Talvik. «Oleme ju õietiöelda ametivennad — elukutselised agitaatorid ja propagandistid. Ainult et meie... noh, ütleme, agitatsiooni objekt on hoopiski erinev, koguni vastuoksuslik... Näete nüüd, kuhu jutt kipub keerduma, justkui oleksingi tulnud teid ümber agiteerima. Aga mul oli hoopis teine eesmärk. Mind huvitab teie residents, ei-ei, mitte kui pühakoda, vaid kui ajalooline mälestusmärk. Kas teie ei lubaks mul temaga lähemalt tutvuda? Muidugi, kui aeg teile sobib. Kui ei, võin tulla ka hiljem või hoopis mõnel teisel päeval.»

Aeg oli sobiv, mul ju nagunii polnud väljumisega kiiret. Siirdusime kirikusse, kus Talvik pärast seda, kui oli pilguga haaranud ühelöövilise sammastega ruumi üldmulje, peatus kantsli ees, mida seaduseraamatut hoidev Mooses oma turjal kandis. Ka kõiki küljepaneele kaunistasid puust lõigatud apostlid, kuna nikerdatud katuse koonusekujulisel tipul tõusis kikivarvuli risti kõrgel hoidev ingel.

Talvik kord lähenes, kord kaugenes, uuris iga kuju eraldi ja lõpuks laskus esimesse pinkideritta ning kantslit imetleval pilgul hellitades ümises:

«Meistritöö... meistritöö...»

«Jah, eriti kui mõelda, et selle valmimisest eraldab meid rohkem kui kolmsada aastat.»

«Teie näite olevat veendunud, et kantsel on pärit Tobias Heintze töökojast?»

«Jah, selles pole põhjust kahelda. Vanu pabereid sirvides leidsin pooleksrebitud kirja, milles jutustatakse, et kohalik mõisnik von zur Pahlen on võtnud kõik kantsli ehitamise kulud enda kanda ja et Heintze jääb pooleks aastaks tema mõisa korterisse ja kostile. See oli lühikest aega enne meistri Kuramaale tagasisiirdumist.»

Talvik kuulas tähelepanelikult ja ei katsunudki oma üllatust varjata.

«See on alles uudis! Senini pandi Killevere kiriku kantslivalmistaja nime kohale enamasti küsimärk. Ainult kas ahne zur Pahlen selliseks majanduslikuks ohvriks võimeline oli . . . ?» vangutas ta kahtlevalt pead.

«Tal oli selleks põhjust . . .»

Kui ma vaikisin, uudishimutses Talvik:

«Huvitav, mis teda sundis?»

«Ah, see on üks vana kurb lugu, mille ma kiriku koltunud pabereist endale elustasin.»

«Mida vanem, seda huvitavam.»

«Zur Pahlen . . . tallas kõige hoolimatumal kombel jalge alla jumala kuuendat käsku. Talle ei pandud pahaks, et ta laskis mõisa vedada kõik talupoegade kaunimad mõrsjad, selleks oli tal ju tava järele vägi ja õigus, aga zur Pahlen ei leppinud ainult maarahvaga, ta takerdus mitmesugustesse lugudesse mõisnikuseisusest naistega ja iga kord mitte vallalistega. See ei mahtunud enam mõisaproua hinge, ta jälitas meest, tegi ta elu põrguks, kuni ühel hommikul naine leiti surnuna. Kahtlused olid suured, sündmust uuriti ametivõimude poolt, aga summutati siis. Zur Pahlen jätkas oma tormakat elu, kuni koos vanusega ärkasid südametunnistuse piinad ja ta hakkas kirikust lohutust otsima. Et oma ustavust taevastele võimudele silmaga nähtavalt tõestada, kutsuski ta Tobias Heintze oma mõisa . . .»

«Zur Pahlen lunastas endale paradiisipääsme Killevere kiriku kantsli hinnaga. Noh, ükskõik, kas patuse mõisniku hing sattus põrgu või paradiisi, kuid kantsel on oma aja kohta tõeline kunstiteos.»

«Mitte ainult kantsel...»
«Ah jaa, oleksin altari peaaegu unustanud...»
Killevere kiriku altariruumi tagaseina kattis kõrge kolmeastmeline raam, millesse asetatud maalid kujutasid Jeesuse tõusmist maapealsest ajalikkusest taevasesse õndsusesse. Pildid olid pärit hilisemast ajast, nende kohmakus ja saamatus olid suures vastuolus ümbritseva raami nikerduste hingestatuse ja kujukusega. Iga astme nurkadel seisid puust lõigatud kujud, ainult kõige alumine parempoolne koht oli tühi.
«Ristija Johannes puudub,» viipas Talvik tühjale kohale.
«Jah, sõjaajal rebis aknast sisse lennanud juhuslik suurtükikuul kujul jalad alt. Mürsk õnneks ei lõhkenud, muidu oleks kogu altarist ainult killud järel olnud.»
«Kus kuju praegu on?»
Õhin, millega Talvik küsimuse esitas, oli mulle mõistatuseks.
«Käärkambri kapis. Kui leiame meistri, laseme restaureerida!»
«No vaat kus on...» lõi Talvik sõrmedega rõõmsalt nipsu. «Räägitakse, et Johannesega olla ahju köetud.»
Imetlenud altari nikerdusi, uudishimutses ta esimest, kantslile kõige lähemat pinki, mille parun v. Dellingshausen oli enda perekonnale ühest Tallinna puutöökojast tellinud ja millel nüüd pühapäeviti istus minu naine, vaatles puulõikeid teiste pinkide otstel, kui oleks olnud redel, oleks ta kindlasti roninud kiriku lae alla, et lähemalt uurida kaht puust lõigatud aadlike vappi ja sammaste kapiteele, ning tõusis lõpuks kitsast ja kulunud treppi mööda koorirõdule, kus ta tähelepanu köitsid orelikaunistused ja vana orelipink.
Kui väljusime kiriku pearuumist, jäi Talvik torni jalas asetseva risti ette seisma. Seda oli mitmel korral üle lubjatud, kuid siledaks tahutuna ja välisseinast kõrgemale asetatuna oli ta ikkagi selgesti nähtav.
«Milleks see rist?» küsis ta.
Vastu tahtmist jutustasin, et ehitamise ajal ei olevat kiriku müürid kuidagi püsima jäänud, hommikuks varisenud kõik eelmisel päeval laotu jälle kokku. Siis müü-

ritud noor neiu seina ja rohkem pole kivi kivilt enam maha varisenud.»

«Nõnda räägib sellest vana legend,» lisasin.

Talvik nihutas prille mugavamalt ninale ja mulle silmanurgast kavalat pilku heites küsis:

«Miks — legend? Kas teie ei usu, et kirik oli selleks võimeline?»

«See on rohkem paganaaegne tava. Kui aga arvestada, et Killevere kirik ehitati tõenäoliselt XIII sajandi lõpul või XIV algul, siis poleks midagi imestada.»

Võbin raputas Talviku õlgu.

«Õudne mõelda: elab noor kena neiu, töötab ja laulab, unistab ja loodab, ja siis müüritakse ta elusalt jahedate kivide vahele — prrr!»

Ja nagu rusuksid paksud kiviseinad teda, nagu oleks tal siin kitsas ja umbne, ruttas Talvik välja, kus meid pimestas päikesevalguse eredus. Lahkunud kirikuliste järele uuesti puulatvadesse kogunenud hakid tõusid meid nähes musta pilvena õhku, hakates kõrvulukustavalt käratsedes tiirlema ümber kohmaka paekivist torni.

«Küll kraaksuvad!» vaatas Talvik pead vangutades neile järele. Kui pisut vaiksemaks jäi, pöördus ta minu poole: «Kas teil on koostatud kiriku varanduse kohta nimekiri?»

«On küll.»

«Tahaksin seda näha. Mul on nõrkus vanade esemete vastu. Kui neid tähelepanelikult uurida, muutuvad nad elavaiks, jutustavad ammuolnud aegadest. Pealegi on Killevere kiriku nikerdustel ja kujudel suur kunstiajalooline tähtsus.»

«Siis peame minu poole koju minema . . .»

«Sellist tüli ma ei tahtnud teile teha . . .»

«Tülitamisest pole juttugi, teil on selleks ju õigus.»

«Teie unustage minu pikk tiitel hoopiski ära,» pani Talvik käe minu käsivarrele. «Kujutage, nagu oleksime jälle Sõõriku metsades, kaks võõrast inimest, keda loodus on lähendanud. Ma ei ole ametlikul kontrollkäigul . . .»

Õpetajamajani polnud palju maad minna: maanteelt otse kiriku peasissekäiguni viivalt laialt kruusatatud

teelt pööras kitsam, kahelt poolt puudega palistatud allee roheliseks värvitud luukidega maja poole — seal ma elasingi. Ühe akna taga välgatas ümmargune kahvatu nägu ja ma ei kahelnud, et köster Klookus ruttas ette, et informeerida Hildat. Kahekesi oskavad nad igast kärbsest elevandi välja mõtelda! pahandasin endamisi.

Välisuks polnud haagis nagu tavaliselt. Killevere vana kirikumõis hävis juba aastakümnete eest tules ja jõudsasti kokku sulav kogudus ehitas uue hoone hoopis väiksema, kuigi seegi kandis harjumust mööda kirikumõisa nime. Minu kabinet oli avaraim ruum majas ja kuna arhitekt oli hoone väärikuse tõstmiseks ehitanud toad kõrged ja olnud kitsi akendega, mattusid tagumised seinad ja kaugemad nurgad koos kohmaka valgeist pottkividest ahju ja kõrge raamaturiiuliga alaliselt hämarusse. Otsapidi vastu akent seisis külapuusepa meisterdatud lihtne kirjutuslaud samasuguse tooliga ja seina ääres lai kolme uksepoolega kapp, mis tuletas meelde pigem vanaema riietekappi, kui ametlike paberite ja kaustade hoidjat. Vastasseinal rippus õlimaal Martin Lutherist, akna kõrval, käeulatuses minu toolist, väike puust nikerdatud kibuvitsakrooni kandev Lunastaja. Kui kõigele sellele lisada piki seinaveeri ritta asetatud tosin harilikku tooli ja telefon laual, olemegi loetlenud kogu ruumi sisustuse.

Tõmbasin ühe tooli lauale lähemale ja palusin Talvikut istuda. Noormehe pilk rändas uudishimutsedes enda ümber, — küllap ta istus elus esimest korda tõelise papi tööruumis. Ta vibutas põlveleheidetud jalga ja naeratas lõbusalt:

«Usu nüüd veel rahva juttu! Killevere kirikumõis pidi nii täis olema kallist mööblit, siidi ja sametit, karjala kaske ja mahagonit, et pole ruumi astudagi.»

«Näib, et olete ikkagi kontrollkäigul.»

«Ei, ei ole,» muutus Talvik tõsiseks. «Ehk kui olla päris täpne, siis on mu huvi kiriku ja tema sisustuse vastu küll rohkem kui ainult isiklik. Usun, see ei üllata teid, sest teate ju ise kõige paremini, kui hinnalisi esemeid teie hoole all on. Kantsel ja altariraam, mõisasaksa perekonnapink ja vapp, ristimisvaagen ja

korjanduskarp — igaüks neist eraldi on igale kunstiharrastajale lausa kompvekiks, aga siin on nad kõik ühes hoones koos. Mis oleks loomulikum, kui et Killevere kirik võetaks muinsuskaitse alla?»

«Muinsuskaitse alla?» See mõte lõbustas mind. «Küllap teile meeldiks koos kirikuga ka tema õpetajale muinsuskaitse silt kaela riputada.»

Noormees vaatas nimekirjalt üles ja nähtavasti mitte leides mu ilmest traagikat, vastas pool-lõbusalt, pool-lööpimisi:

«Inimeste kohta puuduvad vastavad eeskirjad. Elu on ju ise nagu hiigelsuur sorteerimismasin, ta . . .»

Katkestas siis poolelt lauselt, küllap leidis, et oli komistanud liiga teravale võrdlusele ja ei teadnud äkki, kuidas end karilt lahti pukseerida. Ma julgustasin teda:

«Ärge kohkuge, öelge aga julgelt välja, mida mõtlesite. Et see suur sorteer heidab aganad ja kõlkad teradest kõrvale, nii tahtsite öelda, jah?»

«Juuresolijad on vana tava kohaselt alati erandiks,» naeratas Talvik nõnda südamlikult, et minus tõusnud tusk tema vastu jälle kokku sulas. «Küllap te olete märganud, et partei hoidub igasugustest sammudest, tegudest ja kõnedest, mis kuidagi solvaksid usukultuse kandjaid ja inimesi, kes vana inertsi mõjul peavad vajalikuks usukombeid täita.»

«Mitte väga ammu tagasi . . .»

«Tean, tean. Killeveres patustati sel alal mõndagi moodi — koostati kirikusseminejate nimekirju, ähvardati koguduse õpetajat, vallandati töölt inimesi, kes oma lapsi leeri saatsid. Selliseid ekstsesse meie enam ei luba.» Talvik vaatas mulle kavalalt ja jätkas: «Me pole seepärast kriipsuvõrdki usklikumaks muutunud. Meie suurendame tasapisi kogu aeg usuvastast selgitustööd, ainult me teeme seda hirmutamiseta ja jõudu kasutamata . . .»

Eluruumidesse viiv uks lükati lahti ja mu naine Hilda ruttas pooljoostes sisse.

«Eduard!» hüüdis ta, «kas sa saad . . .»

Nägi siis, et ma pole üksinda ja kohkus seisma.

«Vabandage, ma ei teadnud, et sul on külaline!»

Hilda oli end ümber riietanud oma esindusrõivasse —

musta kleiti. Pöörasin pilgu kiiresti kõrvale, sest ma olin veendunud, et naine teeskles.

Talvik tõusis.

«Vabandage, kui ma segan . . .»

«Oh ei!» tõrjus Hilda. «Tahtsin Eduardiga rääkida puht koduseist asjust ja nendega pole ju kunagi kiiret.» Vangutas siis mulle etteheitvalt pead: «Aga, Eduard, sa ei tutvustagi mind.» Astus kiirel tippival sammul Talvikule lähemale ja ulatas talle käe: «Hilda Hiiemägi. Ma tunnen kõiki Killevere koguduse liikmeid, aga ma ei mäleta, et oleksin teid kunagi varem näinud.»

«Ma ei käi kirikus,» vastas Talvik pärast seda, kui oli öelnud oma nime. «Vabandage mu uudishimu, aga teie vist küll olete õpetaja Hiiemäe õde?»

Hilda purskus naerma.

«Oh kui lõbus! Kas ma tõesti olen nõnda Eduardi nägu? Või ei tohi teie arvates kirikuõpetajal naist ollagi?»

«Oo, vabandage!» ümises Talvik ja heitis mulle kiire uudishimutseva pilgu, mille all ma meelsasti oleksin põranda alla vajunud.

«Eduard, miks sa mulle aegsasti ei öelnud, et sul on külaline? Teie ometi joote meiega tassikese kohvi, seltsimees Talvik?»

«Ei, tänan, ärge nähke vaeva! Olen nagunii jäänud palju kauemaks, kui kavatsesin, mind kindlasti juba oodatakse. Kas teil oleks võimalik seda nimekirja mulle kaasa anda, teeksin sellest endale ärakirja? Originaali toon mõne päeva pärast tagasi.»

Jah, ta võib selle võtta ja tagasitoomisega ei ole sugugi tuld taga.

«Pool tunnikest võidakse teid veel oodata,» tegi Hilda uue katse.

«Miks sa tahad inimesele peale sundida seda, mis pole talle meelt mööda?» tõrjusin oma abikaasat. «Sellest võiks ju tõusta kohutav tolmupilv: parteikomitee vastutav töötaja käib kirikuõpetaja juures kohvilauas!»

Rõõmustasin endamisi Talviku kohmetuse üle — sain sellega veidigi pipart tagasi mõõta! Aga juba naeratas Talvik jälle:

«Tõsijutt, see ei tõstaks ei minu ega teie autoriteeti. Kuigi ma meelsasti kasutaksin juhust tõelise kirikuõpetaja lähemaks tundmaõppimiseks. Ma olen pärit perekonnast, kus kunagi ei pandud piiblit lahku teistest raamatutest. Kõik, mis ma hiljem olen õppinud ja enda käel kogenud, jutustab, et maailmas pole midagi salapärast, üleloomulikku, mõistatuslikku. Seepärast olen mõnigi kord püüdnud endale selgeks teha, kuidas mõista haritud, intelligentseid inimesi, kes hoolimata oma teaduslikust silmaringist ripuvad usu müstika küljes.»

«Aga kui sellest müstikast paljud on leidnud ja leiavad endale moraalset tuge ja julgustust? Kui ma hoian ära kas või ühe inimese kuritegevuse või moraalse laostumise teelt, ei ole ma tühja tuult tallanud.»

«Sellel pinnal me küll ühist keelt ei leia. Iga kuiv, surnud dogma sünnitab paratamatult silmakirjatsemist, möödahiilimist, valet ja pettust. Usuõpetus aga ju üksnes sellistest dogmadest koosnebki.»

«Mina ei ole iial klammerdunud surnud kirjatähesse . . .»

«Kui katus on läbi ja läbi pehkinud, ei aita enam üksikute uute pilbaste vaheletoppimine, vaid on tarvis vana rämps alt maha kiskuda ja uus katus lüüa.»

«Selle mõttega kiriku väravasse registraatorid seatigi . . .»

«See oli viga. Meie ületame usu selliste mõttetute ähvardusteta. Meid ümbritsev mitmekülgne ja rikas elu ise on suurim kirikliku sünguse, hauajärgse paradiisi lootuse ja pimeda fataalsuse vastane. Kas teid tõepoolest kunagi ei ole haaranud uue elu ehitamise terve ja tulevikujulge paatos? Kas teil pole iialgi olnud kiusatust heita õlgadelt must talaar ja lüüa kaasa tegelikule, igapäevasele loovale, ülesehitavale tööle?»

«Mis te ometi nõnda, püstijalu,» hädaldas Hilda. «Ehk jääte siiski veerand tunniks, istudes on parem vaieldagi . . .»

«Ei, ei,» tõrjus Talvik, «kuigi rääkida ja vaielda oleks paljustki. Aga meid ei lahuta maad ega mered, küllap kohtume veel.»

Saatsin ta läbi eeskoja hämarusest. Talvik peatus lävel ja ühe käega ust kõigutades küsis:

«Kas käite tihti Sõõrikul?»

«Olin seal viimati möödunud suvel...»

«Kui näete enda mullust kaaslannat Sõõrikult, tervitage teda minu poolt. Ma ei ole tänaseni suutnud unustada tema elurõõmsat, vaba ja julget naeru. Nägemiseni!»

Unustasin end puude all kiiresti kaugenevale noormehele järele vaatama, kuni Hilda hääl mind tagasi olevikku rebis:

«Mis sa talle nüüd veel järele põrnitsed, kui õigel ajal ei osanud kinni pidada.»

«Ta pole laps, keda saab meelitada. Arvan, et ta ütles küllalt selgesti «ei» sinu kutsele.»

«Mis ta pidigi ütlema, kui õpetaja seisab nagu puust voolitud — ei saa sõnagi suust. Millise juhuse lasid mööda lipsata! Köster Klookus ütles, et too blond tüüp on meie rajoonis usu ja kiriku vaenlane number 1.»

«See vaevalt annab kirikuõpetajale põhjust teda kohvile meelitada!»

«Ah, kui pika taipamisega sa küll oled! Tass kohvi maksab ainult kopikaid, aga ta seob. Pärast kohvilauda oleksid tolle punase propagandisti hambad meie vastu üsna nüriks jäänud, usu mind.»

«Ma ei oska sellist ümbernurga-strateegiat kasutada...»

«Eks seisa siis ja oota, kuni kogu kogudus sinu ümbert laiali peletatakse!»

Hilda lõi enda järel ukse nõnda tugevasti kinni, et õhuke lubjatükk laest alla pudenes. Seisatasin akna all. Läbi saarepuu raagus okste paistis tükike kiriku katust ja torn, mille üks luuk oli lahti unustatud ja kõikus nüüd tuules edasi-tagasi.

Minu pühapäev oli lõplikult rikutud, mind kogu aeg häirinud kärsitus oli paisunud närivaks rahutuseks, kusjuures ma kuidagi ei osanud endale selle põhjust seletada. Või tuleb see kõik sellest, et võtsin Rein Kuslapi armulauale, kuigi teadsin, et poiss silmakirjatseb, et ta naerab kiriku ja tema ametitalituste üle? Rein polnud kindlasti esimene tuim kombetäitja, kui ma nii-

suguste pärast muretseksin, oleksin pidanud juba ammu talaari ära andma . . .

Toas tundus kitsas ja väljusin, kõndides aegamisi ümber maja. Puude all hakkas siniliiliate ühtlane vaip juba pleekima, seda lopsakamalt tõstsid aga hüatsindid oma õiekobaraid. Tuul tõi endaga kannikeste vaevumärgatavat lõhna ja ma kummardusin, et leida tagasihoidlikke lillekesi, milliseid mu aias kõigest vaevast hoolimata õitses vaid üksikuid. Kui minust poleks saanud kirikuõpetaja, oleksin hakanud aednikuks. Ülo Talvik hindab kindlasti kehvagi aednikku kümme korda rohkem ükskõik kui osavast hingekarjasest. Tema ei jaksa ära imestada, kuidas haritud inimene suudab jutlustada usku . . . Ta küll ei öelnud, aga küllap ta endamisi peab kõiki õpetajaid silmakirjateenreiks, kes jagavad münte, millede väärtusse ei usu nad ise ega need, kes neid vastu võtavad . . . Noh, Talvik on alles nooruke, elu annab talle veel mõnegi mõistatuse . . .

Kannikesed olid end mulluste lehtede ja värskete rohuladvakeste vahele osavasti ära peitnud. Kohendasin nad rohkem valguse kätte ja seisatasin uuesti teerajal. Üksindus oli mulle täna koormaks, aga majja minna ei tahtnud, sest Hilda ei jätaks mulle äpardunud kohvilekutsumist meenutamata. Tänase ilmaga ei malda kindlasti mu vana sõber sovhoosi aednik Taavet toas istuda, kui läheks ja aitaks teda . . . Hoolikalt jalgade ette vaadates hakkasin minema otse üle muru, pugesin puude ja põõsaste vahelt läbi ja seisingi munakividega sillutatud aleviteel. Tõmbusin kõrvale, et mööda lasta raskete telliskivikoormatega laaditud veoautode rivi. Neil pole aega pühapäevagi pidada, töökodade müürid olid üleeile kerkinud juba aknaavausteni, oleks huvitav näha, kui kõrgele jõuti tänaseks . . .

Aega mul oli ja kuna autotee oli käimiseks liiga poriseks sõidetud, otsustasin minna väikese ringiga kirikaia kaudu. Läbisin põlispuude pargikese, mille all seisis üksikuid õige vanu ümmargusi kiviriste, astusin üle madala, kohati päris maaligidaseks varisenud paekivist ringmüüri ja akaatsiapõõsa oksi kõrvale lükates seisatasin ehitusplatsi äärel. Siiapoole oli kuhjatud kõr-

geid ehitusmaterjalide virnu, millede taga pika hoone müüride kohal koogutas tõstekraana sõrestikuline kael. Nüüd pöördus ta hääletult kõrvale, keris trossiga üles platvormitäie kive, kandis oma suutäie poolelioleva hoone kohale ja laskis ettevaatlikult alla. Inimesed tõttasid nagu sipelgad kive laiali kandma. Nagu sipelgad! Suurepärased sipelgad, nad olid kohati tõstnud müürid juba akende ülemise ääre kõrguseni!

Taamal sähvatas helelillakas valgus. Tärises neetimishaamer, pannes kereka tsisterni õõnsalt vastu kõmama. Noored abilised ulatasid müürseppadele kive kätte. Ja seinad aina kerkisid . . .

Seisin madalate põõsaste vahel ja ei läinud lähemale. Kõik ruttasid, kõigil oli oma töö, mul oleks olnud piinlik uudishimutseva turistina nende keskel kõndida.

Ja ma tõmbusin vaikselt tagasi igivanade puude hämaruse alla ja hakkasin pikkamisi lonkima sovhoosi aia poole . . .

2.

Möödusid mõned päevad.

Samal ajal kui sovhoosi kell lõi lõunale, hakkas rabisema uus, seniseist tugevaim vihmasagar, nii et me koos aednik Taavet Tiivasega triiphoonesse varjule pagesime. Taavet raputas üle pea tõmmatud kummimantlilt vett maha ja laskus siis väikesele taburetile, toetudes seljaga vastu tahutud posti, mille külge olid kinnitatud lavaraamid. See oli sovhoosi neljast triiphoonest kõige vanem ja kõige väiksem. Siin kasvasid kogu hoone pikkuselt mõlemal pool vahekäiku kurgid, mis riputasid uhkeldades oma tumerohelisi, poolkuutaolisi vilju. Vihmapiisad põristasid vastu klaase, sulades üheks kihisevaks, pikkamisi allapoole valguvaks veemassiks. Taavet sulges silmad ja kallutas pead ühele õlale, nagu kuulatades vihma ja tugevate iilidena vihiseva tuule muusikat.

«Eks istu kah, puhka,» ütles ta mulle. «Ma päris väsisin . . . ja pea ka lõhub hommikust saati . . .»

Vaatasin Taaveti hõredaid, ruttamisest niiskunud ja pead ligi kleepunud juukseid, lohklikke meelekohti,

millel olid nähtavad tasakesi tuikavad veresooned, libistasin pilgu üle ta longuvajunud õlgade ja ütlesin:

«Sa kurdad peavalusid juba märtsist saati, aga kui sulle öelda, et pead arsti juurde minema, et on tarvis ravida, siis teed alati hoopis teist juttu.»

Taavet avas ühe silma, siis teise, hingas paar korda sügavasti ja võttis taskust omapargitud tubakakoti.

«Et ta ka nõnda ladistama pistis,» kahetses ta, «oleksime täna varaste kapsaste pikkimise lõpetanud ... Kui õhtupoolikul ilm ei selgine, toon naised triiphoonetesse, siin on nõnda palju töid ripakile jäänud ...»

«Ma rääkisin arstist.»

«Ei aednikul ole aega kevadel arstiga jännata, eks suve poole vaata ... Sa võta sahtlist mu päevaraamat, eile jäi sisse kirjutamata.»

Siinsamas keskkütte magistraaltoru juures nurgas seisis vana längakil lauaga kirjutuspult ja selle ees kõrgete jalgadega taburet. See oli aednik Taavet Tiivase privaat-kontor. Puldi mahukas laekas oli mitmesuguste jooksvate asjaajamispaberite, märkuste ja arvestuste kõrval pragunenud ja mõranenud mustade «vakstukaantega» paks klade, millesse ta igal õhtul sisse kirjutas päevaste tööde kokkuvõtte. Kontoris peeti muidugi sovhoosi aianduse pärisraamatuid, aga see mahukas klade oli Taaveti meelespea, käsiraamat ja varaait, millest võis välja kaevata nappe aga täpseid tähelepanekuid ja teateid, kas viimase viie aasta jooksul ühel või teisel päeval paistis päike, sadas lund või oli niisama sompus ja udune; millal puhkesid kirsid ja millal nopiti esimesed vaarikad; kui palju saaki andis väetatud ja kui palju väetamata suhkrupeedipeenar; millal külvati peedid, millal pandi mulda herned ja oad, millal vääristati noored õunapuud.

Kui olin raamatu vahelepandud järjehoidjat mööda lahti löönud, ütles Taavet:

«Kirjuta ... Kolmapäeval, 10. mail. Pikeeritud 3000 lillkapsast ... Lõpetatud kõikide lavade kompostmullaga täitmine ... Külitud pool hektarit punast porgandit. Korjatud 50 kilo kurke ja esimene kastitäis tomateid. Pilves, tuul, tugevad hoovihmad.»

Panin sulepea käest ja lappasin lehti tagasi. Vilksa-

tas mööda väsimatu töörohke elu oma õnnestumiste ja äpardustega. Olin sageli Taavetile abiks ja seltsiks, ma võiksin nii palju jutustada hoolest ja armastusest, millest vaikivad need asjalikud ja kuivad märkmed. Taaveti tööpäev algas ammu enne hommikukella ja ta kõndis aias või triiphoones veel kaua pärast seda, kui oli kustunud viimase lahkuva töölise sammude kaja, uurides, kontrollides, üht-teist kohendades ja seades. Tihti kadestasin Taavetit tema rahu, tema kiiresti mööda tõttavate päevade pärast.

Sulgesin tasakesi päeviku.

«Kas sa pärast lõunat ka tuled?» küsis Taavet.

«Ei,» panin raamatu laekasse tagasi. «Mul on täna õhtul matus.»

«Kellele siis Liiva-Hannus kosja tuli?»

«Maetakse Priidik Palukat.»

«Toda vabrikanti ja mürgeldajat? Või prõmmis temagi oma viimased prõmmimised. Küllap jõi enese surnuks.»

Kehitasin õlgu — võib-olla tabas Taavet naelapea pihta, millelegi taolisele vihjas Klookuski, kuid minu murekoormale lisas see ainult kivikese juurde. Üleeilsest alates, kui mulle surmateade toodi, keerlesid mu mõtted eelseisva muldasängitamise ümber, kuid ma ei leidnud sobivat juhtlauset Paluka matusekõneks. Mõtlesin enda uimaseks ja tulin täna hommikul Taaveti juurde end värskendama. Aias lendasid tunnid märkamatult mööda, aga vaim ei tulnud mulle peale ja ma ei teadnud ikka veel, mida hauakaldal kõnelda. Taavet jälgis mind pilukil silmil ja nagu aimates, kust king mind pigistas, noogutas aeglaselt:

«Ja-jaa, seda meest ei ole lihtne matta. Teab, kas on päikese all pattu, milles too Palukas ei püherdanud... võtan selle patu enda hingele, et räägin kadunust halba... Tõsi jutt, mis sihukse haual mõistaks öelda või ütlemata jätta!»

«Aga matta tuleb...»

«Jah, inimest ei saa maa peale jätta... Mis seal ikka, sirvid veidi jutluseraamatuid, seal ju igaks asjaks sõnad ilusasti ritta seatud, aina vurista maha.»

Heitsin Taavetile kiire pilgu — ei, ta ei pilganud,

vaid rääkis puhtsüdamlikult ja abivalmilt, mida mõtles. Taavet Tiivas ei olnud kirikuskäija, pärast naise surma jättis ta unarusse isegi iga-aastase armulaual käimise. Mõnel korral oli meie vestlus usule ja kirikule veerenud ja siis jutustas Taavet, et niikaua kui ta tagasi mäletab, on kõik ta päevad möödunud viljapuude, põõsaste, lillede ja aiavilja keskel, ta ei tunne imesid peale nende, mida ta oma käte, lõikenoa ja kääridega võib korda saata ja ta ei vaja ei tuge, troosti ega lohutust kusagilt väljaspoolt. Kumbki meist ei teinud katset teisele enda vaateid peale suruda, me põrkasime kõrvale, kui jutt kaldus usule või kirikule. Praegu juhatas Toomas mind oma heasüdamliku abivalmidusega tühja, kulunud ja äraleierdatud šablooni juurde, mida ma kogu hingest vihkasin, püüdes oma jutlustele anda värskust ja elulisust. Taevas üksi teab, kui raske see sageli oli! Ja kui mind kästaks kätt südamele panna ja tõtt rääkida, peaksin silmi maha lüües tunnistama, et mõnelgi korral alistusin ja täitsin oma kõne valmislihvitud lausetega. Tegin seda siis, kui olin abitu leidma oma, uut, tõepärast. Ent see, et inimene on mõne korra libastunud, ei tohi olla põhjuseks, et istuda liumäele ja aina liuelda . . .

«Mulle on jäänud veel mõned tunnid,» riputasin töökitli naela otsa. «Lukustan end oma tuppa ja püüan leida Paluka matmiseks sõnu, mis mulle kurku kinni ei jää, kuid mis ometi on lohutuseks leinajaile.»

«Raske asi, raske . . .» ümises Taavet ja viipas mulle jumalagajätuks käega. Ta nägu oli nõnda kaastundlik, kurb ja samal ajal väsinud, et kõige parema meelega oleksin tagasi pöördunud ja tema lähedale pingile istunud, et pärast lõuna lõppemist jätkata aias poolelijäänud tööd.

Väljas haaras mind nõnda vali tuulehoog, et rebis mu käest triiphoone ukse ja prantsatas selle vastu seina. Kuid ei sadanud enam, kuigi endiselt madal ja hall taevas ei tõotanud veel ilusat ilma. Üle teerajale kogunenud veelompide hüpates ja nokkadega mudas lobistavaid ja minule pahaselt sisistavaid hanesid tõrjudes jõudsin tänavale, mis ümber majanurkade loogeldes suundus Killevere alevisse.

Ma astusin mõtteisse süvenenult, nõnda et ei märganudki, millal tänav laienes, millal aguli väikesed üheperekonna-elamud üksteisele lähemale nihkusid ja mansardkorrustega majadeks paisusid, millede rivis aeg-ajalt uhkeldas juba kahekordseidki hooneid, kuni äkki mu nime hüüti.

Apteeker Vilipp Lõhmus oli roninud veranda najale toetatud redelile ja viipas mind lähemale. Praegu oli mul kõige vähem tuju näha Lõhmuse alati tusast ja vingus nägu, aga ma ei tahtnud ülitundlikku apteekrit solvata ja pöördusin teelt kõrvale.

Tuul laperdas Lõhmuse halli kitli hõlmadega ja surus püksisääred tugevasti kõhnade säärte vastu. Vilipp rebis laia sirmiga sonimütsi sügavamalt silmadele, et tuul seda lennutama ei pääseks ja kõneles ühest suunurgast, kuna teises hoidis naelu:

«Palun aidake mind veidi... Apteegi silt kriuksus juba ammu, aga täna tuiskas siit selline tuulispüks üle, et paiskas teise mürtsatades alla. Kas oleksite nõnda lahke ja ulataksite tolle plekitüki üles ja toetaksite reha talle serva alla, kuni ta konksude otsa riputan.»

Killevere apteegil oli kaks silti: üsna madalal, pika mehe pea kõrgusel rippus väike numbriga standardsilt, nagu neid võib näha üle maa kõikidel apteekidel, kuna ülal veranda katuseviilul ilutses suur mustaksvärvitud piklik tahvel hõbedaste tähtedega: «Apteek». Tollesama oligi tuuleiil alla virutanud. Laia puuraamiga palistatud plekk oli raskem kui arvata oskasin ja vajus mu käes kummuli. Ka tagakülg oli värviga kaetud, kuid tumedale põhjale maalitud kuldsed tähed olid juba tuhmunud ning pragunenud ja nõnda vanamoeliselt sabade ja konksudega kaunistatud, et pidin enne üsna hoolega veerima, kui lugesin:

PROV. VILIPP LÕHMUSE
APTEEK.
ASUT. 1900. A.

«Pärast sõda andis plekki tikutulega otsida, kasutasin seepärast vana,» kopsis Lõhmus närviliselt haamriga

vastu redelipuud. Võbistas siis õlgu ja kiirustas mind: «Siin ülal tõmbab tuul otse üdini läbi . . .»

Tõstsin sildi üles ja toetasin teda alt rehaga, nõnda et Lõhmusel polnud raske tagakülje aasasid konksude otsa nihutada. Vilipp tagus läbi pleki seina veel mitu pikka jämedat naela ja kui oli asjatult katsunud sõrmi ääre vahele ajada, muheles oma tööga rahule jäädes:

«Nüüd võib tulla tuult ja tormi, seda nad enam paigalt ei nihuta.» Ja roninud redelilt maha, taganes mõned sammud ja vaatas pead kallutades tehtud tööle: «Pole viga, istub ilusasti otse . . .»

Äkki meenus talle, et ta ei ole üksinda ja rahulolu kustus ta kitsalt näolt, et maad anda hapule ja virilale muigele:

«Olen ma alles eesel, lasen õpetajat rehaga käes tänaval seista. Astuge, palun, edasi, te nagunii pole juba ammu mulle seda rõõmu teinud.»

«Täna pole kahjuks aega, matused . . .»

«Matused? Ah õige, unustasin, isand Palukas läks ju puhkama. Milline tänuväärt juhus teile avanes otsekui tulise rauaga kõrvetada inimeste kurjust ja kommete lodevust. Te piitsutage neid patuseid, et nad väänleksid nagu ussikesed põrmus.»

«Matusetalitus peab lepitama ja lohutama . . .»

«Teie pole õige apostel, olete liiga pehme ja heasüdamlik. Üldse pole enam julgeid ja kartmatuid jutlustajaid. Mitte balsamit ei pea kantslist kallama, vaid tõrva ja seebikivi. Pattu, vale ja pettust ei roogi välja siidikinnastega, vaid kirve ja dünamiidiga.»

Vilipp lähenes mulle, haaras mu mantli nööbist ja kuigi kedagi polnud lähedal, sosistas:

«Liidia elab Pollis.»

Pingutasin end, et anda häälele võimalikult ükskõikne kõla:

«Sellest oleks siis juba varem kuulda olnud . . .»

«Ta on sinna kolinud alles hiljuti. Teda on Polli tänavail nähtud ja räägiti, et haigla hambaravi kabineti uksel ilutsevat tema nimi. Küllap ta leidis Pollist endale kellegi. Vaat sellest jutlustage, naelutage häbiposti naised, kes unustavad antud tõotuse ja tallavad jalge alla pühi ning puutumatuid abielusidemeid.»

«Vabandage, aga ma pean ruttama...»

Lõhmus laskis mu nööbi lahti.

«Kahju, ma võiksin anda teile palju häid, teravaid jutluseteemasid. Ma ise ei ole kõnemees ja ametki on teine, aga mõtted ja ideed on mul sellised, et mõnikord ei saa mitu ööd järgemööda magada. Astuge minu poole lähemal ajal sisse, siis räägime pikemalt. Ja ma kuulan selleks ajaks täpselt järele, kus ja kellega Liidia elab. Ta on ju nii maailma kui jumala seaduse järele veel praegugi minu naine...»

Jätsin kiirustades jumalaga ja järgmise maja kohta jõudnud, ohkasin kergendatult. Vilipp Lõhmus oli närviline ja sapine niikaua, kui mina teda tundsin, kuid sellest ajast, kui möödunud suvel naine ta juurest ära läks, oli Lõhmusega raske rääkidagi. Küllap on õigus neil, kes kinnitavad, et varem pidi Liidia kogu Vilipp Lõhmuse usaldamatuse, kadeduse ja mürgi üksinda alla neelama. Liidiast polnud pärast lahkumist midagi kuulda. Polli polnud Killeverest kaugel, Liidia pidi sinna asuma üsna hiljuti, muidu oleks see uudis üle seitsme-kaheksa kilomeetri ammu siia jõudnud... Liidia Lõhmus oli otsekui vastand Vilippile, — elav, kärsitu, usalduslik ja rõõmus, ega's muidu imestatud, et mis imekitt küll seda abielu koos hoiab...

Siis kui ma sovhoosi triiphoone soojast leitsakust välja vihmajärgsesse värskesse õhku astusin, kavatsesin ma kogu kodutee mõelda ainult sellest, kuidas ja millest Paluka matustel kõnelda, kuid ma jõudsin Killevere kirikuõpetaja maja ümbritsevate puude alla ilma ühegi uue ideeta. Tõrjusin tagasi naise toidupakkumise, seisatasin kõheldes keset tuba ja lähenesin siis raamaturiiulile. Sirvida ju võib, mõnikord annab juhuslik lausekatkend niidiotsa kätte, millest on hõlpus kogu kõnet välja kerida, rahustasin iseennast ja vaidlesin Taavetiga ning võtsin riiulilt valmis jutluste kogumiku, mida ma polnud palju aastaid puudutanud. Ma ei jõudnud veel sisukorrast kaugemale, kui koputati. Avasin ukse kindla otsusega saata tulija ukselävelt tagasi, kui mulle aga vastu naeratas parteikomitee pika tiitliga töötaja nägu, palusin teda sisse astuda.

Ülo Talvik ei võtnud mantlit seljast ja tänas talle

pakutud tooli eest — ei, ta ei istu, ta tõi ära nimekirja, mille laenas ja ei tülita mind täna rohkem. Kuid mõnel ilusal päeval, kui nõnda ei tuula ega saja ja kogu ümbruskond pole maetud uduvihma hallusse, tuleb ta veel kord, sest ta tahab ronida torni, kellade juurde.

«Jah, suurem kell on haruldus,» kinnitasin. «Tema vanust pole õnnestunud kindlaks määrata, aga kõla puhtuselt ei tea ma talle võistlejat. Kas te pole kuulnud selge ilmaga kümmekonna kilomeetri kauguselt Killevere kiriku kella helinat?»

«Ei ole teadnud tähele panna, aga küll ma nüüd kuulatan . . .»

Telefon tärises nõudlikult ja vabandades sirutasin käe aparaadi poole. Kuuldetorus oli suur segadus, mitu häält kõneles läbisegi, püüdes üksteisest üle karjuda, kuni keskjaam segajad välja lülitas ja teatas, et mind kutsub Polli haigla. Pöördusin seljaga Talviku poole, sest kartsin, et mu nägu jutustab ärevusest, mis minust nagu kuum hoog üle jooksis. Millegipärast meenus mulle äkki väike nimesildike Polli haigla hambaravikabineti uksel, mida Vilipp Lõhmus pool tundi tagasi möödaminnes mainis.

Rääkima hakkas võõras naisehääl. Kui olin paar korda kinnitanud, et kuuleb kirikuõpetaja isiklikult, teatas ta, et üks väga raske haige palub kutsuda enda juurde kirikuõpetaja Hiiemägi Killeverest.

«Jah, aga mul on täna veel üks matus ees.»

Hääl vaikis hetke, nagu kuuldu üle nõu pidades ja ütles siis:

«Kahju. Haige nõnda väga palus . . . ja ta tervislik seisukord ei luba oodata . . .»

«Ei, ärge katkestage veel!» hüüdsin. «Ma arvan, et on siiski tähtsam . . . matuseid saab korraldada ehk kuidagi teisiti . . . jah, ma tulen. Kas kuulsite?»

Matusetalituse võib pidada köster Klookus, olgugi et sängitatakse maamulda nõnda tähtis tegelane nagu seda oli Killevere sae-, jahu- ja villakombinaadi direktor Priidik Palukas! Klookus lööb kindlasti rõõmust särama nagu jõulupuu, tema pole ka kitsi ülistavate sõnadega, kaetakse ju need köstri kõrvus toredasti krabisevate rahapaberitega.

«Teil näib täna olevat päris tuline lahingupäev,» võttis Talvik lauanurgalt kaabu.

«Jah, täna ma teid küll torni saata ei saaks, mind kutsub väga raske haige... Näete, on siiski inimesi, kes vajavad usu julgustust ja troostivat sõna. Ka meie, õpetajad, ei ole tarbetud ja üleliigsed...»

Talvik naeratas sõbralikult:

«Igaüks leiab iseendale ja oma tegudele õigustuse. Inimene, kes ei usu oma sõnadesse ja tegudesse või kes teab, et ta elu on ehitatud valele, pole ju keegi muu kui petis ja kelm... Ma ei raiska rohkem teie kallist aega, nägemiseni!»

Igaüks leiab iseendale õigustuse... Kas ei peitu neis sõnades rohkem, kui Talviku rahulik toon välja paista laskis? Hea, et ta tolle telefonikõne ajaks siia sattus ja kõike omaenda kõrvaga pealt kuulis. Haarasin laualt jutlustekogumiku ja panin selle tagasi riiulile teiste raamatute alla ja ruttasin elutubadesse. Hildale muidugi ei meeldi, et jätan Paluka matusetalituse köstrile, tema hindab nii häid suhteid kui ka, lihtsalt häbi mõelda, ümmargusi sissetulekuid. Käisin ruumid läbi — need olid tühjad. Hingasin kergendatult. Nüüd vaja kiiresti kiriku juurde joosta ja kellamees köstrile järele saata, ehk jõuan enne Hilda tagasitulekut kõik korraldada ja ära sõita...

Kellamees kuulas mu jutu vaikides ära, liigutas nõusoleku märgiks oma ühtlase harjana suu kohal rippuvat vuntsi, tõmbas luitunud kuue krae taas tibutama hakanud vihma kaitseks üles ja hakkas oma allakeeratud säärsaabastega paekivist paneelil kolistades alevi poole loivama.

Kui jõudsin maja juurde tagasi, aeglustasin sammu — minu kabineti akna taga seisis Hilda ja ootas mind. Ma ei jõudnud veel ust enda järel sulgeda, kui naine kärsitult küsis:

«Kas too blond parteilane käis meil?»

Kui tummalt noogutasin, jätkas Hilda:

«Mis ta tahtis?»

Jutustasin, et tõi ära kiriku inventari nimekirja ja avaldas soovi üles kirikutorni ronida.

«Ja sina usud, et ta käib ja askeldab niisama, huvist

ja kaitsmiseks? Milline lihtsameelne hing sa küll oled! Ükskõik kellele targemale inimesele räägin, kõik hoiatavad: vaadake ette, häda on tulemas. Nad kindlasti kavatsevad kiriku natsionaliseerida.»

«Milline lapsik mõte!»

«Sulle lapsik, aga teistele arukas. Nagu vähe oleks kirikuid muuseumiks muudetud ... Aga kuhu see kellamees vajus, küllap vist jälle viina järele?»

End vägisi rahulikuks ja ükskõikseks sundides jutustasin telefonikõnest ja minu otsusest Pollile sõita. Hilda jäi algul tummaks, ta kitsad laod võbisesid kiiresti üles-alla ja siis ta peaaegu karjatas:

«Aga Paluka matus?»

«Sellepärast saatsingi kellamehe köstrit kutsuma, et Klookus peaks matusetalituse.»

«Oled sa mõistuse kaotanud!»

Toas oli umbselt kuum ja ma lükkasin ühe aknapoole lahti, lastes endale näkku hoovata niiskel ja soojal õhul, mis oli raske toomingaõite, värske mulla ja kõdunevate lehtede ning kulu lõhnadest. Udutas nõnda peent vihma, et üksikuid piisku polnud näha, aga helerohelistelt lehekestelt ja pruunikailt õienuppudelt pudenes juba üksteise järele läbipaistvaid ja läikivaid veepiisku.

Kiired ja kärsitud sammud tulid ümber laua, vaikides otse mu selja taga, ja ärritust alla surudes püüdis Hilda oma häälele anda paluvat ja leplikku kõla:

«Kui Klookus tuleb, ütle, et tahtsid temaga vaid matuse üksikasjus kokku leppida ...»

Kallutusin aknast välja, nii et uduvihm mulle niiske ämblikuvõrguna näkku kleepus.

«Ütled ju, eks?»

«Ei.»

«Sa oled ... see on ...» Hilda ei lõpetanud, ta ei leidnud sobivat sõna, mis ei oleks õpetajapere jaoks liiga järsk, ent samal ajal omaks mõjutamiseks vajalikku värvi ja kaalu. «Need on suuremad matused viimase poole aasta jooksul, ja just neist kavatsed sa ära ütelda! Palukat tuleb saatma Killevere jõukam ja esinduslikum rahvas, matusekõne eest ei maksta kindlasti sandikrossidega.»

«Ma ei hangelda surnutega!»

See kõlas teravamalt kui oleksin tahtnud ja pöördusin, et lisada midagi pehmendavat, kuid mu naise silmadest, kogu tema ilmest mulle vastulööv külmus nööris mu kurgu kinni ja ma pöördusin uuesti akna poole.

«Sa keeldud täitmast oma otseseid ametikohustusi, sealjuures oled sa pime ja ei arvesta põrmugi iseenda huvidega. Võta eeskuju kas või omaenda köster Klookuselt. Sa ei märkagi, kuidas ta tasapisi paremad suutäied sinu nina eest ära näpsab ja mõjukamad suhted enda pihku kogub. Ja mis viga mängida, kui kirikuõpetaja ise lahkesti kaasa aitab.»

Vihm mu juustel tihenes väikesteks piisakesteks, mis liitusid ja pikkamisi üle otsaesise nõrgusid. Jahe võbin jooksis üle keha ja ma tõmbasin akna kinni. Ja ometi ei värskendanud kevadõhk mind, tundsin end väsinuna ja roidununa nagu ei kunagi varem. Oma naise etteheiteid ei kuulnud ma esimest korda, kuid ei suutnud nendega harjuda, nagu ei harju roostes tuulelipu kriuksumisega katusel. Koos tüdimusega tärkas minus pahameel, mida vaid vaevu tagasi surusin, et rahulikul ja lepitaval toonil seletada:

«Palukat ei saa enam milleski aidata ja on ükskõik, kas saadab tema maise põrmu igavesele puhkusele kirikuõpetaja või köster. Pollil on aga inimene suremas, ta on ahastuses, ta hüüab mind, ehk suudan pehmendada ta viimseid kannatusi. Ma usun, et talitan õieti, järgnedes elava inimhinge kutsele.»

«Mõne vabrikumuti või tehaseplika pärast unustad oma positsiooni . . .»

«Mu hingerahu on mulle sada korda kallim nõndanimetatud positsioonist, kõnelemata juba ainelisest kasust, mille küljes sa nõnda kramplikult ripud.»

«Sa oled egoist! Oled . . .»

Tasane koputus uksele katkestas teda. Veel enne, kui minu hüüde peale uks avanes ja köster Klookus sisse astus, toimus naise näol kiire muudatus: karmid ja samal ajal pilklikult tõusnud jooned suunurgas laskusid ja mahenesid naeratuseks, kadus varrukasse valge pitspalistusega taskurätik, mida ta sõrmed kogu

aeg olid ägedalt rebinud, ainult silmad läikisid endiselt jahedalt ja torkavalt.

Klookus kummardus ja ta vibalik keha jäigi poollooka, kui ta mahedal ja ühetoonilisel häälel lausus:

«Tere päevast! Teie pidasite vajalikuks mind kutsuda, õpetaja.»

«Oh jaa!» ruttas Hilda köstrile vastu, sirutades talle tervituseks käe. «Õpetaja tahab mõningais matuste üksikasjus kokku leppida . . .»

Hilda tundis minu leplikku loomust ja kas mitte rohkem kui kord polnud ta just oma kiire otserünnakuga end võidule viinud? Oleks kõne all olnud midagi vähemolulist, oleksin lasknud ka täna Hildal haarata ohjad oma väikestesse, kõhnadesse aga sitketesse kätesse, kuid täna ootas mind surivoodil lamav inimene ja kui ma ei järgneks ta kutsele, kellele julgeksin pärast veel otse silmi vaadata? Seepärast astusin kiiresti lähemale ja lõikasin järsult pooleks Hilda närvilise kõnevoolu:

«Jutt pole mitte üksikasjust, vaid peamisest. Klookus, teie hooleks jääb tänane matusetalitus, sest ma pean ruttama surivoodi juurde.»

«See tähendab — Paluka matusetalitus?» Klookuse pea pika kaela otsas nõksatas üles, kuna keha jäi muutumatult vimma.

«Just nõnda.»

Klookuse pea vajus uuesti alla, nagu oleks peenike kael liiga nõrk pikliku, tahapoole välja veninud kuklaga pea kandmiseks ja ta naelutas oma hallide, kogu aeg liikuvate silmade pilgu kätele, mida ta hoidis ristipanduna enda ees.

«Kui see on jumala tahtmine, et inimene oma viimases hingehädas taevaliku armusõna järele januneb . . .» ümises ta.

«See on nõnda, Klookus.»

Hilda silmist sähvatas tuli mulle vastu ja ust enda järel kinni heites lahkus ta toast. Et mitte anda Klookusele mahti imestamiseks, tõttasin talle jutustama, kuhu mind kutsuti.

«Peame ruttama, nii teie kui mina,» lõpetasin. «Kuulete, kellad juba löövad, matuserong saabub varsti. Ja

meie ei tea, kui palju on jäetud tunde inimesele, kes mind ootab.»

«Õige, peate ruttama,» noogutas Klookus. «Siin pole veel tuld taga, sest Palukas oli mõjukas mees ja kellamees kiirustab kellade löömisega.» Ja nagu kartes, et on lausunud midagi ebasobivat, lisas kähku: «Ta oli auväärt mees, meie õnnis kadunuke, olgu jumal ta hingele armuline...»

Klookus nõksatas jumalagajätuks korraks veelgi rohkem lõnksu ja libises uksest välja. Järgmisel silmapilgul vilksatas tema nüüd juba hernekepina sirge ja kange kogu aknast mööda ja pikkade kätega õõtsutades kihutas ta pooljoostes kiriku poole.

Keerasin oma ametirüü kokku ja pakkisin väikesesse sumadani, tõmbasin selga vihmakuue ja lähenesin juba uksele, mis viis otse eeskotta, kuid peatusin siis. Kas ma asun teele, kus vajan rahulikku meelt ja selgeid silmi, tüli ja pahameelega südames? Pärast lühikest viivitlevat kõhklust pöördusin paremale. Kuigi Hilda praegu vaevalt kaldub leplikkusele, koormaks see mind ometi, kui lahkuksin hea sõnata.

Naabertuba oli väiksem minu kabinetist, kuid aknad olid siin laiemad ja neist voolavas valguses hiilgas kõik puhtusest ja korrast, nii poonitud põrand, kumerajooneline karjala kasest mööbel kui lai ronkmust tiibklaver. Hilda oli pisemagi tolmukübeme surmavaenlane ja tal oli äravõitmatu nõrkus läikivate, säravate esemete vastu. Sisustus oli uus, ta alles aasta tagasi tõrjus välja endise mööbli, mis minu arvates oli veel hea küllalt — temaga olin harjunud, ta oli kodune ja mugav — aga Hilda ei pidanud teda enam kirikuõpetajale kõlbulikuks. Majapidamises ihnsuseni kokkuhoidlik, muutus Hilda heldekäeliseks, kui ta avastas, et mõni mööbliese või vaas või lauagarnituur aitavad tõsta meie väärikust. Neis asjus oli ta järjekindel ja järeleandmatu nagu ränikivi ja ma lasksin tal tegutseda.

Hilda istus klaveritoolil. Ta ei mänginud, ta üks käsi lebas kinnisel klaverikaanel, teine pitsrätikut mudides rüpes. Ta ei pöördunud, üksnes silmalaod tõmbasid

pilumale, nagu pingutaks ta puurima pilku läbi endiselt ühtlase, tuhmi loorina langeva vihma.

«Ma asun teele, Hilda,» ütlesin vaikselt. «Ma väga tahaksin, et võiksin kaasa võtta rahu ja lepliku meele . . .»

Naine tõstis üles klaverikaane ja lõi kõmiseva, kurja akordi.

«Igaühel meist seisab kord ees tund, millal ta peab astuma üle teadmatuse läve. On kurb ja raske, kui inimese hing on ahastuses, kui ta kardab ja hüüab troosti ja toetuse järele, aga keegi ei siruta talle kätt ega ütle julgustavat sõna . . .»

«Sa pole praegu kantslis ja mul pole lusti kuulata su jutlust!»

«Keegi ei tea, millal kord temani jõuab, ei tea sina, ei tea mina. Ma püüan elada nõnda, et kui saabub minu aeg, võiksin rahuliku südamega panna käed risti rinnale ja öelda: ma olen patune, aga ma teenisin inimest, ma võin minna.»

«Sinu idealism on pärit keskajast.»

«Ma palun jumalat, et see idealism minus mitte kunagi ei tuhmuks ega kustuks.»

Hilda ei vastanud, ükski joon ta näos ei pehmenenud, ainult parema käe esimene sõrm hakkas klaveril taguma üht ja sama kõrget lõikavat nooti.

«Ma siis lähen,» lisasin tasa ja ma ei tea, kas ta mind kuulis. «Nägemiseni!»

Mind saatis ühe ja sama noodi jahe, pilkav heli. Vähemalt täna ei oleks ma tahtnud lahkuda sellises meeleolus, aga aega polnud raisata ja Hilda on liiga sügavalt solvunud, et järele anda. Ta ei püüagi mind mõista, sest usub, et õigus on temal ja et mina olen vaid veidrik tuuletallaja, ülal pilvis hõljuv idealist, kelle varbaotsadki ei küüni maapinnale. Milline kuratlik külgetõmbejõud on asjadel, rahal, esinduslikkusel! Abielu algul polnud Hilda kaugeltki selline, oli vaid kraamimislustiline ja kokkuhoidlik perenaine.

Millised mõtted, millised mõtted! ohkasin veel kord, veeretasin puukuurist välja kõva ja krägiseva sadulaga jalgratta ja köitsin kohvrikese pakiraamile.

Märg kruus rudises pehmelt jalge all. Nõrk tuule-

hoog sahises läbi noorte lehtede, puistates mu üle raskete veepisarate valinguga. Killevere koguduse õpetaja maja ümber kasvas vanu pärni, vahtraid, kastaneid ja papleid, liiga vähe selleks, et nad oleksid väärinud pargi nimetust, mille küljes Hilda nõnda väga rippus, kuid küllaldaselt, et mähkida maja enda hämarusse ja rahusse. Majaukse eest algas kahelt poolt peamiselt pärnadega palistatud tee, või nagu ütles Hilda — Pärnade allee, lõppedes kiriku juurde viiva tee lähedal südamemädanikuga vahtraga.

Seisatasin puu all, toetusin põlvega mu enda kätega kadakalattidest meisterdatud pingile. Vaher tukkus täna tusaselt, ainult lehelt lehele libisevad veepiisad tekitasid nõrka krabinat. Hilda ei sallinud seda puud, nimetas teda vanaks pehkinud peletiseks, kes sulgeb Pärnade allee väljavaate ja pillub ümbruskonna täis kuivanud lehti ning oksaraage. Ta tahtis vahtra maha saagida, kännu välja juurida ja istutada siia elupuudest rõngastara, kuid ma ei lubanud seda. Kuhu koliks siis vana filosoof öökull oma hoopiski pimeda ja tudiseva kaasaga, kes juba palju, palju aastaid elutsesid vahtra õõnsuses? Oli ju halb, et ta öösiti mõnikord nõnda valjult ja õudselt huikas, et Hilda kohkunult istuli võpatas ja end siis ülepea linade alla mattis, aga ega kull polnud selles süüdi, et mahe, tuhandest elust tuikav öö nõnda ta rinda paisutas, et oli võimatu mitte huigata, nagu ta ei saanud midagi parata sinnagi, et ta hääl kõlas jubedalt. Ja kus istuksin ma pühapäeviti enne kirikusse jutlusele minekut, kukal toetumas vastu krobelist koort, pea kohal kevaditi mesilastest rõõmsalt sumisev, suvel vaikselt ja mõtlikult kahisev ja sügiseti mind kollase-punasekirju lehtedega ülekülvav okstekroon? Siia paistis põllukividest laotud Killevere kirik ja siin ma ootasin kuni lükati lahti torniluugid, nõnda et paiskusid laiali käratsevate hakkide parved ja hakkasid helisema kogudust jumalateenistusele kutsuvad kellad.

Täna oli luuk lahti ja iga kellalöögi järgi kallutus sealt välja inimese pea — kellamees uuris, kas matuserong hakkab juba paistma. Tavaliselt istus ta aknaaugus ja pahvis rahulikult oma piipu senikaua, kuni

alevitee käänu juures peatus leinarong ja talle rätiga viibati, aga täna ei oodanud ta märguannet, sest maeti ju sae- ja jahuveski Palukat, ja küllap osatakse hinnata temagi, kellamehe, liigset kätevaeva.

Tee oli libe, mu jalgratta kummid vanad ja kulunud, nõnda et tasakaalu hoidmine nõudis endale kogu tähelepanu ja ma ei märganud teona edasinihkuvat veoautot enne, kui olime jõudnud peaaegu kohakuti. Sõiduk oli drapeeritud musta riidega, mootor turtsatus ja pahvis välja tumedaid suitsupilvi, mis sööbisid auto järel kõndivate inimeste silmadesse. Hüppasin rattalt ja paljastasin pea. Autole järgnev üleni musta mähitud naine müksas tüsedat meest, kelle varrukale oli seotud leinapael ja viipas minu poole. Mees tõstis pilgu, kangutas oma silmad niivõrd pärani nagu lubasid paksud tursunud laod ja eraldus siis leinarongist, et tulla minu juurde.

«Mis see's tähendab?» küsis ta poolsosinal, nagu kardaks segada autoplatvormil hõbedast palmilehtedega, ristide ja inglitiibadega ehitud kirstus puhkaja rahu. «Meie sõidame matustega, teie aga . . .»

«Täna peab matusetalituse köster Klookus.»

«Kuidas nõnda, et köster? Milleks meile köster! Minu vend Priidik Palukas on küllalt palju väärt, et teda mataks õpetaja, aga mitte köster.»

«Võimatu, mind kutsuti surivoodi juurde.»

«Kuhu? Kelle juurde?»

«On keegi Pollist . . .»

«Pähh!» lükkas tüse mees huuled prunti. «Kui palju?»

«Ma ei mõista . . .?»

«Kui palju tahate matuste eest?»

«Mi-is?»

«Mina olen ärimees, nagu mu vendki — saagu muld kadunukesele kerge — ja ma armastan kõnelda ameerika stiilis, see tähendab, lühidalt ja otse. Teie nähtavasti ei teagi, keda täna maetakse. Minu armas vend Priidik oli Killevere saekaatri ja jahuveski juhataja . . .»

«Midagi teie ei tea! Vähemalt ei taipa, et raha armastab hakkajat meest ka tänapäeval.»

«Mind ei huvita äriasjad, mulle on kallis inimese hinge rahu, mis tuleb õiglusest ja ausussest. . .»

«Täpipealt õige. Minu vend Priidik ütles alati, et õiglus ja ausus käib üle kõige. Mõelda vaid, milline närune ilm on täna, koeragi ei ajaks uulitsale ja õpetaja tahab jalgrattal seitse kilomeetrit maha vändata. Võtke kolmsada rubla!»

«Hoidke oma häbematused endale!» sähvasin ja tundsin, kuidas kuum hoog mulle näkku lõi. Meist mööduvad viimased matuseronglased piilusid uudishimulikult minu ja õndsa Priidik Paluka ümmarguse kehaga ja punetava turske kaelaga venna poole. Võtsin mõlema käega jalgratta käepidemetest ja lisasin end rahule sundides: «Köster Klookus on kaua töötanud meie koguduses, ta ootab teid kirikus.»

«Pistke põrgu oma Klookus!» haaras mees mu mantli hõlmast. «Priidik Paluka matustele on tarvis kirikuõpetajat. Hea küll — viissada!»

Sõnagi lausumata panin jala pedaalile ja kiire ning tugeva tõukega rebisin mantli lahti ja hüppasin sadulasse. Paluka vend hüüdis midagi, kuid ma ei saanud sõnadest aru. Kui üle õla tagasi vaatasin, veeres lühike mees pooltraavi järele leinarongile, mis oli juba kadumas käänaku taha.

Turulised olid müünud tühjaks oma koormad, meiereis uhtus praktikant pikast voolikust tulvava veejoaga üle tsementpõrandaid ja munakividest laotud teel põrisevad vankrid suundusid kõik alevist välja — lõppes hommikupoolne tõtlemine ja alev sumises jälle oma tavalist rahulikku ja rütmilist argipäevaelu.

Koos majadega, milledest viimaseks oli jahu- ja saeveski peateest kaugemale tõmbunud hoonetegrupp, lõppes ka munakivitee ja ma suurendasin kiirust. Kui palju pahandusi, tuska ja meelehärmi üheainsa päeva jooksul! Paluka vennal on omast seisukohast muidugi õigus: omaksed jätavad jumalaga kadunuga, nad otsivad ja ootavad lohutust, nende valutavaile hingedele oleks pehmendavaks võideks kiitvad, ülistavad sõnad lahkunu elule ja tööle. Olen mina, õpetaja Hiiemägi, täna aus ja otsekohene iseenda ja oma koguduse liikmete vastu? Kas ma hoopis ei põgene matuste, vastu-

tuse, võib-olla koguni iseenda eest? Olin ju mina see, kes alates varahommikust, kui aknaruudud vaid vaevu sinasid ja maja alles uinus ning kõik ümberringi suikus, asjatult otsisin sobivat teemat tänaseks matusekõneks. Ma ju tundsin Palukat! Või kes Killeveres ja laias ümbruskonnas poleks kuulnud tema mürtsukaist «jommidest» küll restoranis, küll erakortereis; rohkem kui paaril korral tuli mul nime anda maimukesele, kelle kohta ema teatas või kellest sosistati, et ta isaks on «vabrikant» Palukas. Surnust ei räägita halba, aga kui ei tahtnud valget pöörata mustaks, oli Paluka kohta raske leida häid, veel vähem ülistavaid sõnu. Kuid kergem polnud teeselda, nagu poleks ma midagi kuulnud, nagu ei teaks ma midagi Paluka häbitegudest. See oli raske, oi kui raske! Kas olin vähe manitsenud inimesi põlgama kõike halba ja kurja ning püüdnud ka ise elada nõnda, et muutuks tühjaks nii meelsasti kirikuõpetajate kohta poetatav pilge: käi minu sõnade, aga mitte minu tegude järgi.

Tee veerel tühjendati veoauto kasti seemnekartuleist ja koormal seisev vanem talumees puudutas mind tervitades oma läikivat mütsinokka. Siit hakkas tee aeglaselt mäkke tõusma ja mul hakkas kuum. Puhusin nina otsale nõrguvaid veepiisku ja raputasin aeg-ajalt järsult pead, et puistata laiali kaabu laiale servale kogunenud vihmavett. Pilved olid rasked ja madalad, kuid siin ja seal helendas juba valkjamaid laike, tõotades õhtuks saju lakkamist.

Kui ma üles mäele jõudsin, kust tee uuesti laskuma hakkas, seisis mu ees lai, tuhkhalli veega käärurikas jõgi ja tema kaldal kõrged ning sihvakad korstnad, mis rullisid taeva hallile pilvekangale sünkmustalt kobrutavaid, taamal hõrenevaid ja pikkamisi hajuvaid suitsukoonlaid.

See oli Polli paberivabrik.

Polli tööstusalevik algas kahekorruselise, krohvitud majaga, mis oma punaseks värvitud katusega ulatas üle vaatama tema ümber istutatud noortest puudest. Selle hoone seinale nõjatasin jalgratta, näppisin lahti kohvrikest hoidva nööri sõlmed ja surusin sõrme jahedale vasksele kellanupule.

3.

Mulle avas ümmargusepõseline pruunsilm, kellest hoovas haiglatele iseloomulikku eetri, karbooli ja arstimite lõhna. Ta heitis kiire pilgu mu selja taha, nagu otsiks sealt kanderaami, ja küsis siis:

«Kas juhtus midagi?»

«Mind kutsuti . . .»

«Kelle juurde?»

Mul oli hea mälu ja ma teadsin, et seda noort elurõõmsa ilmega tüdrukut polnud ma kunagi kohanud ei leeripingis ega armulaual, ammugi mitte pruudimirdi all.

«Ma olen Killevere koguduse õpetaja. Mind . . .»

«Aaa!» venitas tüdruk, unustades hetkeks keeleotsa hammaste vahele ja ta uudishimulik pilk lendas kiiresti üle minu. «Palun, astuge edasi.»

Ta juhtis mind väikesesse ooteruumi. Kõik oli siin valge: seinad, kapike nurgas, toolid, lina laual. Vaasikeses oli kimbuke nurmenukke ja seinal rippuval maalil upitas oma käekesi ema poole naerev poisikesehakatis.

«Kirikuõpetaja tuli!» kajas koridorist ja sellest haigla vaikuses vastukõmavast hüüdest kostis samapalju imestust ja üllatust, kui oleks teatatud Walesi printsi saabumisest. See rõõmus, ja mulle vähemalt tundus nõnda, naerutäis hõige solvas mind, tilgutas kibedaid tilku mu meeleollu. Panin kohvri toolile, tõmbasin nõretava vihmakuue seljast ja vaatasin kohmetult ringi, sest minust oli nõrisenud läikivale põrandale tume loik.

«Riputa aga riputa mantel konksu,» kostis mu selja tagant rahulik hääl. Ma ei kuulnud, millal uks avanes ja sisenes hallis ülikonnas väike ja kõhetu mees. Hetke uskusin, et on tegemist usutamatu sarnasusega, aga kui mehe silmad tõmbusid heatahtlikus muiges pilukile, oli kauem võimatu kahelda.

«Oled see ikka tõesti sina, Kustav?»

«Mina mis mina,» naeris mees nüüd juba täie näoga, ja see oli aval ja südamlik naer. «Aga anna parem oma vihmapüüdja siia.»

Võttis mu käest mantli ja riputas nurka nagisse. Sirutas siis mulle käe:

«Viska viis, koolivennas!»

Ta käsi oli kleenuke, sõrmed pikad ja õrnad, kuid nende surve soe ja tugev.

«Ma ei teadnud, et sa oled siin, Kustav,» ei suutnud ma ikka veel end koguda.

«Mul saab siin varsti juba kolm kuud täis . . .»

«Kolm kuud!» hüüatasin. «Nähtavasti oled unustanud, et mina Killeveres elan.»

«Oh ei, kaim, teadsin seda väga hästi. Ärvisin juba ammu sulle visiiti teha, aga mu päevad on siin nagu lutsukivid, nad pudenevad sõrmede vahelt nõnda et ei märkagi . . . Lase, lase ma vaatan sind,» haaras mind õlgadest, pöörates mu näoga aknavalge poole. «Kõhnemaks oled jäänud, vennas, ja kahvatuks. Ai-ai-ai, ei meeldi mulle sinu jume, ei meeldi. Kõduned oma kirikumüüride vahel, koltud ihult ja kopitad hingelt.»

Arsti silmad peavad olema nagu röntgenilambid, armastas korrata üliõpilane Kustav Kärmik, minu kambrikaaslane kitsas nurgakambris Toomemäe jalal ja ta pilgu teravus oli aastatega veelgi kasvanud. Et vabaneda ebamugavast tundest, nagu võiks arst läbi näha mitte üksnes mu keha, vaid ka hinge, viisin jutu teisale.

«Mind kutsuti siia surivoodi juurde . . .»

«Tean . . . See üllatas mind, sest too haige ei kuulu inimeste hulka, keda meelitaksid surmajärgsed paradiisimõnud või kohutaksid põrgupiinad.»

«Meie ei suuda iialgi ette näha, millal inimene sirutab käe toe ja julgustuse järele . . .»

Kärmik muigas suunurkadega ja ta vasak kulm tuksatas korraks üles.

«Ja sa usud, et suudad kõiki neid taevaseid hüvesid jagada?»

«Jumala abiga on see mul mõnigi kord õnnestunud . . .»

«Oo, ma tunnen seda trikki! Morfiumiga olen paljude haigete kannatusi kergendanud . . . kahjuks aga mitte ravinud. Hea küll, hea küll!» tõstis ta tõrjuvalt käe, kui nägi, et tahtsin talle vastu vaielda. «Nagu veel vähe oleksime oma elupäevade jooksul piike murdnud, et nüüd jälle kohe sarved kokku pista. Tõsi, üks meie haige avaldas soovi, et kutsutaks sind. Kuna ta seisukord on

selline, kus arstiteadus pole suuteline enam kindlalt ütlema «ei» ega «ja», polnud mul õigust vastu seista. Kohe vaatan, kuidas temaga on, veerand tundi tagasi ta sonis.»

Kui Kärmik väljus, avasin kiirustades kohvri, võtsin ametikuue ja tõmbasin selle oma ülikonnale, kinnitades valge lipsu lõua alla. Hetkeks kaalusin käes väikest taskupalveraamatut, kuid poetasin siis selle tagasi kohvrisse — surivoodi ääres pole koht raamatu lehitsemiseks ja tsitaatide lugemiseks. Kui halb, et ma midagi, mitte kõige vähematki ei tea haigest, nõnda satun täiesti ettevalmistamatult ta ette. Kustavilt, tollelt irvhambalt ja küünikult, vaevalt õnnestub mõistlikku sõna välja meelitada . . .

Kui Kärmik tagasi tuli, oli tal seljas helevalge arstikittel.

«Oo!» torutas ta minu talaari nähes pilkavalt huuli. «Õieti öelda peaksime oma kuued vahetama. Tõotad ju sina peale . . . hm, hääbumist igavest rõõmu ja rahu, kuna mina näen selles ainult lihtsat ja loomulikku lõppu, paratamatut kadumist tühjusesse.»

«Aastad pole kustutanud sinu tsüünilisust . . .»

«Sa ju tead, et olen alati olnud kõige ebatäpse, amorfse ja ähmase vastu. Mulle on vastukarva iga liiki müstika ja posimine . . . Hea küll, hea küll, andesta, vana semu, ma ei tahtnud sind solvata. Aga istume, jutusta endast, oma elust viimaseil aastail. Ei, ära karda, sa ei hiline, sest niipea kui haige toibub, teatatakse meile.»

Mind ärritas Kustavi asjalikkus ja rahu, justkui siinsamas lähedal, mõne seina taga ei vaevleks ja heitleks inimene. Ja ma ütlesin:

«Teie, arstid, olete tundetud nagu jääpangad. Harjumus on teid tuimastanud, teile on elu ja surm nagu uinumine ja ärkamine.»

«Seda sa ütlesid suurepäraselt!» laksatas Kärmik oma mõlema peopesaga vastu põlvi. «Just nõnda, nagu uinumine ja ärkamine. Surm, nagu elugi, on paratamatus. Kui oled haiguse puhul teinud kõik, mis teaduse võimuses, jääb üle ainult oodata. Sina ütled — jumala armule. Aga mina: inimorganismi tugevusele ja arsti-

mite abistavale toimele... Aga jälle vajume targutamise rappa. Parem jutusta endast. Kardan, sinu elukutse pole tänapäeval kuigi mugav.»

«Ma pole kunagi mugavusi otsinud...»

«See on üks sinu nõrkusi. Asketism kuulub keskaega. Elu pole hiina naise jalad, mida tillukestesse kingakestesse kängitseti. Inimene peab elama kõigi viie meelega, aga kirik on tuhat korda hullem kui hiinlaste kingad, sest usk tõmbab oma raudvitsa ümber inimese aju. Ütle mulle puhtast südamest, kas sa tõepoolest usud kõike, mida igal pühapäeval kantslist alla jutlustad? Ei-ei, sa ära solvu, sa ju tunned mind...»

Muidugi tundsin ma Kärmikut, elasime temaga ju sõjaeelseil aastail kahekesi neli talve ühes üliõpilastoakeses. Need polnud rahulikud päevad, me vaidlesime, ägestusime, tülitsesime, terveid päevi ei vahetanud tusaselt teineteisega sõnagi, et siis jälle leppida. Kärmik pilkas mu kõhklusi ja otsinguid, ta naeris välja Augustinuse skolastika ja müstika ning viskas mõnekümne lehekülje järele nurka Thomas Aquinose. «See on ju kena,» torises ta, «et too pühamees tunnistab teadust, aga et ta teoloogia teadusest kõrgemale katsub upitada, on sama, kui ütelda, et kuu on heledam päikesest.» Küllap Kustavi iroonilistel märkustel oli oma osa selles, et mu vaimustus Augustinuse kui ka Thomas Aquinose vastu varsti jahtus. Kustav tõi mulle kord Berkeley paksu köite ja ükskõiksel näol lausus, et küllap see mulle meeldib, oli ju autor piiskopiks. Kuidas ma ka püüdsin kujutada, et laud ja aken ja kass tänaval ja möödasõitev piitsaga voorimees troska pukis pole muud, kui minu aistingud, et ei eksisteeri mingeid asju väljaspool kujutlust, ei õnnestunud see mul ja ma andsin raamatu tagasi.

«Sa ei hõiskagi vaimustusest?» imestas Kustav.

«Ei,» raputasin pead. «Berkeley mõttekäigud on minu jaoks liiga abstraktsed.»

«Tubli, vana!» andis Kustav mulle sellise hoobi õlale, et tahtmatult põlvist alla nõksatusin. «Aga oleksid võinud julgesti öelda — liiga jaburad. Pole viga, pole viga, sa ei olegi nõnda lootusetu nagu mõnikord näib. Otsi, viskle, vaevle edasi, küllap jõuad ükskord päris lihtsa

tõeni, et maailm on arukalt korraldatud reaalsus ja inimese ülesandeks on maist elu nõnda mõistlikult korraldada, et tal hauatagust elu meeldegi ei tule.»

Kärmik nimetas end praktikuks. Selle kõrval oli ta skeptik, kaheldes kõiges, mida polnud võimalik mõõta, kaaluda, tükeldada, lahustada ja liita. Ta tüdines ruttu Baconist, kaua oli ta pooljumalaks Spinoza, kuni ta üle Prantsuse materialistide jõudis salajasse marksistlikku õpiringi. Tema pilkenooled idealismi, eriti usu vastu kastusid ikka sügavamalt ja sügavamalt mürgipotti, ja kuna mu veendumused polnud ehitatud kuigi kindlale kaljule, kuna neis puudus kindla, ühtse süsteemi selgus ja kindlus, tabas ta mõnigi kord mind valusamini, kui ma välja paista lasin ja kui tema aimata suutis. Mis meid ometi lähendas, oli mõlemapoolne otsekohesus, tahe olla kasulik inimkonnale, vähendada inimeste kannatusi ja valu, võidelda ülekohtu ja vägivallaga, kuigi kumbki lootis seda teha omal kombel.

Ma seisin akna all, seljaga toa poole. Pilvedesse olid kärisenud pikad narmaliste äärtega lõhed, milledest hetkeks õrnsinine taevas helkles. Vabrikuhoone kohale paiskus helevalge aurujuga, rullus üles, laienes nagu karjapoisi lepakoorest pasun ja alles siis kostis siia jäme ja mahe üürgamine: päevane vahetus lõpetas töö.

Kärmik müksas mind tasakesi küünarnukiga:

«Võtsidki südamesse! See pole sinust ilus. Terve igavik pole me teineteist näinud ja oleks patt kohe nagu kass ja koer karvad turri ajada.»

«Jah, meie viimasest kohtumisest on möödunud kolm aastat,» pöördusin Kustavi poole.

«Juba kolm? Kuidas aeg küll lendab! Toogi kord me vist pisut tülitsesime, kas polnud nõnda?»

«Aga muidugi tülitsesime!» Ma ei hakanud Kustavile jutustama, kui sageli ma hiljem meenutasin seda kohtumist. Jalutasime tol hilissügise nukral päeval maakonnalinna vanas tammikus ja meie jalge all sahisesid koltunud lehed. Seegi kord põrkasime teineteisele juhuslikult, üle pikkade aastate, meenutasime ülikoolipäevi, selleaegseid tuliseid, sageli pahanduse ja tusaga lõppenud vaidlusi ideaalide, elu ja surma mõtte üle. Istusime tammiku veerel vanale logisevate jalgadega pin-

gile, jälgisime valgete hõredate pilvekahlude ruttamist kahvatul ja vilul taeval ja pikkamisi jõudsime mälestustest tänapäevani ja nagu kaugeil ülikoolipäevilgi ägestusime ja siis paiskas Kärmik sõnad, mis otsekohe justkui ei puudutanudki mind kuigi sügavalt, kuid mis hiljem elustusid ja nagu pind sõrmes end pidevalt meelde tuletasid. Kärmik ütles:

«Kirikuõpetajaist suuremaid silmakirjateenreid ja teesklejaid pole maailmas olemas, tunnistagu nad siis seda ise või mitte!»

See üksainus lause ikka ja ikka jälle pöördus minu juurde tagasi, ta käis mu kannul nagu mu enda vari. Kustav liialdas nagu sageli, vähemalt pole mina selline, tõrjusin, aga see aitas vaid selleks korraks. Pikkamisi muutusid need Kustavi sõnad mulle omamoodi termomeetriks, millega mõõtsin ja kontrollisin ennast, oma sõnu ja tegusid.

Kui ma seekord tusaselt vaikisin, jätkas Kustav seda hoogsamalt ja ägedamalt, nagu kavatseks mind veenda ja mind mu seniselt eluteelt kõrvale juhtida. Ta ei oskavat mõista, kuidas mina oma suure ja sügava huvi ning armastusega looduse, tema täiuse, otstarbekuse ja ilu vastu suudan uskuda selliseid piibli legende nagu maailma loomine seitsme päevaga, kõigi elusa ja eluta vormide külluse ja suursugususe igavene muutumatus, naise voolimine mehe küljeluust ja sada muud. Kõiges selles polnud ju midagi uut, kõike olin kümneid kordi kuulnud ja lugenud, kuid olin solvunud, et ka tema, Kustav, mind mustkunstnikuks, laveerijaks ja oma südametunnistuse müüjaks luges. Lahkusimegi tookord jahedalt, mis muide polnud esimene kord ja mis ei seganud meie tänast jällenägemisrõõmu.

«Jah, tülitsesime ja tusatsesime,» kordasin ja naeratasin Kustavile, kes ikka veel hoidis minu küünarnukist ja kelle silmist mulle vastu säras rõõmsat ja siirast heameelt. «Küllap lähme raksu tänagi, kui meile selleks aega jääb. Sa ei suuda mõista, et ma pole dogmaatik, et ma ei ripu kramplikult pühakirja iga tähe küljes . . .»

«See on ju sulaselge ketserlus!»

«Oleks ju veider, kui püüaksin iseennast ja teisi

uskuma panna asju, mida teadus ja sageli ka lihtne igapäevane vaatlus on näidanud ja seletanud hoopis teisiti, kui nad on kirjeldatud piiblis.»

«Kui sind kuuleks praegu kõikvägev praost Albert I, no küll müristaks ja lööks välku!»

«Ma ei ole oma vaateid kunagi varjanud, ma olen oma jutlustes hoidunud kõigest, mida ma ise ei usu. Ma järgnen elu tõele, mitte surnud kirjatähele; mulle ei valmista peavalu ühe või teise punkti ja koma tõlgendamine, ma ammutan jõudu endale ja oma koguduse liikmeile õpetuse suurest, sügavast ja igavesest sisust. Kas sina, suur kõhkleja, oled kunagi mõelnud, mis tähendavad ristiusu sõnad: inimesele on antud usk, lootus ja armastus ning suurim neist on armastus?»

«Ooh!» heitis Kustav käega, «mul pole siin midagi mõelda. Ma ei usu midagi, mis on väljaspool inimmõistuse haaret, ei looda midagi, mille saavutamiseks ma pole jõudu pingutanud.»

«Kuid paljudele on usk olnud toeks ja täheks maailma kiusatuste labürindis, on küllalt neid, kes vajavad moraalset tuge elus ja julgustust raskel lahkumistunnil, nagu tänane haige.»

«Tjaa . . .» venitas Kärmik. «Et just see haige sinu kutsus, oli mulle suurimaks üllatuseks. Tõepoolest, inimese hing on sügav ja rikas nagu ookean, teda ei õpi iial tundma.»

«Näed nüüd! Inimeses on mõndagi, kuhu teie, õpetatud meedikud, oma mikstuuridega ja süstidega ligi ei pääse, kuhu aga usu suurel ja puhtal moraaliõpetusel uksed avatud on.»

«Stopp! Nüüd sa jõudsid oma vanale ratsule — moraalile. Sa püüad oma õpetajategevust õigustada ja kaunistada kõlbluse eest võitleja kilbiga. Aga pühakirja moraaliõpetus on ju sama silmakirjalik ja võlts, sama ajast ja arust nagu tema ideoloogiagi.»

«Tean, kuhu sa nüüd täispurjedel kihutad,» muigasin. «Kristlik kannatusõpetus on selleks kotiks, mille vastu uskmatud on puruks tagunud palju koormaid kaikaid.»

«Hästi tehtud! Tuleb materdada senikaua, kuni see veniv kott lõhki rebeneb. Kena ligemisearmastus, kui

miljonär hüüab töötule, või mõisnik popsile: nälgi ja kasvata alandlikku meelt, siis antakse sulle pärast surma igavene elu ja õndsus ning sa võid enese kaelani täis puukida! Ah, kui mõelda kõigele sellele mürgitatud pühale lihtsameelsusele, teeb südame nõnda täis, et kargaks kas või sullegi karvu kinni!»

Ma ei hakanud Kärmikule seletama, et mulle meeldiks karvukargamine, ähvardamine, tagakiusamine palju rohkem kui too jäine ükskõiksus, möödavaatamine, millega mind ümbritsetakse. Pigem kannaksin märtrikrooni, kui et mind ei märgatagi; rajoonikomitee eelmise sekretäri ajal oli sellepärast kergemgi...

Libistasin käe üle otsmiku, üle silmade, et hoida koos laialivalguvaid mõtteid, ja algasin kõhklevalt:

«Sa loodetavasti ei eita, et...»

«Mida?» pahvatas Kustav. «Kõlblust, ausust, puhtust, truudust? Ei, neid ma ei eita. Aga ma ei ole väike tita, keda peab õigele teele harjutama hea ja kurjaga, mis kiriku keelde tõlgituna tähendab — paradiisi ja põrguga. Milleks minus siis on südametunnistus?»

«Inimene on väeti, kiusatuse ahvatlus suur... Mitte asjatult pole kirikuõpetajate rüüks must talaar, see manitseb mõtlema, et kõik on kaduv, kõik on üürike ja tuleb elada nõnda, et oled valmis iga päev ja iga tund rahuliku südamega astuma igaviku kohtu ette.»

«Prrr, sa ajad kananaha ihule!» sirutas Kärmik käed naljatavtõsiselt ette. «Sa oled karm ligemiste ja iseenda vastu ja küllap selle visaduse ja aususe pärast oled vaatamata kõigile oma vastuoksustele mulle nõnda pagana moodi meeldinud.»

Uks lükati tasakesi lahti ja ruumi astus endine pruunsilm.

«Ta ärkas.»

«Rahulik?»

«Jah. Küsis, kas õpetaja pole veel saabunud.»

«Läki siis!» viipas Kustav mulle ja läks ees palatisse, paludes mind koridoris oodata. Möödus ainult minut, kui ta juba väljus.

«Ta ootab sind. Palun sind ainult rutata, sest haige on väga nõrk ja kardan, et uus palavikuhoog pole kaugel.»

Kui palju kordi olin ma istunud surivoodi juures, kui sageli püüdnud leevendada kannatusi ja peletada inimlikku hirmu kadumise, hääbumise ees, kuid ometi haaras mind täna — nagu iga teinegi kord — ärevus. Olin unustanud Kärmikult pärida teateid haige kohta, et end pisutki ette valmistada. Nüüd ei teadnud ma isegi seda, kas ootab mind mees või naine.

Ruum, kuhu astusin, polnud suur. Otse vastu ust oli lai kolme poolega aken, sellest kummalgi pool üks voodi, päitsis kapikesed, paar tooli, akna all linakesega laud. Vasakpoolne voodi oli tühi ja ma pöördusin paremale.

«Tere,» ütlesin vaikselt, pingutades jõudu, et anda häälele rahulikku ja julgustavat tooni. Mulle ei vastatud. Haige ei maganud, ta suured silmad olid pärani ja hiilgasid. Kas palavik või hirm? küsisin endalt ja tõstsin tooli peatsile lähemale. Nüüd nägin selgesti haige näojooni ja hetkeks kohmetusin: see oli ju noor naine! Olin arutlenud, kas naine või mees, kuid minus ei tõusnud kordagi kahtlust, kas noor või vana. Nägu pruunikate, hämaruses peaaegu mustadena näivate juuste keskel oli kahvatu ja läbipaistev. Silmade all sinetasid tumedad rõngad, pisut avatud täidlased huuled olid pakatanud, vaip haige rinnal tõusis kiiresti ja sügavalt ning mulle meenus Kärmiku hoiatus oodatavast palavikuhoost.

«Jumal saadab meile kannatusi, kuid ka lunastuse, sest Taevase Isa arm on lõpmatu . . .»

Surusin endale hambad huulde: kui õõnsalt kõlasid need kulunud sõnad! Kuid mu pea oli kummaliselt tühi, ma ei suutnud mõtteid koguda. Haige ei andnud millegagi märku, et ta mind kuulis; kuid ta silmad olid ainiti minule suunatud. Nihutasin end ebamugavusest ja panin tasakesi oma käe haige vaibal lamavaile imepeenikestele sõrmedele. Need õhetasid kuumust ja värelesid tasa. Tegin uue pingutuse ja tuhmil häälel algasin:

«Ei ole midagi jäädavat, igavest, ka iga inimese elu on üürike . . .»

Sõrmed mu käe all pöördusid ja ma tundsin väikese käe nõrka, aga tulikuuma survet. Haige huuled liikusid ja ma kummardusin lähemale.

«Eduard,» kostis vaevukuuldav sosin. «Sa ei tunne mind?»
Viimanegi mõtteraas lendas mu peast. Siis sellepärast haaras mind esimesest hetkest seletamatu rahutus! Nüüd libises vaevumärgatav naeratusevirve üle haige põskede ja jäi peatuma silmanurkadesse. Nagu pilvede vahelt väljalipsav päikesekiir süütab halli ja sünge metsajärve, nõnda elustus sellest naeruvirvest haige nägu.
«Liidia!» Vaid vaevu summutasin oma häält. Haarasin tema tulise käe, sosistasin: «See oled sina, Liidia . . .»
«Tänan . . . et sa tulid . . .» sosistas haige. Ta oli väga nõrk, ta vaevu jaksas liigutada huuli. Issand, kuidas ta on muutunud! Kuhu on jäänud ta lõua ja põskede kumerus, ta käte pehmus? Liidia oli ju täidlane, püsimatu ja uudishimulik, pilkelustiline ja naeruhimuline. Lamab siin ikka tõesti Liidia või ainult tema kahvatu vari? Ei, ei, on võimatu, et alati elurõõmus, väsimatu, lõbus ja nokkiv Liidia kustuks, lakkaks olemast!
«Ma olen rõõmus, et sa . . . oma raskel tunnil meenutasid . . . otsisid troosti . . .»
Katkestasin, sest Liidia raputas vaevumärgatavalt pead; ta huuled võbisesid ja silmadega ta huulil rippudes veerisin ta sosinat:
«Tahtsin vaid . . . et sa kordki veel . . . hoiaksid mu kätt . . . Ära mõtle minust halvasti.»
«Aga Liidia!»
Sõrmed mu peos tuksatasid, kuid haigel ei jätkunud enam jõudu surveks. Silmad naeratasid, neis helkles vaikne leplik rõõm. Siis katsid õrnvalged laod, milledes paistsid juuspeened sinakad veresooned, ta pilgu ja mulle näis, nagu oleks tuba mattunud hämarusse.
«Liidia, see olen mina, kes peab andestust paluma . . .»
Haige ei avanud silmi. Ta paiskas rinnalt vaiba, surus pea tugevasti vastu patja ja oigas läbi kokkusurutud hammaste:
«Ma põlen . . . oi, kuidas ma põlen . . .»
«Liidia!» haarasin hirmunult mõlemad ta käed, ent haige vaid oigas, valuliselt ja pikalt. Hüppasin toolilt, jooksin koridori, hüüdsin:

«Kustav, Kustav...!»

Avanes mitmeid uksi, lähenes tõtlikke samme, kostis ärevaid hääli. Nagu läbi udu nägin Kustavi teravaid ja karme silmi, kähistasin:

«Ruttu... ta sureb...!»

Ma ei mäleta, kuidas jõudsin ooteruumi. Hiljem Kustav jutustas, et ta oli ära olnud kõige rohkem kümme minutit, aga mulle olid need pikad nagu kümme päeva. Kui arst ooteruumi tuli, sööstsin talle vastu:

«Kuidas on?»

Kustavi murelik nägu jutustas mulle rohkem kui ta sõnad.

«Süstisime,» ütles ta. «Näib, et saabus otsustav palavikuhoog. Kuid kardan, et siin ei aita enam ei valge ega must talaar.»

«Kestab see kaua?»

«Raske ütelda... Aga miks oled sa nõnda kahvatu?»

«See tuleb väsimusest. Palun sind... luba, et ootan siin, kuni möödub... kriis...»

«Sa pole veel kaotanud lootust tema hingele? No-noh, ära kohe turri tõmbu. Hea küll, istu ja oota, kuid ma ei tea, kui kaua see kestab.»

«Ükskõik, ootan kas või hommikuni.»

Kärmik ruttas tagasi haige juurde. Peatusin akna all, surusin otsaesise jaheda klaasi vastu. Pilved olid vajunud ida poole ja läänes oli taevas selge ja sinine; oma majakese ukse ees kepikesel istus kuldnokk, nokk pärani ja sapsis tiibadega, mille suled läikisid päikeses. Kevad! Aga minu hinges oli sügis, oli pime ja sünge.

Tulin ära akna alt, tõmbasin tooli laua äärde, toetasin küünarnukid lauale ja pead käte vahele surudes tardusin liikumatusse.

4.

Ma elasin uuesti läbi eelmise aasta augustikuu kuumlämmatavad, päikeserikkad päevad.

Esimest korda oma ametisoleku ajal kavatsesin pikemaks ajaks, vähemalt kuuks, kogudusest lahkuda. Otsustamine, kuhu sõita, kutsus esile sama palju või roh-

kemgi ärevust, arutamist, kõnelemist ja tusatsemist nagu iga teinegi vähegi tähtsam sündmus meie perekonnas viimaste aastate vältel. Tahtsin veeta puhkeaja oma vanemate juures Sõõrikul, Hilda nimetas seda sõgeduseks. Kui juba kord sõita ja kulutusi teha, siis tõelisse suvitusranda, mille puhkekodudesse ja raviasutustesse saabub inimesi lähedalt ja kaugelt, kus on elu ja liikumist. Aga Sõõriku?! Tõrvast, tökatist ja kõdunevast kalast haisev kalurikolgas! Selliseil kokkupõrkeil olin tavaliselt vaikselt taandunud, aga seekord olin kurt ja vankumatu nagu kivi; ammugi ei tunnistanud Hilda end kaotanuks ja nõnda me sõitsimegi eri suundades: Hilda pealinna oma ema juurde ja mina Sõõrikule.

Sõõriku kaluriküla on rahvarohke, aga võõral on küla leidmisega raskusi, sest siinsed elamud pesitsevad kahe- ja kolmekaupa, tihti hoopiski üksinda, nagu minu vanemate oma, okslike ja jändrike mändide all. Juba ammu, nõnda ammu, et keegi ei mäletagi millal, oli majakese juures lapike maad lagedaks juuritud ja siin, liivasegases tuhkmullas, mis suvel põuaga tolmas ja nõnda kuumaks läks, et palja jalu oli temal valus seista, kasvatati porgandeid, kapsaid ja kartuleid. Vanadel oli lehm, siga, mõni lammas ja paar tosinat kanu. See kõik oli Minna kuningriigiks, millesse põlise rannakombe kohaselt Jakob end ei seganud. Jakobil oli küll juba nii juustes kui ka madalaks pöetud rõngashabemes halli, ta samm oli lühike ja silgutünnid ei lennelnud ta kätes enam nagu kümmekond aastat tagasi, kuid «Forelli» kalurikolhoosis polnud teist kalurit, kes nõnda hästi oleks tundnud merd, kalaparvede liikumist ja ilmade tujukust.

Hiiemägedel, minu vanemail, oli kaks poega. Vanemat ei saadud mattagi, sest meri nõudis ta endale. Nad sõudsid isaga kahekesi lõhevõrke päästma, kui tormisööst paadi kummuli käänas. Poeg ei tulnud veepinnal ainsatki korda nähtavale ja isa jõudis raskest pingutusest vaid poolsurnuna kaldale. Piibel ja laulu-raamat olid alati Hiiemägede peres lugupidamises, pärast poja uppumist kiindusid nii Jakob kui ka Minna veelgi rohkem kirikusse ja jumalasõnasse ja ma tund-

sin vaikset ja sügavat rahuldust nende silmis säravast rõõmust, kui keskkooli lõpetamise järel pärast mõningaid kõhklusi otsustasin õpinguid jätkata usuteaduskonnas. Tublid, armsad vanad, nad olid selle rõõmu oma lihtsas ja karmis elus kuhjaga ära teeninud! Salajas olin unistanud loodusteadusest, aga otsustamine usuteaduse kasuks ei valmistanud mulle raskusi: pieteet usu vastu oli minusse imbunud maast-madalast, mind kütkestas alati Jeesuse vähenõudlik, traagiline elu ning kangelassurm, mu silme ette kerkis sageli Martin Lutheri kartmatu kuju. Vanu professoreid hirmutas noore üliõpilase harjumus kõike oma moodi ümber mõtelda, visa tahe näha kirjasõnas juhist ja suunanäitajat, mitte aga igavest, püha ja puutumatut käsku ja reeglit. Nad olid aga mitte ainult vanad, vaid ka kogenud, nad teadsid, et elu koguduses lihvib maha liiga teravad kandid. Ja minust ei saanudki uut Martin Lutherit, kuigi tolle reformaatori pilt mul praegugi kabineti seinal rippus.

Rasked olid minu õppeaastad Hiiemägede kalurimajale, sest lisaks minu õppekuludele juhtus nagu kiusuks, et neil aegadel oli meri kitsi kaladega ja helde tormidega. Aga vanade eneseohverdus tasuti neile tuhatkordselt, kui nad seisid Killevere kiriku küünaldesäras ja nende poeg õnnistati õpetajaks. Ometi ei järgnenud nad minu kutsele asuda elama Killeverre, neil oli alevi sagimises ja rahutuses juba esimesel päeval igav ja nad kippusid tagasi Sõõrikule, kus neid hellitavalt vastu võttis mere väsimatu kohin, kajakate läbilõikav kiljumine ja ninas nõnda koduselt ning mõnusasti kibelev adru ja soolase merevee lõhn.

Maja polnud suur, aga nurkmine tuba, milles õpingute ajal elasin, oli tühi ja väikseimgi ese oli samas kohas ja samas korras, kuhu ja kuidas ta minust jäi. Kõik oli siin mulle tuttav ja lähedane: konnakarbid, mida korjasin kodurannast ja kokku kandsin oma rändudelt; laual seisis mu enda kätega männikäsnast uuristatud sulepeahoidjaga tindipott; voodi jalutsis lehvitas naiivselt joonistatud trükipildil punnpõseline ingel oma tiibu. Minu maalitud Sõõriku rannamotiiviga akvarelli nurga taha riputatud kimbuke rukkililli oli krõbedaks kuivanud. Kui akna lahti lükkasin, hoovas

ruumi jorjenite, floksside, kuningakübarate ja astrite lõhna, — just samuti nagu kümme, kaksteist, viisteist, nõnda palju kui mäletasin aastaid tagasi. Lilled olid alati Minna uhkuseks, aga mis see uhkus maksis, teab ainult see, kes on männijuurte vahelises tuiskliivas ise lilli kasvatanud.

Maja oli endine, ainult luitunum, isa ja ema näos oli aga uusi kortse ja hall nende juustes ja isa habemes oli laienenud ja heledamaks kulunud. Aga elu ümberringi oli uus, oli uus rütm ja sisu ja värv. Oli ehitatud avar jääkelder ja veel avaram paadikuur; hommikuti pobises merele mootorpaatide rivi, pannes selgel ilmal vee kaugele-kaugele virvendama; uued olid ka laulud rannatüdrukute suus, kui nad helendavaid kalu võrgulinadest välja rapsisid, ise soomuste hõbelitritega üle külvatud. Uued olid ka kalurimajade naabrite — suvilate elanikud: osa hooneid rõkkas pioneerilaagri kärast, teises oli endale puhkekodu sisustanud tervishoiutööliste ametiühing. Suvilahooned seisid endist viisi eemaletõmbunuina kalurimajadest, aga nende elanikud ei hoolinud distantsist kübetki, eriti paljasäärelised poisid ja tüdrukud, kes kas või kõik oma mängud oleks mänginud kalasadama paatide, mootorite, võrkude, bensiinivaatide, soolatünnide, lõhe- ja angerjakastide vahel. Kui paadid rannale lähenesid, olid nemad ikka esimesed, kes kisades üle paadiserva ronisid ja saagi üle hindasid. Nemad polnud aga ainukesed vana auväärsuse rikkujad, sest kalanoppijate tumedate kitlite ja kollaste vahariidepõllede seas välkusid suvitajate valged kleidid, õhtuti ja pühapäeviti kohtusid sõprusvõistluses ametiühingu ja «Forelli» võrkpallimeeskond ja Sõõriku väikesel, kuid sõmeraliivasel supelrannal pikutasid läbisegamini professorid ja kalurid, halastajaõed ja kalarookijad.

Jah, Sõõriku rand elas uut, mulle tundmatut elu ja mind tõmbas vastupandamatult tema poole. Paatide ümber askeldas palju minu lapsepõlve mängukaaslasi, nagu võrkusid lappas ja kalu sorteeris palju mu kooliõdesid algkooli päevilt. Kuidas nad olid muutunud! Mõnegi tundsin alles siis ära, kui mulle öeldi ta nimi, mõnegi näos kohtasin tuttavaid jooni, kuid ei suutnud

meenutada, kes ta on. Kõik nad olid sõbralikud minu, vana Hiiemäe Jakobi poja vastu, aga varsti pärast esimesi küsimis- ja kostmislauseid tekkis vestlusse paus, nad tundsid end minu seltsis ebamugavalt ja otsisid ettekäändeid, et pöörduda tagasi oma töö juurde. Kui ma paati üles rannaliivale hoovavaile meestele ennast appi pakkusin, tõrjuti mind viisakalt aga kindlalt tagasi, et oh mis te nüüd, küll tuleme toime. Minu lähenedes vaikis naer ja vallatu lõõpimine, nad võõrastasid mind kui kirikuõpetajat ja püüdsid olla tõsised ja auväärsed. Mul oli piinlik oma juuresolekuga neid häirida ja tõmbusin eemale, otsides üles oma lapse- ja poisipõlve mälestustest rikkaid üksildasi matka- ja mängupaiku ja märkasin nukrusega hinges, et minu kalasadamast kõrvale hoidumine ei kurvastanud kedagi. Jalutasin pikki tunde, istusin ja lugesin või sukeldusin mõtiskelles möödunud aegadesse. Ka nõnda olid need ilusad ja rikkad päevad, sest lapsepõlvemälestused on kõige puhtamad, kõige kaunimad, kõige huvitavamad; on ju aeg nagu kullapesija: ta uhub välja ja heidab kõrvale liiva ja prahi, kogudes kokku puhta kulla.

Kui tahtsin olla päris üksinda, nõnda et polnud võimalustki, et keegi mind häiriks, siirdusin Kuradisaarele. See oli väike, väga kivise kaldaga, aga tiheda lehtpuumetsaga ja kõrge, pehme rohuga saareke, mis mitte millegagi polnud ära teeninud oma süngelt ähvardavat nime. Kes teadis õiget teed, pääses temale jalgsi, nii et vesi ei tõusnud üle põlvede. Ülekäik oli aga kitsas ja lookles veealuste ja kohati oma tumedaid küüre ja nukke veepinnale upitavate kivide vahel. Vähesed olid pühendatud ühendustee keerdkäikudesse ja lõksudesse, igaüks ei julenud seda teekonda ettegi võtta ja nõnda oli Kuradisaar vaikuse ja rahu paradiisiks.

Ühel leitsakusel päeval pistsin jälle võileiva, supellina ja köite Marcus Aureliust portfelli, ütlesin emale, et ärgu ta mind lõunale oodaku ja suundusin Kuradisaare poole, mis sellistel tuulevaiksetel päevadel oli kõige jahedam koht kogu ümbruskonnas.

Tee viis suvilate vahelt läbi. Mändide külge riputa-

tud võrkkiigedes lamas puhkajaid, neid lonkis varjulise metsa all; hoonete tagant kostis pallimütsatusi, naeru ja hõikeid; lahtisele aknale pandud valjuhääldaja rõkkas suure eduga lindudest ja ritsikatest üle. Ma ei vaadanud kõrvale, ainult kiirendasin samme, et majade rajoonist, võõralt territooriumilt kiiremini välja jõuda mändide vahel väänlevale kitsale vaevumärgatavale jalgrajale.

Paaril korral oleks justkui kostnud mu järel samme, aga ma ei pöördunud: vaevalt keegi siin kõnnib ja kui ka mõni suvitaja männikus uudishimutseb või mustikaid otsib, on siin küllalt ruumi nii mulle kui temale. Kui ma aga mändide alt kiviklibustikuga kaetud rannale astusin ja kivile istusin, et kingad jalast võtta, krudises liiv juba otse mu selja taga ja ma pöördusin.

«Kes üle õla tagasi vaatab, jääb soolasambaks! Tere päevast, seltsimees õpetaja!»

Liidia Lõhmus sirutas mulle käe ja küllap mu nägu avaldas nõnda palju üllatust ja hämmeldust, et naine naerma pahvatas. Ta naer oli helisev, ta hambad valged ja ühtlased, ta ümarais põskedes mänglesid lohukesed — küllap seda teadis Liidia Lõhmus, sest ta armastas naerda, naeris tihti ja südamest, nii et ta mees proviisor Lõhmus sageli torises: «Mis sa ometi lõkerdad . . . nagu lõkerdis.»

«Tervist!» kogusin end. «Kust teie küll siia sadasite?»

«Taevast sajab ainult ingleid, aga mina olen päris tavaline naine, kes oli . . . oma igahommikusel jalutuskäigul ja sattus inimesele, kes näis tuttavana.»

«Pidite ju sõitma Pärnu?»

«Mu mees oli vastu. Seal on liiga rahva- ja kiusatusterohke . . . ja mullegi meeldib Sõõrikul hoopis rohkem . . . Ega te ometi mõtle siin kivirägastikus suplema minna?»

Jutustasin oma kavatsusest.

«Oi kui tore! Ma tulen ka.»

«Vesi on sügav ja kivid libedad, võib komistada . . .»

«Hoian teist kinni. Ei, ei, ärge vaielge vastu, ma tulen Kuradisaarele.»

Ohkasin ja alistusin, sest Liidia Lõhmus oli püsiv ja

kangekaelnegi, kui ta oli midagi otsustanud. Õieti öelda, ma ei tundnud kuigi suurt pahameelt selle üle, et mu päevaüksildus ja rahu üle parda lendasid.

Lõhmuste abielu oli alaline närvesööv valvelolek. Vilipp Lõhmus polnud enam noor mees, reuma pures ta liikmeid, kuid hoopiski kurnavam oli talle endale, eriti Liidiale armukadedus, mis näris niigi kõhetut kogu väsimatult ja mille hambad iga päevaga muutusid halastamatumaks ja teravamaks. Liidia töötas hambaarstina, aga Vilipile oli väljakannatamatuks piinaks, et naine oli päevad läbi tema silma alt ära, et ta oli kahekesi paljude meestega, kummardus nende kohale, puudutas neid koguni. Ta alatasa urgitses Liidialt, kes päeva jooksul vastuvõtul abi saamas käisid, mida rääkisid, kas veel tulevad. Ta sirvis registreerimisraamatut ja muutus tigedaks ja valvsaks iga mehe puhul, kelle nimi korduvalt esines. Vilipp mangus, et Liidia lõpetaks vastuvõtmise ja aitaks teda apteegis, kus tööd kuhjuvat ülepeakaela. Kui Vilipp lõpuks hakkas keskpäeval apteeki sulgema, et vastuvõtukabineti ukse taha joosta, ja kui Liidia avastas, et mees oli ühe sanitaridest tema järel luurama ostnud, jättis ta praktiseerimise ja hakkas apteegis pulbreid segama ja ostjaile kätte andma. Vilipp rahunes mõneks ajaks, siis piitsutas haiglane kujutlusvõime ta närvid uuesti üles, ta kuulatas ukse taga, kui apteegis oli mõni meesostja, valvas iga naise sammu järele ja muutus sapiseks ja solvavaks, kui Liidia mõne mehega pikemat aega vestles. Et midagi talle teadmatuks ei jäänud, selle eest hoolitsesid alati need kallid kaaskodanikud, kellele Vilipp Lõhmuse nõrkus teada oli ja kelle hingele oli palsamiks teiste inimeste südamevalu. Liidia kuulatas meest vaikides, aga enamasti ei kuulatanudki, vaid tegi edasi oma tööd, mis tal parajasti juhtus käsil olema. Ta oli alatasa liikuv, korraldav, töötav inimene; ta armastas vestelda, armastas laulda ja kõigest rohkem armastas naerda. Ta oli tüsedavõitu, kuid see tüsedus hoidus piires, mis annab naisele pehmust ja hurma. Oli kadedaid keeli, kes kinnitasid, et Liidia Lõhmus on kergemeelne — miks ta muidu alati nii rõõmsalt naerab ja kenasti riides käib! — kuid igaüks tahtis, et

apteegis teeniks teda Liidia, sest ta oli hoopis vastutulelikum ja sõbralikum mornist Vilipist.

Ma käisin tihti apteegis. Vestlesime ja mõnikord mängisime Vilipiga malet ning Liidia keetis meile kanget, hästilõhnavat oakohvi.

Küllap olin ka ainus mees, kelle seltskonda Vilipp oma naise usaldas. Liidia ei käinud kirikus, ta ei uskunud jumalat, ülestõusmist ega pattude andeksandmist ja sageli ärritas ning nokkis mind, kuid tegi seda alati tagasihoidlikult, leplikult, võiks öelda õrnalt. Mulle meeldis Liidia avameelsus ja otsekohesus, tundsin kaasa tema kannatustele, mida talle valmistasid mehe väsimatu umbusaldus ja närvesööv näägutamine. Mulle tundus, et me teineteise seltskonnas nagu puhkasime.

Võtsime jalad lahti. Merel loksus nõrk ja laisk laine, õhk mängles ja virvendas, kajakad kössutasid vaikides kividel. Väina vesi oli soe nagu vannis. Ma läksin ees, ettevaatlikult jalga jala ette tõstes ja esimest korda elus tundsin hirmu, et võiksin rajalt kõrvale väärata ja endaga kaasa tõmmata kohe minu järel sulistava Liidia, keda mitmel korral pidin tagasi tõrjuma, sest ta kippus mu kõrvale. Liidia oli ülemeelik ja vallatu nagu alati, pritsis mulle vett, naeris ja hüppas ühelt jutult teisele nagu rohutirts kõrrelt kõrrele.

Päike kuumas kogu päev, aga äikest ei tulnud. Ümberringi oli suur ja sügav vaikus — ei liikunud ükski puuoks, vaibus laine merel, nii et veepind oli sile nagu raske hall siid. Piibelehed keerdusid krussi, karukellade õiekarikad kooldusid jõuetult ligi maad. Liidiagi nagu väsis, lamas oma rannamantlil, käed pea all ja jälgis aeglaselt edasinihkuvaid üksikuid pilvenarmaid.

«Olete mulle kuri?» küsis.

«Miks peaksin kuri olema?»

«Et teie puhkepäeva üksilduse nurja ajasin... Ja üldse... milline lärm sellest tõuseks, kui jutt Killeverre jõuaks, et õpetajahärra veetis päeva Lõhmuse Liidiaga kahekesi üksikul saarel.»

Sulgesin raamatu, mida hoidsin põlvedel, kuid millest olin lugenud vaid mõne kärpe.

«Mind pole kunagi kuulujutud hirmutanud. Tähtis

pole see, mida kurjad keeled kõnelevad, vaid mis on inimese enda südames.»

Pöidlapikkune puukoristaja jooksis pea alaspidi piki puutüve, uurides vilkalt iga koorepragu. Väike liblikas laskus raamatukaanele, õõtsutades oma õrnsiniseid tiibu.

Äkki heitis Liidia rohukõrre eemale ja küünarnukkidele pöördudes ja mulle silmi vaadates küsis:

«Teie mõtlete minust halba?»

Avasin portfelli ja panin raamatu ära. Küsimus oma otsekohesusega oli ootamatu ja kaalutlesin, mida vastata, aga juba jõudis Liidia minust ette.

«Ma ju tean, et inimesed peavad mind kergemeelseks naisterahvaks. Neile meeldiks, kui käiksin ringi nunnana, silmad vett täis. Aga mina ei oska nukrutseda. Ma tahaksin, et kõik ümberringi oleksid rõõmsad ja õnnelikud . . .» Ta tõusis istuli ja jätkas hoogsalt: «Teie ei aima, mitte keegi ei aima, kui raske mul mõnikord on. Vilipp . . . teinekord ta lihtsalt sööb südame seest. On päevi, ja neid on järjest rohkem, millal tunnen, et ei jaksa enam nõnda edasi elada.»

«Tuleb võidelda iseendas kõige halva vastu . . .»

«Ah, ka teie ei mõista mind!» Peale hetkelist pausi ta pahvatas: «Mu elu on võlts, sest ma ei armasta enam Vilippi! Kuid elada mehega, keda ei armasta, on hirmus.»

Liidias ei olnud raasugi teesklust ja mind üllatas ja samal ajal masendas ahastuse ja valu sügavus, mis kõlasid nii naise häälest kui peegeldusid ta silmist ja kogu näost. Kui vähe meie mõistame, kui vähe vaevume mõistma inimesi! Tabasin end sellelt, et olin valmis poetama trafaretset «mida jumal on ühendanud . . .», kuid surusin hambad huulde: kui kulunult ja väheveenvalt kõlaks see siin, looduse avatud palge all. Ma ütlesin:

«Elu saadab inimestele palju katsumusi, igaühele igasuguseid. Meil peab jätkuma mehisust ja jõudu nende kandmiseks.»

«See kestab juba nõnda kaua . . . Ma pole kellegi ees nurisenud, mõtlesin, et kui lõkkele ei heideta laastukesi, siis ta ei paisu leegiks. Ent Vilipp läheb järjest

hullemaks. Kui alalõpmata su kallal näägutatakse, siis tekibki lõpuks kiusatus kõigele käega lüüa...»

«Hoidku selle eest... Igal kannatusel on algus ja ots. Katsumused on selleks, et meid proovida ja karastada. Kui te ei usu jumala käskudesse, siis peate leidma endas midagi muud, mis annaks jõudu end puhtana hoida.»

«Iga traat, kui tugev ta ka ei oleks, katkeb viimaks, kui teda lõpmatuseni pingutatakse. Aga Vilipp näib arvavat, et naise kannatus peab olema piiritu. Ta leiab endale piiblist õigustust. Kas ta veel vähe on mulle nina peale visanud seda kohta piiblist, kus Jehoova karistab naist hea ja kurja äratundmise puust õuna söömise eest valuga, mida ta peab kannatama ja ütleb, et mees peab naise üle valitsema. Milline karmus, halastamatus naise vastu, kelle jumal ise lõi! Kümme korda rohkem meeldiks mul palvetada Pallas Ateena poole, kelle vanad kreeklased nõnda toredasti inimlike joontega ehtisid... Enne kui valitseda, peaksid Vilipitaolised õppima iseennast ohjeldama.»

Nõtked kaseoksad kiikusid tasa ja läbi lehtede paistis sinine-sinine taevas. Üles vaadates rääkisin:

«Peame püüdma elada nõnda puhtalt, nagu see taevas meie kohal. Kõlblus on ühiskondliku elu aluseid. Kuhu me jõuaksime, kui hülgaksime abielu sideme? Elus on mõnigi kord kohustus tähtsaim kõigest.»

«Kohustus! Kui külm ja karm sõna, kui jutt on inimsüdameist. Kohustus, mille abil ja nimel mind tõugatakse valele ja pettusele, on ka ise vale, on eksitus ja ei seo mind millekski. Teie Jehoova on karm ja halastamatu jumal ja Mooses raius ta käsud küll kivitahvlitesse, kuid ega mina sellepärast ei pea elama enda loomuse, iseenda südame vastu.»

«On olukordi, kus inimese mõistus peab käsutama südant, peab olema isand ajalike igatsuste ja ihade üle.»

«Ah, teie aina jutlustate! Aga teate, teie meeldite mulle palju rohkem, kui unustate oma karmi hingekarjase-positsiooni ja olete igapäevane, tavaline inimene nagu iga teine. Läki parem vette!»

Meie suplesime, kuivatasime end päikeses ja kui

jõudsime tagasi Sõõriku suvitusmajade juurde, heitsid männid juba pikki ja sügavaid varje.

«Tänan teid... ilusa päeva eest!» naeratas Liidia ja selles naeratuses oli nukrust ja nagu kahetsust.

«Kui ma ei olnud teile koormaks, võiksin mõnel teisel päeval teile Sõõriku loodust tutvustada...»

«Kas tõesti?» Liidia silmis nagu süttis tuluke, aga võib-olla näis see mulle ainult nõnda, sest järgmisel hetkel varjutasid pikad ripsmed naise silmad.

Leppisime kokku, et homme sooritame matka piki Sõõriku jõe kaldaid üles sisemaale.

Sõõriku jõgi oli kitsas, kuid kääruline ja kaunikaldaline. Ja ta polnud ainuke vaatamisväärsus Sõõriku rannas, ning vaevalt leidus paremat teejuhti minust, kelle kõik rahutud, uudishimulikud ja teadmisejanulised noorusaastad olid möödunud siin. Ma tundsin iga kaunimat nurgakest Sõõrikul kümmekonna kilomeetri raadiuses, mulle oli vanaks heaks tuttavaks iga suurem kivi, iga vanem puu, iga allikas ja ojake. Lapsepõlve sõprus loodusega ei kustunud minus kunagi, hoopis tugevnes aastatega, nii et ma ülikoolis usuteaduse kõrval kuulasin loodusteaduskonna loenguid. Liidiat huvitas kõik, ta külvas mu nagu uudishimust väsimatu laps küsimustega üle. Ta naeris ja vallatles, kuid samas langes mõtlikku nukrusse ja vaikis kaua. See oli temas uus joon, sest seni uskusin, et Liidia ei suuda kümmetki minutit tõsisena püsida.

Ma harjusin Liidia seltskonnaga ja kui ta kord sõitis maakonnalinna, oli see päev justkui lõputu ja tühi.

Ühel oma matkapäeval, kui olime otse üle neeme naaberlahte tunginud, kohtasime vanades lossivaremetes noort blondi hiiglast, kes väikese labidaga uuristas müüride vahele kuhjunud kõrgemas kivide ja mulla kuhilas, millele oli juba rohi kasvanud.

«Kas loodate avastada salajase maa-aluse käigu?» hüüdis Liidia.

Võõras ajas end sirgu, äigas varrukaga üle otsmiku ja vastas heatahtlikult naeratades, et mine tea, võib-olla siit tõepoolest algab unustatud maa-alune tee. Mereröövlite lossi juures on kõik võimalik ja rahvasuu

teab jutustada, et sellest kindlusest tunginud kaitsjad kord kaugele pealetungijate selja taha ja löönud nad kõik surnuks.

Noormees teadis varemeist palju rohkem kui mina. Ta jutustas mitmesuguseid vanu lugusid, milledest mõnedki nõretasid hulljulgusest, vahvusest, verest ja pisaraist, aga kõik ta ajaloolised viited olid täpsed, vähemalt nõnda palju, kui mina neid tundsin. Me veetsime selle päeva koos, ronisime üles hambuliseks varisenud müürinukale, lobistasime palja jalu madala kaldavee vetikaist libedate kivide vahel, juhatasin võõrale tema kollektsiooni jaoks mõned haruldased taimed, jagasime madala toomingapõõsa varjus oma võileibu ja lahkusime, ilma et keegi oleks pärinud, kes on kes.

Mõnel järgmisel päeval meenutasime sümpaatset blondi «mereröövlit» ja unustasime ta siis. Päevad aga veeresid, august lähenes lõpule ja päike, nagu tundes oma valitsemisaja lõpu lähenemist, kuumutas kogu jõust, nii et öödki olid soojad ja lämbed. Merevesi loksus rammetult ja ta oli nõnda soe, et ei jahutanud kuumi inimkehi; kuldnokad vuhisesid ringi parvedes ja merekääru kõrkjastikus laveerivate pardipesakondade noored järeltulijad prääksusid juba päris vana pardi häältel.

Just selline oli hilissuve pühapäev, kui meid, matkalt tagasipöördujaid, tabas äikesehoog. Pilv rühkis üles maa poolt, metsa tagant ja me märkasime teda, kui kõu kärgatas äkki üsna pea kohal.

«Jookseme!» haarasin Liidial käest.

«Milleks?» naeris Liidia muretult. «Majadeni on palju maad, nagunii leotab meid enne läbi.»

«Siin lähedal on küün!»

Esimesed jämedad soojad piisad patsatasid meile, kui lipsasime heinaküüni, mis oli pooleni täis värskelt lõhnavaid kohavaid heinu.

Üksikud piisad tihenesid kiiresti ühtseiks hallideks veejugadeks. Ilm pimenes ja seda teravamini sähvisid ja käristasid sünkmusta pilve tükkideks pikad sakilised välgud. Kõuemürin peaaegu ei lakanud, veeredes põrisedes kaugemale, raksatades siis jälle otse pea kohal.

Liidia nihkus mulle lähemale.

«Kardate?» naeratasin. Mulle oli alati äikesevihm olnud põnevaks ja kütkestavaks vaatepildiks.

«Pisut jube on...» Kerge võbin jooksis üle Liidia keha; tal oli seljas ainult õhuke kleit, aga õhk jahenes ja meid tabanud esimesed piisad olid jämedad, igaüks neist tungis ihuni. Tõmbasin kuue seljast ja laotasin Liidia õlgadele.

«Tänan!» sosistas Liidia. Ilm hämardus veelgi. Heinad kahisesid nagu elaksid nad. Vihm krabises katusel. Puudes vihises koos äikesepilvega tõusnud tuul. Liidia toetus nagu julgustust otsides minu vastu ja ta õla, käsivarre, külje soojus tungis läbi riiete minusse, õhetas näos, meelekohtades, kätes... Kas Liidia tõukaks mind ära, kui paneksin käe ta õlgadele... Ma võpatasin: milline hukatuslik mõte! Liidia usaldab mind, ta tunneb end rahulikuna ja julgena minu kaitse all, aga mina... Kas ka mina olen valmis järele andma ahvatlusele, kas vaid seniks püsis jumalale ja inimestele antud tõotus, kuni kiusatus oma põlevate sõrmedega ei puudutanud mind? Ei, ei...

«Müristamine kaugeneb,» ütlesin, et peletada lummust. Liidia ei vastanud, aga tõmbus minust eemale.

Sama äkki nagu algas, vihm ka lõppes. Tumeda pilve ülemine serv lõi õhetama, siis purskusid tema tagant välja päikese leekivad kiired. Küünisuu ees hakkas noorel kasel trillerdama väike lind, kelle hääl helises puhtalt ja rõõmsalt nagu kelluke.

Jätkasime teekonda vaikides ja me ei vaadanud teineteisele. Kui üle rukkikeerandiku hakkas paistma minu vanemate majake, kostis meile vastu lehma ammumine.

«Vaeseke, ta on pool päeva ühe koha peal ketis,» ütlesin. «Isa-ema sõitsid Aasamäele, seal on sugulaste juures täna pulmapidu, nad ei saabu enne hommikut.»

«Oh kui halb kohustetäitja te olete!» vangutas Liidia etteheitvalt peaga. «Kui kaassüüdlane pean aitama kuritegu heaks teha.»

Kahekesi viisime lehma lauta ning kandsime loomadele toidu ja vee ette. Pesime end köögis, siis ütlesin:

«Teie pole näinudki, kuidas ma elan. Õigemini, kui-

das noormehena elasin, sest tänu emale on siin kõik nõnda, nagu oli.»

«See on ju väga huvitav!»

Liidia käis toas ringi, huvitus konnakarpidest ja tindipotialusest, kaua vaatles akvarelli ja põgusalt, vaid suunurkadega naeratas punnpõselisele inglile. Ta oli kärsitu ja püsimatu, ta mõtted olid hajevil ja tihti hüppas ühelt kõneteemalt teisele.

Pikkamisi kustusid päikesekiired, toa nurgad peitusid hämarusse, kõik jooned pehmenesid ja hajusid. Aknast hoovas vihmajärgset värsket õhku. Kaugel, kaugel kõmises tasa — äike liikus mere kohal.

«Silmapilk, ma süütan tule,» tõusin.

«Milleks? Ma lähen koju.» Liidia lähenes mulle. «On ju öö...»

«Ma saadan teid.»

«Ei, ei ole tarvis!» Nüüd seisis Liidia otse minu vastas. Ta oli lähedal, nõnda lähedal, et tundsin oma näol ta hingeõhku, tundsin ta keha soojust, ta lõhna... Silmad, pärani avatud tuhmilt hiilgavad silmad lähenesid, lähenesid... Äkki silmad kustusid, laod sulgusid ja pehmed käsivarred põimusid ümber mu kaela...

Kui kuumad, kui kuumad on augustikuu ööd...!

Järgmisel päeval sõitsin Killeverre, ehkki olin kavatsenud veeta Sõõrikul veel nädala või rohkemgi.

5.

Tõusin, rebisin lahti talaari kurgualused nööbid ja et sirutada kangeksjäänud liikmeid, astusin mõned kiired sammud. Pika mantli hõlmad keerdusid ümber jalgade ja ma tõmbasin rüü seljast, heites ta kokkulappamatult toolileenile.

Pärast seda palavikulist augustiööd ma ei näinud enam Liidiat. Kuulsin, et ta oli üksainus kord Killeveres käinud, kuid peatunud mehe juures ainult paar tundi, et pakkida mõningaid oma asju, ja jälle lahkunud. Kui ääri-veeri Vilipp Lõhmuselt pärisin, kuhu Liidia kadus, siis prahvatas mees, et ta ei tea ega tahagi teada, kuhu see liblikas lendas.

Ometi rääkis kõiketeadja Hilda, et vana mürgisegaja oli oma ametivendade kaudu korraldanud luureküsitluse, oli ka Liidia uue elukoha avastanud ja naist külastanud. Kõneles sedagi, et proviisor oli anunud naist, et see pöörduks tema juurde tagasi, oli tõotanud mitte iialgi enam öelda ainustki kahtlustavat, närivat sõna, aga Liidia jäänud külmaks kui jää.

Põgenesin inimeste eest, istusin vaikses ja jahedas käärkambris, hulkusin Killevere ümbruskonna põldude vahel, nokitsesin aias, lukustasin end oma kabinetti. Kõhnenesin, jooned mu näos süvenesid ja ühel päeval leidsin meelekohtadelt esimesed õrnad hallid viirud. Mul polnud kedagi, kellega oma meeleheidet ja kahetsust jagada, kelle ees avada oma käristatud hinge. Hilda oli päevast päeva liiga tusane, karm ja rahuldamatu, et oleksin tema juures võinud leida mõistmist ja andestamist ja ma vaikisin, kui raske see mulle ka oli. Möödusid mõned nädalad ja siis märkasin kohkumisega, et kahetsus minus pikkamisi nürines ja vaiksel mõtiskluse ja palvehetkil libisesid mu mõtted märkamatult Liidiale ja suvepäevadele Sõõrikul. Laskusin siis kabineti seinal rippuva ristilöödud puust nikerdatud väikese kuju ette põlvili, kuid suur Lunastaja jättis üksinda oma maapealse asetäitja Killeveres.

Pikkamisi, väga pikkamisi rahustasin südame valusa tuiklemise, rebisin halastamatult välja mälestusi ja elasin lihtsat ja tasakaalukat elu. Kuid see, mida ehitasin kolmveerand aastat, purunes nüüd paari lühikese minuti jooksul, tahte poolt sõlmitud köidikud purunesid, mälestused voogasid tagasi, purustasid kõik tammid, vallutasid mu. Südant võib sundida vaikima, aga süda ei unusta, südant ei saa igavesti petta ...

Kärmik tuli rutates ruumi, kitli hõlmad lahti, näol ärev ilme. Mulle näis, et Kustav tuli kohutava teatega ja see hirm pidi küll nõnda selgesti peegelduma mu näos, et Kustav peatus ja murelikult pead raputas:

«No-noo, vennas, võtad sina aga seda endasse!»

Ma ei suutnud liigutada, vaid vaevu sosistasin:

«Kas ta ... elab veel?»

«Elab, elab! Rahunes, uinus äsja.»

«Tähendab see, et on jälle lootust?»

«Selliseil ägedail palavikujuhtudel ei või kunagi kindel olla, kuid pole võimatu, et saad oma hingepäästmise aktsiooni jätkata.»

Pöördusin järsult, et varjata oma meeleliigutust. Kärmik tõlgitses seda teisiti ja patsutas mulle õlale:

«Juba jälle solvusid! Aga ma ei mõtelnud midagi halba. Läki parem minu poole, keedan tassi kohvi.»

«Aga haige?»

«Teda valvatakse. Praegu ei vaja ta ei minu ega sinu abi.»

Kärmikul oli haigla tiivas väike korter, milles oli kitsas mitmesugustest instrumentidest, pudeleist, retortidest, katseklaasidest, raamatuist, nii et toad sarnanesid rohkem laboratooriumile kui eluruumidele. Kärmik lülitas sisse elektrikannu, vabastas ühe lauaotsa raamatuist ja pani sellele tassid ja suhkru. Askeldades ümises ta endamisi lihtsat lauluviisi ja ta ilme oli rahulik ja rõõmus. Kui kohv juba tassides lõhnas, poetasin nagu muu seas:

«Kas ta — ma mõtlen tänast patsienti — elab juba kaua Pollis?»

«Kolmas kuu.»

«Aga enne seda?»

«Töötas ühes teises rajoonis. Ja veelgi varem . . . noh, arvan, et sa teda tundsid, ta elas ju Killeveres.»

Rüüpasin sügava sõõmu tulikuuma kohvi, kuid vaevalt märkasin, et kõrvetasin oma suu.

«Tundsin. Ta oli . . . ta on meie apteekri naine.»

«Ütle rahulikult — oli. Tolle sapistunud tohluga pole tal juba ammu vähematki pistmist.»

«Sa näid Li . . . Liidia Lõhmust hästi tundvat?»

«Töötasime ühes haiglas ja kui mind Polli haigla juhatajaks määrati, korraldasin ka tema ületoomise siia. Ta on parim hambaarst, keda olen näinud ja kui ükskõik milline moraalijünger, silmakirjateener või muidu keelepeksja peaks heitma varju Liidia Lõhmusele, olen valmis talle otse näkku ütlema: pea mokk, sa pole väärt tema kingapaelu päästma!»

Ägedus ja hoog, millega Kärmik paiskas viimased sõnad, üllatasid mind. Need võisid olla sihitud minu kui kirikuõpetaja pihta ja sellepärast tõrjusin:

«Kui sa oma hoiatusega mind silmas pidasid, siis lasksid küll märgist mööda. Ma ei ole ingel, et võiksin olla süüdistajaks või kohtumõistjaks. Olen ekslik ja nõder inimene nagu iga teine ja olen õnnelik ja rahul, kui kübekegi olen olnud toeks ükskõik kellele tema kurvastuse, ahastuse või meeleheite silmapilgul.»

Kärmik kallas endale uue tassitäie.

«Usun sind, vana sõber, kuid ma tean, et mõnedki näitasid tema pihta näpuga: vaat kus kergemeelne naine, jooksis haritud, hea palgaga mehe juurest ära. Nüüd on nad muidugi valmis kooris hulguma: eks ma öelnud, eks me öelnud!»

«Ma ei mõista sind. Miks just nüüd?»

Kärmik pani tassi tagasi lauale:

«Sa siis ei teagi, millesse haigestus Liidia?» Kui ma tummalt pead raputasin, lisas: «Ta põeb lapsevoodi palavikku. Liidia Lõhmus, mehest lahus elav naine, sünnitas mõned päevad tagasi poja!»

Kohvitass, mida käes hoidsin, värises nõnda, et kohv loksus üle ääre mu pükstele. Nõjatasin tugevasti-tugevasti vastu toolileeni ja surusin käed põlvedele, kuid sõrmed hüplesid sealgi, nagu elaksid nad iseenda, minu tahtest rippumatut elu.

«Mis sinuga on, mees?» haaras Kärmik mu randmest. «Oh-hoo, see lõhnab ju palaviku järele. Küllap külmetasid siia sõites. Vaata ette, nõnda saame äkki veel ühe patsiendi juurde.»

«Mul pole ... viga midagi. Ma pole harjunud ... nõnda kange kohviga ... süda veidi puperdab ...»

«Selle vastu leiame rohtu, leiame,» hakkas Kustav sorima oma pulbreis ja tablettides. Nõnda palju kõnelesin talle tõtt, et süda oli kaotanud takti ja uperpallitas. Kui hea, et Kärmik seljaga minu poole askeldas, nõnda ei näinud ta niikaua mu nägu, kuni jõudsin endasse peita valu ja häbi.

Kustav sundis mind neelama kaks kibedat pulbrit, poolvägisi tahtis mind tirida diivanile pikutama, kuid ma keeldusin.

Kõigele, ainult mitte sellele võimalusele polnud ma mõtelnud. Mõtted ristlesid mu peas nagu erutatud herilased. Kahjurõõmus kahin koguduses, piinarikas selgi-

tamine praosti ees, talaari mahapanek ... Ja nagu vihane ja võimukas vaablane tungis teiste sekka, tõukas kõrvale ja jäi üksi sumisema mõte: pole pattu, pole eksimust, pole kuritegu, millele pole karistust! Eksisin käsu vastu ja varjasin seda; jutlustasin moraalset puhtust, aga ise elasin patus; manitsesin ausule ja avameelsusele, aga ise varjasin, salatsesin ja petsin. Ja lootsin juba, et kõik jääb nõnda, et jumala karistus ei lange minule. Eksisin, kuidas ma küll eksisin!

«On sul parem?» Nagu läbi udu kostis minuni Kärmiku hääl. Enne kui vastata jõudsin, koputati uksele ja arsti paluti haiglasse.

Vaevalt klõpsatas uks Kustavi järel kinni, kui püsti hüppasin, kaabu pähe surusin ja mantlit selga tõmbama hakkasin. Ma ei leidnud varruka-avasid, heitsin mantli lahtiselt käsivarrele, kahmasin nurgast kohvrikese ja surusin lingi alla. Kõik see toimus rutates, ilma et oleksin midagi mõtelnud või plaanitsenud. Kui juba trepil seisin ja öö jahe õhk mulle näkku lõi, paiskus mõtete virvarrist esile selge ja pilkav küsimus: kuhu? Kuhu ruttad, Killevere koguduse hingekarjane? Põgened, jooksed sa pakku inimeste naeru, jumala karistuse või iseenda sisemise hääle eest? Käsi langes alla, mantel libises käsivarrelt, jäädes sorakil hõlmadega kohvrile tolknema. Inimeste eest võib end peita, jumala eest salata, aga pole ju varjupaika, kuhu pageda iseenda südametunnistuse eest.

Pöördusin tagasi, panin kohvrikese põrandale, sellele jäi ka mantel, pooleldi sumadanil, pooleldi põrandal. Kägardusin diivani nurka, kerisin end nii väikeseks kui sain; aga peas aina kohises ja sumises ning mõtted keerlesid ja keerlesid nagu väsimatud vesiveski rattad ...

Kui Kärmik tagasi tuli, kähises vabrikuvile bass südaöist vahetustundi.

«Noh, mees, sul hakkas vist külm, et kaabu pähe panid? Ja kohvi oled lasknud hoopiski ära jahtuda, oh sind küll!» Lülitas sisse kohvikannu, kõndis mõned korrad edasi-tagasi ja peatus siis mu ees. «Ei tea,» rääkis ta, «kas aitasid minu süstid ja pillid või sinu ... hm, kunst, aga näib sedamoodi, et tõepoolest toimus pööre.»

Tõstsin pea, tabasin Kärmiku rõõmsa ilme ja langetasin oma pilgud tasa sumisevale kohvikannule.

«Sa ei rõõmustagi? Nojah, siin meie erineme, arstid ja kirikuõpetajad: meile on iga surmast päästmine suurimaks võidurõõmuks, teile algab igavene õndsus alles sealpool maist elu . . .»

«Elu ja surmaga pole sünnis naljatada.»

«Ei, ei ole, selles on sul õigus. Vähemalt eluga ei saa naljatada. Joome tassikese ja — puhkama.»

Kärmiku tagasitulek raputas mind üles hajevilolekust. Tuleks otsekohe ära sõita Killeverre, mõtlesin. Kuid öö oli pime, tee vihmast porine ja minu kõneluse Liidiaga katkestas palavikuhoog juba enne, kui see õieti alatagi sai, ja kui ta toibub, tahab ta mind muidugi uuesti näha . . .

Mu süda tõmbus nõnda kramplikult kokku, et toolil kössi vajusin. Seal kusagil on ju väike olend, kellel on nõudmisi minu vastu! Pean jääma siia, muidu oleksin argpüks, pelgur, kes põgeneb oma tegude tagajärgede eest.

Kärmik seadis mulle diivanile magamisaseme. See oleks võinud ka tegemata olla, sest ma ainult vähkresin küljelt küljele või lamasin selili ja vahtisin, silmad pärani, põhjatusse pimedusse ja ei suigatanud sekundikski.

Aga kõik läks teisiti kui arvasin, sest ma ei näinud enam Liidiat. Varahommikul Liidia magas ja see oli Kärmiku silmis väga hea tundemärk. Kui ta ärkas ja arst talle ootavast kirikuõpetajast teatas, kibrutas naine oma tumedaid kulme:

«Kirikuõpetaja Hiiemägi? Milleks mulle tema?»

«Teie ise kutsusite.»

«See oli ammu . . . ja siis ma arvasin, et . . . Praegu ma tunnen, et jään elama . . . Ma ju jään, seltsimees doktor?»

«Jääte, jääte.»

«Näete nüüd! Ja milleks elavale kirikuõpetaja.»

Kärmik jutustas mulle, mis oli kõnelnud Liidia ja ergutas siis mind: «Jälle nõnda morn nägu! Lõbusamalt, lõbusamalt, vennas. Ütlesin ju sulle, et lihtsalt ime, miks Liidia laskis õpetaja kutsuda. Ta on liiga tugev

selleks, et taevastelt jõududelt abi otsida. Noh, igal inimesel juhtub nõrkusehetki.»

«Nii et . . . rohkem pole mind . . . enam tarvis?»

Vastust ootamata tõmbasin mantli selga, surusin loiult Kärmiku kätt ja lükkasin oma jalgratta maanteele.

Taevas oli pilvitu, õhk värske, läbipaistev ja selge, nii et hääled puhtaina ja helisevaina kajasid kaugele, kaugele. Vihm oli uhtunud ära talvise kõntsa, suvivilja orase igal ladvakesel säras läbipaistev veetilk. Õhk oli täis lõokeste sillerdamist ja kuna neid väikesi laulikuid näha polnud, oli tunne, nagu heliseks õhk ise.

Ma ei istunud jalgrattale, kogu tee veeretasin sõidukit enda kõrval. Ja kuigi ümberringi kõik säras ja sätendas, laulis ja hõiskas, lõhnas ja ajas võrseid, oli mu hinges jahe ja vaikne nagu surnuaial.

«Kuhu sa ometi kadusid!» pahandas kodus Hilda «Oli sel vabrikumooril alles visa hing . . .»

Ma ei vastanud, ei tõstnud pilku oma naisele, vaid lukustasin end oma kabinetti ja jäin sinna õhtuni.

6.

Nii tuima, sisutut ja lühikest jutlust, nagu ma pidasin järgmisel pühapäeval, polnud Killevere vanad head mutikesed, kes oma truudust kirikule polnud murdnud, minult veel varem kuulnud. Mul oli piinlik nende ja iseenda ees ning jumalateenistuse lõpetanud, lipsasin kiiresti käärkambrist välja ja ruttasin koju.

Hilda alaline pink kantsli ees oli täna tühi, sest mu naine oli külmetanud ja ei tahtnud aevastamisega pühakoja rahu rikkuda. Ust avades imestas ta, et nõnda varakult tagasi jõudsin, ta alles alustas lõunasöögi valmistamist.

Rahustasin teda, et mul pole vähematki isu ja läksin otse kabinetti. Hilda näis kahetsevat oma hiljutist ägedust, mis Paluka matmise päeval talle mõnegi teravuse huulile tõi, kuid ta leebus ei soendanud mind, sest teadsin, kui lühike iga sel on. Päike paistis otse kitsast aknast sisse, oli alles keskpäev ja mind ootas ees pikk

tühi õhtupoolik, sest tänaseks ei olnud ühtki kiriklikku talitust ette nähtud. Seisatasin raamaturiiuli ees, aga ükski teos ei ahvatlenud lugema. Siis meenus mulle pressitud nahkkaantega ja kullatud servadega päevik, millesse viimase sissekande tegin päeval enne Pollisõitu. Ometi oli aegu, millal ma iga päev kas või paarirealisegi märkuse sellesse mulle ametisseõnnistamisel kingitud raamatusse lisasin.

10. mai oli sündmustest rikas päev, veel rikkam murest ja läbielamustest, kuid ma leppisin ainult faktide loetlemisega. Et mõtteid sellelt mälestusväärselt päevalt rutem edasi viia, alustasin uut rida:

11. mail. Mida ma õieti tegin järgmisel päeval? Et mitte hommikust õhtuni näha Hilda etteheitvat ja tusast nägu, põgenesin majast ja lonkisin alevilähedastel põldudel, hiljem katsusin lugeda, kuid praegu ei suutnud meenutada, millise raamatu paari lehte ma mõne tunni jooksul edasi-tagasi lappasin. Kas ma tõepoolest ei teinud või ei juhtunud midagi, mis vääriks mainimist? Meenus ainult tühja-tähja ja nõnda kirjutasingi: Ei midagi.

Ja 12. mail samuti: Ei midagi.

13. mail. See on täna. Päev pole veel lõppenud, kuid mis võib veel juhtuda? Kella kolme-nelja ajal kogunevad Hilda kristliku käsitööringi liikmed, naise langetatud silmist ja mahedast häälest on näha, et ta katsub mind sinna sissejuhatavale palvusele meelitada. Aastad tagasi ma ise õhutasin Hildat selle idee elluviimisele, aga kui mulle selgus Hilda omakasupüüdlik eesmärk, kui ma tabasin naisi keelepeksult, mille sisu alati just polnudki leebe ja süütu, ristisin ma ringi endamisi keelepeksu kooliks ja vaid vastu tahtmist lasin end sinna ahvatleda. Võib-olla õnnestub mul täna kõrvale põigelda, võib-olla ka mitte, mida see muudab?

Tõmbasin raamatu järsu liigutusega lähemale ja kirjutasin suurte tähtedega:

13. mail, pühapäeval: Ei midagi.

Sirvisin mõningaid lehti ettepoole, aga laksatasin varsti raamatu kinni: igalt leheküljelt irvitasid vastu

needsamad õudsed sõnad, ükskõik, mis sinna ka kirjutatud oli...

Hilda kutsus sööma. Ta püüdis vestlust elustada, pärides teateid inimeste kohta, kes täna jutlusel olid, aga ma vastasin tujutult ja lakooniliselt. Me ei olnud veel lõpetanud, kui apteegi praktikant, pikk vibajas noormees, tõi mulle Vilipp Lõhmuselt kirjá, milles apteeker palus teda külastada. Viskasin kutse tusaselt käest — see külaskäik valmistas mulle kõige vähem rõõmu! Aga Hilda arvas, et peaksin tingimata minema.

«Ehkki ta on argpüks,» rääkis naine. «Ta ei julge kirikuski käia, kardab, et torkab rajooni juhtidele silma. Aga tal on jumalakartliku inimese kuulsus ja koguduses on inimesi, kelle juures ta sõnal on kaalu...»

Kui suur ka olekski apteekri mõju, ma ei hakkaks tema ukse tagant endale poolehoidu otsima. Kui pärast pikemat kõhklust siiski mütsi haarasin ja apteegi poole minema hakkasin, siis mitte ilma lootuseta, et ehk on Vilippil Liidiast uusi teateid...

Ma läksin hoovi kaudu ja enne, kui helistada jõudsin, avas Vilipp ukse. Päikesekiired põrkasid tagasi tema paljalt pealaelt ja silmi kissitades hüüdis ta:

«Lõpuks ometi! Kartsin juba, et te ei tulegi... Olete ju minu, vaese üksiku mehe, hoopis ära unustanud. Nõnda hakka kas või uskuma, et käisite vanasti meil ainult Liidia pärast.»

Lõhmus naeris oma nalja üle, kusjuures ta väike, justkui äralõigatud lõug kuivanud õunana kortsu tõmbus. Ta juhtis mu läbi pimeda eeskoja eluruumi, kus ükski ese polnud enam sellel kohal, kuhu nad Liidiast jäid. Teekann kahises elektrikeetjal, väikesele lauale diivani ees olid asetatud lahtikorgitud konjakipudel, teeklaasid, taldrikukesed mustsõstra keedise ja sidrunitega.

«Teie sünnipäev oli ikka rukkilõikuse ajal,» imestasin.

«Jõuab siis alati sünnipäeva oodata,» mudis Lõhmus käsi, painutades sealjuures peenikesi, jämedate liikmesõlmedega sõrmi tahapoole, nii et luud raksusid. «Teie pole enam nõnda kaua minu pool käinud, et seda sündmust peab veidike niisutama.»

Lõhmus nihutas klaase, pudelit ja taldrikuid edasi, et neid natukese aja pärast jälle endisele kohale tagasi lükata. Ta oskas kogu aeg seista poolpõiki, nii et ta vaatas mulle silmanurgast, mitte aga otse näkku. Nii ettevalmistustest kui Vilipi rahutust pilgust aimasin, et tal on hoopis rohkem südamel kui üksinduse peletamine.

Vilipp askeldas ja korraldas, hädaldas töörohkuse ja sissetulekute nappuse üle, täitis klaasid ja tulisele teele puhudes poetas nagu muuseas:

«Teie käisite Pollis?»

Kohkusin algul, kuid rahustasin end siis, et sõit surivoodi juurde polnud ju saladus, sellest teadsid paljud, miks ei võinud kuulda Lõhmuski, ja noogutasin tummalt:

«Ametiasjus?»

«Jah. Mind kutsus väga raske haige.»

«Nii et leidub ka tänapäeval inimesi, kes viimasele teekonnale asudes igavesele elule mõtlevad? Küllap oli mõni tudike?»

«Ei.» Lõhmusel ei näinud olevat andi näitlemiseks ja ma otsustasin teda oma avameelsusega ennetada. «See oli — Liidia.»

«Liidia?» See teesklus kukkus tal hoopis halvasti välja. Hetke pärast jätkas Vilipp: «Kuidas siis tema... ma tõepoolest ei mõista... Niikaua kui mina teda tunnen, vilistas ta jumalale ja tema käskudele. Või hakkas viimsepäeva kohtu väravate ees tedagi südametunnistus piinama?»

«Ma ei tea. Olin tema juures vaevalt paar minutit, siis kaotas ta teadvuse. Istusin öö läbi haiglas, ootasin kriisi möödumist. Hommikul arst ütles, et kõige suurem oht on möödas. Aga mind Liidia enam ei kutsunud.»

Vilipp tõusis, murdis raksatades sõrmi ja silus paar korda kiiresti üle lõua.

«Seda võib temast uskuda... Niipea, kui kuristik enam otse silmade ees ei haigutanud, unustas hingeõndsuse ja igavesed piinad... Milline suurepärane teema jutluseks, kas pole tõsi? Kindlasti kasutage seda, nimetage teda otse nimepidi, naelutage häbiposti kergemeelsed kuuenda käsu vastu eksijad. Kui mina teie

asemel kantslis seisaksin, räägiksin nõnda, et kividki nutaksid... Aga teie jutlusest pole täna naised silmanurkigi märjaks saanud.»

«Teil on välejalgsed teatekandjad.»

Lõhmus laotas käsi ja naeratas süüdlaslikult:

«Ma olen kodune inimene, ei käi kusagil... aga üks ja teine astub sisse ja jutustab, muidu elaksin ju päris kotis...» Minu vastutõrkumisest hoolimata täitis Lõhmus uuesti klaasid, nihutas enda tooli mulle lähemale ja kätt minu põlvele pannes ütles: «Tahtsin juba ammu teile ütelda, et... ärge unustage, millisel vastutusrikkal postil seisate... Ajad on muutlikud, aga kirik peab seisma nagu kalju tuules ja tormis ja tema kantsel peab leegitsema nagu tõrvik.» Vilipp nihkus minu poole ja häält tasandades rääkis: «Peab kõnelema kavalalt nagu rebane, kavalalt ja mõistu... Jah, tuleb osata võidelda, sest just kirik on kutsutud hoidma vaimu, mida ülelombi riigitegelased oma jõululäkitustes aeg-ajalt avaldavad.»

«Te tahate, et ma külvaks vaenu meie riigikorra vastu?»

«Aga millal on kirik rahu toonud? Rist ühes ja mõõk teises käes on ristiusk läbi aegade sammunud. On ju piibliski, Matteuse raamatus kirjutatud, et «Ärge arvake, et ma olen tulnud rahu läkitama maa peale. Ma ei ole tulnud rahu läkitama, vaid mõõka. Sest ma olen tulnud inimest riidu ajama tema isaga ja tütart tema emaga ja miniat tema ämmaga.» Ja kas nõukogude võim kirikut hellitab? Ei hellita. Räägitakse, et on käimas eeltööd Killeveregi kiriku sulgemiseks.»

«Mis jutt see on?»

«Jah, koostatavat liikuva ja liikumata varanduse nimekirja, mille järele ülevõtmist toimetada. Pole veel vaid teada, kas muudavad muuseumiks või panevad rahvamaja sisse, vana olla juba päris kitsaks jäänud.»

«See on kindlasti vananaiste tühi loba.»

«Kui ka olekski tühi loba, tuleb sellistele juttudele hoogu juurde anda.»

«Ma ei hakka iialgi valet levitama!»

Hüüdsin seda sellise ägedusega, et Vilipp tagasi tõm-

bus ja aknast välja vaadates hoopis vaiksel, mahedal toonil pomises:

«Kas mina ütlesin, et levitage? Oh ei, siis te saite minust valesti aru. Olen nõnda üksik ja õnnetu mehike, et sõnadki lähevad teinekord suus sassi ja ma isegi ei tea enam, mida räägin. Ja suutäis nalja olgu minusugusele gi lubatud. Kui võtta kas või need sealtpoolt ookeani läkitusedki tõsiselt käsile, siis süda kargab päris täis, et milliseid häbematusi need härrased endale lubavad. Ja veel kiriku õilsa sildi all! Raha, aga mitte inimhingede õndsus pakitseb neil südamel.»

Mul oli nõnda kuum, et tõusin ja kuigi Lõhmus mind tagasi hoida katsus, vabandasin end naise käsitööringiga ja lahkusin. Ent ma ei läinud kiriku poole, vaid pöördusin hoopis alevist välja viivale teele ja seisin varsti sovhoosi aedniku väikese värvitud maja ukse taga. Taavet polnud toas, ma leidsin ta viljapuuaiast.

«Tulin teie juurde, et ... hingata,» ütlesin.

Taavet ei imestanud ega küsinud midagi. Ta kummardus, et tulbi longuvajunud rasket pead kepikese najale aidata. Käsi ristluudele toeks pannes ajas ta end jälle sirgu.

«Ka mina tulin end tuulutama. Koosolekul oli palju rahvast, läks lõpuks pisut umbseks. Sa vist ei teagi, et Ülo Talvik käis meil loengut pidamas?»

«Ei, ma väga harva peatun kuulutustahvlite ees.»

«Ega seda koosolekut mujal kuulutatudki, kui meie sovhoosis. Pandi plakatid välja, et tuleb loeng, kus kõneleja selgitab, miks usk on rahvale oopiumiks. Ma ei pidanud algul minema, sest ükskord jäin sellisel koosolekul magama ja kuna mul on paha harjumus norsata, oli tagantjärele hullu moodi piinlik.»

«Täna ei tukastanud?»

«Ei, täna polnud unel mahti peale tikkuda. Huvitavalt rääkis, arusaadavalt ja selgesti. Näo järele näikse teine veel üsna nooruke olevat, aga loodust, loomi, linde ja taimi tunneb ta hästi. Ja inimesi ja elu ka ... Ta seadis oma kõne aluseks ühe Piibli lause, sa tead küll, et äraneetud on maa ...»

«Äraneetud on maa sinu pärast: kibuvitsu ja ohakaid peab ta sulle kasvatama. Oma palehigis pead sa

leiba sööma seni, kui sa jälle mullaks saad, kust sa oled võetud.»

«Just, just. Külakoolis sai seda omal ajal tuubitud nõnda, et vurista edaspidi või tagaspidi. Vuristasid küll, aga ei tulnud ettegi mõelda, mida need sõnad õieti tähendavad. Talvik pani mõtlema. Piibli järele on ju töö needus, raske ja vastumeelne orjus ... Võib-olla ta seda mõnele laiskvorstile ja priiskajale ongi, aga mina olen eluaeg päevast päeva tööd teinud ja paljukse mul muid rõõme on olnudki. Mu isa oli mõisa puusepp, ta sattus viimati sellise paruni juurde, kus aina müristas ja välku lõi ja muidugi ikka töömeeste turjal. Ma mäletan isa hästi, mäletan, kuidas ta kõik isandad ja kupjad maa põhja sajatas, aga oleksite pidanud nägema, kuidas ta karmid näojooned pehmenesid, kui ta mõnda kappi kokku pani või toolileenisse nikerdusi sisse lõikas. Töö oli ta rõõm ja lohutus, kuigi talle selle eest sandikrosse maksti. Ta enda toas oli kogu mööbliks ainult lihtne sahtlita laud ja mõned järid ... Viiendal aastal haaras ta püssi ja ... karistussalkade nuudid saatsid ta hauda.»

Astusime mõned sammud vaikides, siis jutustas Taavet edasi:

«Talvik nõnda rääkiski, et isandad, kes ise ei töötanud, püüdsid tööd näidata karistusena mingite inimkonna pattude eest. Kena karistus, mis ainult vaeste õlgadele veeretati! Tööta oleksime metslased kaljukoopas, ei rohkem. Kõik mugavus ja mõnusus, mis meid ümbritseb, on ju inimeste kätetöö, on töö vili ... Koosolekul oli ka sinust veidi juttu ...»

«Teadagi, tõrvas pappe.»

«Ei. Ta ainult mööda minnes ja naljatamisi märkis, et kirikutegelased on nobedad nõukogude poliitikat väänama. Ja tõi näite, et Killeveres on jutt lahti lastud, nagu tema, Talvik, tegevat ettevalmistusi kiriku ülevõtmiseks. Et seal usuvastaseid kõnesid pidada ja tantsuõhtuid korraldada.»

«Ma pole kunagi midagi sarnast mõelnudki, ammu veel rääkinud.»

«Ta ei öelnudki, et sina. Küllap sinu mõnele üliagarale jüngrile meeldib vett segada ...»

Ma teadsin, kus kivi all need veesegajad kükitavad ja kõndisin vaikides Taaveti kõrval. Aednik peatus noore, ühtlase krooniga õunapuu juures ja painutas ühe rohkete viljakaartega ja juba roosakaiks pakatanud pungadega oksa tasakesi allapoole.

«Kuidas võib küll öelda, et maa, mis kasvatab sellise imede ime, nagu noor õunapuu, on neetud! Homme hommikul puhkevad esimesed õied . . . Need on viimased, mida minu silmad näevad.»

«Aga Taavet!»

«Jäta,» naeratas aednik rahulikult. «Ega ma karda. Olen väsinud ja tunnen, et üle selle kevade ma ei ela . . . Tahaksin, et surm suleks mu silmad just siin, aias, puude ja põõsaste keskel. Mina ju istutasin nad . . .»

Taavet oli pisut nukker, aga nõnda rahulik, et mulle alles õhtul kodus meenus, et olin hoopiski unustanud enda kui hingekarjase kohused: ma ei meenutanud Taavetile igavest elu, pattude andeksandmist ega viimsepäeva kohtumõistmist. Kuid mitte see ei rikkunud mu unerahu, vaid hoopis kuulujutt kiriku sulgemisest. Kui ka Talvik otseselt mind ei süüdistanud, ei lange kahtluse vari minust mööda, küllap ta peab mind kaasosaliseks tühjade juttude levitamises ja kõmu tekitamises. Peaks talle nõnda palju selgitama, kui nimesid nimetamata võimalik . . .

Järgmisel hommikul helistasin Talvikule.

«Kas teil oleks võimalik kulutada mulle kümmekond minutit?» küsisin. «Oleks tarvis mõni arusaamatus klaarida.»

Mulle ei vastatud kohe ja ma kujutasin endale blondi noormehe üllatusest pikaks veninud nägu.

«Mul ei ole kahju ka tervest tunnist,» vastas ta siis.

Ma ootasin, et näen osakonnajuhataja tõsist, etteheitvat nägu ja kuulen noomivaid sõnu, aga laua tagant tõusis sama rõõmsailmeline nooruk, nagu teda olin harjunud nägema.

«Mul on kahju, et alevis on tekkinud jutt, nagu kavatseksite teie kiriku natsionaliseerida,» algasin pakutud istet vastu võtmata. «Tulin teile kinnitama, et

mina ei ole selliseks kõmuks poole sõnagagi alust andnud.»

Ka Talvik seisis. Ta oli minust tubli pool pead pikem ja palju õlakam ning kogukam. Nüüd vaatasid ta sinised silmad tõsiselt ning uurivalt ja nõnda näis ta märksa vanemana.

«Hästi. Usun teid. Ma ei aja kuulujuttude autoreid taga, kuigi see oleks mõnigi kord huvitav ja kasulik. Mainisin seda illustratsiooniks, et pühadus ei häbene ka tänapäeval vale seljas ratsa sõita, kui see eesmärgile kasuks tuleb. See on midagi moderniseeritud jesuiitliku «eesmärk pühendab abinõu» taolist. Teie muidugi ei katsu mind veenda, nagu ei oleks kuuldus pühakoja sulgemisest alguse saanud kirikule lähedastest ringkondadest?»

Langetasin vaikides laod.

«Laimul on õnneks lühikesed jalad ja lõpuks peksab ta laimajat iseennast... Istuge siis ometi.»

«Tänan, ei. See oligi kõik, milleks tulin. Mul on hea meel, et te mind usute.»

«Usun, usun. Ma tean, et te olete aus ja õiglane inimene. Kuigi ma, tõtt-öelda, ei taipa, mil kombel te oskate end veenda kõigis neis igavestes, jäädavates ja muutumatutes piibli seadustes, mida te pühapäeviti kantslist alla hüüate.»

Vastasin toetudes ühe käega toolileenile ja otse Talviku noortesse terastesse silmadesse vaadates:

«See näib raske ainult kõrvalseisjale. Inimesed vajavad moraalset tuge. Üks ja sama inimpõlv elas läbi kaks hirmsat sõda, aegade keeris paiskas segi perekondi, lõdvendas paljudegi kõlbelisi tugesid. Pole tähtsamat, kui tõsta usku moraalse, vaimselt puhta, ausa, truu inimese suurusesse.»

«Huvitav...» venitas Talvik. «Pole midagi öelda, eesmärk on ilus... Aga te meenutate mulle rändurit, kes silmapiiril paistva linna poole minnes ei lähe sillutatud maanteed mööda, vaid kahlab kaares läbi soode, tihnikute ja rabade. Vabandage, kui teid solvasin, aga usu sildi all on nõnda palju valetatud, inimesi füüsiliselt ja vaimselt küürakaiks väänatud, et sellele mõeldes jookseb mul alati külm judin üle selgroo. Usu moraal on

silmakirjalik, ta kardab vaba, julget, iseseisvat vaimu ja kasvatab seepärast orjalikku alistumist ja teesklevat vagatsemist. Ta püüab alaliselt muutuvat ja arenevat elu igavestesse kivivormidesse kokku suruda ja on seega loomuliku ja normaalse kõlbluse vastane. Kas teie oleksite valmis oma kätt kas või tulistele sütele panema, et kõik, mida püha kiri ette kirjutab, et iga sõna, mida kuulutate, on tõde?»

Kui ma vaikisin, laiutas Talvik käsi:

«Näete nüüd, kuidas igakord, kui kokku puutume, kohe sarved kokku lööme. Ma olen küll noor, aga mitte nõnda lapsik, et loodaksin kirikuõpetajat ümber agiteerida... Muide, me saatsime avalduse Killevere kiriku muinsuskaitse alla võtmiseks juba ära. Ka taolisi mälestusmärke tuleb hoida, ei keegi muu kui meie isaisad on need müürid oma kätega kokku kandnud. Kuussada aastat lasus kiriku torni vari kihelkonnal, las seisab teist kuussada veel — mälestuseks ja hoiatuseks.»

«Kiriku panete muinsuskaitse alla,» naeratasin, «aga mis saab siis papist?»

«Papp peab vaatama, kuidas iseendaga omal jõul toime tuleb. Minu arvates pole see põrmugi kerge karistus...»

Kui ma õhtul Hildalt pärisin, kas mitte tema käsitööring pole kiriku sulgemise kuulujutu levitamises asjaosaline, tegi naine süütu näo:

«Kas see pole ükskõik, kust linnuke välja lendab, kuusikust või kaasikust?»

«Minu maja ei tohi olla tühjajutu levitamise pesaks!»

Hilda laskis taskurätiku, mida ta pilutas, rüppe ja ta kitsas õhuke huul tõusis üleolevalt:

«Asjata loobid mulle süüdistusi näkku. Mina hoian võib-olla rohkem inimesi kiriku rüpes kui sina oma range auväärsuse ja otsekohesusega. Paluka omaksed on sinu vastu sõjakäiku alustanud ja apteekergi olla sinu pihta mõned sapised märkused poetanud. Sa oskad endale ohtlikke vaenlasi soetada! Ära looda, Taaveti-taolistega ei tõsta sa oma autoriteeti ega leia parteikomiteest seljatuge.»

Ma olin väsinud ja et viljatust vaidlusest hoiduda, tõmbusin oma kabinetti. Hilda oli hoogu sattunud ja

häält kõrgendades jätkas oma noomimisjutlust. Et läbi õhukese vaheseina ja ukse kostvat valju ning teravat häält summutada, toetasin pea käte vahele, surudes peopesad tugevasti kõrvadele.

7.

Aeglaselt venis mööda pikki raskeid nädalaid.

Ühel pühapäeva ennelõunal astusin aeglaselt kiriku poole. Vahtra juures peatusin ja istusin pingile. Päikese kiired tungisid siin-seal läbi lehtede, heites liivale, pingile, minu pikale mustale rüüle võbisevaid kuldseid laike. Puu helises mesilastest, nad sumisesid lehtedes, siblisid puhkenud õites, pudendades alla peent kollast tolmu. Neid tuli ja läks vahetpidamata, sest üks mesilaspere oli öökulli-paari pesaõõnsusesse elama asunud, vana filosoof oma kurdi kaasaga oli aga kolinud korruse võrra kõrgemale. Nende mesilaste pärast oli meil Hildaga juba mõttevahetus: mu naine rõõmustas, et vaat kus ootamatu õnn, mesi lendas ise lõunalauale. Kuidas nõnda? imestasin. — Aga mis kunst neid puust välja raiuda. — See hävitaks mesilaspere. — Ennäe mul õnnetust, nad ei ela nagunii siin talve üle. — See oleks vahtra surm! — Suurepärane, on juba ammu aeg, ainult prahti oskab see haraline hirmutis laiali puistata.

Hõõrusin tasakesi kukalt vastu puukoort, ümisesin: kohise, kohise vana sõber, ma ei lase sulle halba sündida.

Kellad lõid rütmiliselt ja rutates, nii et vase tume kumin ei jõudnud löökide vahel kustuda. Tänase ilmaga kostab kellahelin kaugele, mõtlesin ja mulle meenus, kuidas poisikesena jooksin pühapäeviti rannamäele kuulatama Illuste rannakabeli kelli.

Päikesekiir, mis mu põsel mängles, kustus.

«Tere päevast, õpetaja,» kostis mahe hääl. «Andestage, et segan teie vaikset mõtiskelu. Tulin, et kuulda tänase jutluse teemat ja saada laulude numbrid.»

Maanteel sõitis raske veoauto ja üle otsa ripnevad raudlatid tärisesid vastamisi. Remonttöökodade poolt

kostis vali rõõmus ho-ho-hopp! ho-ho-hoppp!, masinate undamine, vintsi kägin.

Klookus vaatas üle õla tagasi ja muigas põlglikult: «Küll ragistavad. Hoogtööpäev, vaat mis välja mõtlesid! Ja just täna.»

«Argipäeval pole alevirahval aega . . .»

«Nad teevad seda kiriku kiuste.» Klookus tõstis nagu kinnituseks parema käe esisõrme üles. «Nad mõtlevad välja ikka uusi ja uusi trikke, et jumalateenistusi segada ja inimesi kirikust eemale ahvatleda, pange mu sõnu tähele. Pattu, pattu ja kurjust on maailm täis . . .»

Klookuse silmad jooksid vilkalt ringi, altkulmu riivasid nad mindki, kuid mind pani võpatama seegi põgus pilk, sest mulle näis, nagu oleks köster sõna «patt» juures muianud. On's ta midagi kuulnud? Pealtnäha vaikne ja tasane, nägi ta kõike, kuulis kõike, teadis kõike, mis koguduses sündis, sest ta peadligi hoidvad siledate lestadega kõrvad olid tähelepanelikult avatud igale sosinale. Tal oli oma võrk, erilaadne agentuur, mis küll koosnes peaaegu üksnes jutuhimulistest ja kibestunud hingega eidekestest, kes ei pannud rõhku oma teadete tõetruudusele ja hoopiski ei tunnustanud faktide kontrollimist, kuid mis just seetõttu oli halastamatu ja hävitav.

«Peaksite neid tänases jutluses piitsutama,» tõstis Klookus veretud laod. «Jumal lõi seitsmenda päeva hingamise päevaks. Tingimata tuletage seda kogudusele meelde.»

Andsin talle laulude numbrid, aga Klookus venitas veel. Kui küsivalt temale vaatasin, algas ta tasa, poolsosinal:

«Teie pole vist veel kuulnudki, et meie kellamees möödunud pühapäeval, otse jumalateenistuse ajal, enda purju jõi ja tarvitas jumalakartmatuid sõnu. See pole esimene kord, julgen sellele õpetaja tähelepanu juhtida, et ta teaks vajalikke abinõusid tarvitusele võtta . . .»

«Hea küll, hea küll,» tõrjusin hajameelselt ja Klookus eemaldus vetruval kõnnakul, nagu oleks ta valmis iga silmapilk põlvili langema. Kellad helisesid ikka veel. Ma viivitasin minekuga ja kui ma poleks köstrile lau-

lude numbreid andnud, ma veel nüüd, viimasel silmapilgul loobuksin valitud jutluse teemast, räägiksin ükskõik millest, aga mitte patust ja andeksandmisest. Pühapäevast pühapäevani hoidusin sellest, jutlusest jutluseni kõndisin mööda ääremaid, võitlesin iseendaga, oma argusega, oma häbiga. Kui sa oleksid õige jumalasulane, sa kuulutaksid kantslist avalikult oma patulangemisest, ja kui sa oleksid aus ja vastutustundega inimene, sa läheksid Liidia juurde ja paluksid andestust! Aga sa hoidud nii ühest kui teisest. Kui sa oled liiga arg Kanossa-käiguks Polli haiglasse, siis karista end vähemalt oma jutluse kõrvetavate sõnadega...

Ma tõusin ja nõnda ruttu, kui lubasid maaniulatuva talaari hõlmad, tõttasin kirikusse. Orel mängis tasakesi ja kiriku kõrged kivised kaared kumisesid kaasa. See oli mahe, vaigistav, troostiv kumin ja ma rahunesin. Köster avas registri ja kirik täitus rõkkava üürgamisega. Langetasin pea, et palvetada, aga peas vasardas üksainus mõte, üksainus sõna:

«Ma pean, ma pean, ma pean...»

Ajasin end sirgu ja orelihäälte müha taandus, kahanes ja vaibus. Lugesin uuest testamendist tähendamissõnu ja samal ajal lendasid mu pilgud üle pinkide. Klookusel oli õigus, kirik jääb tühjaks: esiridades hõredalt tuttavaid, igal pühapäeval nähtud kitsaste, valjude kokkusurutud huultega kortsulisi nägusid, taamal aga tühjus. Hilda istus otse mu vastas, samal kohal, kus igal pühapäeval, käed ristis, näol vaga ja alandlik ilme, nagu see sobib kirikuõpetaja naisele...

Alustasin pühakirja looga Suurest Kiusajast, kes viis Jeesuse Kristuse kõrgele mäele, näitas talle maailma kõigi ta rikkuste, naudingute ja maiste rõõmudega ja tõotas: «Kõik see on sinu...»

Üles koorile ilmusid kaks noort nägu, poiss ja tüdruk, kes uudishimulikult alla vaatasid.

«On igavesed jumala käsud: sa ei pea tapma, sa ei pea varastama, sa ei pea abielu rikkuma,» tõstsin häält, nagu tahaksin noomida neid kahte ülal kooril. Nemad aga ilmselt ei kuulanud mind, neid huvitasid kiriku võlvid ja kaared, lühtrid ja maalid, ja kuna nad

varsti kõike olid näinud, sikutas tüdruk poissi varrukast ja nad kadusid, et laskuda alla. Jälgisin neid pilguga ja äkki haarasin kätega kantsliäärest ja sõnad komistasid üksteisele. Kes, kes seisab orelialuses hämaruses vana puuposti kõrval? Süda hakkas vasardama ja kõrvus kohises, nagu oleks orel uuesti mängima hakanud, kuigi köster Klookus istus endiselt näoga minu poole, pikad käed kõrgele tõstetud põlvede vahel. See on ju Liidia! Sulgesin hetkeks silmad ja kui need uuesti avasin, oli orelialune ruum tühi. Vaatasin kiiresti ringi, aga tuttavat nägu polnud kusagil. Eksisin ma? Oli see viirastus, etteheide mulle?

Hilda pilk puuris käskivalt minusse; eidekesed peatusid oma väsimatus üles-alla õõtsumises ja köster nihutas end pingikesel oreli poole — paus venis liiga pikale. Kogusin end ja jätkasin manitsusi, kuid tundsin ise, kui jõuetud, sagedasest tarvitamisest libedaks kulunud ja kahvatud olid mu sõnad. Ma ei ujutanud kunagi neid üle tule ja väävliga, ei paisutanud inimeste kujutlusvõimet igaveste põrgupiinadega — kõigis neis kunstides oli Klookus minust mitu korda osavam meister — kuid rohkem kui kord oli mind kiidetud elavate, piltlike ja loogiliste jutluste eest. Seda enam ängistas mind hall segapuder, mida praegu keetsin.

Aga see on ju lõppude lõpuks ükskõik! Kes kuuleb, veel rohkem — kes käib minu manitsuste järgi? Mind pole ju mitte kellelegi tarvis! Ma olen tarbetu nagu vana tohlunud känd õunapuuaias, mis kunagi on sinna jäänud, millega on harjutud ja mis nõnda seal seisabki . . .

«Keegi ei tea, kauaks talle on antud eluiga,» kuulsin ennast rääkivat. «Inimese elu on üürike, surma vikat võib tabada teda iga silmapilk ja . . .»

Mustas rätis mutike, kes istus Hilda taga, hakkas edasi-tagasi õõtsuma ja hõõrus räti nurkadega silmi. Hilda jahe pilk peatus kusagil kiriku hämaras nurgas — tema tegeles jälle iseenda mõtetega. Tarbetu, tarbetu nagu vana känd . . . trummeldas mul peas. Aga ma ei taha olla tarbetu, ei taha!

«Kirjutatud on: surm on patu palk. Aga mina ütlen: tuleb mõelda mitte hauatagusele elule, vaid tänasele

ja homsele päevale, võideldes kurjaga nii iseendas kui ka igal pool mujal, kus ta oma võrseid ajab. Ela nõnda, et oleks rõõm igast päevast, igast tunnist, igast minutist. Ei tärka rõõmu tühjast päevast, nagu ei sirgu orast seemendamata põllul. Ainult kasulik elu on ilus, on rikas elu . . .»

Klookus ei koogutanud enam, ta istus sirgelt, kitsas ja piklik pea üht kõrvapidi kantsli poole pööratud. Eidekene ei hõõrunud silmi, ta lasi käed rätiga rüppe langeda ja ta üllatunud näost oli näha, et mu sõnad temalt nagu kiviseinalt tagasi põrkasid. Hilda ei uurinud kiriku hämarat nurka, ta oli imestanud ja kohkunud, nii et unustas oma õpetajaprouale sobiva auväärse, kõrgi ja karmi ilme.

Aga mul tulvasid sõnad üksteisele nagu kevadine oja ülalt mägedest.

Kui ma jumalateenistuse lõpetasin ja käärkambrisse läksin, avas köster kõik registrid, nagu manaks ja sajataks ta mind. Ma ei jõudnud veel vana vahtranigi, kui mu kõrvale kerkis Klookuse vimmas kogu ja minu poole vaatamata rääkis ta:

«Õpetaja pidas täna erakorralise jutluse. See oli, tahaks öelda, eluline jutlus . . .»

Klookus oli küll viimane, kellega mul oli praegu tuju vestlemiseks ja ma möödusin vahtrast ja pingist, seisatudes alles maantee ääres, oodates, et köster läheb edasi. Kuid ka Klookus peatus, ristatud sõrmed rinnal — küllap tal oli veel midagi südamel.

Auto sõitis mööda, salkkond noori mehi ja naisi seisis püsti tema veokastis, hoides üksteisest kinni. Pruunikas tööülikonnas paljaspäine tüdruk viipas meile kutsuvalt.

«Kus on alles häbematu!» turtsatas Klookus. «Ja jumalakartmatu. Peaks kirjutama praostile ja paluma astuda samme, et pühapäeviti ei lubataks kiriku juures teostada müratekitavaid töid.»

Vaatasin nõrka tolmujuga üles keerutavale autole järele ja küsisin endalegi ootamatult:

«Aga mis oleks, kui läheksime nendega?»

«See on . . . Ma ei mõista, kellega ja kuhu?»

«Nendega, kes autol mööda tuiskasid ja kutsuvalt vii-

pasid. Meie teiega oleme ju küllalt hea tervise ja jõu juures.»

Klookuse nina tõmbus kipra ja ülemine huul kerkis niivõrd, et paistsid puseriti kasvanud hambad — ta naeris.

«See on, tahaks öelda, alles nali. Õpetajahärra naljatab.»

«Jah, muidugi, ma ainult naljatasin,» vastasin, aga see kostis nagu sügav ohe. Noogutasin Klookusele jumalagajätuks ja ruttasin majja. Saalist kostis naiste hääli, õige, seal kogunes ju täna Hilda kristlik käsitööring. Suur herilane sumises aknal, põntsutades vaba lennuteed otsides peadpidi vastu klaasi. Nagu herilane... nagu herilane... ümisesin ja lükkasin akna lahti. Herilane sööstus kuulina minema. Nagu herilane peadpidi vastu klaasi, mõtlesin talaari seljast võttes. Tahtsin olla üksinda ja ruttasin läbi köögi välja. Siinpool maja kasvas ainult üks rida põliseid puid ja seegi rida oli avarust ja ruumi otsiva Hilda tegutsemisiha tagajärjel hõrenenud ja kokku sulanud. Kohe puude taga olid meie köögiviljapeenrad ja minu istutatud õuna-, ploomi- ja kirsipuud. Ühe noore puukese ümbert oli pael, millega ta oli kinnitatud tugipuu külge, lahti hargnenud ja alla vajunud. Kummardusin seda uuesti siduma. Ma ei lõpetanud veel, kui kiired sammud sundisid mind üles vaatama.

«Sa lähed oma veidrustes juba liiale!» noomis Hilda mind, aga kaugemale ei jõudnud, sest aevastas teravalt ja valjusti. «Milline kole tõmbetuul siin on!» Ta aevastas teist korda, nii et silmad vett täis valgusid. «Tule kohe koju.»

«Kas mulle tuldi järele?»

«Meie ootame sind. Muidugi, sa jõudsid juba unustada, et täna on käsitööringi töötund. Kõik on koos ja ootavad, et õpetaja ütleks sissejuhatavad palvesõnad.»

Ma tõmbasin sõlme ettevaatlikult koomale.

«Eks sa loe ise midagi testamendist ette.»

«Küll sa oled mõistmatu! Need on koguduse mõjukamad ja auväärsemad liikmed. Peame nad koos hoidma.»

«Mulle näib, et sa oma käsitööringiga ei pea silmas ainult kristlikke eesmärke...»

«Mis siis, kui ka mitte?» sisistas ta, sest valjem hääl oleks võinud tänavale kosta. «Muidugi, igaüks juba minu käsitööringi ei pääse. Ja ma pole kelleltki, mitte kelleltki midagi küsinud. Kui inimesed ise heast südamest üht-teist kaasa toovad, kas tohiksin neid siis äraütlemisega ja tagasisaatmisega kurvastada? Sinu pärast võiksime muidugi kas või näljasurma surra, sind ei huvita . . .»

«Ei, ei huvita! Ja keelan sul minu ja . . . jumala nimel hangeldamise!»

Hilda taganes kohkunult, sest nõnda teravat tooni polnud ta minult kuulnud. Ta ei osanud sellele teisiti reageerida, kui surus rätiku silmadele ja kitsaste kuivade õlgade tõmmeldes hingeldas:

«Nüüd pean kuulma veel . . . jämedusi pealekauba. Heast südamest . . . sinu ja kiriku kasudes näen vaeva, kannatan võõraid mutte ja nende rämpsu oma majas, ja seal on nüüd tänu!» Ta langetas käe, ja ta silmad välkusid kurjalt. «Ma ei tulnud Killeverre selleks, et siin kopitada, virelda ja vett ning leiba süüa.»

«Meil pole millestki puudus . . .»

«Tänu minule. Sina ainult annaksid, pillaksid laiali. Sa oled pime, sa ei näe, kuidas elavad näiteks Püürlad Võhumäe koguduses. Ma tulin pealinnast Killevere urkasse, et siin õpetajaprouana elada, aga kui ma sind segan, siis võin siit iga tund jälle lahkuda.»

Maja lähedal aeglustas ta sammu ja vilksatas korra üle õla tagasigi vaadata, aga ma teesklesin, nagu ei märkakski seda ja hakkasin mutimulla hunnikuid kinni tallama. Kummaline, mind ei ärritanud täna Hilda teravad sõnad ja kuri toon, üsna varsti pöördusid mu mõtted tagasi tänasele jutlusele. Köster Klookus muidugi rahuldab oma täitmatut kaebamisiha kirja kirjutamisega kuhu vaja, et kui omavoliliselt õpetaja Hiiemägi pühakirja tõlgendab. Kaevaku, mul pole põhjust häbeneda ja karta, ma ju uskusin iga sõna, mida täna rääkisin. Oleks ometi mind kuulnud üksainus arusaav heatahtlik inimene, kelle nõuannet võiks uskuda. Ehk varjas Liidia end jutluse lõpuni mõne posti taga? Kui ta üldse seal oligi . . . Ta ju varem ei käinud kirikus, kui mõnikord teda selle eest noomisin, naeris ta vastu: ma olen

liiga patune teie pühakoja jaoks. Ei, pole võimalik, et eksisin. Aga kui ta oli jumalateenistusel, siis on ta ehk veel praegugi Killeveres, võib-olla käis apteegis . . .

Läksin peenarde vahet mööda otse tänavale, möödusin rahvamajast, kust kostis puhkpilliorkestri pasunate tuututamist ja trummi tumedat mütsumist, möödusin vaiksest, puude keskel nagu lõunauinakusse suigatanud koolimajast ja juba paistiski apteegihoone läikiv plekk-katus. Vilipp seisis avatud uksel laia sildi all ja viipas mulle kaugelt:

«Tervist õpetaja! Ärge meie uksest jälle mööda purjetage.»

Apteegiruum oli jahe ja hämar, siin lõi vastu rohulõhnade müriaad.

«Teie hoidute minust eemale, küllap ikka viimasel korral vihastasite minu peale,» pilutas Lõhmus kiiresti laugudega. «Kõik unustavad minu, keegi ei hooli üksikust õnnetust mehest.»

Üksik! Tähendab, Liidia pole mehe juurde tagasi pöördunud.

«Jah, elan nagu öökull ja majagi kõmiseb vastu nagu õõnes puutüvi,» rääkis Lõhmus tooli ühe seina äärest teise tõstes. «Tahtsin juba eelmisel korral teile sellest rääkida, aga jutt kaldus tont teab kuhu. Kavatsesin kurta, kui kurb ja õnnetu mu elu on. Teile kui kirikuõpetajale võin ju kõigest kõnelda. Oleksin valmis kõik unustama . . . Ma palusin Liidiat, heitsin ta ette põlvili, anusin, et ta pöörduks minu juurde tagasi, aga ta ei tule.»

«Teie käisite tema juures?»

«Käisin . . .»

«Ammu?»

«Nädalapäevad tagasi. Kõik asjata, ta on nagu jää. Kui nägin teid tulevat, ütlesin endale: see on jumala enda sõrm. Teie võite mind aidata. Ainult teie.»

«Ma ei mõista . . .»

Lõhmus kandis tooli endisele kohale tagasi ja kitlinööpi lahti ning kinni nööpides jäi minu ette seisma.

«Rääkige teie temaga. Noomige. Koputage ta südametunnistusele. Manitsege. Kui see kõik ei aita, ähvardage ja kuulutage talle igavese karistuse põrgupiinu . . .

Nah, teie ise teate paremini, kuidas eksinuid õigele teele juhatada...»

«Võib-olla on ta end vahepeal kellegagi sidunud?»

Lõhmus tõukas nii järsult tooli, et see küljeli kukkus.

«Tal on ... laps. Kui seda esimest korda kuulsin, olin valmis teda omaenda kätega ära kägistama. Aga ma ei suuda teda unustada, ei suuda Liidiata elada... Ma tean, ta elab üksinda. Ma andestan talle... võtan ta koos lapsega... Näete, olen valmis igaks ohvriks, kui suur see ka oleks...»

Apteekri silmad niiskusid, ta pööras mulle selja. Mul oli temast kahju, kuid milliseks vahemeheks kõlbasin mina, kes ma...

«Ta elab kaugel...» põiklesin.

Lõhmus pöördus ruttu ja haaras mu käe oma tukslevate pihkude vahele, nagu kartes, et põgenen.

«Ta on täna Killeveres. Tal on siin üksainus sugulane, meierei juhataja naine, teie tunnete neid. Võiksite Liidiat seal külastada. Kuidas oleksin teile tänulik, kui teeksite mulle selle heateo.»

Mu pilk oli langetatud Lõhmuse kinganinale, mis nagu takti lüües vastu põrandat kopsis.

«Kas olete kindel, et teie elu kujuneks õnnelikumaks, kui oli seni?»

Lõhmus ohkas sügavasti.

«Ma võitlen endaga. Ma surman endas rumala armukadeduse. See on kõik nõnda hirmus! Me mõlemad, Liidia ja mina, oleme teineteise vastu eksinud. Las tema kahetseb ja palub andestust, nagu teen seda mina ja me alustame elu uuesti otsast peale... Teie rääkige temaga, vannutage teda kõige nimel, mis talle püha...

Ma ei lubanud midagi, ütlesin ainult, et ma mõtlen selle üle. Olin veendunud, et apteeker ei teeskle, et ta tõepoolest raskesti kannatab, kuid liiga läbipaistev oli tema endapete: vaevalt on Lõhmusel jõudu surmata endas haiglast umbusaldust ja kahtlust, eriti veel nüüd, kus Liidial on võõras laps. Kuid minu kui õpetaja poole pöördus abipalvega, õigemini appikarjega koguduse liige ja mul pole õigust ära ütelda. Jah, aga mu enda osa... Oo, Issand, millega ma küll olen ära teeninud sellise karistuse!

Ma tegin peaaegu täisringi ümber Killevere, enne kui koputasin meierei juhataja korteri uksele. Oma imestust varjamata jutustas meieri noor naine, et Liidia oli küll Killeveres, kuid juba paari tunni eest sõitis koju tagasi.

Nii ei näinudki ma Liidiat, ei saanud täita proviisor Lõhmuse palvet. Aga mu mõtted olid lükatud liikuma ühes suunas, nad tugevnesid, koondusid, kuni nädala sees ühel õhtupoolikul istusin bussi ja sõitsin Pollile.

Kärmik oli oma toas, ta vaevalt paistis välja lauale kuhjatud raamaturiida tagant.

«Milline ootamatu külaline!» tõusis ta. «Ma pole kuulnud, et surmaingel jälle meie haigla kohal tiibu lehvitaks.»

Lasksin Kustavi pilke kõrvust mööda libiseda ja pärisin, kus elab Liidia Lõhmus.

«Tulen tema mehe saadikuna,» lisasin.

Kärmik lõi raamatu, mida oli lugenud, laksatades kinni.

«Kas see sapipundar ei mõtlegi teda rahule jätta?»

«Vilipp Lõhmus on Liidia Lõhmuse seaduslik mees.»

Kustav muigas irooniliselt:

«Miks sa ei lisa: ja kes selle jumala seaduse vastu eksib, see ... Kena seadus, mis annab ühele inimesele õiguse närida teise inimese hinge, närida pidevalt ja järjekindlalt nagu koer konti. Kui ta oleks ise tulnud, ma oleksin ta omaenda kätega nagu vana õlekoo läbi tuuseldanud ja ukse taha visanud.»

«Lõhmus kannatab sügavalt ja tõsiselt.»

«Ei vaidle vastu. Lõhmus on haige inimene, ta vajab pikka närviravi. Võib-olla ta tõepoolest igatseb Liidia järele, võib-olla ta armastabki teda, kuid seda rohkem on tal põhjust naisest lõplikult lahti ütelda. Õige armastus ei ahmi kõike endale, ei, õige armastus oskab ka loobuda.»

Kärmik seadis vaikides raamatuid laua nurgal korrapärasesse riita, aga mina ei teadnud, mida ütelda. Enne kui end koguda suutsin, lisas Kärmik nagu väsinult:

«Hea küll, päästeingel, lähme, näitan sulle teed. Ta elab lähedal.»

Maja, milles elas Liidia Lõhmus, paistis haigla trepile. Kärmik ei tulnud kaasa, ta «polevat päästearmee liige».

Ma teadsin, et Vilipp Lõhmuse palve oli mulle ainult ettekäändeks, et tõeliselt igatsesin näha Liidiat, näha teda jälle rõõmsana ja naervana, sest mind rõhus vaevatud ja kurnatud Liidia, nagu ma teda viimati haigevoodis nägin. Ja tuleb ju ükskord kõnelda, tuleb lahti harutada meie elu umbsõlmed, kuigi ma ei teadnud, kuidas seda teha.

Ukse avas Liidia ise. Ta silmad avardusid, hetkeks surus ta sõrmeotsad suule, siis ütles tasa:

«Astu edasi, palun!»

Valge, ümmarguste pulkadega voodi tõmbas mu pilgu endale, justkui väikeses toakeses muud polekski. Laps magas selili, ta oli heitnud rusikasse tõmmatud käekesed üle pea, väike nägu õhetas, pealael olid hõredad helevalged juuksed koondunud püstiseisvaks tutikeseks. Väikemees matsutas tasakesi huuli, kusjuures liikus ka ninanöps, nagu püüaks ta ninakest kirtsutada.

«See on minu poeg,» välgatas minus mõte.

Liidia riputas valge linakese voodi äärele.

«Valgus paistab talle näkku, ei lase magada,» kummardus ta lapse kohale, riivates huultega õrnalt ta kumerat otsaesist. Liidia oli kosunud, kuigi tal polnud veel täiesti endist ümarust. Kui ta voodikese kohalt end sirgu ajas, naeratas ta ja selles naeratuses oli ärevust ja rahutust. Või näis see mulle ainult nõnda? Ma polnud kindel, ma kahtlesin, nagu kogu mu olemus sel ajal oli käristatud ja kahevahel. Tundsin kiusatust tormata tema juurde, haarata ja suruda ta enda vastu, igatsesin rääkida lapsest, Liidiast, iseendast, janunesin hellade, inimlike sõnade järele, kuid kõigeks selleks polnud mul julgust. Vaikus aga venis ja venis, ning et aega võita, ütlesin kogelemisi:

«Vilipp palus mind . . .»

Liidia käsi langes voodiservalt ja jäi lõdvalt piki külge alla rippuma.

«Ta kahetseb . . . ta ootab sind.»

Liidia silmad avardusid, nende värvus muutus tumedamaks, sügavamaks. Kuid mitte kauaks, siis pahvatas ta naerma:

«Vilipp Lõhmusel on igav ja ta palus koguduse hingekarjast, et see kadunud ja eksiteele sattunud utekese õigele teele juhiks!»

Liidia peatus, aga kui tahtsin midagi küsida, tõstis ta mind peatades käe:

«Ma ei salga, et süüdi olen mina. Nõnda ütle ka Vilipile, et ta asjatult enda und ei rikuks. Kuid ärgu oodaku, sest ma ei lähe tema juurde tagasi, mitte iialgi! Ma olen ju paha naine, olen süüdi inimeste ja jumala ees.»

Muidugi — Liidia pilkab! Kuhu on jäänud tema endine muretu, lõbus naer, lohukesed põskedes?

«Meie pole kohtumõistjad...»

«Ei ole kohtumõistjad, eks ole?» haaras Liidia mind sõnast. «Inimene on ju nõrk ja väeti kiusatuste vastu.»

Mul on heameel, et väikemees mulle appi tuli: kõnekõmin nähtavasti segas ta und, ta hakkas oma väikeste rusikatega silmi hõõruma, nägu tõmbus krimpsu ja ta häälitses pahaselt. Liidia kummardus voodi kohale, kohendas üles teki, mille laps oli jalgadega jalutsisse vänderdanud ja poollauldes rahustas teda:

«Mardike-kullake, ajasid sul Une-Mati silmist ära. Tudi, tudi veel...»

Juuksesalk langes Liidia meelekohale, ainult üks kord varem olin näinud Liidial nõnda sooja ja hella nägu...

Mart ei rahunenud ja Liidia tõstis ta sülle. Laps tundis ema sooja lähedust, unustas tusa, hakkas püüdma põske kõditavat juuksesalku ja varsti rõkkas tuba ta hõiskeist.

«Liidia,» alustasin tuhmil häälel ja ei teadnud, mida veel öelda.

Liidia püüdis Mardi käekesed oma pihku ja surus neid kordamisi huulte vastu.

«Liidia,» kordasin. «Ma olen suur süüdlane... Aga sa ei tulnud tagasi Killeverre, ma ei teadnud, kuhu sa kadusid...»

«Otsisid sa?» vaatas Liidia üle Mardi rusikakeste mulle.

«Otsisin... ja ei otsinud ka. Jumal üksi teab, kui raske mul oli...»

«Ainult sul?» libistas Liidia Mardi käekestega üle oma huulte.

«Mõistad sa, millises olukorras ma olin: mulle on usaldatud hoolitsemine tuhandete inimeste eest, minule vaadatakse kui eeskujule...»

«Jah, ma mõistan enda süü suurust...» katkestas Liidia mind järsult.

«Sina?»

«Aga kes siis? Kõiges olen ju süüdi mina, ainuüksi mina. Oli ju parem, et sa ei näinud mind rohkem, eks ole? Ühekordset kiusaja võrku langemist ei kirjutata ehk kõigevägevamagi poolt surmapattude hulka.»

«Praegu pole sünnis aeg pilkamiseks...»

«Aga nutta ma ei oska. On ju nõnda, Mardike, meie ei oska nutta?» ta surus näo vastu lapse rinda ja puuris oma nina poisi riietesse, nii et see laginal naerma pahvatas ja kätega rõõmsalt ema juustesse patsutas.

«Sa, Liidia, oled alati mulle mõistatuseks olnud. Võib-olla oleks saanud kõike... unustada, võib-olla... aga nüüd on ju see võimatu!»

«Mis on siis äkki juhtunud?» vabanes Liidia uudishimulik silm Mardi jakikesest.

«Nagu sa ise ei mõistaks... Kui kõikusid elu ja surma vahel ja ma kuulsin Kärmikult, mis oli sinu haiguse põhjuseks... ah, need olid kohutavad tunnid mulle...»

Liidia surus lapse tugevamini enda vastu, nagu kardaks ta, et keegi võiks neid lahutada.

«Olen kaua kõhelnud, mul polnud julgust minna vastu tuult ja tormi, ma ei jaksanud puruks rebida minu ümber keerdunud võrku. Ma olen jõudnud otsusele... ma ei hoidu vastutusest...»

Needsin ennast: teisi oskan manitseda, lohutada ja lepitada, aga iseenda jaoks ei leia õigeid sõnu. Mitte nõnda ei tahtnud ma rääkida! Aga mu keel oli alati nagu kammitsas, kui oli tarvis avaldada ja paljastada enda hinge.

Ja Liidia ei mõistnud mind...

«Millisest vastutusest?» imestas ta.

«Milleks sa... Laps ei luba lahenduse edasilükkamist.»

«Laps! Väike Mart?» Äkki pahvatas Liidia naerma. «Ha-ha-haa, nüüd ma mõistan!» See oli tuhm, raske naer. «Kuuled sa, Mardike, see hea onu seal arvab, et... Ei-ei, ma lihtsalt nõrken naerust...»

«Miks sa nõnda naerad, Liidia?»

«Miks ei peaks ma naerma? Miks sa arvad, et just sina oled isa?»

«Liidia!»

«Ja-ah?» venitas Liidia küsivalt ja vaatas mulle süütult otsa ja ta silmis särasid sinna suurest naerust valgunud pisarad. «Kas sa siis vähe oled kuulnud Lõhmuse Liidia kergemeelsusest? Miks sa siis arvad, et ainult sina... Ha-ha-haa!»

«Liidia, see ei ole õige!»

«Mine, mine jumala rahus. Täida oma kohust ja ära vaeva rohkem oma südant ja pead. Killevere lambad ei pea ühe kergemeelse naise pärast jääma ilma oma karjasest.»

Naer paisutas ja paisutas pisaraid Liidia silmis, kuni nad suurtena üle ta põskede veeresid. Mart sirutas käekesed, et neid püüda.

«Liidia,» alustasin, aga ta katkestas mind järsult:

«Kõik peaks olema selge? Sa oled oma missiooni täitnud ja võid rahulikult puhata. Eks ole, Mardike, väikemees tahab süüa ja palub onu, et see jätaks teda emaga kahekesi.»

Masinlikult võtsin kaabu. Tahtsin veel kord vastu vaielda, aga pöördusin siis ja põgenesin.

8.

Jah, ma põgenesin.

Aga ma viisin endaga kaasa Liidia ja rõõmsalt rõkkava ning ema põskedelt pisaraid püüdva Mardikese tema süles.

Olid need pisarad ainult naerust?

Ma ei uskunud seda.

Kuid üsna varsti pärast Polli-sõitu oli üks mulle selge: ma ei suuda endast rebida, ei suuda unustada Liidiat.

Killeveres meenutas mulle teda peaaegu iga tänavanurk, apteekri maja, vana tahutud puupost kiriku

koorialuses hämaruses, ja see meenutus oli kibe ja valus. Kord pahvatasin Hildale:

«Sõidame Killeverest ära!»

«Kuhu? Kas sulle pakutakse mõnd suuremat kogudust?» elustus naine.

«Ei. Ma ütlen üldse kirikuõpetaja ametist lahti. Küll leian mõne teise töö, kas või aednikuna.»

«Sa oled põrunud!» sähvas Hilda.

«Elaksime vaikselt ja rahulikult...»

«Võid sõita, kui tahad, mina sinuga ei tule. Lähen tagasi ema juurde. Küll aga mõtles välja! Mis sul Killeveres viga?»

«Sa ise kurdad alati, et kogudus väike, rahvas kehv.»

«Kui sul oleks rohkem taipu, võiks siingi hästi elada.»

«Seda taipu mul pole ja ei tulegi,» ohkasin.

«Siis ära sega vähemalt mind korraldamast.» Teadsin, mida Hilda sellega mõtles, kuid ma olin liialt väsinud, et vastu vaielda...

Ainuke koht, kus ma rahu ja lohutust leidsin, oli sovhoosi aed. Kui ma ühel pealelõunal jälle sinna jõudsin, juhatasid töölised mu noorde viljapuuaeda, kuhu Taavet oli läinud lõunapuhkust pidama. Suundusin otseteed aia tagumisse soppi, kus laiavõralise pirnipuu all oli Taaveti armsamaid puhkepaiku. Pink oli tühi ja pidin juba nõutult tagasi pöörduma, kui nägin aednikku puu all lamamas. Taavet oli pannud pea kokkukeeratud töökitlile ja puhkas rahulikult, ta justkui naeratas mulle vastu ja mul oli kahju teda äratada. Tasahilju laskusin ta kõrvale. Laiade mustatäpiliste tiibadega liblikas istus aedniku soonelisele käele ja et segajat eemale peletada, viipasin tema poole, kusjuures riivasin Taaveti kätt, mis jõuetult alla langes. Puudutus oli jahe, käsi jäi lebama abitult ja ma tõusin kohkunult põlvili, kummardudes oma vana sõbra kohale...

Taavet ei eksinud, kui ta kevadel ütles, et tänavused õied on viimased, mida tema silmad näevad.

Kõigi üllatus oli suur — just täna oli Taavet olnud reibas ja ettevõtlik, oli juhatanud, mida teha ja ka ise kogu aeg töötanud. Aga ilm oli kuum, päike kõrvetas

vahetpidamata, küllap Taavet pingutas rohkem, kui ta kulunud süda kannatas.

«Ilus surm,» poetas keegi.

«Jah, otse oma töö juures, ei vaevlemist ega valu . . .»

Toodi raam ja aednik kanti majja.

Küllap ta just nõnda, vaikselt ja kärata, tahtiski lahkuda, mõtlesin. Kõik langetasid lugupidamises ja leinas pead tema põrmu ees ja mida rohkemat võib keegi oma elu lõpul tahta?

Kikivarvul, mütsi käes hoides eemaldusin aedniku majakesest ja läbisin suure aia; roheliste õunamügerikega ülekülvatud noortel õunapuudel ei liikunud ainuski leht, nagu leinaksid nemadki . . .

Taavet maeti muidugi ilmalikult. Ta oli minu kõige lähedasem inimene ja ometi ei saanud ma teda viimasele teekonnale saatma minna. Omapead oleksin läinud leinarongi, oleksin sammunud koos teiste saatjatega, aga kui sellest Hildale kõnelesin, oleks naine peaaegu närvišoki saanud. Klookus kohkus sellest kuuldes nõnda, et ta väike, pikliku koljuga pea võbisema hakkas.

«Skandaal, see oleks skandaal!» kordas ta.

Ma ei läinud. Nõnda juhtuski, et kui maeti Taavet Tiivast, kui järelehüüdeis meenutati teda kui head, ustavat inimest ja seati kui väsimatut töömeest kõigile eeskujuks, istusin mina mõne põõsastesse uppunud hauakünka võrra kaugemal pingil . . . Kuulsin, kuidas kirst hauda lasti, kuidas esimesed peotäied mulda alla heideti . . . Ja siis äkki tõusin ja ruttasin lähemale, tegin endale läbi inimestesõõri teed ja viskasin kolm peotäit mulda kirstukaanele, mis tumedalt vastu kõmas. Langetatud päi lugesin palve ja taganesin jälle eemale.

Hetkeks kohtasin Ülo Talviku uudishimulikke silmi. Inimesed andsid mulle vaikides teed . . .

Nõnda saatsin oma vana sõbra viimsele puhkusele.

Aga koguduses tõusis sellest kära, keerutati üsna palju tolmu üles. Ma jäin veelgi rohkem üksi, mul polnud kedagi, kellega oleksin võinud arutada, kellega koos otsida vastust kõhklustele, mis mind närisid. Plaanitsesin sõita Pühavere koguduse õpetaja Albert Prümmeli juurde, kes kõige vanemana täitis praosti

ülesandeid, aga veeretasin sedagi käiku päevast päeva edasi. Prümmel oli seesama, keda Kustav pilkamisi Albert Esimeseks nimetas ja ma kartsin, et me teineteist vaevalt mõistaksime. Hildat ei huvitanud probleemid, millel polnud maist kaalu ja kombatavust. Hoolimata maa kaugusest, vaatamata tema sapisele künismile oleksin läinud Kustavi juurde, aga seal oli Liidia . . .

Hilda hoiatas mind, et koguduses kostvat nurinat minu jutluste kohta, nad olevat liiga julged ja ilmalikud.

«Võta eeskuju Klookusest,» õpetas ta. «Tule ükskord ja kuula, kuidas köstripühal eided nuuksuvad ja ohivad.»

Ta kartis minu positsiooni pärast, teda ei huvitanud, mis minus toimus. Kokkupõrge tuli meil hoopis teisel pinnal ja viis kiiresti järsule lahendusele, mis jahmatas ja lõi kihama terve koguduse, kutsudes esile nii itsitavat parastamist kui kaasatundvat peavangutamist: Hilda Hiiemägi pakkis äkki kohvrid ja sõitis pealinna, oma ema juurde. Ta ähvardas, et ei pöördu enam kunagi tagasi, sest mul olevat hullumeelse geniaalsus kõik, mida tema üles ehitab, ära lõhkuda. Aga tema, pealinnas hästi tuntud Emilie Vampuse tütar, ei kavatsevat vanas eas kerjakotti kandma hakata.

Ma ei hoidnud Hildat tagasi, ei palunud ega anunud, mida naine nähtavasti ootas. Miks õpetaja naine ära sõitis, selle kohta puhkes kõige mitmesugusemaid ja kõige vastuoksuslikumaid kuuldusi. Sagedasti pöörduti köster Klookuse poole, kellest arvati, et ta kui kirikule lähedane inimene teab kõige paremini, kuidas see juhtus. Klookus ristatas käed ja noogutas pead:

«Ütlesin juba ammu, et see hästi ei lõpe. Ja kui veel vaher pooleks raksatas, siis teadsin kohe, et see on jumala hoiatav näpunäide.»

Sellest prohvetlikust tarkusest tõusid uued tõlgendused ja selgitused nagu seenekesed pärast sooja sügisvihma, kuigi lugu vahtraga oli ainult üks ettevalmistav lüli, mitte aga pärispõhjus. Jutt oli sellestsamast vahtrast, mille all istuda armastasin ja milles tänavu elas mesilaspere, kellest suvi läbi puu helises ja laulis,

nagu voolaks tema vanus soonis noor värske veri. Sageli istusin vahtra all ja jälgisin virkade töötajate askeldusi oma kodu ümber.

Ühel tuulisel ja sajusel päeval saabusin koju õhtu eel. Möödudes vahtrast astusin värsketele valgetele laastudele ja peatusin imestunult. Samas kuulsin tuulehoogude vahele nukrat pirinat ja kui üles vaatasin, lõi minusse valuhoog, nagu oleks haav raiutud minusse endasse; vahtras, veidi allpool hargnemise kohta, valendas pikk ja sügav õõs, mille äärtel ja mille ümber lendlesid vihmast ja rüüstamisest uimased mesilased.

Märjana ja tilkuvana nagu ma olin, tormasin kööki, kus Hilda, põll ees, askeldas laua juures, millel olid kausid ja taldrikud meekärgedega, mõnel veel kinnikleepunud mesilindude laibad.

«Kuidas sa julgesid!» hingeldasin. «Kuidas sa tohtisid tappa mu mesilasi.»

Hilda ulatas mu poole portselanist kausikese väljanõristatud läbipaistva meega.

«Vaata, milline suurepärane mesi.» Ta kahvatud õhukesed huuled naeratasid. «Milline sõgedus oleks olnud jätta selline rüppelennanud looduse and üles noppimata. Võta, maitse ainult . . .»

Ma lõin käega alt vastu kausikest, nii et see poolkaares nurka lendas ja kildudeks purunes. Pöördusin kannal ja ruttasin oma tuppa, Hilda hüsteeriline kisa mu kannul.

Pool tundi hiljem kostis majja vali ragin. Jooksin trepile ja langetasin vaikselt pea: maruiil oli käristanud pooleks mu sõbra, üks haru lamas teerajal ja valge hambuline tüügas tõusis üksikuna ja kurvana taeva poole.

Pärast seda käisime Hildaga teineteisest vaikides mööda, kuni ühe lapse ristimata jätmine tõi kaasa lõpliku krahhi — Hilda lahkumise. Olin endamisi kindel, et naise ärasõit oli põhjuseks, miks Albert Prümmel äkki mu enda juurde kutsus. Pigem rõõmustasin kui kohkusin kutsest, ma olin valmis avameelseks ja põhjalikuks seletuseks, ma ei mõtelnudki piirduda perekonna lagunemise looga, ma ei kartnud, hoopis vastupidi, ma ise kavatsesin esile kutsuda laiema, põhi-

mõttelisema arutelu. Teadsin, et see ei too mulle head, et pärast kõnelust kihutatakse mind tõenäoliselt kirikust kui kärnane lammas minema, aga midagi, mitte miski ei kohutanud praegu mind, sest igatsesin ainult üht: selgust ja rahu, et kergeneks koorem, mis oli paisunud ühe inimese jaoks liiga raskeks. Jutluse ajal mu silme ette kerkinud pilt vanast õunapuukännust jälgis mind visalt ja kasvas nõnda elavaks, et ükskord tabasin oma käe joonistamas seda kändu koos pehkinud koore ja kõdunevate okstetüügastega.

Albert Prümmel võttis mu vastu lahkesti, kuigi veidi ametlikult. Päris, kuidas möödus sõit ja tahtis minna perenaise poolele, et vaadata, kas ei saa midagi hamba alla, kuid ma tõrjusin ta lahkuse tagasi.

Prümmel oli kõhn väheldane mees, kelle hõredad tuhkhallid juuksed ei suutnud enam varjata paljaspäisust. Ta vanuse kohta oli näonahk ootamatult sile ja roosakas ning koos teraselt vilkuvate silmadega andis talle noorusliku välimuse. Ta hääldas iga sõna selgesti ja täpselt, tugevdades sõna algul täht t-d h-ga ja venitas harjumusepäraselt viimaseid silpe, mis andis ta kõnele laulva venivuse. Ta oli kuulus oma vägevate jutlustega, mis olid «võimelised purustama konte ja tampima kotlette», nagu kord ütles Kärmik.

Kui ma vihjasin soovile kuulda väljakutse põhjust, vajutas Prümmel näpitsprillid ninale ja soris tammepuust laua sahtlis, kuni õngitses sealt hõbedaste monogrammidega kaunistatud nahkse mapi.

«Tjaa, kallis sõber,» venitas ta, «viimasel ajal on siia kogunenud mõnedki paberid, mis avaldavad rahulolematust sinu kui kristliku koguduse õpetaja vastu. Ma ei ole väiklane, ma tean, et kirjaoskus on rahva hulgas laialt levinud ja kaebekirjade meisterdamine moes, aga pärast viimast teadet ei saanud ma enam kõrvaltvaatajaks jääda. Võib-olla sa aimad kirja sisu?»

«Arvan, et jah.»

«Nii-i. Ja see oleks?»

«Et naine minu juurest ära sõitis.»

«Täpselt õige. Ma loodan, et oled minuga nõus, kui leian, et see on jumalasõna kuulutaja kohta väga ebasünnis, tahaksin öelda rohkemgi: täiesti lubamatu lugu.

Eriti teeb mu meele kurvaks... selle kahetsusväärse sündmuse põhjus.»

Prümmel lappas lehti ja üht poognat poolviltu enda ees hoides hakkas lugema, kusjuures ta niisked huuled tasakesi kaasa liikusid.

«Kas ma ei tohiks kuulda, mida kirja kirjutaja selleks peab?»

«Khm... Mis siis ikka, eks kuula. «Mul,» nõnda kirjutatakse siin, «on kõige otsesemast allikast teada, et Hilda Hiiemägi lahkus oma mehe juurest sellepärast, et Eduard Hiiemägi taganes korduvalt enda kui jumala asemiku kohustuste täitmisest. Kui Eduard Hiiemägi keeldus ristimast süütut lapsukest, ei suutnud jumalakartlik naine enam jääda majja, mis peaks nagu tuletorn heitma jumala armu valgust üle koguduse, kuid kus see tuluke kustunud on...»»

Prümmel võttis prillid ninalt ja oma peenikese sõrme pika kumera küünega paberil järge kinni hoides küsis:

«Kas on see nõnda, mu poeg?»

«On õige, et ma keeldusin ristimast.»

«See on ränk eksimus...»

«Silmapilk,» tõstsin käe. «Palun kuulake ka mind. Juhtus see kõik nõnda. Mitte ammu ühel päeval, kui tulin ametitaluituselt koju, teatas naine mulle kuivalt ja lühidalt — nädal enne seda oli meil ühe vana puu pärast väike kokkupõrge — et mind käidi ristsele kutsumas ja et selle eest on juba ette tasutud. Üksikasjade suhtes lubatud veel kord rääkima tulla. Hilisõhtul lipsaski meile rajooni ühe juhtiva töötaja naine. Tal oli kaheaastane tütar kiriklikult ristimata. Talituse ajaks oli määratud kell üks öösel. Miks nõnda hilja? Naine seletas: ta mees on parteilane ja sellepärast peab kõik toimuma salaja, nõnda et rahvas teada ei saaks. Aga mees? pärisin. Sõidab komandeeringusse, tema ei saa ometi olla kirikliku talituse juures. Küsisin naiselt: millal käisite viimati armulaual? Ta ei mäletanud, nii ammu oli see. Milleks teile siis veel kristlikud ristsed? Jah, nagu imelik ikkagi, et laps ristimata ja üleüldse, mine tea... Siis ma ütlesingi, et ma ei või, et minu südametunnistus ei luba jumala sõna tarvitada seoses salatsemise, pettuse ja valega, et jumala arm ei saa lan-

geda inimesele, kes maailma ja inimeste ees kardab jumala nime suhu võtta. Naine ärritus, valas mõned pisarad, rohkem aga püüdis mind ähvardustega hirmutada. Lõpuks pahvatas: «Kui rahast, mida teie abikaasa sisse kasseeris, teile vähe on, siis ma võin juurde anda.» Ning hakkas ridikülist rahapabereid lauale pilduma. Maksin talle tagasi, mida mu naine oli temalt vastu võtnud. Külaline lahkus sajatades, päris äike puhkes aga valla, kui ma sellest kõigest oma naisele jutustasin. Ma ei jaksanud end hoida ja ägestusin nagu temagi...»

Praosti sõrm ei kopsutanud juba ammu enam vastu lauda. Pärast lühikest pausi kordas ta:

«Ja siis sa ägestusid nagu temagi...»

«Loo lõpp on teile teada... Minu abikaasa pidas vajalikuks lahkuda. Ma ei kavatse teda tagasi paluda, sest meie elu ei saa enam kokku lappida. Ma olen veendunud, et talitasin õieti.»

Prümmel lõi laksatades mõlema peopesaga vastu lauda:

«Ei, sa talitasid kui kõige viimane sõge!» Ta hüppas püsti ja lühikeste kiirete sammudega tippis minu juurde. Ka mina tõusin. «Sa tead ju küll, millisel ajal me elame!» hüüdis Prümmel. «Palju, väga palju on neid, kes on ükskõiksed ja külmad kristliku armuõpetuse vastu ja peab tunnistama — oleme ju siin kahekesi täiesti omavahel — et uskmatute hulk kiiresti kasvab ja et suureneb ka nende leer, kes avalikult kiriku ja usuõpetuse tõdede vastu välja astuvad. Meie, kes me oleme seatud jumala asemikeks maa peal, peame olema kannatlikud, vastupidavad ja osavad, et juhtida kiriku laev läbi kaljude ja karide. Sa tõukasid tagasi ühe inimese, kes tahtis end kirikuga siduda. Oo kallis vend, kui lühinägelikult ja pimedalt sa talitasid! Just sellepärast, et ta oli parteilase naine, oleksid pidanud kas või roomama nende majja, et püha ristimistalitust teostada, sest meie ei tohi jätta kasutamata ühtki juhust, mis kinnitab ristiusu õpetuse elujõudu ja püsivust. Kas saab jumal meile parimat näidet saata? Oli tarvis ju hiljem parajal momendil ja parajas kohas poetada sõnake või teine ja selline uudis tuiskab hullemini kui kulutuli üle koguduse laiali.»

«See oleks olnud naisele antud vaikimistõotuse murdmine.»

«Kallis poeg, sa ei näi endale aru andvat, millises olukorras me töötame. Meie vastu keeb võitlus, võitlus elule ja surmale. Võitlusel on oma reeglid, heitluses on lubatud — kõik! Jumal andestab ja kiidab heaks nende teod, kes tegutsevad tema nimel ja tema õpetuse kasuks.»

Praosti põsed lõkendasid, ta silmad sätendasid teravalt ja kurjalt, aga see ei kohutanud mind ja ma raputasin tõrjuvalt pead:

«Ei, ma ei teinud ega tee seda. Ma ei taha kuulutada, mida ise ei usu, ammugi ei jaksa ma tegutseda valega kahasse. Olen alati mõelnud — vaidlesin selle üle juba ülikoolis professoritega — et pühakirjas on palju vananenut, iganenut, vastuoksuslikku . . .»

«Sa eksid! Jumala käsud on igavesed, kirjasõna püha ja puutumatu. Mis sa praegu kõnelesid, ongi see, milles sind veel süüdistatakse — ketserlus. Sa unustad, kui tähtsal ja vastutusrikkal postil sa seisad. Kui sul ka peaks tekkima kahtlusi, jutlusta ikka ja alati nõnda, et rahvas ei aimaks sinu nõrkuse silmapilke, et rahvas usuks ja kardaks.»

«Ei!» hüüdsin, et katkestada praosti jutlusehoogu. «Ei! Ma uskusin õpetuse moraalset tuuma, olin veendunud, et kirik on võimas rahva kõlbluse kasvataja, aga nüüd ma kahtlen ka selles, sest mulle näib, et kirik oma tardumuses ja silmakirjalikkuses on kammitsaks elava, edasiruttava elu jalus.»

Albert Prümmel vaatas mulle pilukil silmil ja küsis vaiksel mahedal häälel:

«Ma ei mäleta enam täpselt, millal sa ülikooli lõpetasid?»

«Mu õpingud katkesid nõukogude esimesel aastal . . .»

«Ah jaa, nüüd tuleb meelde. On kahju, et just katkesid, muidu oleks ehk kahtlus sinust aegsasti välja aetud . . . Nii-nii, sa sattusid otsekohe mitmesuguste tõmbetuulte mõjutustesse. Algul olid pikemat aega õpetaja kohustetäitjaks . . . ?»

«Jah, sest Killevere kogudusel polnud õpetajat, kuna

vana Aasa kuulutas end riigisakslaseks ja sõitis ära Saksamaale.»

«Mäletan, mäletan. Sa jäid varakult omapead, üksi ja omapead. See seletab paljugi ja, teatud määral, vabandab sind. Sa, ma tahaks loota, oled vähemalt kulutanud oma aega lugemisele, õppimisele, uurimisele?»

«Olen.»

«Nii-nii . . . Mida sa oled ka lugenud? Augustinust, püha Franciscust Assisist?»

«Ka Augustinust ja Franciscust. Küllap olen lugenud kõike, mis on väljapaistvat teoloogilises kirjanduses, olgu see siis Talmud või Koraan, Thomas Aquinos või Loyola, püha isa Hyatsinth või karm Calvin.»

«Hm, või kõiki, mida on silmapaistvat teoloogias. Võib-olla rohkemgi? Ehk võtsid kätte Straussigi?»

«Lugesin läbi ka Straussi «Jeesuse elu».»

«Võib-olla piilusid Feuerbachigi kaane alla?»

«Ka Feuerbachi olen lugenud.»

Prümmel suunas äkki parema käe pika sõrme otse mulle rindu ja hüüdis:

«Ja sa veel ahastad, et kõhkluse vaim on sind haaranud! Raamatuist tuleb kõik kurjus, raamatuist! Tee nagu mina, ära võta ühtki raamatut peale Piibli kätte. Ma ei loe isegi Martin Lutherit, et ketserluse kiusatus mind oma kütkeisse ei haaraks. Ja kui tunnen, et mu vaim pole küllalt tugev, siis hoidun ka Piiblist eemale. Usk on vaimse elu kõrgeim avaldus, ulatub sinna, kuhu teadusele on väravad suletud. Usu jõud ja võimsus selles seisavadki, et temas on palju arusaamatut, üleloomulikku. Kus algab juurdlemine, seal lõpeb usk, pea seda ikka ja alati meeles!»

Praost ei andnud mulle võimalust vasturääkimiseks. Ta hääl valjenes, kõmises ja hoovas ja ma mõistsin, et oli alanud üks neid Albert Esimese kuulsaid läbiprõmmimisi, pihilevõtmisi, mida nooremate kolleegide hulgas nõnda kardeti. Pikkamisi praost väsis, mitmel korral kuivatas suure ruudulise rätiga otsmikult peeni higipiisku ja lõpuks torises heatahtlikult nagu kaugenev kõu:

«Ma mõistan sind, noor sõber — kellel meist ei oleks

kõhkluse ja kõikumise, kindlusetuse ja selgusetuse silmapilke. Talita neil nõrkuse momentidel minu eeskuju järele: sulgu päevaks üksikusse ruumi, lasku põlvili ja palveta ning usu mind, jumala vaim laskub sinu peale ja kinnitab sind.»

Praost laskus tagasi oma tugitooli, lõi mapi laksatades kinni ja pistis tagasi sahtlisse.

«Aitab sellest! Ainult ma pean oma kohuseks hoiatada, et veel kord selliseid signaale ja . . .»

Ärevus ja rahutus, millega praosti juurde sõitsin, kadusid ja kustusid sedavõrd, kuidas paisus Albert Esimese hääl. Ja kui ta sahtli nagu loole punkti panemiseks kinni lükkas, ütlesin vaikselt:

«Teil ei tarvitse neid signaale ootama jääda, ma tean, et ma ei kõlba õpetajaks.»

Küllap mu nägu väljendas nõnda kindlat otsustavust ja samal ajal ka valu, et Prümmel kohkunult silmad pärani kangutas:

«Mis sa's kohe nõnda. Minu kohus on olla karm ja kui ma oma sõnadega sulle mõnes punktis liiga tegin, siis mõista ka mind ja saa aru ajast, milles elame. Meie ring on kokku kuivanud, vabade kohtade täitmine sobivate isikutega on hirmus raske. Nii et unustame, mis oli ja mis öeldud.»

«On veel midagi, mis usinal kaebekirjade meisterdajal mitte teada polnud. Ma olen eksinud . . . kuuenda käsu vastu.»

Prümmeli silmad kähvasid pilukile ja ta käsi hakkas uuesti trummeldama vastu lauda.

«Nii et kogu pikk ja põhimõtteline lugu ristimisest oli ainult suitsukate ja sinu naise lahkumise tegelik põhjus oli hoopis igapäevasemat laadi?»

«Ei, kõik oli nõnda, nagu rääkisin. Minu . . . sellest ei tea keegi peale minu ja tema . . .»

«Nii . . . ?» Trummeldamine vaikis ja praosti suunurgis tuksatas: «Mitte keegi?»

«Jah. See lasub nagu kivi mu südamel . . .»

Praost venitas sõrmede vahel oma alumist huult.

«On ta noor? Kena?»

«Ärge pilgake mind . . .»

«Ma ei pilka . . . Ja keegi ei tea! Vaat kui osav, ei

oleks sinust uskunud.» Samas meenus talle, et väljendus liiga leebelt ja kummaliselt, vabastas huule ja kurja nägu ette manades põristas: «See on ränk eksimus jumala käsu vastu. Aga meie, luteraanlased, ei ole seotud karmi tsölibaadi ahelatega ja liignaisi oli, nagu jutustab Piibel, paljudel vagadel meestel, kuna targal kuningal Saalomonil oli neid terve kari ... Inimene on nõder ja kellel meist pole ühtki süüd, see visaku esimene kivi.»

Prümmel venis laua tagant uuesti välja ja minu juurde tatsates torkas mulle sõrmega vastu rinda:

«Vaat kus mul ... Aga kui sügisel Killeverre sõidan, kas siis saab korraldada veidi ... nõnda, et keegi ei tea? Ah?»

Algul ma ei taibanud Prümmeli küsimuse mõtet, aga siis pahvatasin ootamatusest naerma. See oli kurb ja mõru naer. Ma hüüdsin:

«Aga muidugi, praostihärra! Ilmtingimata korraldame. Ja nõnda, et keegi ei tea!»

Ja jumalaga jätmata tormasin välja tänavale.

9.

Kui ma praosti juurde sõitsin, uskusin, et tagasi tulen juba mitte enam Killevere kiriku õpetajana.

Ometi läks kõik teisiti.

Katsusin lugeda, nokitsesin aias, aga kõikjal ei andnud rahutus mulle püsi. Pühapäevaks kutsusin köster Klookuse ja palusin teda pidada jutluse, vabandades end haigusega. Köster langetas pilgu, püüdes varjata silmis välgatavat rõõmu. Teadsin, kuidas talle meeldis kantslis seista, kõigist kõrgemal ja manitseda ning noomida, kuni all välguvad rätikud. Klookus noogutas nõusolevalt, ent ta ei lahkunud otsekohe, vaid tammus jalalt jalale ja lõpuks küsis:

«Vabandage julguse eest, aga kas tohiks uudishimutseda, mida uut ja huvitavat rääkis praost?»

«Lubas sügisel meile külla sõita.»

«Kontrollkäigule?»

«Miks kontrollkäigule? Sõidab vahelduse mõttes,

meelt lahutama, nii-öelda inkognito. Seepärast jäägu see ka ainult meie kahe teada.»

«Muidugi, muidugi,» ruttas Klookus kinnitama. Ta oleks nii väga tahtnud rohkem kuulda, aga kui ma kangekaelselt vaikisin, vibutas ta paar korda kummarduda ja pöördus minekule. Alles nüüd peatasin ta:

«Teile, Klookus, meeldiks vist väga olla Killevere koguduse õpetajaks?»

Köster kohkus küsimusest nõnda, et kulunud ja läikiv sametkaabu, mida mäletasin tema peas oma ametissetuleku esimestest päevadest, oleks peaaegu käte vahelt välja libisenud.

«Õpetaja naljatab . . .» pomises ta.

«Ei naljata. Praegusel ajal pole õpetajaid palju valida ja teie olete juba kaua köstriks.»

«Kakskümmend kaks aastat.»

«No vaadake, milline praktika. Mulle näib, et teil on kõik omadused, et usklike rahulolu ära teenida. Ma ju ei eksi, et olete ustav Kristuse jünger, et teil pole kahtlusi ega lahkarvamusi pühakirja õpetuse suhtes?»

«Issand hoidku, ei! Iga täht pühakirjast on mulle käsk ja juhis. Aga ma ikkagi ei mõista teie sõnade mõtet?»

Klookus luuras altkulmu ja mul hakkas sellest ahnest pilgust nõnda piinlik ja vastik, et köstriga järsult jumalaga jätsin.

Ma ei olnud end Killevere õpetajamajas kunagi päris koduselt tundnud, nüüd kasutasin iga võimalust, et neist hämaraist ruumidest eemalduda. Jälgisin aknast Klookust, kuni ta maanteele pöördus ja ruttasin välja. Seisatasin teravanukilise vahtratüve juures ja toetusin põlvedega vastu pinki. Kui vaikne oli nüüd siin, ei sahisenud sakilised lehed, ei sumisenud mesilased. Peaks tolle pooleksmurdunud tüvika välja juurima . . . Aga milleks, las seisab, mälestuseks ja meeldetuletuseks . . .

Tänavalt pöördus kiriku poole kaks meest ja mu imestus polnud väike, kui tundsin pikemas ja õlakamas Ülo Talviku. Ta kandis kaenla all riidesse mähitud kandilist eset, kuna kaaslase käe otsas rippus tööriis-

tade kast, millest otsapidi paistsid välja tangid, peitlid, talvad ja pikad raudpoldid.

«Suurepärane, et teid kodust leidsime,» hüüdis Talvik juba kaugelt. «Loodan, et lõpetame enne, kui rahvas jutluseks kogunema hakkab. Kinnitame pühakoja seinale väikese tahvlikese, kui teil midagi selle vastu ei ole.»

Läksin nendega kaasa. Võõras valis välja koha, kus raskete kivipankade vahel oli avaram lubjaga täidetud vahe ja hakkas sellesse taguma tugevaid rauast konkse, millede teravad otsad haamri löökide all endale jõudsasti teed uuristasid. Talvik kooris riidest välja ja riputas konksude otsa mustade tähtedega halli tahvli:

Eesti NSV Ministrite Nõukogu Arhitektuuri Valitsus. Arhitektuuri mälestusmärk XIII—XIV sajandist on riikliku kaitse all. Mälestusmärgi rikkumine on karistatav.

Talvik taganes pisut, pilutas silmi ja kiitis rahulolevalt:

«Pole viga, sobib päris hästi. Teie kuulajaskonnal on täna, mida imestada.»

«Täna jutlustab köster Klookus.»

«Miks?»

«Tundsin end haiglasena . . .»

«Ja ma vedasin teid kõndima!»

«Mul on juba parem . . . Ja õigust öelda polnudki mul midagi viga. Ma lihtsalt ei teadnud, millest kõnelda ja sellepärast saatsin Klookuse enda eest. Olen palju mõelnud . . . Elu on veeretanud mulle mõningaid katsumusi ja ma ei suuda end enam täielikult veenda, et usu filosoofia oleks õige ja kasulik . . .»

Talvik turtsatas pahaselt:

«Või pole õige! Kus ta siis õige saab olla, kui ta on eluvaenulik, võlts, tagurlik. Nagu iga idealism, ükskõik millise kõlava nime taha ta end ka peidab. Idea-

lism nüristab ja pimestab inimese vaimu, takistab teaduse arengut, pidurdab rahva silmaringi avardamist. Just sellepärast me nõnda võitlemegi usu vastu, et ta on meile vaenuliku ideoloogia kandjaks.»

«Ma ei ole märganud, et te oleks mind kui vaenlast kohelnud.»

«Samuti nagu mina pole märganud, et teie oleksite vaenulikult üles astunud nõukogude võimu vastu. Meie ei sega lojaalseid kultusetäitjaid. Traditsioonidel, inertsel kombetäitmisel on visam hing kui vana kreeka mütoloogia mitmepealisel hüdral. Kuid meil, kommunistidel, pole vähem jõudu ja püsivust kui Heraklesel.»

Võõras töömees lähenes juba kiriku väravale ja me hakkasime talle pikkamisi järele liikuma.

«See ei puutu küll minusse, aga siiski . . .» ütles Talvik kõheldes. «Kuidas teie koguduses omavahel läbi saate? Teie ja köster ja teised usklikud kirikusõbrad?»

«Meil pole ei riidu ega suurt sõprust . . .»

«Nii-nii, ei riidu ega suurt sõprust. Aga mina arvasin, et teil on päris kõva lahing käimas.»

«Ma ei ole sellest midagi kuulnud . . .»

«No-noo. Minu käes on mitmed kaebused . . . teie pihta. Nende eesmärk on selge — tahetakse teid kompromiteerida, vaenuliku ja kahjuliku inimesena näidata. Kas pole kummaline, milliseid teid arvete õiendamiseks kasutatakse? Küllap neis peitub egoistlikke kaalutlusi. Muidugi on kõik need kirjad anonüümsed, kuid mul on põhjust mõnegi autoriks pidada teie enda köstrit. Kas peate seda võimalikuks?»

Ma langetasin vaikides pea.

«Ei ole teil kerge, ei ole,» vaatas Talvik mulle pead kallutades otsa ja seekord olid ta sõbralikud silmad uurivad ja — võib küll olla, et see näis ainult mulle nõnda — kaastundlikud. «Pole vist liigne korrata, et suurim ja tähtsaim kõigest on — tõde. Nägemiseni, seltsimees Hiiemägi.»

Nagu ma ise vähe kordi olin neid sõnu korranud! Ja ometi elasin valega südames, petsin iseennast, pimestasin teisi . . .

Unustades, et pidin olema nõnda haige, et ei jaksa kantslissegi ronida, läksin tänavale ja läbisin vastas-

poolse maja hoovi, mille taga algasid sovhoosi avarad põllud. Hakkasin edasi minema mööda kitsast ja rohtukasvanud põlluvaherada, millesse vankri rattad olid söönud auklikud roopad ja mille äärtel kükitasid väljadelt äraveeretatud kivid, kuni jõudsin üksiku madala pihlakani, mis kasvas keset tema ümber kokkukuhjatud kiviahervaret, ja laskusin kollaka sambla pehme kattega kaetud kivile.

Killeveres hakkasid lööma kirikukellad. Käärkambris askeldab praegu köster Klookus, õpetaja aga pages kaugele kirikust ja kükitab nüüd üksiku pihlaka all nagu põgenik. «On sul kahju?» küsisin endalt. «Ei ole,» raputasin pead nii ägedalt, et väike kivitäks, kes kivilt kivile keksles, kohkunult lendu tõusis. Minupärast jäägu Klookus sinna alaliselt või saatku Albert I Killeverre õpetajaks keda tahes!

Kellade helin tegi mu meele nukraks. Kui palju aastaid olid needsamad kellad mind kutsunud jahedasse ja hämarasse kirikusse. Vaatasin tagasi neisse aastaisse ja tühjusetunne tungis hinge . . .

Tõusin järsult ja hakkasin edasi minema. Küps rukis lõhnas magusalt ja raskesti, kaerapõld aga aina kahises ja kahises. Kui saaks nõnda minna, aina minna lõpmatusse avarusse . . .!

Aga kitsas põlluvaherada lõppes laiemal kruusatatud teel, mida mööda sovhoosi autod sõitsid otse, ilma alevi kaudu ringi tegemata Polli tööstusasulasse ja sealt edasi linna. Seisatasin kõhklevalt . . .

Suurim ja tähtsaim kõigest on . . .

Pöördusin järsult ja hakkasin minema sovhoosi poole. Elaks vana Taavet, tema juures aias oleks rahulik ja hea, seal puhkaksin ja koguksin jõudu.

Polli poolt lähenes veoauto. Tõstsin käe ja hetk hiljem kallutasin end üle kõrge ääre auto veokasti. Täna on küll pühapäev, aga mulle ei panda ehk pahaks, kui tülitan direktorit tema kodus . . .

Päike ei olnud veel jõudnud üle keskpäevajoone, kui väljusin sovhoosi direktori elamust ja seisin jälle samal teel, mis viis sirgjoones otse Polli poole. Jah, ma pole juba terve igaviku seal käinud. Teadagi, Kustav võtaks mind vastu oma alatise sõbra-

liku ja kärarikka nokkimisega, aga mis ütleks küll Liidia, kui äkki tema ette kerkiksin? Pisarad, mis veeresid ta silmist ja mida väike Mart kilgates püüdis, ei kogunenud kindlasti mitte naerust...

Piki teed kihutas tuulehoog, keerutades üles halli, aeglaselt põldudele laskuva tolmupilve ja puistates laiali ohaka küpsenud õienupu, millest jäi õhku heljuma valgeid kergeid hebemeid. Pääsukesed seadsid end juba telefonitraatidele ritta. Eemal hüüdis rukkirääk oma poegi kokku.

Märkamatult kiirenes mu samm ja ma võtsin pintsaku käsivarrele ning nööpisin lahti suvipluusi kaeluse. Möödunud augustis oli sama kuum, kui mitte kuumemgi ja ma kõndisin samuti, pluusi kaelus avatud, kuub käsivarrel...

Küllap mõnigi vastutulija pöördus mulle järele vaatama ja vangutas kahetsevalt pead: näib, mees hilineb rongile. Ent ma ei pöördunud jaama poole, ma ei peatunud ka haigla juures, kuigi mu sammud siin aeglustusid. Kustavi juurde jõuan ka pärastpoole minna, arutasin, ja küllap ta sel ajal on haiglas ringkäigul. Aga kuhu ma siis, milleks? Ole parem vait, kaine ja tark aru, kogu mu elu oled surunud oma asjalike kaalutluste raamidesse, las ma talitan täna mittemõistlikult, las veel kord naerab Liidia mu üle, kuid ma näen teda vähemalt, kuulen ta häält!

Väikese valge maja aken oli pärani ja vaikne raadiomuusika kostis läbi õhukeste, tuules võnklevate eesriiete. Enne kui jõudsin ukseni, nägin sirelipõõsaste vahel lapsevankrit ja pöördusin sinna.

Mart oli ametis siniste kootud sukakeste ärarebimisega. Need olid paelakestega kinnitatud ja ei kuulanud väikeste käte sõna. Mart põntsatas pahaselt vastu madratsit ja tõstis siis uuesti jalad üles, nii et ulatas kätega sakutama. Seekord kroonis ta pingutusi edu: sukk jäi pihku ja väikemees kilkas rõõmust, sõudes jalgadega ja vibutades oma saagiga. Suurest hoost lendas sukk üle vankriääre. Sellest polnud suuremat kahju, sest Mardi tähelepanu köitsid paljad, pisut konksutõmbunud varbad. Ta püüdis need endale pihkudesse ja painutas suhu.

«No-noo!» segasin end vahele. «Ega varbad ole kompvekid.»
Mart sopsis mõlema rusikaga vastu voodit, hüüdis midagi ja sirutus uuesti nõnda soojade pehmete varvaste järele.
«Ei-ei, see ei kõlba,» protesteerisin. Ma leidsin jalutsisse trambitud tekiveere alt kummist kala ja surusin selle poisile pihku. Mart võttis kalal sabast, raputas teda ja pistis siis peadpidi suhu. «Vaat nii!» olin nüüd ka mina rahul. «Aga suka peame vist ikka kuidagi jalga tagasi tõmbama.»
See polnudki nõnda kerge, sest Mardile valmistas lõbu sipelda ja trampida, mina aga kartsin tugevamini kinni hoida — nii väikese inimeseraasukesega polnud ma tegelnud. Pealegi tundsin end äkki ebamugavalt, nagu polekski meie ainult Mardiga kahekesi, ja tõstsin pea.
Mõne sammu kaugusel seisis Liidia. Ta hallil seelikul oli põll ja põsed õhetasid kuumast, küllap ta ruttas pliidi juurest, et pojale pilku heita.
«Ma . . .» tõusin. «Ma . . .»
Liidia tegi ükskõikse näo ja ulatas mulle käe.
«Tere päevast! Kas Kärmikut polnud haiglas?»
«Kärmik? Ma ei tea . . .»
«Tulid ju oma sõbrale külla?»
Ah õige, tulin, et istuda tunnike Kärmikuga, meenutades vanu aegu ja kõneldes olevikustki. Jah, ta oli läinud kuhugi, küllap vist haigete juurde ja jalutasin siis edasi ja nägin vankrikest. Ega Liidia ei ole pahane, et veidi Mardiga mängisin?
Ei, Liidia polnud pahane. Mart on vallatu poiss, aina sikutab sokid jalast ja kõik, mis kätte juhtub, topib suhu, nagu maitsmismeel oleks kõige kindlam meel maailmas. Muidu on ta tubli poiss, rõõmus ja rahulik. Võib-olla lähme tuppa . . .?
Ei, istuksin siinsamas . . . Ilm on täna nõnda kaunis . . .
Jah, ilmad püsivad tänavu juba kaua ilusad . . .
Ma ei tea, millest veel oleksime osanud rääkida, kui poleks kostnud samme. Meie poole tõttas Kärmik. Minu ja tema vahele jäi sirelipõõsas, nõnda et ta nägi ainult

Liidiat. Ta oli elevil ja reibas ning päikesest põlenud pruun jume tegi ta nooremaks.

«Liidia!» alustas ta, samal ajal nägi aga mind ja ta näo nooruslik helk kustus, andes maad Kustavi igavesele pilklikule, ärapuutumind küüniku ilmele.

«Oo, hingepäästja! Servus. Ega sa ei toonud halbu uudiseid?»

«Ma ei mõista, millele sa vihjad?»

«Noh, kui kirikuõpetaja pühapäeval jutluse ajal ringi luusib, siis on see halb märk.»

«Ärge hirmutage mind!» hüüatas Liidia.

«Ma ei tõsta enam kunagi oma jalga kiriku kantslisse,» ütlesin vaikselt.

«Kuidas sa ütlesid?» küsis Kustav pärast üsna pikka pausi.

«Sa kuulsid mind õieti: saatsin täna Klookuse kantslisse. Ma ei taha enam kauem olla tarbetuks kännuks.»

Liidia ja Kustav vahetasid kiire kõhkleva pilgu. Minu toon ja mu ilme nagu kogu teema olid liiga tõsised, et neid naljaks pidada, kuid vähem kerge polnud kõike uskuda. Lõpuks Kustav ümises:

«Sa teed jumalavallatut nalja, vana semu.»

«Elu on minust naljatuju hoopiski välja väänanud... Sina peaksid mind mõistma, Kustav, sa oled alati otsekoheselt, teeskluseta ja enamasti õieti hinnanud mind ja mu kutset. Võib-olla etendasid kunagi usk ja kirik vajalikku osa inimeste elus, arendasid kirjaoskust ja kultuuri ning tugevdasid moraali, aga tänaseks on kirikumüüride ümber jäänud veel vaid surnud traditsioonide, silmakirjalikkuse, teeskluse ja vale kleepuv ämblikuvõrk. Nüüdsest peale mängitakse seda mängu ilma minuta.»

Rääkisin aeglaselt, rahulikult ja vaikselt, nagu jutustaksin kõige tühisemat igapäevalugu. Ootasin, et Kustav sähvab midagi teravat uue aja kangelasest, kes põletab sildu enda järel, ent tema vaid vangutas pead:

«Oi-oi-oi, vennas, oled sina alles põlevast põrguväravast läbi tulnud!»

Poolvargsi vaatasin Liidiale, uskusin, et tema naerab mu üle. Aga Liidia ei naernud, ta oli hoopiski tõsine ja ta hambad olid surutud huulde.

«Aga Hilda?» küsis ta siis. «Teab ta juba? Kiidab ta... selle sammu heaks?»

«Ma ei tea, mida sellest arvaks Hilda, sest ta sõitis minu juurest juba ligi pool kuud tagasi ära.»

«Taga targemaks!» hüüatas Kustav.

«Teie ei teagi? Arvasin, et seda helistatakse igas koguduse nurgas.»

«Meie ei tegele siin ei kiriku ega kuulujuttudega.»

«See pole kuulujutt. Ma tean, et Hilda pöörduks mu juurde tagasi, kui talle järele sõidaksin ja teda paluksin. Aga ma ei lähe. Meie abielu oli nagu ussist söödud varrega õun: tuli vaid veidi tugevam tuulehoog ja vars murdus iseenesest. Ma ei seo end enam teeskluse köidikutega, tahan elada nõnda, et mu sõnad oleksid samad mis teod.»

«Uuestisünd!» ümises Kärmik, kuid ma ei taibanud häälest, oli see iroonia või heakskiit.

Mart tõstis häält ja heitis kummikala üle vankriveere. Liidia haaras maast mänguasja ja kummardus lapse kohale.

«Mis sina siis nõnda kilkad?» tõreles ta. Mart vaikis ja sirutas käekesed tema poole langevate ja päikeses helklevate juuste poole.

«Mis siis ikka, kiidan heaks,» ütles Kustav mulle. «Nõnda meeldid sa mulle pagana moodi rohkem kui talaaris. Aga edasi? Mida kavatsed ette võtta, millele oma elu rajada?»

«Küllap leian endale õige koha elus minagi. Mõtlesin, et sõidan ära, kuhugi kaugele, kus mind keegi ei tunne. Aga milleks peaksin põgenema? Kelle eest end peitma ja varjama? Nii otsustasingi jääda Killeverre. Käisin täna sovhoosi direktori juures ja sinu ees seisab praegu mitte kirikuõpetaja, vaid sovhoosi aednik. Püüan olla sama tubli kui Taavet.»

«Soovin edu!» haaras Kustav mu käe. «Sa oled sangar! Ütlen seda puhtast südamest, usu, minus pole praegu tilkagi pilkelusti.»

Liidia tõstis Mardi vankrist ja teda enda vastu surudes kõneles väikemehele:

«Kuuled sa, Mardike, ta tahtis ära sõita. Kaugele,

kaugele ära, kus midagi ei meenutaks ... ei Mardikest ega Liidiat. Kas ta pole paha? Paha, paha ...»

Laps naeris laginal ja patsutas mõlema käega emale juustesse. Liidia vaatas üle Mardi õla mulle ja see oli jälle endine Liidia, lohukestega põskedes ja naerutäis silmadega.

«Tahtsid sõita minuta ... ja Mardita?» küsis ta.

Veri voogas mulle pähe — minuta ja Mardita! Enne kui midagi vastata jõudsin, lähenes Liidia mulle ja lapse pehme käega üle mu põse libistades ütles:

«Küll sa oled ... Kas sa tõepoolest uskusid tookord mind, uskusid et ...»

«Ei, seda ma ei uskunud,» vastasin tõtates. «Aga ma arvasin, et sa tahad unustada, tahad olla eemal minust, kirikuõpetajast ... Et kõik oli sulle üheks suviseks eksituseks, mida kahetsed ...»

«Kui pime sa oled. Sinu pärast ei tulnud ma Killeverre tagasi, ma ei tahtnud olla kiviks sinu abielule, sinu õpetajaametile ... Aga kui sa tookord, mäletad, kevadel, hakkasid kõnelema kohustusest, Vilipist ja tagasipöördumisest hirmsasse apteeki, siis ma tõsiselt solvusin.»

Püüdsin ta vaba käe, surusin seda, aga siis sirutasin käed Mardi poole.

«Anna ta mulle. Ära karda, ega ma talle haiget ei tee. Meie saime ju ennist suurteks sõpradeks, eks ole, Mart-poiss?»

Mart jäi hetkeks tõsiseks, siis huvitas teda äkki minu kõrv ja ta haaras sellest kahe käega kinni ja võidurõõmsalt rõkates sikutas mis jaksas.

«Ja sa tuleksid minuga, aednikuga?» vaatasin ootuseärevuses Liidiale.

«Katsu sa ainult minuta ja Mardita kuhugi minna!» ähvardas Liidia, puhkes siis rõõmsalt naerma ja surus end hetkeks minu vastu. Äkki meenus talle, et meie pole ainult kolmekesi ...

«Aga kuhu jäi siis doktor Kärmik?»

Kustavit polnud, ta oli märkamatult lahkunud ...

Vigeland

1.

Teatrisaali uksed lükati valla, tühjuses ja vaikuses tukkunud koridorid ja jalutusruumid ärkasid ja elustusid eredas valguses silmi pilgutavate ja aegamisi etenduse lummusest vabanevate inimestega.

Ainus põgus kõrvalpilk jutustas Ants Tuulele, et Linda Tammiku sõrmede kärsitu surve, ta põskede õhetus ja silmade ergas läige ei tulnud üksnes teatrisaali kuumusest. Kui nad olid end välja võidelnud jalutussaali kaugemasse ossa, kus rahvavool hõrenes, küsis ta:

«Sind erutab Deemoni jõud?»

Linda raputas pead.

«Mitte niivõrd kui Rubinsteini muusika. See justkui pööraks hinge pahupidi.»

«Minuga on täpselt samuti. Inimene harjub muusikaga nagu üldse igasuguste helidega. Minu akna all rõkkab ööd ja päevad valjuhääldaja, kuid ma märkan ta olemasolu vaid siis, kui ta millegipärast tummaks jääb. Kuid on muusikat, millega ei kodune. Igal inimesel on oma lainepikkused meeldivaile ja mittemeeldivaile helidele. Rubinstein kutsub minus esile segaduse, rahutuse ja ärrituse. Niipalju kordi kui ma olengi kuulanud «Deemonit», ikka valmistab ta mulle uneta öö.»

«No muidugi!» Naise käe surve oli soe ja sõbralik. «Sinu headuse juures tuleks imestada vastupidist.»

Tuule pominal öeldud vastus hajus üldises kõnekõminas. Linda oli varemgi vihjanud tema headusele, oli nimetanud teda enda heaks kaitseingliks, oli teinud seda küllalt sageli nii, et Tuul sellest enam rõõmustadagi ei osanud. Kas ei kõla noore, liiati veel nägusa naise suust «hea kaitseingel» pigem halvustusena kui

kiitusena? Tuul polnud enam eas, kus naiste ees vähemalt näideldaksegi uljast rüütlit või ohtlikku südametemurdjat, ta tagasihoidlikus ja otsekoheses loomuses polnud selleks eeldusigi, kuid kuis ta ka enda üle muigas, poetas Linda «hea kaitseingel» tundmatuid teid kaudu hinge ometi vaikset nukrust.

Linda ei pannud tähele kaaslase hämmeldust, küll aga tema käe libisemist taskusse, kus ta hoidis portsigari.

«Oh mind pimedat egoisti!» hüüatas ta. «Ei-ei, ilma mingi vasturääkimiseta mine ja tee oma piip.» Nõnda nimetas Tuul alati oma suitsutundi. «Aga mina ostan vahepeal endale mälestuseks Deemoni.»

«Kelle?»

«Deemoni! Sealt, müügilaualt.»

Nad põikasid kõrvale ja lipsasid jalutajate ahelikust läbi raamatute ja fotode müügiletini. Linda hakkas raamatutele puistatud näitlejate ja lavastuste ülesvõtteid sirvima, kuna Tuul eemaldus: nad olid küllalt kauaaegsed ja head sõbrad, et selline üksijätmine ei tundunud ebaviisakana ega tähelepanematusena.

Ostjaid oli vaid üksikuid. Noor müüjanna, kes oli valgest tanust osanud oma mustadele juustele pisitillukese koketse ehtekroonikese meisterdada, nõjatus riiuliservale ja jälgis igavust tundva ning ükskõikse pilguga möödajalutajaid ja leti ees uudishimutsejaid. Ta helepunane pehme ülahuul tõusis põlglikult: kui igav, kui tüütavalt korduv on kõik maailmas! Ammunähtud näod ja jutt üksnes muusikast, lavastusest, kunstist. Oleks veel, et kahiseks toredaid tualettegi, helgiks ehteid . . .

Kui Linda leti ees peatus, mossitas müüjatar huuli: vaat kuidas väärtuslik tume materjal on rumala lihtsuse tagaajamisele ära raisatud. Või on see teadlik edvistus? Tjaa — lumivalge pitskrae rõhutab ju hästi ta näojume, mis on selleks liiga tumepruun, et olla loomulik. Teadagi, ei ainustki sõrmust. Teeseldud tagasihoidlikkus! Tema õnn, sõrmused juhiksid tähelepanu ta kätele, milledes puudub õrnus, hellus ja peen elegants. Kohmakad ja pahkunud peopesadega käed on naiselikkuse surm. Vaat nõnda, just seda võis neilt kä-

telt oodata! peaaegu hüüatas müüjanna, kui mõned fotod Linda sõrmede vahelt põrandale libisesid.

Müüjanna polnud ainus, kelle tähelepanu Linda köitis. Kui laua otsas seisev kunstnikusoenguga tugevat kasvu mees tõstis pilgu raamatult, mida ta lehitses, jäi ta üksisilmi Lindat uudishimutsema. Oleks müüjanna talle jutustanud oma muljest, ta oleks kõige ägedamaile vastuväiteile põrganud. Milline suurepärane kooskõla näo päikesepruuni, pitskrae helenduse ja tumeda kleidi vahel! Noormees nägi Lindat profiilis ja teda üllatas neiu näojoonte selgus ja ilmekus. Valgus langes Lindale küljelt, ta tungis juukseisse, mis pealael olid siledad, aga allpool langesid kähardudes õlgadele, nõnda et need nagu süttisid ja oreoolina õhetasid. Võõras oleks seal seisnud ei tea kui kaua, kui kukkuvad fotod poleks sundinud teda lähemale ruttama.

«Lubage!» hüüdis ta piltide järele kummardudes. Osavalt korjas ta need kokku ja ulatas Lindale.

«Olge lahked!»

«Tänan!»

Nende pilgud kohtusid.

Silmad on kõige liikuvam, kõige kiiremini muutuv, kõige rutemini nii välismuljeile kui siseelamustele alluv ja neid peegeldav osa näos. On tömpe ja töntse silmi, mis ei väljenda midagi — nad on tühjad nagu nende omanikudki. On õelaid silmi, valmis kõike sööma ja salvama. On uudishimulikke silmi, mis alati on avali ja täitmatud nagu muinasjutu võlukübar. On raudnaeltena torkivaid karme ja külmi silmi. Kõiki neid ja teistsuguseid oli noormees näinud, paljusid neist maalinud, sest temale kui kunstnikule olid silmad luugiks, mille kaudu võib vaadata inimese hinge. Tundmatu naise silmaterade pruun värv oli tume, peaaegu must ja näis põhjatuna; need olid erksad, elavad ja uudishimulikud silmad, kuid samal ajal hoovas neist suurt sisemist rahu. Olen seda nägu, neid silmi varem näinud, mõtles noormees, kuid ta ei suutnud meenutada, kus või millal. Võib-olla näib see ainult nõnda, võib-olla püüab mõne üksiku joone juhuslik sarnasus ellu äratada kunagi nähtud ja juba unustatud ilmet . . . Aeg oli selle kallal juurdlemiseks liiga põgus, sest

Linda langetas pilgu ja alles nüüd märkas võõras, et oli ühe foto enda vasakusse kätte unustanud.

«Veel üks, palun,» sirutas ta selle neiu poole. «Oo — Deemon isiklikult! Ta on suurepärane, eks?»

Linda ainult pooleldi pöördudes võttis musta mantlisse mähitud kotkapilguga Deemoni.

«Jah, ta on võimas, ja ... õudne ühtlasi,» ütles ta. Samal hetkel nägi ta lähenevat Tuult, ja pilte kiiresti letile pannes ning noormehele tänutäheks peaga noogutades, ruttas tulijale vastu.

«Leidsid?» küsis Tuul.

«Ei,» vastas Linda. «Fotodel on kõik näitlejad pingutusest kanged ja kohevil ...»

Kui nad ringiga tagasi pöördusid, tuli neile sama võõras vastu. Ta tervitas Tuult, aeglustas sammegi, nagu kavatseks peatuda, kuid Linda astus kiiresti edasi ja tõmbas endaga ka Tuule kaasa.

«Kes see oli?» küsis ta hiljem.

«Too kiisulipsuga? Oo, tuntud suurus VV, alias Valentin Varbla.»

«Kunstnik?»

«Kunstnik. Ta täht tõusis iga kunstinäitusega.»

«Miks sa ütled — tõusis?»

«See on rohkem minu eriarvamus. Avalik kriitika räägib endiselt edust ja saavutustest, aga selles on rohkem inertsi kui vaimustust ja Varbla paari viimast esinemist pole enam nimetatud «uueks etapiks» meie kunstielus. Mulle näib, et tema loomingus on praegu seisak. See võib ju olla ajutine hingetõmbus, hoovõtt uueks hüppeks, aga võib-olla peitub selle taga sügavam kriis ...»

Pilkuvad tuled andsid märku etenduse jätkumisest ja saali uste poole voogav rahvavool tõmbas ka Tuule ja Linda endaga kaasa.

Järgmisel vaheajal jäi Linda üksinda oma kohale istuma. Ta mäletas «Deemonit» viimase kui stseenini, talle oli ette teada igatseva saatana iga kibestunud naer, noore, mittemilleski süüdi oleva vürsti surm ja õrna Tamaara hingepiinad, ent ometi haaras etendus Linda oma nähtamatute pihtide vahele ja teda valdas selline kurbus, et oleks tahtnud kas või nutta.

Tuul pöördus juba enne märguannet tagasi ja võtnud istet, ütles:

«Meile osutati suurt ja ootamatut au — kutsuti õhtusöögile.»

Linda kulmud tõusid küsivalt.

«Kutsujaks oli VV, alias Valentin Varbla.»

«Oo!» Linda oli juba unustanud eelmise vaheaja kohtumise.

«Kuna meil nagunii eine kavas oli, ei leidnud ma põhjust ära öelda.»

«Olete te suured sõbrad?»

Tuul oli kimbatuses.

«Sõprus on sügav mõiste. Oleme koolivennad kunstikooli päevilt, meie vahekord on heatahtlik. Ütlesin talle hiljuti, et mulle näivad ta viimased maalid endakordamisena, variatsioonidena juba kord öeldud teemal ja sellest ajast oli ta mu vastu pisut nagu turris. Selge, et tänase seltskonna eest tuleb tänada ainuüksi sind.»

«Ära naljata!»

«Oleme temaga sageli kohtunud, kuid esimest korda austab ta minusugust putukat sellise kutsega.»

Kumises gong, sumin rauges, rauges, kuni kustus hoopiski. Dirigent langetas kepikese ja muusika voogas saali. Deemon lehvitas oma süngeid tiibu kloostri üksiku valgustatud akna all, kirg, suur ja võitmatu, vallutas Tamaara. Üksteisele võhivõõrad, üksteisest erinevad, paljus hoopiski vastuoksuslikud inimesed sulasid üheks tervikuks, üheks publikuks, kellele ei eksisteerinud enam argielu, kes unustasid igapäeva rõõmud ja mured ning puhastatuna ja pestuna kandusid kunsti imelisse, ebaisikulisse ja ülevasse maailma . . .

Pärast etenduse lõppu ootas Varbla Tuult ja Lindat all garderoobis ja igasuguseid vastuväiteid ennetava iseendastmõistetavusega juhtis nad linna kõige esinduslikumasse restorani.

Varbla oli tähelepanelik ja abivalmis, samal ajal tagasihoidlik ja aupaklik. Nad tühjendasid Tuulega mõnedki söögialuse-napsid, Linda tantsis Tuulega korra ja Varblaga paar korda ning tänu kunstnikule ei veninud pausid vestlustes ülemäära pikaks. Kui jutt peale tühja-

tähja, mis alati on iga koosviibimise eelroaks, pöördus tagasi õhtusele teatrietendusele, tõstis Varbla täispurjed: ta kõneles hoo ja paatosega, sädeles ja teravmeelitses, pildus aforisme ja paradokse. Ta armastas žeste, pisut poseeris, kuid parajasti niipalju, kui sobis ta sirge ja rühika koguga, ta enesekindluse ja käitumise vabadusega. Oma lõvilakaga, kõrge ja laia tahapoole kalIutuva laubaga, tugevate kulmuluudega, hästivormitud nina ja kauni, kuigi pisut naiselikult pehme lõuaga oli ta silmapaistev kuju saalis, liiati et seltskonnaga ja imetlusega harjunud inimesena lasi ta sordiinita kõlada oma valjul, meeldivakõlalisel baritonil. Ta oskas rääkida, ta mõtetel oli hoogu ja lendu ja kui mõnigi tema keerukas ja ilustatud väljendus teise-kolmanda suus oleks kõlanud tehtuna ja otsituna, ei tekkinud Varbla juures sellist muljet.

Kui jutt keerleb «Deemoni» ümber, kuidas siis pääseks heast ja kurjast, rõõmust ja kannatusest, inimsaatuse kummalistest keerdkäikudest, õnnest ja õnnetusest?

«Kannatus on sama vana kui maailm,» kõneles Varbla, «juba elu algus on seotud valuga. Kannatus on igavene ja ta on nagu puhastustuli, temast läbi käinud inimese hingelt langeb kõik, mis on tühine ja väiklane. Temata oleks rõõmgi luitunud ja lahja, nagu kaua seisnud ja liisunud äädikas.»

«Kui hirmus!» hüüatas Linda. «Tähendab selleks, et olla rõõmus, peab kannatama?»

«Selles seisabki elu traagika. Ma ei peida jaanalinnuna pead põõsasse, ma räägin maailmast nagu ta on. Meeldib see mulle ja teile või ei, see ei muuda midagi. Mis on ajalugu muud, kui pidev viletsuse, murede ja ahastuse ahel, millest inimkond on läbi käinud? Tohutud orjade leegionid vanas maailmas, ketserluse tuleriidad ja inkvisitsiooni põletusnäpitsad keskajal, halastamatu klassivõitlus ja pikk rassiviha kaasajal, kui nimetada ainult üksikuid kannatusteraja verstaposte. See kõik on maailma olemasolu muutumatu ja paratamatu seadus, nagu see, et ülesvisatud kivi langeb tagasi maa peale.»

«Minnes sinu mõtteid mööda lõpuni, tuleks püstitada

loosung: rohkem sõdu, rohkem vanglaid, rohkem haiglaid, rohkem hullumaju,» ironiseeris Tuul.

«Elu läheb oma rada, ta ei vaja loosungeid,» vastas kunstnik. «Inimese külm, kaine ja asjalik mõte on avastanud imelisi imesid, inimene sõidab vee all, kihutab heli kiirusel ülal õhus, purustab aatomituuma, kuid kas see kõik on vähendanud valu, kurbust, pettumust? See on paratamatus ja kes teab, võib-olla polegi see halb. Verest ja pisaraist niisutatud pinnast on tärganud kunst, üle aegade on elanud kirjandusteosed, millede teemaks on inimlik õnnetus, rahuldamatus, valu ja meeleheide nagu «Faust», «Hamlet», «Anna Karenina», «Inimlik komöödia». Nimetagem kas või üksainus näide, kus maailmakirjanduse klassika tähtteose sisuks on ainuüksi suur ja puhas rõõm!»

«Mis sa tükid võõrasse aeda?» küsis Tuul. «Kas veel vähe on maale, millest hõõgub rõõmu, päikesepaistet, õnne. Ma ei räägigi Madalmaade meistrite maastikest, natüürmortidest ja interjööridest, aga meenutagem kas või Raffaeli ja Palma Vecchio madonnasid, Tiziani ja Rembrandti portreid, Michelangelo ja Thorwaldseni kujusid. Kas . . .»

Linda katkestas Tuule poolelt lauselt.

«See on huvitav, mis seltsimees Varbla rääkis kirjandusest. Näib, nagu oleks tal õigus ja see paneb mõtlema. Need teosed on elanud palju aastakümneid . . .»

«Ma võin loetella pika rea, mille iga ulatub aastasadadesse,» ütles Varbla.

«Jah, on raamatuid, mis aastasadade pärast meid kaasa kisuvad, vaimustavad, millede kangelaste saatuse üle me nutame ja rõõmustame,» kõneles Linda mõtlikult. «Nõukogude inimese maailmavaatel, tema elutingimustel, tööl, harjumustel pole midagi ühist feodalismi või kapitalismi aja omadega, aga ometi loeme nende epohhide suurmeistrite teoseid naudinguga, need julgustavad meid ja kasvatavad paremaks, tugevamaks ja targemaks».

«Targemaks küll, aga kas ka paremaks, selles võib kahelda . . .»

«Ka paremaks. Küllap see tuleb sellest, et kõiki neid teoseid kannab ja hingestab armastus inimese vastu.

Ükski tõeline geenius ei ole jutlustanud inimese vihkamist, ei ole laulnud oode kannatusele. Kui nad on kirjeldanud muresid, ahastust, valu ja pisaraid, siis selleks, et lugeja silme ette maalida inimese suurust ja kaunidust. Milline ka poleks olnud ühiskondlik kord, kuid kunagi pole inimeses surnud püüd paremusele, ta on kogu maailma ajaloo jooksul lakkamatult, väsimatult, kartmatult võidelnud inimkonna õnne eest».

«Te olete suurepärane kaitsja!» hüüatas Varbla. «Aga te vist ei märganudki, et olite ise sunnitud möönma, et need inimkonna geeniused, kes paremini kui meie nägid ja mõistsid inimesi, nende hinge ja ka ajaloo käiku, ammutasid oma teoste aine õnnetustest, valust ja kannatustest. Nad ei salanud seda ka ise. Mul pole tarvis tuge otsida Dostojevskilt või mõnelt moodsalt dekadendilt. Rolland ütleb: «On vaja kangelast, et uskuda, et võitlus elu eest omab mõtet ja ilu.» Ja iidse India vana tark Tagore: «Rõõm on õrn kui kastetilk, siis, kui ta naerab, ta sureb. Aga valu on tugev ja põline, las valulik armastus tärkab mu silmis.»»

«Üksikute siit-sealt nopitud tsitaatidega võid tõestada valge mustaks ja musta valgeks,» tõrjus Tuul. «Muidugi, on võimatu mõõta nii kannatuste kui ka rõõmu hulka, kuid ühes olen veendunud: kurjus ja tema vili, kannatus, on nagu mürk, mis rikub inimeste elu ja moonutab nende iseloomu. On pime müstika väita, nagu oleksid kuri ja kannatus esimesed, nagu kuuluks neile olemasolu eesõigus. Et maailmas on nii vähe rõõmu, selles on süüdi inimesed ise, sest nad ei oska rõõmu tunda piskust. Inimesed on ahned — kõike peab neile osaks langema koormatena; nad on egoistid — neid harva kurvastavad teiste ebaõnnestumised. Kes oskab näha ülevat väikeses . . .»

«Sa jätad inimestele raasukestekorjaja osa elu suurelt lõikuselaualt!» katkestas kunstnik teda.

«Ennem tilgake puhast rõõmu kui järvetäis kibedat kannatust.»

«Mulle on tilgakesest vähe!» hüüdis Linda. «Ma tahan, et oleks järvetäis rõõmu ja tilgake kibedat kannatust. Seltsimees Varbla ripub liiga mineviku küljes, ta ei märkagi, kuidas vahepeal raskused elu suurtel

vaekaussidel on ümber asetunud, kuidas hea ja kuri, rõõm ja kurbus on kohad vahetanud. See peegeldub muidugi ka kirjanduses. Ka Šolohhov, Fadejev, Gladkov kirjutavad kannatustest, valust ja kaotustest, kuid nende teostest on kadunud masendus, lootusetus, troostitus. Kui klassikuile jäi tihti elu eesmärk ebamääraseks, siis meie kirjandust valgustab homse päeva selgus. Meil pole veel paradiis, kuid meie sammu muudab kergeks ja pilgu julgeks teadmine, et tulevik ei seisa meie ees sünge läbipaistmatu müürina. Elujulgus, optimism, rõõm valgustavad meie kirjanduse ja kunsti paremaid teoseid, meie kirjanikud jutustavad elu ilust ja õnnest. Kas te suudate näiteks jääda ükskõikseks ja tuimaks truuduse ilu ees, mis nõnda kaunilt õitsele puhkeb Pavlenko jutukeses?»

«Pavlenko? Ei ole lugenud...»

Pärast lühikest pausi jätkas Linda:

«Nimetasite Rolland'i, tõite temast tsitaadi. Tema ise lõi sellise kangelase, suurepärase Jean Christophi, kes võitleb ja võidab, kuna Rolland'i Colas Breugnon on hümn elule, ilule, armastusele. Kangelane, kes usub elu mõttesse ja väärtusse, ehitaja, uue elu looja, võitleja ja võitja on keskseks kujuks meie kirjanduses. See võitluse romantika haarab meid kas või selliseiski tagasihoidlikes jutustustes nagu «Tanklaev «Derbent»» või «Kõrgrõhk»?»

«Ma ei ole tugev kaasaegses nõukogude kirjanduses,» ütles Varbla veiniklaasi tõstes. «Olen väga tööga koormatud. Inimese eluiga on lühike, peab kasutama iga päeva ja iga tundi, et ... et endast mingit märki maailma järele jätta. Mul pole ei närvi ega aega poliitikaks...»

«Või nüüd — poliitika!» turtsatas Tuul. «Aga kui sina tikud kristlikku kannatuseülistust, kurja paratamatust ja sellega leppimist jutlustama, siis pole see poliitika? Kristlik kannatuseõpetus on solvav ja inimvaenulik. Elu on edasiliikumine, elu on püüd täiusele. Aga valu, kannatus, meeleheide pidurdavad ja kisuvad tagasi, nad on seega vastuolus elu endaga.»

«Õige!» kinnitas Linda. «Ja kõigega, mis on elul ja inimestel jalus ees, tuleb võidelda, et lõplikult pu-

hastada tee ausussele, õiglusele, headusele, ühe sõnaga rõõmsale ja õnnelikule, kaunile ja rikkale elule.»

«Olete teie alles sõjakas,» imestas Varbla. «Unustate aga, et pole võitlust kaotuste ja kannatusteta.»

«Kuid võit on rõõm. Võit ülekohtu ja kurja üle on kahekordne rõõm. Mina usun, et elus on palju nii head kui ka ilusat. Ilma selleta poleks elul mõtetki. Osata neid näha ja leida, kui tarvis, nende eest võidelda — selles on elu õnn. Selleks pole tarvis olla kangelane ega silmapaistev tegelane, see võitlus on meis igaühes endas, on meie igapäevases töös. Ärkad hommikul ja mõtled: täna on tarvis teha seda ja seda ning hüppad voodist. Ja kui õhtul lõpetad, tunned teinekord, et oled väsinud, aga tead, et päev ei möödunud asjatult, et koos kõigi teistega nihutasime elu edasi, siis on hea ja rahulik olla. Teie kui kunstnik peaksite ju palju rohkem ja selgemini tundma töö, loomise rõõmu.»

Varbla nihutas laudlinal kahvlit edasi-tagasi.

«Mulle on looming valu ja kannatus.»

«Seda suurem ja puhtam on siis rahuldus, kui teos on lõpetatud?»

«Mitte alati. Teate, mul on tundmus, et ma pole veel õieti midagi teinud.»

«Tagasihoidlikkus on voorus,» ümises Tuul.

«Ma ei liialda, nõnda see on. Ma ei salli nokitsemist, vajan suurt tuult tiibade alla.»

«Kas teid siis midagi takistab lendamast?» küsis Linda.

«Ah, kui lihtne küsimus, aga kui raske on sellele vastata. Kardan, et kõrvalseisja ei suuda mõista, mida vajab loov inimene. Teie kõnelesite ilusasti kirjanduse õilsatest eesmärkidest, ideedest, võitlusest, aga see pole veel kõik. Marksismi-leninismi teooria võib hästi-halvasti õhtuülikoolis selgeks õppida, aga «Ülestõusmist» kirjutama ja «Zaporoožlasi» maalima ei õpi. Just see väike «kuidas», teiste sõnadega kunstiline meisterlikkus on kõikvõimas, on määrav . . .»

«Sa tahad meid viia vaidlusse sisu ja vormi vahekorrast. Sellest tuleb pikk jutt . . .»

«Jah, see oleks pikk jutt. Ja igav jutt, sest ma tean täpipealt ette, mis sa mulle ütleksid. Meil on liiga palju

reegleid, meil on uputus hoiatussiltidest «ei tohi!», «keelatud», «tagurlik», «kahjulik». Aga mina tahan maalida nõnda, nagu mulle kangastub.»

«Ütle juba selgemini: nagu sulle viirastub,» muheles Tuul.

«Sina oled alati olnud kuiv, kaine, arvestav ja kalkuleeriv ja sellepärast sust saigi koolmeister ja kriitik. Ka sinu maalid, mida viimastel näitustel välja panid, on liiga maa küljes kinni, neis puudub lai haare ja kõrge lend. Sa pole vist kunagi kahjutundega jälginud kotka tiirlemist ülal õhus? Aga just see on, mida ma vajan — piiramatu vabadus ja avarus. See on tugevate, on julgete tee, inimeste tee, kes ei halise ega nuta ei enda ega ka teiste kannatuste üle.»

«Vaat kuidas jõudsime nagu jänesehaagiga sinna tagasi, kust alustasime!» hüüatas Tuul. «See king pitsitab sind nähtavasti õige valusasti.»

«Teie jäite äkki nukraks,» pöördus Varbla Linda poole. «Kohutasin vist teid oma jutuga? Ärge pange tähelegi, väike liialdus on ju kunstis alati lubatud, miks mitte siis ka elus. Aga unustagem see, nagu meil piikide murdmiseks sobivamat kohta polekski. Olgem rõõmsad!»

Orkester alustas valssi ja kunstnik tõusis, paludes Linda tantsima. Kui nad laua juurde tagasi pöördusid, ei uuendanud enam keegi endist kõneainet. Oli juba ka raske rahulikult vestelda, sest häältekõmin ümberringi aina paisus, üha vilkamalt kõlisesid klaasid ja klõbisesid noad-kahvlid, lakkamatult mökutas saksofon ja põmpsus trumm. Linda kurtis peavalu ja tõusti.

Varbla saatis neid. Linn suigatas poolunes, ei tärisenud trammid, ei tuututanud autod. Ainult üksikuid hilinejaid tõttas läbi hämarate tänavate. Tuulehoog keerutas piki sõiduteed krabisevat paberituusti, kaugel teinepool linna huikas vedur.

Nad läksid läbi südalinna noore haljasala. Linda libistas käe läbi põõsa pehmete lehtede — sõrmed jäid niiskeks, oli langenud kaste. Ülal pilkus tähti, alt vastukumavas linnavalguses tuhmid nagu luitunud hõberahad. Linda tundis äkki igatsust koduküla järele, kus taevas on tihedasti täis tikitud erksalt vilklevaid tähe-

täppe, kus koduõue tumedate mändide vahel uhkeldab oma kuldkollase kuuega kõrge kask, puistates värelevaid lehti heldelt tuulde. Ja kui hommikul tõuseb päike, kuis siis ta kiirtes süttivad ja lõkendavad suureks sügispeoks end kirju rüüga ehtinud metsad...

«Kui ilus on elu!» ütles Linda vaikselt ja see poetus meeste niigi hoota ja laiska juttu nõnda seosetult ja loogikata, et vestlus katkes.

Edasi läksid nad vaikides ja ainult tänavakivid klompsusid nende kontsade all.

2.

Tuul õpetas linna keskkoolis joonistamist. Noorena unistas ta saada kunstnikuks, imedeloojaks, kelle teoste sügav sisu ja ilu haarab ja vapustab ka kõige tuimemat vaatlejat. Ent unistus ja reaalsus langesid sel ajal harva kokku: Tuule metsatöölisest isa kukkur oli liiga õhuke, et võimaldada oma arvuka pere vanimale võsule õppimist kunstikoolis. Elu polnud aga veel Antsu optimismi õisi katkunud ja ta sooritas siiski sisseastumiseksamid, lootes tundide andmisega ja õppetöö vaheajal ükskõik millise juhutööga teenida vajalikku raha. Ta pooleldi nälgis, kulutas iga sendi ainult kõige hädavajalikumale, ent ometi osutusid sissetulekud nappideks. Jättis vahele terveid semestreid, ja kuigi seejärel sööstis õpinguisse mitmekordse visadusega, jäi ometi teistest maha. Kuna ta niigi oli kursusekaaslastest märksa eakam, ta eraldus, tõmbus üksindusse ja ühel päeval märkas, et parimad õppeaastad on möödumas...

Ta oli juba küllalt elanud, kogenud ja näinud, et teada, kui tühine on ülespuhutud kuulsus, et sageli on see nagu tühi kott, mida hoiab püsti rõkkava reklaami habras toestik. Ta lukustas värvidekasti ning rebis ribadeks ja loopis ahju lõpetatud ja poolikud lõuendid. Minutagi on kunstinäitused üleujutatud keskpärase halluse ja halli keskpärasusega, mõtles ta ja pühendas end pedagoogitegevusele. Aeg-ajalt kirjutas ta ajalehtedele ja ajakirjadele artikleid kas kunstinäitustest, üksikute kunstnike loomingust või üldse kunstielust.

Kõiki neid ei avaldatud, algul mõnigi kord lisati toimetuse poolt ettevaatlikult nurgamärkus «Kiri toimetusele». Küllap sellega taheti tõmmata selge joon kutseliste ja seega kutsutud kunstikriitikute ja Ants Tuule kui diletandi vahele. Paaril korral kutsusid sellisedki «allahinnatud» artiklid esile äravalitud autoriteetide vihase reageeringu ja neil kordadel luges Ants, et keegi Tuul alavääristab ja madaldab kunsti, püüdes ühendada lihtsust ülevusega, tagasihoidlikkust sügavusega, loomutruudust kütkestavusega. Võtke need kolm mõistet — lihtsus, tagasihoidlikkus ja loomutruudus, liitke nad omavahel ja mis te saate? Igapäevase igava halluse!

Ükskord viis Tuul toimetusse oma vastuväited, aga need uppusid paberikorvi. Ta ei jooksnud pärima põhjust, rohkem ei kippunud poleemikat tegema, aga kui midagi teda väga kaasa kiskus või eemale tõukas, haaras endiselt sulepea ja pani oma mõtted ja tundmused paberile, vähe hoolides sellest, kas need näevad trükimusta või mitte.

Neljakümne esimesel aastal oli ta nõnda haaratud õppetööst, et jõudis avaldada ainult kaks-kolm artiklit, kuid nende sisust piisas, et saksa okupatsiooni ajal teda kahtlaseks ja pedagoogiks kõlbmatuks lugeda. Mida kõike ei teinud Tuul nende nelja sünge aasta jooksul! Ta ei sidunud end ühegi tööga pikemalt ja vahetas tihti elukohti. Ta rändas läbi kogu Eestimaa, kannatas koos rahvaga ja kus nägi lootusetust või murest longu lastud pead, seal astus juurde ja julgustas. Neil aastatel otsis ta vanast, kulunud nurkadega kastist jälle üles värvid ja pliiatsid. Joonistuspaberi või tüki lõuendi taga istumine oli talle neil aastatel ainsaks sidemeks kunstiga ja aitas tal aja ränka koormat kanda.

Põgenevate okupantide kannul kiirustas linna Tuul. Ta oli üks esimesi õppejõude rämpsu ja jäänustega ülekülvatud koolimajas, ta aitas prahti välja kanda, pühkis ja küüris koos teistega, nii et varsti võis õppetöö alata, ja nagu neli aastat tagasi käis Tuul jälle pingi juurest pingi juurde, parandas, juhatas, õpetas. Mitte ainult joonistama, vaid ka armastama kunsti, armastama ilu.

Ja jälle ilmus ajalehtedes Tuule artikleid kunstist,

aga juba ilma nurgamärkusteta. Ta ei lukustanud enam ka värvidekasti, kuigi näitas oma jooniseid, akvarelle, väikesemõõtmelisi maale ainult kõige lähematele sõpradele. Kui ta paar aastat tagasi Linda pealekäimisel mõned akvarellid näituse žüriile esitas, oli ta tõsiselt üllatunud, kui kaks neist ka välja pandi. Sellest ajast alates esines näitustel ka Ants Tuul, teda märgiti ajalehtede ülevaateartiklite lõpposas pikas nimede loetelus, ainult tänavu pühendati talle äkki terve lõik: kunstnik olevat astunud pika sammu edasi süvenemise suunas, ta teosed olevat meeleolukad, neist hõõguvat soojust ja elujulgust.

Tuul elas koos lesestunud ja lasteta õega väikeses korteris, mis oli täis tuubitud raamatuid, maale, graafikat, plastikat. Peale kunsti ja raamatute oli Tuulel veel üks haigus — jaht. Ei sügisene lakkamatu, ühtlane, üdini tungiv hall vihm ega talvine terav, haavlitena näkku taguv lumi peletanud teda tagasi jahiretkelt, kust ta alati pöördus koju rõõmsatujulisena ja naljatlevana. Elsa imestuseks polnud vend ka neil päevil, kui ta tagasi saabus saagita, tusasem ega pahuram, ja neid tühjakoti-päevi polnud põrmugi vähe. Tuul polnud halb laskur, kuid nii mõnigi kord juhtus tal äpardusi, mille üle jahikaaslased tagantjärele kaua aega lõõpisid. Miks ka mitte naerda, kui jahimees kohtab vaiksel metsateel jänest, tahaks lastagi, aga enne kui püssi õlalt kätte saab, kaob haavikuemand põõsaste vahele. Teinekord leitakse Tuul istumas järvekaldal, mille pinnal hullavad tuul ja päike, püss tolkneb aga kümmekond sammu eemal jändriku männi oksal. Mis parata, püss on haaramiseks liiga kaugel, jäägu ta pealegi sinna — ja kõrkjastikust väljalaveeriva pardiperekonna laevastik peab kütt Tuult vanaks halliks kännutohluks. Viimaseil aastail Tuule jahiharrastus pisut muutuski, tihti võttis ta püssi asemel kaasa õngeridva. Ta ei unustanud ka joonistusplokki ja havimüraka või ahvena asemel ning ka koos nendega tõi ta tihti kaasa mahedatoonilise akvarelli või pliiatsijooniseid loodusest, loomadest, jahikaaslastest ja inimestest, keda ta oma retkedel kohtas.

Linda Tammik oli linnas ajutiselt. Ta komandeeriti Kurenõmmelt kaheks nädalaks metsandusministeeriu-

misse kursustele ja nagu igal varasemalgi pealinnas viibimisel oli ta teretulnud külaline, palju rohkem — oma inimene Tuulte juures. Tuuled ja Tammikud olid sugulased, küll õige kaugelt, nii et suguluse niite oskasid kokku sõlmida ainult vanemad inimesed (ja nemadki peale paljusid sassiajamisi), kuid sugulus oli alusmüüriks, millele oli ehitatud kahe perekonna pikk ja häireteta sõprus. See sõprus liitis kõiki perekonnaliikmeid nagu puutüvi ühendab lahutamatu seosena nii alumisi kui ka kõige kõrgemaid oksi.

Enamuse oma puhkusest veetis Ants Tuul Kurenõmme metskonnas, Tammikute pealinnasõitudel oli nende teiseks koduks Tuule korter. Vana Tammiku Kaarel ja rohkem kui paarkümmend aastat noorem Ants Tuul oskasid rannakäärudel, jõe sopilistel kallastel või Kurenõmme sirgete laevamastimändide all mööda saata terveid päevi, ilma et nad õhtul alati oleksid võinud uhkeldada jahitaskute või kalakottide tüsedusega. Linda katsed nendega sammu pidada ei õnnestunud, nende kahe päev oli tema jaoks liiga sündmusteta ja paigaltammuv. Lindale oli liikumine, töö ja tegevus nagu kalale vesi või linnule õhk. Ta oli noor, ta pidi sisemise, vaatleva ja mõtiskleva tegevuse tingimata liitma välise, kehalise liikumisega. Sealjuures oli ta sitke ja püsiv, juba hoopiski madalukesena võis ta tundide viisi jälgida ja järgneda õielt õiele lendlevale kumalasele, et avastada tema pesa. See pole kerge, sest enamasti tõuseb meekogumise lõpetanud kumalane kõrgele, et otsesuunas eemalasuva pesani lennata. Aga kaotanud silmist ühe, valis Linda nurisemata endale uue jälitatava. Mõnikord, kui ta oli üksi ja keegi teda ei näinud, hüppas ta kivile või kännule ja hüüdis nõnda, et hääl jõekäärult käärule kajas, kuni lõpuks kaugusesse hääbus. See püsivus tugevnes iga aastaga, Linda oli järjekindlam, või nagu Kaarel ütles, — kangekaelsem kui isa. Kui ta oli endale mingi eesmärgi seadnud, ei leppinud ta poole munaga, tühi koor aga ei tulnud kõne allagi.

Kui Linda lõpetas keskkooli ja Tammikute ees seisis küsimus, mis edasi ja Kaarel mõtteid sinna ja tänna veeretas, oli tütre seisukoht kindel: õpin metsaülemaks.

Kaarel kratsis kõrvatagust. Kui oleks veel elanud ta poeg Indrek, siis oleks see olnud muidugi ainus võimalus, ent Linda oli ju tüdruk.

Mis sellest, et tüdruk, tõrjus Linda. Sinu isa oli mõisa metsavahiks, sina oled kõik oma elupäevad sama ametit pidanud ja mina olen mudilasest saadik metsas nagu oma kodus. Mäletad, kui olin vaid tolli paar sinu põlvest kõrgem, kuidas ma siis inimesi pelgasin, teinekord vaat et plika jookseb külaliste eest voodi alla, aga kui tassisid koju noore mõmiseva karu, võtsin ta karvase kaela ümbert kõvasti-kõvasti kinni. Ma oleksin südametu, oleksin tänamatu, kui ei hoiaks perekonna traditsioone. Nagu ikka noor, äsja koolipingilt tulnu rääkis ta keerukalt, mõni sõna jäi Kaarlile ähmasekski, kuid metsavaht torises vastu:

«Räägi mis sa räägid, aga sa oled ikkagi tüdruk. Mets pole ei lilleaed ega taimelava . . .»

«Rumalad igandid!» hüüatas Linda.

Ja viis läbi oma tahtmise. Õppis väsimatu visadusega, lõpetas kiitusega, talle hoiti koht vaba ministeeriumis, kuid Linda keeldus. Kui Kaarel omal ajal üsna segaste tundmustega saatis ülikooli oma tütre, kes oli ainult naine, siis ta lausa jahmus, kui Kurenõmmele saabus uueks metsaülemaks naine, kes osutus tema tütreks. Kuigi Linda jutt oli nüüd nii temaga kui ka kõigi teistega arusaadav ja selge, selles ei ilutsenud keerukaid ja kohmakaid võõrsõnu, ei aidanud ka Kaarlile omane huumorimeel kaua aega teda üle uue olukorra keerukusest. Tõsi küll, Linda oli nagu Linda ikka, ta käitus nagu poleks midagi muutunud, elas edasi isa juures, sest metskonna kantseleini polnud Kurenõmme metsavahi maja juurest kilomeetritki, ütles Kaarlile endiselt isa, vabal ajal aitas neil perenaise ülesandeid täitvat vanatüdruk Viiat, kuulas, mis isa talle ütles. Kord, see oli varsti peale uue metsaülema ametisse astumist, käsutas Kaarel sulaselgest harjumusest ka kontoris Lindat, kuid sai nõnda jaheda ja tõrjuva vastuse, et üllatusest end sambana seisma unustas. Ta lahkus seekord kibedusega hinges maailma ja laste tänamatuse üle, ent päeva jooksul tusk lahtus ja Kaarel mõistis, et õigus oli Lindal. Sellest ajast kujunes nende

vahekord selgeks: kodus oli metsaülem Tammik vana Kaarli tütar Linda, aga metskonnas oli Linda Kurenõmme metsaülem Tammik.

Seekord oli metsaülem Tammik komandeeritud pealinna pooleks kuuks. Üks nädal oli juba möödunud, kui nad pühapäeva õhtul olid «Deemoni» etendusel ja järgmise päeva pealelõunal suundusid südalinna, et Valentin Varbla juhtimisel teha ringkäik kunsti sügisnäitusel.

Päike käis juba madalalt, ta vaevu ulatus vaatama üle kõrgemate hoonete katuste, mis heitsid tänavaile pikki kohmakaid varje, ent merelt puhuv tuul oli soe ja niiske. Linn sumises pühapäevaselt, erksalt; piduliku ilmega valgekindaline miilitsamees tegi pöörde ja laskis liikvele pika rivi busse ja sõiduautosid. Südalinna majade vahele kiilutud kolmnurksel künkal olid kõik pingid täis ja paljud istujaist nõjatusid seljatugedele, lastes hilissügise päikesel endale näkku paista.

Kuna Lindal ja Tuulel oli veel aega, läksid nad ringiga läbi linna. Nad vahetasid ainult üksikuid lauseid, kumbki tegeles omaenda mõtetega.

«Mulle näib,» ütles Linda nagu möödaminnes, «et Varbla ei meeldi sulle hästi.»

Tuul ei vastanud kohe. Tema meelest oli kergemeelsus ja ülekohus langetada inimese, maailma kõige täiuslikuma ja keerukama olevuse kohta oma isiklik meeldivuse või mittemeeldivuse otsus sama lihtsalt nagu uue kaabu, lillekimbu või taksikoera kohta. Aga Linda ootas vastust, põigelda polnud kuhugi ja ta venitas:

«Meil mitmeti ei ühtu seisukohad ja vaated kunstile ja... elule üldse...»

«Kas ta eile mõnigi kord lihtsalt ei poseerinud?»

«Võta sa alati kinni, kus lõpeb sisemine veendumus ja algab kunstlik poos...» Salkkond hakiparvena käratsevaid poisse ja tüdrukuid, hõlmad lahti ja mütsid kuklas, surus nad seina äärde. Kui nad tupikust vabanesid, ütles Linda:

«Ma ei mäleta, et sa oma arvustustes kunagi oleksid süvenenud Varbla loomingusse.»

«Ma ei oska kirjutada teostest, mis mu ees täiesti ei avane. Aga nõnda see on: kuis olengi pingutanud, ma ei mõista Varbla loomingut, tema sisemist hinge, püüd-

lusi ja taotlusi. Tunnen Varblat kaua, käisime ju koos kunstikoolis, aga mul on kogu aeg tunne, et ta on mulle kauge ja võõras. Ma ei mäleta, et ta kunagi kellegagi oleks olnud lähedane südamesõber, oli neid, kes pidasid teda uhkeks. Vaevalt ta seda on, kuid inimesel on juba kord selline loomus. Põhjust uhkustamiseks oleks ju olnud, sest Varbla oli andekas, oli silmapaistev õpilane üle kogu kooli. Ta oli omamoodi virtuoos, ta oskas tabada eri õpetajate maitseid ja alatasa noppis kõige kõrgemaid hindeid. Mulle oli see mõistatuseks, ma ehk pisut kadestasingi teda. Edasi läks, nagu arvata võis: Varbla tõusis kuulsuseredelil kiiresti ülespoole.»

«Jah, mäletan, temast kirjutatakse tihti, teda kiidetakse.»

«Nii see on, kuigi viimasel ajal veidi tagasihoidlikumalt. Varbla oli edukas kunstis ja seltskonnas, ja ometi näib mulle, et ta on nagu Kiplingi kass, kes kõnnib üksinda . . . Aga sa ära lase end minu targutustest mõjutada, nähtavasti on mulle kae silmadele kasvanud. Loodetavasti langeb mu töntse silmi varjav kate täna, millal meile autor ise seletusi lubas anda.»

Samal ajal seisis Varbla näitusesaali akna juures ja vaatas alla väljakule. Inimesed sibasid risti-rästi. Kõrgetena ja väärikatena seisid platsi ümbritsevad kivihooned, — kirik ja juba tuhmunud ning pleekinud, kuid veel haljas rüüs kastanid. Tuviparv vihises üle väljaku, joonistas laia kaare, nii et päikeses helkles lumena nende tiibadealune valge ja laskus puudevahelisele kõvakstambitud murule, kus väike punases tuttmütsis tüdruk pudendas tillukeste sõrmede vahelt tibutibukestele leivaraasukesi.

Kõik see oli Varblale tuttav, palju kordi nähtud. Ta pilgud peatusid igal kunstihoone poole pöördujal, otsides nende hulgast Tuule pisut jäsajat ja tema kaaslanna nõtket kogu. Küllap juba kümnendat korda siunas ta ennast eileõhtuse bravuuritsemise eest. Ta oli kaljukindel, et vanapoiss Tuul tema mõtteid laidab ja sellest polnud tal ei sooja ega külma, kuid teda tegi rahutuks aimdus, et ta oli võõra neiu ees halvasti debüteerinud. Et tal, eeslil, jätkus pimedat enesearmastust ja auahnust jätkata oma retoorikat ka siis veel, kui talle erutatult

vastu vaieldi! Naiste juures on õigel ajal teostatud taandumine sageli parim rünnakutaktika. Rahulolematus endaga rikkus tema alati nõnda rahuliku hommikuune, muutis kärsituks edasi-tagasi tammumiseks ta ennelõunased tunnid. Kunstnikud alluvad kergesti esimesele nägemismuljele ja eile õhtul teatris raamatute müügileti ees seisnud Linda oma ettepoole kallutatud pea ja uudishimuliku vaatega oli nii teravalt ja kujukalt Varbla mällu sööbinud, et ta katsus seda joonistada. Paari ebaõnnestunud katse järele viskas ta aga ploki ja pliiatsi jälle käest.

Istusime mitu tundi koos, aga kui vähe ma temast tean, tusatses Varbla. Temas oli midagi tuttavlikku, õhtu jooksul tundus Varblale mitmel korral, et nüüd-nüüd meenub, kus ta neiut varem on näinud, aga siis hajus kõik jälle uuesti. Ta on oma tööst hirmsasti sisse võetud, küllap on mõnel tähtsal ametikohal. Varblas pesitses antipaatia naiste vastu, kelle kogu naiselikkus kadus töötuhina taha. Linda Tammik võiks olla arst või kooliõpetaja ... jah, küllap on kooliõpetaja, ta näis hästi tundvat kirjandust, kuigi sellel alal loeb end igaüks spetsialistiks... Kui praegu saaks kusagilt selle «Suruõhu», sirviks ruttu läbi. Oli mul ka tarvis hõisata, et pole lugenud, oleks võinud öelda, et lugesin, aga ammu ja ei mäleta enam kuigi palju.

Varbla armastatud fraase oli, et tarkus mõjub naisele nagu kuumus kanepivarrele. Linda Tammiku puhul ta seda ei oleks öelnud. Linda oli huvitav, elav, temas oli hoogu, isegi ta ägedus oli kütkestav. Ta ütles, et ei ela Tallinnas, küllap sõidab varsti ära, sest vaevalt ta nõnda hilja — septembris, veel puhkusel on. Edvistasin, forsseerisin ja ragistasin ilutulestikku, aga unustasin küsida kõige huvitavamat: kes ta on? Kus elab? Kauaks jääb veel pealinna? Võib-olla oskasin enda sellisesse valgusesse seada, et nad ei tulegi näitusele. Siis lähen Tuule juurde koju, otsustas kunstnik ja juba ennelõunal hakkas riietuma. Ajas habeme, vahetas kord juba seljas olnud musta ülikonna, mis näis liiga pidulikuna, tumehalli vastu, pildus kaua kaelasidemeid laekast laekasse, jättes kõrvale oma tavalise puhevil libliklipsu. Lõpuks jäi enda peegelpildiga rahule. See oli

üsna igapäevane, kuid Varbla vaist ütles talle, et Linda Tammiku silmis on tagasihoidlik soliidsus vooruseks.

Kui teraselt Varbla ka väljakut valvas, ta ei näinud oodatavaid, sest need tulid ringiga linna poolt ja kunstnik võpatas ootamatusest, kui ta selja taga öeldi: «Tere päevast!»

Varbla ja Linda nägid teineteist esmakordselt päevavalguses. Tihti, väga tihti on teine kohtumine pettumuseks, hävitades esimese tutvumise põgususest loodud kujutelma. Ka Varblale näis, nagu seisaks ta ees hoopis teine inimene, mitte aga eilne helevalge pitskrae teatrist. Tume kleit mahendas neiu värske õhu, tuule ja päikese pruuni jumet, juuksed olid kammitud rohkem tahapoole, jättes vabaks võlvitud otsaesise. Huuled olid sama kumerakaarelised, ainult näisid punasematena, kuid joon suunurgis oli uus, seda Varbla eile ei märganudki ja see joon jutustas energiast ja võib-olla kangekaelsusestki. Kuid kõike varjutasid silmad. Kõrgete kulmude all andsid nad oma pisut ülespoole tõusvate nurkadega näole alaliselt uudishimutseva, üllatavküsiva ilme. Tumepruunide silmaterade vaade oli nõnda uuriv, aval ja otsekohene, et Varbla tahtmatult pilgu kõrvale libistas.

Nad alustasid ringkäiku.

Külastajaid oli saalis vähe. Varbla jutustas kunstnikest, kommenteeris teoseid, mis olid riputatud seintele. Ta rääkis innukalt, elavalt, kuid tagasihoidlikult ja lihtsalt. Linda vaatles väljapanekuid siira huviga. Siin oli palju maastikumaale, tuules häiluvaid rukki- ja nisupõlde, küll tormis mühavat, küll päikeses sätendavat merd, suviselt kõrgeid ja valgeid pilvi ning sügise madalat halli taevast, neitsilikke kasesalusid ja habemikke kuusikuid — kõik vanad head ja lähedased sõbrad talle.

«Kui palju loodust!» hüüatas Linda. «Kui olin veel ülikoolis, tahtsime klubile osta maastikumaali. Käisime mitmel kunstinäitusel, aga ei leidnud ainustki. Aina vabrikud, pigimusti suitsupilvi pahvivad korstnad, masinamürakad ja nende vahel inimesed nagu äraeksinud sipelgad.»

«See oli kord. Nüüd on kodumaa kaunil loodusel jälle täielik eluõigus.»

«Jah, merelained on uputanud isegi selle väikese sipelga, kes varem masinarägastikus askeldas.»

Varbla kibrutas otsmikku, lõi siis käega läbi oma lõvilaka ja pahvatas naerma.

«Vaata kuidas, või uputasid isegi selle väikese sipelga... Mis teha, konjunktuur! Kui nõuti tehnikat ja tööprotsessi, kaeti lõuendeid hammasrataste, väntade ja liikumise näitamiseks suitsupahvivate korstnatega. Nüüd on nõudmine lüürika, kodumaa looduse paatose järele ja olge lahked, siin on teile meri, mets, põld, lilled ja pilved.»

«Kunstnikud pole paremad luuletajaist. Mitte ammu istusid lauludes poiss ja tüdruk kuuvalgel mererannal, hoidsid teineteisel kõvasti-kõvasti ümbert kinni ja sosistasid: uue ratsionaliseerimisvõttega andsin täna kakssada protsenti. Nüüd suudeldakse pargis ja purjekal, kaevanduses ja vabrikutsehhis, kombainil ja transportööril...»

«Olete teie alles hambuline! Te ei armasta loodust?»

«Ma armastan elu. Tiigike, mille vaikse vee peeglis hõbepajud end imetlevad, on romantiline ja ilus, kuid sama tiigi vesi on vetikaist paks ja kleepuv... Aga mis see siis on?»

Nad olid jõudnud väheldastvõitu õlimaalini. Sellest oli võimatu peatumatult mööduda, nii silmapaistvad olid teravad värvid ja veel kütkestavam kombaineri naeratus. Esiplaanil seisis kombain, mille kärbseseeneliselt täpilise päikesevarju all istus roolihoidev kaunitar, valge rätik tanuna tumedaile kahujuustele köidetud, lohukesed põskedes, huuled täidlased ja punased nagu aedmaasikad. See oli kütkestav neiu, julge ja rõõmus. Ta oli väärikaks ehteks enda taga laiuvale maastikule: esiplaanil kummardus ivade raskuse all nisuväli, taamal tõusid metsatukad ja nende vahel pesid valged pilvekahlud end käärulise jõe sinises vees. Valgus oli ere, varjud teravad, antud tugeva rohelise ja tumepruuni varjundiga.

«Vaat kus on alles huvitav maal!» hüüatas Linda. «Kes on autor?»

Varbla ei vastanud ja Linda silmad leidsid lõuendi nurgalt suured VV.

«Oo . . . Nüüd mäletan, see ongi teie «Sõidame», millest lehtedes kiitvalt kirjutati.»

«Teie tunnustus on mulle suurimaks tasuks.»

«Minu tunnustus?»

«Hüüdsite äsja: vaat kus alles huvitav maal! Ehk aitab see pehmendada liiga sünget muljet, mille õhtul oma kannatusefilosoofiaga jätsin.»

Linda pöördus selja taga seisva ja silmi pilutades Varbla lõikusemaali vaatleva Tuule poole:

«Sina, Ants, alles täna kurtsid, et ei mõista kunstnik Varbla loomingut. See maal vähemalt peaks olema erandiks, sest siin on kõik lihtne ja selge.»

«Liiga lihtne ja liiga selge . . .»

«Sa nagu ironiseeriksid.»

«Ei ironiseeri. Ma ainult ei mõista, mida oled oma maaliga öelda tahtnud, mida rõhutad. Nõukogude tehnika võimsust? Meie looduse ilu? Naiste kaunidust ja töövaprust? Kutsud üles kõiki sõitma uudismaadele?»

«Noh, nii ühte kui teist . . .» pomises Varbla.

«Vaat just — nii ühte kui teist. Tahtsid lüüa mitu kärbest ühe hoobiga, aga välja tuli lihtsalt ilus pilt.»

«Sa ei näi nõustuvat meie kunstilt nõutava ideelisusega. Sa ei kuulnud, kuidas seltsimees Tammik äsja pahandas, et kunstnikud on inimese merre uputanud. Tänapäeva loosung kõlab: rohkem töötavat inimest!»

«See on alati olnud kunsti eesmärk ja ülesanne,» parandas Linda. «Vanad meistrid võlusid lõuendile inimese, tema hinge ja nende teosed haaravad meid praegugi. Kas nagu kirjanduses ja teatris pole ka maalikunstis loodus ainult illustratsiooniks, raamiks, üheks osaks inimese saatuse kujutamisel?»

«Selle vastu võib vaielda,» vastas Varbla. «Igal kunstil on oma spetsiifika, oma kutsumus, nagu on erinevad vahendidki.»

«Kunstide kutsumus on üks ja sama: teenida inimest!» hüüatas Tuul ja pöördus kohkunult — kas ei seganud ta teisi külastajaid. Häält tasandades jätkas ta: «Kunst on alati ideeline, mõttekas, teenib oma aja edasi-

viivaid jõude, pommitab iganenut, elu arengut takistava tsitadelli müüre. Mõtteta, eesmärgita, ideetu kunst on nagu tühi kõrvits — ta kõmiseb küll, aga iga kõmin pole veel muusika.»

«Ega sa ometi seltsimees Varbla maalis ei näe viimast?» küsis Linda.

Varbla parema jala kinganina klopsimine vastu põrandat reetis ta ärritust, kuigi ta ainult muigas ja paljuütlevalt vaikis.

«Ma ju ütlesin, et ei mõista Varbla teoseid. Ka «Sõidame» kergitab minus rea küsimusi, millele maal ei anna vastust. Sõidame! Kuhu? Kuidas? Milleks? Vastuseid pole. Kuidas sama allkiri oleks hoopis teisiti kõlanud, kui oleksid oma nugissilma kujutanud, ütleme, vändaga käes kombaini ees, tunked õlilaigulised, õhetavad põsed kriimulised, aga mootor pahvib suitsu ja tüdruku silmad hõiskavad: käima sain! See oleks rõõm õnnestumisest, võidust, näitaks uhkusega inimest, kes on looduse ja omaenda kätega loodud keerukate masinate valitseja, käskija ja isand. Elu on liikumine, alaline võitlus, kokkupõrked ja — võit. Kunst peab olema aktiivne, esireas ründav, aga sinu «Sõidame» on kiretu ja jahe, kuidas temal ka ei kõrvetaks päike. Aga ükskõikne, registreeriv kunst on surnud kunst.»

«Oled sina täna vast hoos!» imestas Varbla. «Sa ei jäta minust kivi kivile. Minu austus sulle, ma ei teadnudki, et sul nõnda terav silm on. Kuid võin su paari sõnaga päästa asjatust peamurdmisest: «Sõidame» on konfliktituse teooria ohver. Ehk kui veelgi tarvitada moodsat terminoloogiat — ta on elu lakeerimise õieke.»

Tuul vaatas küsivalt Varblale. Püüab ta mind narrida? Varbla ilme oli rahulik, tõsine, üksnes silmad olid pilukil ja läikisid kavalalt.

«Mina olen alati olnud kõikide kunstide piiramatu vabaduse poolt,» jätkas Varbla hetk hiljem. «Aga ma ei ela väljaspool aega ega ruumi, ma pean arvestama sellega, mida kunstnikult nõutakse. Omavahel öelda — «Sõidame» on suures osas lõiv avalikule tellimusele. Egas mina pole süüdi, kui aasta hiljem kurssi muudeti . . .»

«Mingit kurssi pole muudetud, ainult mõned liiga agarad edasitormajad on tagasi õigetele roobastele kutsutud. Kunstil on võimsad tiivad, ta võib meid kanda minevikku ja tulevikku, näidata elu igapäeva ja unistuste sära, kuid ta ei tohi jalge alla tallata elu tõde kõigi tema mitmekesisuste ja raskustega.»

«Ma kardan, et meie lähme oma arutlustes liiga kaugele,» naeratas Varbla. «Unustame, et me pole kahekesi ja mis meile on huvitav ja põnev, on võib-olla meie külalisele igav.»

«Oh ei!» protesteeris Linda. «Ainult ma arvan, et Tuul «Sõidame» puhul siiski liialdab. Mulje on ju erk, rõõmus ja suvine, teos julgustab vaatajat. Mind segavad ainult värvitoonid, need nagu pole kooskõlas teose sisuga.»

«Seep see ongi,» ütles Tuul. «Varbla valitseb nõnda suurepäraselt maalitehnikat, et see kipub matma kõik muu enda alla. Ka sellel pildil pole värvide ja meeleolu, sižee ja teostuse vahel kooskõla . . .»

«Nüüd lähed sa küll liiga kaugele, kui kipud kunstnikele juba värvidegi valikut ette kirjutama,» tõrjus Varbla. «See on nagu käekiri, millega üks kunstnik eraldub teisest.»

«Õige. Kuid teostus peab olema kooskõlas ideega. Sinu kunstis just seda kooskõla ei ole. Sinus tungleb midagi, otsib väljapääsu, kuid pais näib olevat liiga tugev. Tahaksin kord asjaliku kaalutluse asemel näha maalis kogu sinu hingepurset. Aga praegu ma lihtsalt ei mõista sinu kunsti olemust, sinu püüdlusi, sinu rõõmu ja viha.»

«Kunstis on alati olnud ja on küllalt suur protsent müstikat . . .»

«Jäägu müstika posijaile,» ümises Tuul. Ta tuju oli lõpuni rikutud. Milline rumal, lausa koolipoisilik ägedus, hullemgi: milline eht koolipapalik targutamine, tõe ja õiguse tagaajamine. Tuul tundis end süüdlasena, tal oli piinlik ja ta nihutas end järgmise maali ette. Küllap Varbla nüüd muheleb, et vaata vanapoissi, kuis lööb noore kena naise ees lõkkele, upitab ennast ja püüab teisi tibatillukesteks vähendada . . .

Tuul teeskles, nagu uuriks ta kõrvalrippuvaid maale

ja eemaldus tasahilju. Ja kui temas teab-kust sähvatas mõte, et võib-olla oligi tema puhangu üheks varjatud põhjuseks tahe Linda silmis mustata kunstnikku, kes ei püüdnudki varjata oma huvi ja tähelepanu neiu vastu, oli Tuul sellest nõnda üllatatud ja rabatud, et ta lipsas kõrvalsaali, laskus sealt alla riieteruumi ja kiirustades, otsekui põgenedes väljus tänavale.

Varbla ja Linda ei lahkunud niipea «Sõidame» eest. Kui Varbla tusk Tuule ootamatust kriitikast kahanes, imestas ta summutatud häälel:

«Ma ei mõista, millega olen ära teeninud Tuule pahameelehoo . . .»

«Ega ta halva pärast. Ta on ikka selline: kui midagi kaua ja väga teda koormab, siis ta lõpuks prahvatab nagu püssirohi.»

«Tunnete teda ammu?»

«Sellest ajast saadik, kui mäletama hakkan.»

«Mõistan. Siis on teil olnud nõudlik kunstiõpetaja.»

«Ilma Tuuleta ma ehk tõepoolest ei oleks õppinud looduse kõrval nägema ilu ka kunstis.»

Varbla vaatles oma maali pilukil silmi, nagu kaaluks, kuivõrd on õiged Tuule ägedad sõnad. Lõpuks kõneles ta:

«Tjaa, peab tõele au andma, et Tuulel on terav silm . . . mõnes suhtes. See, mis ta rääkis värvidest, on mitmeti õige. Ma tõepoolest katsetasin, tahtsin näidata, et pole ei rõõmsaid ega süngeid värve, vaid et nad on ainult toormaterjal, mis oskuslikul kasutamisel alati annavad edasi autori poolt kavandatud meeleolu.»

«Kas meeleolu saab kavandada?»

«Kunstnik peab olema ka selleks võimeline. Ei saa ometi igavesti nagu tõrvik põleda vaimustuse, viha või ka armastuse leegiga. Pärast inspiratsiooni algab kuiv ateljeetöö, mis kuigivõrd ei erine teadlase eksperimentidest. «Sõidame» on üks seda laadi katse, minu kui kunstniku uurimus värvidest, valgusest ja varjust, nii nagu kogu minu kunstnikutegevus, nagu kõik minu senised nii suured kui väikesed maalid on olnud ainult üheks pidevaks õppuse ja katsetuste reaks. Nad on ettevalmistavaiks lülideks tõelisele loomingule. Ma ei peta end, ma tean, et kõik, mida minult seni on näh-

tud, on tühine, on üürike nagu õielehed: kui kaunid nad ka poleks, aga tuleb tuulehoog ja neid pole enam. Mul ei ole sellest kahju, sest ilma tööta ja treeninguta ei saavutata küpsust. Ma usun, et varsti, üsna varsti olen võimeline looma teoseid, mida enam ükski juhuslik tuulepuhang ära ei puhu. Sellise maali tahaksin . . .»

Varbla takerdus poolel lausel, nagu tabanud end mõttelt, mis on liiga järsk ja uus, et seda välja ütelda.

«Tahaksite?» ergutas Linda.

«Tahaksin pühendada teile.»

«Mulle? Võhivõõrale inimesele?»

«Mul on tunne, nagu tunneksin teid juba ammu. Kas teiega pole kunagi juhtunud, et kohtate inimest esimest-teist korda, aga tunnete end vana hea tuttavana? Igal inimesel on kusagil siin,» — Varbla pani käe rinnale — «oma sümpaatia, igaüks kannab endas oma ideaali algkuju. Ta sageli, võib-olla isegi enamasti ei oskaks teda kirjeldada, aga kui elus kohtab sellele sarnast, tekibki tunne põlistest ja lähedastest sidemetest. Kardan ainult ühte . . . kardan, kas mul jätkub jõudu teieväärilise kunstiteose loomiseks.»

«Milleks sellised tühjad komplimendid?»

Linda vaatas nii tõsiselt ja nõnda etteheitvalt Varblale otse silmi, et see kohmetuse varjamiseks kõrvale pöördus, nagu otsiks ta Tuult.

«Meie karmi kriitikut polegi näha,» ütles ta. Nad käisid läbi kõik näituseruumid, aga Tuult ei leidnud.

«Vaat kus reetur, jättis mu üksinda,» kurjustas Linda.

«Tõepoolest kummaline komme sõnakestki lausumata kaduda,» imestas ka Varbla, aga endamisi kiitis Tuult.

Nad ei jäänud enam kauaks näitusele, heitsid veel vaatamata kunstiteostele vaid põgusa pilgu ja lahkusid.

Päike oli kadunud majade taha, ainult puud Toompeal õhetasid veel. Varbla peatus lillemüüja ees, valis kaua, lõpuks ulatas Lindale kimbukese.

«Sügislilled,» peitis Linda oma ümara lõua jahedaisse ja niiskeisse õitesse. «Mulle meeldivad sügise kurvad värvid.»

«Ka mulle! Näete nüüd, kui paljus meie vaated ja maitsed ühtuvad. Sügis on lähenemine surmale, aga millise pidulikkusega, millise värvide küllusega loodus end selleks ehib! Just kui valmistuks suurele peole.»

«Praegu on Kurenõmme metsad kõige kaunimas sügisrüüs . . .»

Linda pilgus oli nukrat igatsust.

«Kunagi, kui aega saan, võtan sügise tõsiselt käsile. Olen mitmel korral proovinud sügismetsa maalida, aga see pole mul rahuldavalt õnnestunud. Ei taba õiget meeleolu. See on minu needus, et ei suuda leppida väikesega ja vähesega. Mina . . .»

Vaikis. Milline oinas küll olen, mõtles, vatran kogu aeg ainult iseendast.

«Teil on igav?» küsis.

«Ei, mulle meeldivad rahutud ja rahulolematud inimesed.»

«Ma peaaegu mitte midagi ei tea teist . . .»

«See pole mingi õnnetus. Olen nõnda väike ja tavaline, et minust polegi midagi teada.»

Ent Varbla päris ja usutles ja kui kuulis, et Linda on metsaülemaks, ei katsunudki ta varjata oma üllatust.

«Aga kelleks teie mind pidasite?» uudishimutses Linda.

«Ma isegi ei tea . . . Kuid ennem oleksin arvanud kooliõpetajaks. Metsaülem! Oli aeg, kus ka mina unistasin metsaülema-ametist. See oli enne kui astusin kunstikooli. Kuid minusse on alatiseks jäänud hea annus kadedust kõikide metsaülemate vastu. Päevad läbi ainult mets ja jahti pea nõnda palju kui süda lustib!»

«Käite jahil?»

«Kui vähegi aega saan . . .»

«Siis sõitke Kurenõmmele jäneseid küttima.»

«See on alles idee! Tulen, kindlasti tulen!»

Kui ta kuulis, et Linda on komandeeritud linna ainult kaheks nädalaks, ta kohkus.

«Täna on pühapäev,» arutas ta. «Ütlesite, et kursused lõpevad laupäeval? Meile on seega jäänud ainult kuus päeva.»

«Meile?»

«Jah, meile. Teie oleksite südametu, kui ei annaks mulle võimalust näha teid igal neist kuuest päevast.»

Linda vaikis. Ta ei olnud südametu inimene . . .

3.

Kunstnik Varbla ja metsaülem Tammik kohtusid iga päev. Korra käisid teatris, ühe õhtu istusid lämmkuumas kinosaalis. Paaril päeval tuli Varbla Lindale ministeeriumi juurde vastu ja nad jalutasid läbi linna.

Tuulel oli palju tööd, tal polnud aega osa võtta nende ekskursioonidest. Korra kangutas Linda ta siiski toast välja ja nad käisid üheskoos metsakalmistul. Tuul oli vaikivam ja mõtlikum kui harilikult, kuid teised ei märganudki seda.

Hommikupooliti töötas Varbla innu ja hooga, ta väike natüürmort sügise rikkalikest andidest edenes jõudsasti. Ta ei poetanud maalist Lindale sõnagi, ta lootis selle lõpetada pühapäevaks ja anda Lindale kingiks kaasa. Alustatud juba varem vahepealse näpuharjutustööna, millele Varbla suuremat tähtsust ei omistanud, tõotas sellest nüüd välja kasvada meeldiv ja ilmekas kunstiteos. See on ikka nõnda energiliste, alati pakitsevate ja pulbitsevate isikutega, kelles iga uus huvi ja kiindumus toovad kaasa kõikide võimete ja oskuste kasvu, kes nagu ahjud iga kivisöepanga lisamisel hõõguvad uut soojust igasse suunda. Ent igal päeval juba aegsasti enne Linda kursuselt vabanemist tõmbas ta katte maalile, riietus aegamisi ja oli alati esimesena kokkulepitud kohal.

Varbla oli tähelepanelik ja hoolitsev, ja ta ei piirdunud ainult väliste pisiasjadega, vaid paindus nagu tapulill ka Linda mõtete ja tõekspidamiste järele. Varbla tundis hästi pealinna, ta jutustas huvitavalt Tallinna vanadest ehitustest, maalilistest tornidest ja kindlusemüüridest. Aga kui Linda sellest tüdines ja võttis suuna üle majakatuste paistvale ja kaelkirjakuna koogutavale kraanasõrestikule ja jõudis välja tellin-

guis majadeplokini, oli Varbla tarkus otsas ja ta pidi töölistelt järele pärima, mis hoonet nad ehitavad.

«Teie teete minust uue inimese,» naeris ta ise hiljem. «Uue ja parema.»

«Seda ma küll ei usu, et parema,» tõrjus Linda naerdes.

«Küllap see on vihje mu kurjusejutlusele meie tutvumise esimesel õhtul . . .»

«Kui sellele mõtlen, jooksevad mul praegugi hirmujudinad üle keha. Ma ei uskunud teid juba siis, mõtlesin kohe, et ainult teesklete, katsute provintsitüdrukut kohutada. Inimene, kes nõnda kurjusesse usuks, oleks külma südamega inimene, kes ka ise ei kohkuks tagasi halbadest tegudest.»

«Ja teie ei usu, et mina oleksin selleks võimeline?»

«Ei usu,» vastas Linda vaikselt. «Ega te ole mõni kahe näoga Jaanus.»

Varbla vaatas neiule suurte, vaimustusest säravate silmadega.

«Tõepoolest, kui maailmas oleks palju teietaolisi . . .»

«Ärge lobisege!»

«Ma räägin täiesti tõsiselt. Ma usun nüüd nagu teiegi, et elu alus ja eesmärk on headus ja ilu, et tuleb võidelda ülekohtu, kurjuse ja inetuse vastu!»

«Nüüd te pilkate mind . . .»

Varbla ilme oli kurb, kurb ja solvunud.

«Teie ei usu mind, aga minule on iga teie sõna nagu evangeelium. Mida usute teie, selles olen veendunud mina, mis meeldib teile, seda jumaldan mina, kõike, mida vihkate, ma põlgan.»

Seda kõike oli ka Linda ise juba märganud. Algul suhtus ta Varbla tähelepanelikku hoolitsemisse ja järeleandlikusse umbusu ja ettevaatusega: kas polnud see kõik kunstnikule ainult väike mööduv vahemäng? Ta unustas oma kartuse kiiresti. Varbla ümbritses teda sooja, lihtsa ja siira sõbralikkusega, nende vaated elule ja kunstile ei põrganud enam nõnda järsult kokku nagu kahel esimesel päeval, nad võisid rääkida ja lobiseda terved õhtupoolikud ja kunagi polnud igav ning aeg lendas mööda kiiremini kui oleks tahtnud.

Armastus oli Lindat seni ainult paaril korral ja üks-

nes mängeldes ja tiivaotstega puudutanud. Ta oli esimest aastat ülikoolis, kui hakkas jumaldama — just nõnda pihtis ta oma sõbratarile — üht õppejõudu, mitte enam noort, kuid imposantset dotsenti, kellel olid kaunid hallid meelekohad, sirge kasv ja mahe, sügav hääl. Kui suurepäraseid seiklusi ta jutustas! Egiptusest, Marokkost, Indiast, Kesk-Aafrika ürgmetsadest, kui palju oli näinud, kui palju teadis ja kui palju — sellele ta delikaatselt küll ainult vihjas — oli läbi elanud ja kannatanud. Kui Linda sõitis kevadel õppemetskonda praktikale, kuulis ta seal, et dotsent polnud oma elu jooksul kordagi välja saanud Eestist, oli kurje keeli, kes lisasid, et isegi mitte Tartust, ja Linda unustas teisel-kolmandal nädalal nii dotsendi hallid juuksed kui ka sügava hääle. Palju pikem polnud teise armumise lugu. Seekord köitis teda kursusekaaslane, mustatukaline ja süngeilmeline noormees, kes deklameeris Shakespeare'i, jalutas öösiti surnuaial ja ei tunnustanud ainustki autoriteeti maailmas. Ta kutsus Linda õhtuks kohtuma. Vaevalt olid nad jõudnud inimesterohkelt tänavalt Toome põõsaste varju, kui «Hamlet» haaras Lindal ümbert kinni ja püüdis suudelda. Linda kohkus hirmsasti ja lõi oma väikeste aga valusate rusikatega kogu jõust poisile näkku, nii et see karjatades saagi lahti laskis. Kohkumus andis kiiresti maad vihale ja Linda sööstis rusikais käsi poisi poole. Ent teist korda tal lüüa ei õnnestunud, sest osutus, et peale pikkade tukkade olid poisil ka pikad ja üpris väledad jalad.

Linda vahekorrad tuttavate noormeestega olid lihtsad ja usalduslikud, tal oli lähedasi sõpru nii poiste kui tüdrukute hulgas. Ta ei unistanud tundmatust printsist ega kohtumisest ulja kangelasega. Armastus oli salapärane, oli põnev, kuid temas polnud midagi müstilist ega üleloomulikku. Linda tõrjus rahulikult tagasi kõik lähenemiskatsed, aga kui Viia kunagi südametäiega prahvatas, et küll näed, vanatüdrukuks sa jääd, ta ainult naeratas heatahtlikult.

Kui keegi oleks pühapäeval pärast «Deemoni» etendust ja õhtusööki küsinud, kas ta võiks armuda Varblasse, oleks Linda imestunult õlgu kehitanud. Jaa, too kunstnik on ju huvitav inimene, temas on hoogu ja

tuld, ta välimus on meeldiv (kuigi pisut liiga silmatorkavalt riietatud), kuid armuda? Meie maitsed, meie vaated ja meie arusaamised elust näivad olevat liiga erinevad.

Sellest oli möödunud ainult mõni päev. Keegi ei pärinud Lindalt midagi, kuid ühel õhtul vupsatas see küsimus iseenesest nagu kork veest Linda ette.

Juhtus see siis, kui Linda, saabunud pikalt jalutuskäigult Lasnamäe taha, riietus lahti, et heita magama. Sel päeval kõndisid nad kaua, läksid peaaegu Lehmjanini ja laia kaart tehes tulid ümber lennuvälja Lasnamäele. Nad seisid tuulisel Lasnamäel, jalge ees õhtuhämaruses suigatav ja siis nagu ärkav ja pilutades tuhandeid silmi avav linn. Varbla rääkis sel õhtul vähe, ta ilme oli mõtlik ja Linda pärimisele heitis algul käega, et ah ei midagi, aga hiljem ütles:

«Ma isegi ei tea. Kurb on . . . ja valus. Päevad nagu tuiskavad mööda . . .»

Linda mõistis, millele viitas Varbla ja pöördus kõrvale. Nad ei kõnelnud sellest rohkem, kuid lahkumine oli vaikne ja nukker. Ja äkki see küsimus!

See ei ole võimalik! tõrjus Linda ja lipsas sängi. Tõsi, ta on veetnud kogu vaba aja Varblaga, kuid mis on selles iseäralikku? Tuul jahib iga päev oma noorte kunstijüngritega ja õhtuti kaob ei tea kuhu, kursusekaaslastel on aga igaühel oma tuttavad ja asjaajamised. Varbla on huvitav inimene ja kindlasti hea kunstnik, rääkigu Ants mida tahes, ta ei ole veel kaugeltki oma viimast sõna öelnud. Kui meeldivaid etüüde sündis Varbla käte all otse Linda silme ees. Tõsi, — Linda naeratas lõbusalt — mind ta joonistada ei oska. Kuidas ka katsetab, ikka ei tule õige välja. Varbla ütleb, et süüdi olevat minu silmad, neis ei olevat püsivust, neis olevat kümme küsimust ja kümme naeratust koos. Ta muidugi naljatab . . . Ükskõik, et ta mind joonistada ei oska, temaga on ikkagi hea ja kodune olla. Tõepoolest, oleks raske meenutada, millest just vesteldi paljude, kuid nõnda lühikeste tundide jooksul, mis nad veetsid kahekesi. Varbla ei väsitanud ega tüüdanud, nagu olid väga kiiresti igavaks korrutamiseks muutunud ta seniste austajate jutud.

Või siiski? tõmbas Linda jaheda lina kuuma lõuani. Ei, ei — see kõik pole midagi!...

Laupäeval oli kursuste lõpupäev. Kõik oli räägitud ja kuuldud, kõik olid kaelani tüdinenud, ent nüüd ilmus ülemusi ja ülemuste ülemusi, kes olid veendunud, et just nende sõnad tulelontidena valgustavad kodukohtadesse tagasipöördujate teed ja pildusid neid lonte kes tunni, kes poolteist. Nii möödus kindlaksmääratud aeg, raekoja kell lõi kolm ja osutid lähenesid juba neljale, kui öeldi viimased sõnad ja kursuslased nagu kärsitud koolilapsed tunglesid rüsinal avatud ukse poole.

Oli küll kokku lepitud, et Varbla ootab kohvikus, aga kui möödus kolmas pärastlõunatund, maksis kunstnik arve ja rühkis tõtates üle Toompea. Veendunud, et loengud alles jätkuvad, toetus ta ministeeriumi hoone lähedal kasvavale igivana pärna tüvele ja manas näole ükskõikse ilme, nagu jälgiks ta vaid puhtast igavusest möödujaid ja püüaks lugeda nende mõtteid.

Kui Linda väljus, ootas Varbla kuni neiu kursusekaaslastega kiirustades jumalaga jättis.

«Heldeke, ootasite vist terve igaviku!» ruttas Linda lõpuks kunstniku juurde.

«Mitte just kaua... Aga on siiski juba hiljavõitu,» surus Varbla oma käsivarrele libisenud Linda sooja käe enda külje vastu. «Võib-olla muudame marsruuti?»

«Milleks? Küll jõuame. Või pelgate pimedust?»

Ei, Varbla ei peljanud pimedust. Ta oli koos Linda Tammikuga valmis sõitma kas või Põhjanabale, mis oli selle kõrval jalutuskäik Viimsi. Bussiga Viimsi ja jalgsi tagasi Tallinna, nii oli neil juba mõni päev varem laupäevaks matkaplaan koostatud. Ministeeriumi kuldsuud pöörasid pahupidi nende graafiku, aga sellest polnud suuremat häda, sest teekonna lõppaeg oli nagunii kindlaks määramata.

Viimsis nad peatusid Varblale tuttava kaluri juures. Põhjaõnged olid andnud hea loomuse, suitsuahi tossas igast pilust ja praost ning kajakad tiirlesid ja kisasid pahaselt, nagu endale saagist kümnist nõudes. Merel

loksus aeglane ja laisk laine ja igal tema harjal sähvisid päikesekiired nagu välgud.

Linda ja Varbla istusid vaikides, külg külje vastas kitsal kadakavarbadest pingil, ümberringi merevee, kivide vahel madalas vees õõtsuva adru ja mõrkja lepasuitsu lõhn.

Habemik kalur tõmbas välja esimese resti. Angerjad läikisid tumepruunilt, üks ja teine oli kuumusest pakatanud, nii et paistis valkjasroosa liha. Ja mis on maitsvam värskest, palav-kuumast suitsuangerjast, kui teda süüa otse peolt?

Kui tõllaratta suuruseks paisunud veripunane päike oma alumise serva merevoogudesse kastis, nagu jahutaks päeva jooksul endasse kogunenud kuumust, hakkas kaugelt merelt kostma mootorite ühetasast pobinat ja sellejärel ilmus silmapiirile püügiretkelt kojupöörduvate kalurikolhoosi paatide pikk rivi. Varbla ja Linda tõusid, et minna tagasi linna.

Merivälja hooned juba tukkusid puude varjus, kui nad sealt möödusid. Piritale läksid nad piki mereranda. Üksikuid hilinenuid tuli neile vastu, kahekesi nagu nemadki. Veepinna lähedal oli liiv kõva ja sile nagu triigitud ja vahutava pitsiga laine valgus tasa vulisedes tagasi, paljastades väikestest läikima lihvitud värvilistest konnakarpidest kireva kee.

Meri oli tumehall ja vonkles raskelt ja aeglaselt nagu elavhõbe. Hiline kajakas kukkus temasse nagu kivi, tõustes rõõmsalt kiljudes, nokas värelev kala. Veepinnal aga jooksid laiali rõngad, harvenedes, hõrenedes ja sulades ühte lõputu veeväljaga enne, kui jõudsid kaldani.

Sügispäeva soojus lahtus kiiresti, tuulehingus oli jahe ja võbin jooksis üle Linda.

«Teil on külm!» kohkus Varbla ja laotas mantli, mida kogu aeg käsivarrel kandis, neiu õlgadele. Ta ei võtnud kätt ära, vaid surus Linda enda vastu. Linda pööras tema poole oma näo. Varbla hallid silmad hiilgasid lähedal, lähedal.

«Ei . . . ei . . .» sosistas Linda ja ta käed tõusid, varjates lõua, suu, ulatusid sõrmeotstega silmadeni.

«Linda!» sosistas Varbla.

«Sina...» nagu kaja vastas Linda ja ta käed langesid mehe õlgadele.

Varbla tahtis minna linna jalgsi, aga Linda polnud nõus. Ta tahtis olla üksinda, ainult iseendaga. Ta kartis, et sõnad peletavad või muudavad igapäevaseks suure ja ilusa, mis teda täitis. Tõeliselt suurte ja puhaste tunnete jaoks leitakse sõnu laval ja algajate luuletustes, elus on sügav elamus enamasti tumm. Nõnda istus ta bussis vaikivana Varbla kõrval.

«Ära saada mind, palun, kaugemale,» peatas Linda juba eelmisel tänavanurgal enne Tuulte maja.

Varbla haaras ta käest, nagu kartes, et tüdruk otsekohe põgeneb.

«Veel kord palun sind: lükka ärasõit kas või üksainus päev edasi.»

«Ei,» vastas Linda kiiresti. «Ma sõidan homme.»

«Ma ei näe sind siis terve igaviku!»

«Ootan sind varsti Kurenõmmele... Nägemiseni!»

Tõusis kikivarvule, surus põgusa suudluse mehe huultele ja ruttas joostes minema.

4.

Metsavaht Kaarel Tammik oli rahutu nagu karu lume-eelseil päevil. Tundus, nagu oleks Linda kodust ära juba terve igaviku ja viimased päevad venisid nagu varahommikune udu luhaheinamaa kohal.

Kaarel polnud kõrget kasvu, aga ta oli nagu teras, silmadki olid tal terasevärvilised. Silmanurgist jooksis tal meelekohtadele laiali kiirtevihk, nagu ikka meestel, kes terveid päevi on väljas ereda valguse käes, või kes palju ja südamest naeravad. Kaarel armastas puhuda vigurijuttu ja naeris kogu südamest iga kuuldud hea nalja puhul, kusjuures paistsid ta tugevad ja valged hambad, mis vaatamata paljudele eluaastatele olid tal kõik alles ja tervedki. Ilmlõpmata tossas Kaarlil suunurgas väike kõveravarreline madruse piibutöbi ja kui ei tossanud, siis hambus rippus ikkagi. Ka jahil ei võtnud ta piipu suust. Juhtus kord, et kui

Kaarel ronis üle lattaia, kukkus piip kohevasse lumme ja kuidas Kaarel ka ringi tuulas, jäigi kadunuks. Pool tundi hiljem põmmutas Kaarel — jänesest mööda! See oli nõnda uskumatu, et isegi vana jahikoer jäi pead kallutades ja kõrvu kikitades peremehele otsa vaatama. Imestasid teisedki jahilised, nii et Kaarel lõpuks torises: mis imet seal, kui inimene kaotas kompassi!

Oma ootamisärevuses kippus Kaarel kõikjal Viiat abistama, kuni see pahvatas:

«Ära keerle siin ühti jalus nagu värten! Ikka: kas part saab ka igast küljest pruun? Ega sa ei unustanud tomatite jaoks hapukoort? See ja teine, kolmas ja neljas. Mine parem bussile vastu, jääd veel hiljaks...»

Bussini on aega veel oma kaks tundi, aga tema muudkui, et jääd hiljaks! torises Kaarel endamisi. Ta laadis piibukaha täis, sügas Paukit kõrvade tagant, tõi pliidi ette sületäie peenekslõhutud kuivi puid, kinnitas uue paelaga kepi külge päevalille, mis oma suure kollase uudishimuliku silmaga piilus üle aia ja põõsaste mere poole. Hiljaks? Mine sa tea, võib-olla on Viial seekord omastkohast õiguski. Pole küll kuulda olnud, et buss enne sõiduplaanis ettenähtud aega oleks iialgi kohale jõudnud, aga inimene pole selgeltnägija, ta kunagi ei tea, milliseid takistusi võib saatus ta teele veeretada. Mõni tuttav peab kinni või...

Kaarel ei osanud rohkem midagi välja mõelda, mis võis takistada tema kilomeetrilist teekonda metskonna kantselei juurde, kus oli bussipeatus, kuid surus siiski rohelise servaga mütsi pähe, oskas nõnda pilgu peeglisse heita, et Viia kõikenägevad silmad seda ei märganud ja ütles:

«Lähen siis pealegi... Võib-olla astun enne korraks taimeaeda sisse. Seal üks peenar nagu tõmbab kollakaks...»

Ei tulnud vastu ei tuttavaid ega võõraid, puukool jäi liiga kaugele kõrvale, et sinnaminekut üldse tõsiselt kaaluda oleks maksnud ja nõnda oli Kaarel esimesena kohal, kus oli maasse löödud kunagi valgeks värvitud, nüüd aga lihtsalt määrdunud post sildiga: «Bussipeatus». Kaarel istus lagendiku servale laia-

kroonilise männi alla. Puu oli haraline ja nagu tuuli ja torme tagasi tõrjudes sirutas kõik oma sitked ja sõlmelised oksad mere poole. Siit oli hästi näha tee, mis kollase ussina väänles puude ja põõsaste vahelt välja tühjade põldudeni, et seal sirgjoones söösta külla. Nagu metsavahi maja, nõnda ka metskonna hoone oli üksik, ainult selle vahega, et siin algas juba asustatud ala, ja et maja ümbritsevate harvade mändide vahelt paistsid kolhoosi laiad põllud ning nende sekka roheliste saarekestena kolhoosnikute laialipillatud elamud.

Aasta, mis Linda oli siin ülemaks, oli palju muutnud metskonna hoonet ja tema ümbrust, egas metsnik Varmas asjata öelnud: «Näha kohe, et perenaine majas.» See oli sulaselgeks kiituseks. Vähe sellest, et maja oli värvitud ja remonditud, endine lage, ainult kasteheinakõrsi ja halle samblatorte kasvatav ümbrus oli täis istutatud kümneid liike põõsaid ja puid. Veel tosin või vähemgi aastat ja Kurenõmme metskonna kantseleisse tulijad kõnnivad nagu pargis.

Kaarel toetas pea männi pahklikule ja pakatanud koorele. Päike paistis talle otse näkku. Ühel pool kohises meri, teisel pool sosistas mets. Kahele suurele väsimatule äiutajale ei suutnud öösel vähe ja rahutult maganud Kaarel vastu panna, ta ei märganudki, millal lipsas suust piibunosu, hääletult kukkudes hallile pehmele põdrasamblale. Ja nõnda Kaarel ei näinudki, millal punane buss peatuskohale veeres. Kui ta valju röögatuse peale silmad avas, kobisid kauasest istumisest kangete jalgadega sõitjad juba järsust trepist alla. Nõnda juhtuski, et kuigi Kaarel oli kõigist kõige enne kohal, ometi ta hilines: Linda seisis juba teeveerel, sirutas end ja vaatas otsivalt ringi. Nüüd polnud ka Kaarel enam kaugel.

«Tere, isa!» hüüdis Linda juba eemalt, ja pelgamata nii tuttavaid kui võõraid, haaras isal kaelast, surudes hetkeks oma pehme põse Kaarli lõua vastu. Kui hea, et hommikul lõua puhtaks kraapisin, vilksatas mõte Kaarli peas. Aga mis ta nüüd sedasi, hakkab kõigi nähes kaela nagu linnainimene . . . Endamisi aga muheles ja et Linda ta nägu ei näeks, kummardus pakkide kallal kohmitsema.

«Olin siin juba varem . . . aga jäin kantseleisse askeldama. Kas lähme kontorist läbi?»

«Ei. Otse Kurenõmmele!»

Vaidlesid pisut, kumb võtab suuremad kompsud-kohvrid ja läksid. Kaarel püüdis algul vastata kõigile talle esitatud küsimustele, kuid peagi oli rahul, kui jõudis midagi kohmata igale kolmandale. Juba oli pool maad selja taga, kui Kaarel paigale jahmus:

«Oh sa sarviline!»

«Mis on?» kohkus Linda, kuuldes isa kõige kangemakraadilist vandesõna.

Kaarel pööras taskud pahupidi — piipu polnud. Kuid mida laev kaptenita ja püss kirbuta, seda metsavaht Kaarel piibuta.

«Ju ta kukkus männi alla, kui tuk . . . kus kröömike jalgu puhkasin. Jooksen tagasi . . .»

«Pea'nd!» Linda kohmitses kandekotis, õngitses sealt väikese pakikese. Kui kooris paberi ümbert, jäi peole piip — veel lühemavarrelisem, veel töbim kui endine.

Kaarel pistis piibu hambu.

Rõõmsatena ja käratsevatena jõudsid nad Kurenõmmele. Pauki oli nagu meelest ära, hüples ja kargles, tahtis oma pika roosa keelega kas või üksainus kordki üle perenaise näo tõmmata. Üksik kõrge kask laiade mändide vahel oli jäänud hoopis hõredaks, jalge all kahises kollaseid lehti. Pruunikate männitüvede vahelt sinetas merelaike, kuldnokad laksutasid puude ladvus, nagu lahkumiskontserti andes. Kõik oli kaunis, kõik oli kodune ja armas ning Linda haaras ikka veel rahutu Pauki esikäppadest ja tiirutas temaga, kuni koer pahaselt niuksatas: keelega limpsata ei luba, aga tantsitab nagu karu!

Kõik üle vaadanud, end pesnud ja korraldanud, istuti lauda. Oli see alles pidusöök! Pardipojad olid parasühtlaselt pruunid, Linda poolt kaasatoodud subrovka mitte liiga kibe ega ka liiga magus, ja Viia lõi veel rohkem lõkendama ja särama, kui Linda teda magustoidu eest kulinaaride kuningannaks nimetas. Mis see täpselt tähendab, Viia ei teadnud, kuid kuningannaks polnud teda seni keegi nimetanud, kogu aeg ikka: va Viia, või koguni — va vanapiiga!

Möödus päev, veeres õhtule teine ja Kaarel hakkas aimama, et Linda esmaspäevane ülemeelikus ei tulnud ainult kodu- ja isanägemise rõõmust, vaid et pidi olema veel midagi muud, midagi hoopis suuremat ja sügavamat, midagi nõnda sügavat, et sellest ei räägita temalegi, Kaarlile.

Kaarel ei rutanud pärima. Ta elupäevad olid möödunud puude, loomade ja lindude keskel, kus midagi ei torma ega kujune üleöö, ta teadis, et kõigeks on vaja kannatust ja aega. Ta ei teadnud ju ka, kas Linda üldse rääkida tahab. Lindal polnud saladusi isa ees, kuid ta ei ole enam plika ja tema, Kaarel, on siiski talle ainult isa.

Lindale olid need pakilis-palavad päevad. Metskonnas oli tema äraolekul mõnigi asi edasi lükatud — küll metsaülem tuleb ja ise lahendab! — ja päevad kulusid hilisõhtuni, sageli poole ööni küll kantseleis, küll väljasõitudel mööda mereranda looklevat metskonda.

Igal tundel on oma mõõt, kuid rõõmu anum on küll kõikidest kõige väiksem — pole kuigi paljukest tarvis ja juba ajab ta üle, inimene muutub heldeks ja tahab, et tema rõõm soendaks kõiki teisigi. Ja Linda rõõm oli nii suur, et ta uskus: pole kogu maailmas teist nõnda õnnelikku inimest. Nii pakitsevat rõõmu oli isegi metsade üksinduses kasvanud Kaarel Tammiku tütrel võimatu ainult iseendale hoida ja laupäeva hommikul enne tööle minekut küsis ta Kaarlilt:

«Tirbikus oled käinud?»

«Kuis siis,» tegi Kaarel ükskõikse näo.

«Kevadel oli seal palju ematetri lendamas . . .»

«Tirbiku on tetrede põline pesitsuspaik.»

«Jätsin endale homseks vaba päeva, kui läheksime hommikul jahiõnne proovima?»

«Minna ju võib . . .»

Nii pikuke see jutt sedapuhku oligi. Pauki istus nende juures ja liputas saba, nagu taipaks temagi mõne sõna. Kui aga Kaarel varsti Linda toast kaheraudse jahipüssi tõi, oli Paukile kõik selge ja koer kargles mitu metsikut ringi, püüdes oma pikkade karvadega saba, mis aga alati oli kiirem tema teravaist hambaist. Aga kui vara ka pühapäeva hommikul Kurenõmmel tõusti,

juba lamas ootevalmis Pauki trepil, nii et Linda oleks peaaegu temale komistanud.

Öösel oli langenud kaste, iga kõrrekese otsa oli kogunenud nii puhas ja läbipaistev piisk, nagu võib olla ainult kastetilk. All rannaroos prääksus poegi kokkukoguv pardiema — siin oli neil kõige rahulikum pesitsuskoht, sest nõnda kodu lähedal ei tõstnud Kaarel ühegi linnu ega looma poole oma püssi; metskonna majahoidja unine koer haugatas ja see kostis nagu siitsamast toa tagant. Päike tõusis maa poolt, kõrgete mändide ladvad hõõgusid nagu tules, aga all oli seda hämaram ja jahedam.

«Madalamais paikades võis täna juba halla olla,» kohendas trepile tulnud Kaarel seljakoti rihmu. Mändide vahelt vilksatas Viia kirju seelik — «oh et inimesele ka kallil pühapäeva hommikul rahu ei anta!» — võeti püssid ja Viia hüüde saatel: «Kivid teile kotti!» asuti teele.

Mindi teerada otsimata, otse üle nõmme, hääletult astuti sambla ja pohlavarte pehmel vaibal. Männid seisid nagu sambad, mille tumepruunid ja krobelised tüved ülalpool pikkamisi helekollasteks muutusid, lõppedes okste tumeda krooniga. Nõmmepealne oli risu ja oksteta, nagu oleks siit rehaga üle käidud. Selline kõrge ja sirge mets palistas Kurenõmme metskonda kogu pikkuses mere poolt, see oli talle nagu kaitsevalliks, mis võttis vastu kõik avamerelt tuiskavad maruhood ja tormi-iilid. Mitte kõik Kurenõmme metsad polnud nõnda kõrged, puhtad ja kuivad. Pind metsavahi ja Linda jalge all alanes varsti, pohlade sekka ilmus mustikavarte keerastikke ja sihvakate mändide vahel seisid kuused, mis olid oma pehme ja mahlaka koorega tüved mähkinud tumeroheliste okste tihedaisse seelikuisse. Linda koputas vastu jämedatüvelist kuuske, mis tumedalt vastu tümises.

«Mäda,» noogutas Kaarel. «Seda metsa siin pole mõtet kauem hoida, ta pehkib seest rohkem, kui väljast juurde kasvab.»

«Las tänavu veel kasvab. Ootame, kuni kuivendussüsteem valmis saab, siis ei riku liigvesi noori taimi, mida hiljem raiestikku istutame.»

«Eks see võta aega . . .» venitas Kaarel. «Magistraalgi veel lõpetamata . . .»

«Paljuks seda enam. Täna-homme jõuab ka teine ekskavaator kohale ja siis hakkavad mõlemad korraga harukraave kaevama.»

Kaarel teadis ka ise, et aegsasti enne uut aastat jõuab ligi paarikümne kilomeetri pikkune magistraalkraav otsapidi Killevere jõkke, avades tee Üüraste ja Tirbiku rabade vetele. Kurenõmmel kasvas ainult rannaäärsel ribal kõrge ja kaunis mets, kuna suurem osa metskonnast kannatas liigvee all. Kohati oli maapind nõnda pehme, et külmgi ei jõudnud kõiki laukaid kaanetada ja metsapunkt ei võtnud raba tagant raielanke ülestöötamiseks. Linda murdis nendega palju piikisid, sundis punkti üles töötama mõnedki juba ammu valmis takseeritud, kuid kasvavad langid, kuid oli kohti, kuhu tõepoolest ligi ei pääsenud. Eestimaa nuhtlus — sood ja rabad — olid Linda Tammiku surmavaenlasteks ja kohe oma ametissetuleku esimestel nädalatel ta hakkas tasapisi tiksuvaid melioratsioonitöid kiirendama. Juba tsaari ajal kaevati Kurenõmmele kraav, kuid see oli kitsuke ning madal, hiljem teda keegi ei puhastanud ega süvendanud ja praegu võis tema kohta veel vaid tiheda paju- ja lepavõsa vööndi järele aimata. Algul kavatseti uus magistraal vana joont mööda kaevata, siis aga tõmmati otse läbi Kurenõmme metsade lai ja sirge trass, raiuti sellelt mets, traktorid kangutasid välja haralised kännud ja nüüd sammus seal võimsa kopaga terashiiglane, jättes enda taha sügava ja laia jõe.

Sellesse mahuvad kõik Kurenõmme üleliigsed veed, jätkas Kaarel mõtiskelu, ja varsti ärkavad ja hakkavad sirguma kidurad soomännid ja rabakased. Aga eks tetri jää vähemaks, ja küllap lahkuvad oma põliselt mänguplatsilt metsisedki, kui ümberringi laiuvad metsad haaravad lõpuks endasse üksiku soosaaregi, mille uhkes männisalus neil nõnda segamatu mängida on.

Mets jäi veelgi madalamaks, rohi ja sammal aga ulatusid juba peaaegu põlvini. Tasakesi lobisesid haabade erkpunased lehed ärganud tuules; pihelgad kummar-

dusid verevate marjakobarate raskuse all; sarapuupõõsast hüppas kase otsa orav, pähkel hammaste vahel, istus jämedale oksale ja vaatas pead kallutades uurivalt all nalja pärast haukuvat Paukit.

Haaviku taga algas raiestik. Mets saeti siin neli-viis aastat tagasi ja seemnekülvi ei tehtud, sest selletagi võrsus siia selline haava-, paju- ja kasetihnik, et kohati oli raske läbi pääseda.

«Seisame parajasti pealetuule,» ütles Kaarel poolsosinal ja langetas püssi õlalt käele. Seda liigutust oli Pauki kaua oodanud, ta tardus paigale, märg tume ninaots tuksles, püüdes lagendikult vastuhoovavat lõhnadetulva.

«Liigume!»

Kaarel andis Paukile märku ja kui erutatud koer ka oli, kuidas ta oleks tahtnud tuhatnelja kihutada vastu värskete lõhnade hoovustele, mida tasane tuul endaga kaasa kandis, ometi astus ta edasi sammhaaval, tõstes kõrgele oma pikki tähnilisi käppi, nagu kartes neid märjaks teha. Mida tugevamaks ja teravamaks muutusid lõhnad, seda aeglasemalt liikus Pauki, kuni ta äkki poolel sammul tardus, üks käpp ülal. Seal, haavakännu taga losutab teder, pea vilkalt keerlemas sinna ja tänna. Lind märkas juba ammu koera, kuid see on ainult neljajalgne, kes mõistab küll teha valju lärmi, kuid on liiga abitu, et püüda tetre. Kui tema järel ei tule . . .

Seal nad olidki. Prrrr! tõusis teder lendu. Trahh! käristas pauk hommikuvaikuse, kaikudes mitmekordselt tagasi. Lind võpatas, pöördus siis küljeli, nagu oleks teda haaranud tugev tormi-iil, ja langes püstloodis alla. Lask peletas lendu veel teise, kolmanda, neljandagi tedre, kuid kõik olid liiga kaugel tulistamiseks.

Kaarel lükkas piibu teise suunurka. Ega midagi, uus kompass pole halvem vanast. Pidi sellest juba hüüdma Lindale, kuid kulme kibrutades ainult ümahtas endamisi: Linda just murdis lahti oma püssi, nii et suitsev padrunikest laias kaares eemale lendas.

«Mis, ka sina!» imestas Linda.

«Püss, mait, läks jah kogemata lahti.»

Naeratasid mõistvalt teineteisele: nad olid tulistanud nõnda üheaegselt, et paugud sulasid kokku. Kaarel

muheles endamisi: juba kuuskümmend aastat turjal, aga käsi sama kiire kui noorel. Lindagi oli endaga rahul, sest tulistada tõusvat tetre sama kiiresti kui Tammiku Kaarel oli auks igale jahimehele. Kaarel ei unustanud ägedat peapesu, mille ta sai juba aastate eest, kui peale ebaõnnestunud lasku kippus Lindat heatahtlikult troostima, et tüdruku kohta lased sa üleliia hästi ja õhtuhämaruses üle puulatvade vänderdava nepi allatulistamine ei õnnestu alati kõige kogenenumalgi kütil. Sellest ajast kujunes neil vääramatuks reegliks, et tööl ja jahil on nad võrdsed, siin pole ruumi ei isalikul õlalepatsutamisel ega tütrelikul hoolitsemisel.

Pauki oli ettevaatlik ja asjalik, kütid ei tulistanud huupi, hea õnne peale ja kui nad Üüraste järve äärde jõudsid, andis seljakottide raskus end juba õlgadele tunda. Istuti puhkama.

Üüraste on selline metsajärv, nagu neid tihti kohtab vahelduva pinnasega maastikul: ei oja, ei jõge, aga järsku järv. Ei juurde- ega äravoolu, aga allikast pulbitsev vesi on jahe ning karge. Need järved on nagu metsade silmad — sinised, selged ja süütud. Sellest küljest, kust tulid jahilised, oli Üüraste küll madala-, kuid siiski kuivakaldaline, aga taamal ümbritses teda pehme, sookailude ja sinikatega kaetud raba.

Päike oli juba õhu soojaks kütnud. Linda laskus rohule ja toetas pea pehkinud kännule. Pool taevast oli kaetud kalasoomuseliselt lülilise pilvevõrguga, mis aeglaselt edasi päikese poole nihkus. Mustade tiibadega ja valge kõhualusega koovitaja oma murtud tiibadega lendas siksakiliselt, tõusis üles ja langes samas otsejoones alla, peaaegu puudutades maad. Sirtsus vaid üksikuid laululinde — praegu polnud laulutund; järves sulpsatas haug.

Pauki limpsis jahedat vett. Kaarel nokitses püssi kallal, talle ei andnud rahu tõrge, mis oli ta seljakoti hästikasvanud tedrepoja võrra kergemaks jätnud.

Linda sirutas käed üle pea, sulgedes nad ümber pehme kännu. Ta tundis, et siin, keset looduse vaikust ja rahu, kus kõik oli selge ja avatud, kus polnud ei saladusi ega teesklust, oli võimatu kauem vaikida suu-

rest ja pakitsevast, mis temas juba terve nädala pulbitses ja väljapääsu nõudis.

«Isa . . .» algas ta üsna tasa. «Isa, sa ei aima kui õnnelik ma olen.»

Kaarel pani püssi kõrvale ja võttis hambust piibu, mis ei tahtnud hästi tõmmata.

«Teadagi . . . Päev on ilus ja ka saak polnud laita . . .»

«Ei, mitte ainult see.» Linda tõusis istuli, haaras kätega ümber põlvede. «Kohtasin linnas inimest, kes on . . . kes on sama hea kui sina . . .»

«Soo-oh!» venitas Kaarel. Ise mõtles: naised on kavalad, keegi neid ei õpeta, aga kuidas oskavad meelitada ja silitada. Sama hea kui mina! Leidis, kellega võrrelda, vana tüügas nagu ma olen. Küsis:

«Kas ka mõni metsamees?»

«Ei. Ta on kunstnik. Valentin Varbla, oled ehk lehest ta nime tähele pannud.»

Ei, Kaarel kuulis sellist nime esimest korda. Lehte ta luges, aga kui oli juttu kunstist, ei läinud ta pealkirjast kaugemale. Kunst oli tema meelest kunstlik kraam ja kunstnikke pidas ta ei-tea-kust pärineva eelarvamuse järgi pisut kergeteks, vähemalt tuulispäisteks. Ta katsus oma pettumust suitsupilve peita.

«Ta tuleb meile. Koos Tuulega, jahile. Ainult ei tea veel, millal üks või teine aega leiab.»

«On ta Antsu sõber?»

«Jah, nad on ammuaegsed head tuttavad. Ants meid tutvustaski.»

Kaarel surus alla ohke. Tuli matta üks salajane lootus. Tõsi, see elas kontvõõrana, Kaarel ei andnud talle kunagi täit eluõigust, kuid ta oli visa nagu karuohakas: katkud kuis katkud, juurejupp jääb ikka sisse. See salalootus oli seotud Ants Tuulega. Antsu ta tundis poisikesest peale, temaga koos olid läbi tallatud kõik Kurenõmme metsad ja luhad, oli istutud pooled ööd malelaua taga, oli visatud pisike pits ja teine-kolmaski ning arutatud maailma elu küll lähedalt, küll kaugelt. Ealt oleks Ants passinud talle pojaks, aga mõtted olid neil võrdsed ja ei tea kust või kuidas see algas, kuid kord leidis Kaarel, et ta salamisi oli hakanud heietama lootust Antsust kui tõelisest pojast, kui väimehest. Pare-

mat, meelepärasemat ei osanud ta ette kujutada, kõhklema pani vaid Antsu 36 eluaastat. Kaksteist rohkem kui Lindal, kas see pole palju? Mitte kellelegi Kaarel oma salamõtteist ei iitsatanudki, ta jättis kõik aja ja looduse idandada-kasvatada. Ants ja Linda olid head sõbrad, ja pikuke siis on vahemaa mehe ja naise sõprusest armastuseni? Kaarel oli küllalt elu näinud, juba nädala algul ta taipas, miks Linda nõnda keerleb ja lõõritama kipub ja oli endamisi lootnud, et ehk äkki lakkas Antsu ja Linda sõprus olemast ainult sõprus. Ent tuli keegi võhivõõras mees ja äkki on temal suuremad õigused Lindale kui temal, Kaarlil... Mis siis ikka, kui Linda pidas toda maalermeistrit Antsust paremaks, ju ta siis peab olema palju väärt mees. Kaarlile ei vilksatanudki võimalust, et tema sellel tähtsal teel kuidagi võiks Lindat mõjutada, ta ise oli selleks liiga iseseisev ja uhke, et piirata teise inimese vabadust.

«Oled sa mulle pahane, isa?»

«Miks pahane!» kobas Kaarel taskuidpidi tikkusid. «Mul on hea meel... Ainult et ta... on kunstnik, ta ei raatsi ju linnast lahkuda, kuidas ja kus te elama hakkate...»

Tõmmu puna jooksis üle Linda põskede ja ta peitis näo põlvede vahele.

«Aga isa! Millele sina küll ei mõtle... Võime elada siin või seal, või ka nõnda — mina Kurenõmmel ja tema Tallinnas. Ja see on ju kõik kõrvaline ja tühine, küll hiljem selgub. Praegu tahaksin ainult nii väga teada, kas kogu maailmas on teist nii õnnelikku inimest kui mina. Elasin ja mõtlesin: mul on hea isa, Kurenõmme on suurepärane maakoht, oma tööst meeldivamat ei oska ma unistadagi — kas pole ma õnneseen? Kuid polnud veel kõik!»

«Õnn on nagu raha — kummastki ei saa inimesele üleliia.»

Pauki haugatas, ta oli põõsastes ringi nuuskides öösel pajupõõsastikus maiustanud ja seal tukastanud jänese üles hirmutanud.

«Võta, Pauki, võta!» hüppas Linda püsti ja jooksis järve poole. Haavikuemand ei taibanud hästi, kes tulid tema und segama, ja põõsastikust välja jõudnud, tõusis

tagakäppadele ja kõigutas oma pikki kõrvu, aga andis siis jalgadele valu. Linda pöördus tagasi, kauaks ei jäänud ära ka Pauki — jänesed polnud tema eriala.

«Püüa sa jänest!» naeris hingeldav Linda.

Jah, ega jänes ole õnn, oli Kaarlil juba keelel, kuid neelatas sõnad alla — äkki peab Linda seda lõõpimiseks. Pööras jutu hoopis teisale.

«Kas teeme veel ühe tuuri?»

«Aitab. Las linnud kasvavad.»

Koduteel läks kõige ees Linda. Juba teda huvitas, kas seened on ussitanud või mitte, juba ta laksutas peopesi okstel päägutavale metsnäärile, juba rapsas kobara pihlakamarju. Kaarel sammus mõtlikult, nagu oleks ta jahipaun tühi. Kõige taga lonkis Pauki, saba sorgus: vaevalt sai keha soojaks, nina just hakkas eraldama kõige peenemaid lõhnu ja — lõpp!

Maailmas ei ole kunagi kõigil korraga hea . . .

5.

See sügis oli tuuline, nii et meri mühas täiest rinnast, mattes rannaäärsed kivid kihisevasse vahupilve. Männid ägasid ja kooldusid, nagu püüaks torm neid sundida maad puudutama, aga ikka ja ikka jälle ajasid puud end uhkelt sirgu.

Kured, haned ja luiged lendasid tihedasti üksteise kannul, nii et mõnigi kureparv jäi hanede vahele ja hilisemate hanede ga-ga-gaa segunes luikede luu-luutamisega. Kaarel vaatas lindudele järele, ta pilk libises üle kase, mille latv oli jäänud juba hoopis hõredaks, ja ütles Lindale:

«Peame ruttama, sügis tuleb tänavu lühike.»

Rutata! Nagunii oli Linda varahommikust hilisõhtuni kodust väljas. Iga aastaga külvati ikka rohkem metsa ja Linda tahtis oma silmaga näha, kuidas kultuurid olid õnnestunud. Ta käis raiestikud risti-põiki läbi, et leida üles kohad, kus taimekesed olid kuivanud või kus seeme polnud idanenud, et tuleval kevadel siia uuesti külida ja istutada. Kui metsnik Varmas torises, et

metsaülem võiks oma alluvate kontrollimist usaldada, väsitab end selle tühja-tähjaga üleliia, tõrjus Linda:

«See tühi-tähi on kõige tähtsam meie töös, siin on meie metsade tulevik. Meie oleme nagu aednikud, kes peavad hoolitsema iga väikese puuhakatuse eest.»

«Kenad aednikud!» imestas Varmas. «Sinu aed on oma kümme tuhat hektarit suur.»

«Jah, meie vastutus pole just väike. Mitte väga ammu tagasi suhtuti metsa nagu jumala andi, mis kasvas nõnda, nagu looja ta kasvama oli pannud. Mis ime siis, et raielangid andsid vähe materjali välja ja sellestki oli suurem osa pehkinud südamikuga viies sort. Meie paneme metsa kasvama nõnda, nagu see meile kasulik on. Selleks kaevame kraavid ja kuivendame lodupealsed, valik- ja valgustusraietega puhastame tihnikud ja anname puudele ruumi kasvada, korjame igal aastal välja kuivad ja tuulemurru, et võtta kahjureilt söödamaa, istutame täis iga vaba maalapi.»

«See nõuab aega . . .»

«Muidugi, metsas tuleb kõik planeerida aastakümneile. Praegu rajame alusmüüre ja sellepärast ongi meie vastutus mitmekordselt suur. Metsade tulevik oleneb palju just sellest, kuidas meie hooldame noori kultuure . . .»

Linda katkestas ja kuulatas. Ka metsnik teritas kõrvu. Õige, teinepool madalat metsa alustas tööd ekskavaator. Tublid poisid! Õhtu eel murdus masinal midagi, öö läbi jännati ta kallal ja nähtavasti suutsid nad lõpuks liitekoha kokku keevitada. Kilomeetrit paar-kolm ülespoole pureb oma läikima hõõrutud hambaid kruusarähasesse maapinda teine samasugune rauast ja terasest hiiglane ja vahemaa nende vahel kuivab silmanähtavalt kokku. Veel mõned aastad tagasi poleks mõtet olnud neil pikkadel sirgetel männivõsukeste ridadel, mille keskel nad praegu seisavad, liigvesi koos külmadega oleks nad hävitanud. Mõni üksik ehk oleks pääsenud, et saja-aastaselt olla mehepikkune kääbusjäss. Metsnik kuulatas aeglase ja kohmaka, aga väsimatu ekskavaatori jämedat, tõusvat ja vajuvat undamist ja paksude silmakulmude all oma heledaid silmi pilutades ütles:

«Planeerid ja kavatsed, nagu mõtleksid igavesti Kurenõmmele metsaülemaks jääda.»

«Aga kuhu ma siis peaksin siit kaduma?» imestas Linda.

«No-oh,» venitas metsnik. «Viiakse üle kuhugi kõrgemale kohale... Või lähed mehele ja mees viib su teab kuhu teise maailma serva...»

Linda puhkes naerma, aga ütles siis tõsiselt:

«Kuhugi ma ei lähe. Kurenõmme on kõige parem, on kõige kaunim koht maailmas. Ja milline ta veel on neljakümne, viiekümne aasta pärast!»

Metsnik ohkas. Talle meenusid oma elupäevad, mis olid veerenud Kurenõmmel. Kui ta noormehena ametisse astus, oli temalgi unistusi ja lootusi, kuigi need olid hoopis tillukesed Linda omadega võrreldes. Aga kuhu nad jäid, need unistused ja lootused? Uppusid Sirtsu sohu ja lodupealseisse, mis aegamisi aga pidevalt laiemale nihkusid. Kõik jäi, nagu oli, mets kasvas, nagu loodus ta kasvama oli pannud, ainult et paremad metsad kuivasid sae ja kirve all kokku ja nende kohal laiusid kännustikud. Kodanlikul ajal külvati ju ka seemneid, aga igal aastal ainult lapike, nii et tõuse keskkohal kännule ja kõik oligi nagu peopesal näha. Nüüd kõnni terve nädal, enne kui kõik on üle vaadatud.

Metsnik tõusis.

«Ega's midagi, kõnnime jälle.»

Ja nad jätkasid piki raiestikku oma siksakkide tegemist, kummardudes iga kollaseks tõmbunud istiku-sõõri juures.

Kaarlil oli õigus: talv ruttas sel aastal tulekuga. Külm jäi püsima juba oktoobris, kaanetades lombid ja ojakesed ning asus tasapisi ka jõe kallale. Ühel vaiksel novembripäeval hakkas madalaist hallidest pilvedest pudenema lumehelbeid, algul valgeid, õhulisi ja õrnu, aga aegamisi tihenes sadu, hakkas langema pakse ja niiskeid räitsakaid, mis kleepusid näkku ja riietele. Õhtu eel tõusis vinge kirdetuul ja näis, nagu oleks ülal avatud suured luugid, sest lund hakkas sadama nõnda tihedasti, et ümberringi kõik mattus halli keerlevasse, kihisevasse, ruttavasse möllu. Hommikuks oli kõik kae-

tud pehme valge vaibaga. Ei see jää, tänavu teeb veel seitse talve, arvasid paljud ilmatargad. Aga Kaarel vangutas pead: seesama lumi jääb talve põhjaks, tänavu tuleb nii sügav talv, et väike mees upub üle-pea hangedesse.

Enamasti oli nüüd vaikne, nii et rähni koputustärin männi kuivas ladvas kaugele läbi metsa kajas, äratades üles orava, kes kohkunult oma sooja pesa august välja piilus. Heinamaa oli täis vallatute jäneste jälgi ja hommikuti suuskadel üle nende libisedes mõtles Linda, et on parim aeg jänesejahiks: ilm pole veel liiga külm ega lumi ülemäära sügav. Kärsitult sirvis ta igal hommikul kirjadepakki, kuni saabuski sõnum Tallinnast: sõidame uueks aastaks.

Pauki oli unine ja loid. Lumi teda ei rõõmustanud, jänesed olid liiga lollid, et nende tagaajamisega ennast väsitada — juba kaugelt pistsid jooksu, ei varitsemise mõnu ega hiilimise põnevust. Kui Kaarel tõi Kurenõmmele naabermetsavahi tugevajalgse ja lontiskõrvalise Polla, hoidus Pauki põlglikult kõrvale: tema puhastverd linnukoera aadliveri ei lubanud silmapilkset lähenemist lihtsale jänesekoerale.

Enne uut aastat oli päikese kaar madal, aga Lindale olid need päevad pikad, justkui oleks aeg seisma jäänud. Aja hammasrattad liiguvad aga omasoodu ja saabus seegi päev, millal Linda sõitis saanil Vooluvere jaama, sest lumi oli juba bussitee hangedesse matnud.

Kui piibrinahkse kraega poolpalitus ja talimütsis, helevalgetes, mustade nahkadega kanditud kõrgetes viltides Varbla perroonile hüppas, ei tundnud Linda teda kohe ära: taliriietuses oli ta kogukam, tugevam. Varbla haaras Linda mõlemad käed, raputas ja surus neid, nõnda et oli valus:

«Viimaks ometi — tere jälle!»

«Tere!» Rohkem ei suutnud ega osanud ta midagi öelda, kuid seda rohkem kõnelesid ta silmad.

Varbla tagant nihkus välja Tuul, käed kohvreid ja kompsukesi täis — kunstnik oli jällenägemise kiiruga endagi omad tema hooleks unustanud.

«Tervitan!» ütles ta. «Saabusid kuulsad kütid, surm

Kurenõmme jänestele! Kuidas metsade kuningas Kaarel elab?»

«Hästi. Nad mõlemad Pollaga põlevad kärsitusest.»

Tagasiteel istus Linda Varbla ja Tuule vahel. Ilm oli sombune, tee kerge ja hobune jooksis ilma sundimata traavi, et lõpetada oma tööpäeva. Tee viis läbi noore metsa, look napsas aeg-ajalt okstest, siputades sõitjaile sülle ja krae vahele lund.

«Ootasid?» küsis Varbla tasa.

Linda nõjatus kergelt ta õlale. Kogu tee Kurenõmmeni vahetati tühiseid ja juhuslikke lauseid, sest neid oli kolm ja ükski ei saanud kõnelda sellest, millest kibeles süda . . .

Linnarahvas tõi kinke. Varbla laotas Linda õlgadele salli, õhulise nagu ämblikuvõrk, aga Kaarlile ulatas — kompassi. See oli sirge ja pika varrega nagu püstol, Kaarel tõmbas mõne mahvi ja siis salamisi poetas suunurka oma vana töbikese. Aga napsid olid see-eest mehised ja Kaarel lõi kokku kord Tuulega, kord Varblaga, kord kõigi kolmega. Ta vaidles Varblaga, uhkeldas pisut, liialdas pisut. Ta oli ju elupõline metsavaht ja kütt. Ja kuigi too kunstnik kinkis talle piibu nagu kulbi, oli ta siiski jutumees ja mõistis nalja. Hoogu ja vurhvi on temas, räägib metsast, loomadest ja jahist nõnda, et jää või uskuma, kuigi ta küllap vist on neid näinud rohkem pildil kui elus. Seda Kaarel muidugi ei öelnud, ka metsakolkas osatakse tooni hoida.

Külalistele oli Linda loovutanud oma toa. Kui Tuul puhus ära tule, sirutas Varbla end nõnda, et voodi nagises ja ütles:

«Suurepärane maanurk! Ja tore rahvas.»

«Meie põhjamaa loodus ja tema inimesed on kaunimad, kui seda enamasti näha ja mõista oskame.»

«Siin on nõnda vaikne ja rahulik. Oivaline koht puhkuseks.»

«Imelik, et ka sina kui kunstnik seod ilu ainult puhkusega. Siin elada ja töötada, vaat see on saatuse suurepärane kink.»

«Igavesti? Hm, varsti hakkaks igav . . .»

«Millest? Looduse kaunidusest? Või suurest rahust, mis siin valitseb? Veider, kas pole? Ilu, vaikus ja rahu

suurtes annustes nagu tüütaks meid! Inimene viskleb ja otsib ning sageli ei tea isegi, mida ta igatseb. Ikka ja jälle on jõutud Rousseau'ni ja Tolstoini: tagasi looduse juurde, rohkem lihtsust ja loomulikkust. Aga kui teda ümbritseb lihtsus, loodus, loomulikkus, tõuseb uus kisa: see on igav, see on algeline, laske meid kinno, teatrisse, andke meile tagasi suurlinna lärm ja rutt. Inimese hing on mürgitatud, loodus on tema jaoks liiga lihtne, ta nõuab teravamaid, kontsentreeritumaid elamusi, teda nagu oopiumihaiget rahuldab ainult järjest suurenev annus. Kuuled sa mind?»

Vaikus. Varbla hingas raskesti ja rütmiliselt...

Linda ei saanud kaua und, ta suikus alles hommiku eel mõneks tunniks ja virgus uuesti, kui aknaruudud lõid nõrgalt-nõrgalt sinama. Tema oli ka esimene, kes avas välisukse, lastes tuppa suure halli pilve karget talveõhku.

«Oo!» tardus ta trepile.

Üle öö oli loodus muutunud uueks, kõik oli kaetud paksu kohevil härmatisekorraga. Eriti puhvis olid männid, igale nende okkale olid kuhjunud jääkristallide õrnad litrid, üks kaunim, peenemustrilisem ja keerukam teisest. Koorem oli nõnda raske, et jämedamadki oksad allapoole kooldusid. Ei vähematki tuulehingust, ei lindude siristamist, kõik oli nagu tardunud suures hääletus valges vaikuses.

Linda koputas uksele, mille taga magasid külalised.

«Üles, üles! Tõuske juba!»

Varsti seisid nad kõik suure kunstniku — looduse imelise meistriteose ees ja kaua ei leidnud keegi sõnu.

«See on liiga ilus, et seda suudaks väikselgi määral lõuendile jäädvustada sureliku käsi,» ütles lõpuks Tuul.

«Vähemalt on selleks tarvis geeniuse hingust,» lisas Varbla.

Kiiruga neelati mõned suutäied, võeti püssid ja mindi metskonna kontori kaudu kolhoosi poole, kus põldudevahelised metsatukad ja karjamaapõndakud olid rikkad jänestest. Polla leidis varsti värsked jäljed, peletas üles magava haavikuemanda ja kaugele üle põldude ja metsade kostva kilkamisega sööstis talle järele. Kütid

hargnesid ja juhtus — võib-olla see polnudki juhus? — et Linda ja Varbla jäid ühele tiivale. Vaevalt olid Kaarel ja Tuul põõsaste taha kadunud, kui vastuoksa kõikidele jahireeglitele nad lähenesid teineteisele.

«Vaata, see kask küll murdub!» viipas Linda põlluservale, kus noor kask oli härmatise koorma all looka paindunud, nii et ta nõtke latv toetus lume pehmele pinnale. Vastu päikest oli taevas sinkjashall ja sellel tumedal taustal joonistusid valged ja puhvis üksikud puud imeselgesti nagu peenimad filigraan-nikerdused. «Ja näed seda pihlakat, ta on justkui lendutõusev luik!»

Varbla haaras Lindal küünarnukkidest.

«Ma näen ainult üht luike ja see oled sina!» hüüdis ta. «Või oled sa juba unustanud?»

«Valentin! Kuidas võiksin ma unustada.»

Varbla suudles tüdrukut silmadele, mis tukslesid ja värelesid. Aga huuled olid talveõhust jahedad.

«Oi, jänes!» hüüdis äkki Linda. Pikk-kõrv kappas piki teerada otse nende poole. Koera kilkamine oli veel kaugel, jänes peatus, kikitas kõrvu, äigas korda paar käpaga üle lõua — küllap temagi habe oli härmas.

Varbla tõstis püssi palge.

«Ei ole tarvis!» lõi Linda püssiotsa üles. Vaikuses lajatas pauk kümnekordselt, veeres põlde mööda, kuni hääbus kauges valges, nagu suhkrutolmuga üleriputatud metsamüüris. Jänes jahmus, pöördus ja pistis tuhattulist tagasi.

«Oh sind küll, mööda lasksid!» naeris Linda ja tõukas vastu peene kase tüve, mille all nad seisid, nõnda et jäälitrid sätendava vihmana kunstnikule langesid, poetudes krae vahele, sulades kulmudel, ninal.

«Ma sind õpetan!»

«Kui püüad, eks õpeta!»

Nagu lapsed jooksid nad lundtäis pehmel rajal ja raskes rüüs noored sihvakad kased kummardusid kahelt poolt üle nende tee.

Ilm oli vaikne ja selge, nagu loodud jahiks, aga ometi oli sest päevast Kurenõmme jänesteperele rohkem ärevust ja jooksmist kui otsest ohtu elule. Varblast, ammugi mitte Lindast polnud jäneselaskjat. Tuulele jooksis haavikuemand kahel korral laskekaugu-

sesse, kuid ta mõtted olid nõnda laokil, et mõlemal korral nägi ta jänest alles siis, kui see juba pöördus ja tagasi võsastikku kadus. Tuul tüdines seismisest, lükkas laialt kännult lumekübara ja istus. Kui kaugele ka eemaldus koera rõõmus klähvimine, ei tõusnud Tuul ega läinud edasi. Ainult muinasjutus jookseb magavale kassile hiir suhu ja nõnda oli pealelõunaks, kui metsavaht püssirauda tuututades koera tagasi kutsus, ainult Kaarli seljakott raskem kui hommikul.

Tuul oli hajevil ja mõtlik kõik järgnevadki päevad. Püüdis olla lõbus, naljatada ja lobiseda, kuid kõik see oli nagu õletuli. Õhtuti nad mängisid Kaarliga malet. Polnud Tuulel sellekski tuju, aga Kaarel ei andnud talle rahu: esimest korda elus kaotas Tuul talle peaaegu kõik partiid ja Kaarel ei olnud kindel, kas tema mänguoskus on äkki nõnda palju tõusnud, et suudaks Antsu võita ka tulevikus.

Keegi ei seganud Tuult, tal jäi aega olla üksi iseenda ja oma mõtetega. Oli Linda kodus, siis oli neil Varblaga nii palju arutamist, et nad ei vajanud kolmandat. Kui Linda oli ametiasjus kantseleis või metsas, oli Varblat harva metsavahimajas näha. Juba sama päeva õhtul, kui jahil käidi, küsis ta Kaarlilt, kas kusagil lähedal pole käimas suurejoonelisemat metsatööd ja sai metsavahilt tusase vastuse:

«Kas sa's arvad, et sellest ka puudust on.»

Linda kuulis seda kõrvalt ja astus naeratades lähemale.

«Isa laseks igal puul vanusesurma kõduneda, ta on alati tujust ära, kui räägitakse saest ja kirvest.»

«Saagi ta sealt küll ei leia,» torises Kaarel.

«Jah, vana käsisaagi sa seal küll vaevalt näed. Raietööd pole otseselt meie ala, kuid lankidel tuleb käia tihti, et kontrollida, kas täidetakse kõiki eeskirju. Metsapunkt kandis tänavu Kurenõmmele vägeva tehnika kokku, mehhaniseerisid peaaegu kõik tööd.»

«Kas sa kuuled, Tuul, milline harukordne võimalus. Kas lööd kampa?»

«Vaadata oleks ju huvitav . . .»

«Aga mina hakkan seal tööle. Kavatsesin juba ammu maalida metsatöid. Ma pole üheski oma suuremas maa-

lis seni kasutanud talvemaastikku, aga ometi pakub see palju ahvatlevaid võimalusi, eriti huvitav on valguse ja varjude mäng lumel. Kui ma maalin ainult lumised metsad, siis sa hakkad jälle nurisema, et Varbla põgeneb ümberringi pulbitsevast elust, seepärast annan looduse metsatööde taustana. Ja kui see on mehhaniseeritud töö, siis ei peaks ka kui karmil kriitikul nurisemist olema.»

«Sinu praegune iroonia lööb küll sind iseennast. Olid ju sina see, kes mitte ammu hüüdis: ainult kehvaverelised kunstnikud otsivad oma maalidele tuge ja pääsu masinaist, mootoreist, tehnikast, tõeline kunstnik hingestab oma looduse ilma sellise butafooriata. Oli nõnda?»

«Küllap oli. Aga ma mõtlesin vahepeal ringi. Ka Šiškin maalis oma metsale karupojad.»

«Šiškin jäta rahule. Ilu, jõud, uhkus kodumaa looduse üle hingestavad ja teevad ta maalid surematuiks.»

«Nüüd jõudsid tõele üsna lähedale!» hüüdis Varbla. «Oleksid võinud öelda otse ja ilma keerutamiseta, et Šiškin oli meister, et kunstiline meisterlikkus otsustab ja päästab kõik.»

«Kui sa ütled k õ i k, viib see välja formalismini ja dekadentideni, et ka raibe võib olla ilus, võib olla kunsti objektiks, kui teda puudutavad meistri käed.»

Enne kui Varbla jõudis vastata, segas Linda end vahele:

«Mis teiega ometi on, et alati muudkui vaidlete.» Ja lisas naljatamisi: «Teil vist korraldatakse linnas liiga vähe arutluskoosolekuid, et te ei saa end korralikult välja puistata... Aga raielangile võin viia teid juba homme, nagunii sõidan sealt läbi.»

Varbla läks kaasa, aga Tuul ütles ära. Vabandas end halva tervisega, hiljem aga ei osanud endale seletada, miks ei sõitnud, seal oleks kindlasti olnud väga huvitav. Nüüd ei teadnud ta, mis ajaga peale hakata, sest ka Kaarel oli metsas oma ringkäigul. Ta võttis kohvrist joonistusmapi, aga kui pani palitu selga ja välja läks, unustas selle lauale. Lonkis puude vahel looklevat teerada mööda edasi ja istus kõrge nõmmemänni alla pehmesse lumme, toetudes seljaga vastu puutüve. Harvu

helbeid liugles alla, vaikselt ja aeglaselt, nagu otsides kohta, kuhu laskuda. Oli siiski parem, et ma ei sõitnud, mõtiskles Tuul, oleksin olnud üksnes tülinaks jalus, rikuksin oma tusase näoga teistegi tuju.

Ta ei saanudki lahti tundest, et on üleliigne, ja see sundis teda veelgi rohkem endasse tõmbuma. Millest see kõik, küsis ta endalt? Mis minuga toimub?

Siin ääretu lumise lagendiku ees polnud kuhugi põigelda, tuli iseendas selgusele jõuda. Muretsen Linda pärast? Samas naeratas kibedalt: kena mure, millest keegi ei hooli. Linda on õnnelik, seda on näha igast ta liigutusest, on kuulda igast ta sõnast. Miks mind see ei rõõmusta? Kui palju kordi oled koolis jutlustanud, et suurim ja puhtaim rõõm on rõõm teise inimese õnnest. Aga mida rohkem puhkeb õitsele õnn Linda silmis, seda tusasemaks tõmbub minu nägu. Selles pidi olema, selles oli mingi salapärane ühendav kang. Armastuse kangi vastasotsal kükitab alati armukadedus...

Nagu väävelhape söövitab metalli ja näitab, mis on kuld ja mis vask, nõnda veenis näriv rahutus Tuult, et ta on armukade. Kui ollakse armukade, siis armastatakse. Ja Tuul mõistis, mida ta süda oli tundnud viimaste aastate jooksul, millised tundmused olid teda Lindat nähes soendanud ja elustanud. Tõde, et ta oli sattunud viiendaks rattaks tõllale, millel salamisi igatses olla esimene, lõikas nagu karm viil ta hinge ja Tuul otsustas, et ta ei jää kauaks Kurenõmmele.

Varbla ja Linda jõudsid tagasi alles õhtu eel. Kunstnik viskas mapi laksatades lauale, hõõrus külmast punaseid ja kohmetanud käsi ja hüüdis Tuulele:

«Küll tegid halvasti, et kaasa ei tulnud. Tänane päev paiskas pihuks ja põrmuks kõik minu ettekujutused metsatööst. Päris häda, nüüd ei kõlba hundilegi minu maalikavandid, pean algusest lõpuni kõik uuesti läbi mõtlema. Pole viga, pole viga, sellise materjalihunniku otsas nagu mul on, pole raske leida mõnd sõlmpunkti, mille ümber kõik koondada.»

Puhus veel kord sõrmedele, näppis lahti mappi hoidvad paelad ja kutsus Tuult:

«Tule, tule aga lähemale, ma pole kade ega karda võistlejat...»

Hakkas üksteise järele lauale laduma lehti joonistega, mis olid visandlikud, mõned ainult üldiste kontuurjoontega markeeritud, kuid mitte esimest korda ei imestanud Tuul Varbla võimet kiiresti ja väheste joontega tabada ja fikseerida nähtust oluline ja huvitav. Tömbininaline linttraktor rühkis künkast üles, lohistades latvupidi enda järel viit-kuut okstest laasitud põlist mändi. Kallakil maasse rammitud palkide külge kinnitatud elektrivints oli trosside abil üles vinnanud mitu jämedat, tükeldamata puud ja valmistus neid heitma raudtee-platvormidele. Kändude vahel lookles kitsarööpmeline raudtee ja seda mööda sõitis väike diiselvedur, kõrgete koormatega platvormide rida järel. Uhkelt oma latva hoidva männi juurde oli kummardunud mees, surudes elektrisae hambulist tera puu tihedasse ihhu, kuna teine seadis pikka harki oksanüki taha, et langevale metsahiiglasele õiget suunda anda. Paar visandit oli lagendikust, millelt keerlesid üles lõkete vesihallid suitsud ja mille mahatambitud lumel lamasid okstest puhastatud puude kollakad tüved.

«Küllap sa juba arvad, et Varbla nägi ainult tehnikat. Vale jutt!»

Ja ta pani lauale plokilehti inimfiguuridega töö juures ja mõned portreevisandid.

«See kõik on alles algus. Las istun seal veel paar päeva, siis alles näed, millise kuhja materjali linna kaasa viin. Sa tule homme kindlasti ühes, usu, sa ei kahetse.»

Tuul raputas pead.

«Ei, ma sõidan homme linna tagasi.»

Kõik vaatasid üllatusega Tuulele.

«Nüüd alles leidis!» pahandas Kaarel. «Unustasid kohvikannu tulele või mis?»

Mitte just seda, aga paar päeva kulub õppetööks valmistumiseks ja peab lõpetama artikli, mis juba ammu alustatud.

«Küll oled sa paha!» mossitas Linda. «Miks ei või sa artiklit lõpetada siin?»

«Selleks on tarvis käsiraamatuid, korraks peab sisse hüppama kunstimuuseumi,» luiskas Tuul, sest mingit

artiklit tal pooleli polnud. Kui ta juba pakkis, tuli tuppa Varbla.

«Kas sõidad koos minuga?» küsis Tuul.

«Oled sa arust ära. Sattusin kullasoonele ja sina tahad, et jätaksin kõik sinnapaika. Ja mul pole artiklit pooleli, ka ei oota mind koolitöö.»

Tuul ajas end kohvri juurest sirgu:

«Ma väga tahaksin, et sa lahkuksid Kurenõmmelt.»

«Nii!» Varbla suunurgis tõmbles naeratus, ta silmad vaatasid pilkavalt. «Kui küsida tohib, miks siis?»

«Ma ei usu, et sa siia majja õnne tooksid.»

Nüüd naeratas Varbla juba nõnda, et hiilgasid ta korrapärased hambad.

«Nõn-da! Sa oled muidugi veendunud, et sina oleksid see õnnetooja.»

«Ära keeruta!»

«Mul pole midagi keerutada, sest ma ei salatse. Kui oled mees, siis vähemalt oska varjatagi ... oma armukadedust.»

Tuule käed tõmbusid rusikaisse, nagu valmistuks ta kaklema ja vaid pingutusega lõdvendas ta end. See veel puuduks, et lahkuks skandaaliga!

«Sa siis ei sõida?»

«Ei.»

Varbla toetus raamaturiiuli nurgale, käed risti rinnal, rahulik, võidukas, üleolev.

Tuul sõitiski üksinda.

«Ega's minagi enam kauaks jää,» raputas jumalagajätul Varbla tema kätt, nagu lahkuksid kaks lahutamatut sõpra. «Veel paar tuuri jänestele, mõned väikesed visandid ja olengi seal — töö ootab mindki.»

Jah, Varbla oskas kasutada aega. Kui Linda tee viis raielangist hoopis teise suunda, nii et tal polnud võimalik kunstnikku sinna sõidutada, istus Varbla kasukasse mähkununa, pehme sall kaela ümber, kusagil kännu otsas ja leht lehe järele kogunes ta mappi visandeid Kurenõmme vaheldusrikkast loodusest. Linda pealekäimisel pani ta enda ette seisma ka metsavahi ja sellest tuli nõnda loomutruu ja elav piibunosuga Kaarel, kes oli langetanud püssi ootevalmilt käele, et Linda joonist endale küsis.

«Ainult seda tühja-tähja!» ei tahtnud Varbla anda. «Sinule pühendan oma järgmise suure õlimaali, millest peab kujunema minu senise töö kroon ja tipp. Tunnen endas sellist loomingulist jõudu ja pinget, et ebaõnnestumine on võimatu.»

«Maali metsatöödest?»

«Ah ei, see oleks liiga tavaline. Mul on kavas veel üks teine maal, millest ma seni mitte kellelegi pole iitsatanudki. Juba mitu aastat käin selle ideega ringi, ta elab minus nagu magnet ja kogu aeg valib ja tõmbab ligi muljeid, meeleolusid, figuure, detaile, mis temale vajalikud. Olen tema käsilevõtmist kogu aeg edasi lükanud, aga tunnen, et kauem pole see enam võimalik, sest olen tema jaoks materjaliga nõnda ummistunud, et lihtsalt pean end välja puistama.»

Ent kuidas ta ka pingutas, mitmeid plokilehti alustas ja kägardatult tulle viskas, Lindat ta rahuldavalt joonistada ei suutnud. Kunstniku pliiatsi alt väljus Linda ikka kahvatuna, luitununa, nagu oleks ta näole heidetud loor, mis tuhmistab ja ähmastab.

«Püsi ometi paigal!» pahandas kunstnik.

«Ma ju istun nagu muumia.»

«Sul on iga minut uus ilme — vaevalt alustan üht Lindat, kui mu ees juba seisab teine. Kõiges on süüdi sinu silmad, need peaaegu ühel ja samal ajal naeravad, küsivad, nukrutsevad, igatsevad . . .»

«Sa ei tea, miks see nõnda on?»

«Ma pole iialgi näinud selliseid silmi.»

«Tähendab, sa pole varem kohanud nõnda õnnelikku inimest.»

Mõni aeg hiljem nõudis Linda:

«Vaata mulle otse silmi!»

Valentin tõstis pilgu.

«Mis sa minust nõnda üksisilmi uurid?» pöördus ta varsti tagasi töö juurde.

«Sa ei ole õnnelik.»

«Taga targemaks.»

«Sinu silmad kogu aeg on ühed ja samad hallid silmad. Head, kuid pisut jahedad.»

«Hall värv on alati jahe. Ja meestel pole hing nõnda lahtiselt silmis kui naistel.»

«Kui kahju!» ohkas Linda ja äkki oli tal nõnda kurb ja mõtlik ilme, et Varbla lõi mapi laksatades kinni.

«Võimatu! Sa muutud kiiremini kui pilved taevas või vesi ojas.»

«Ma ju olen osake neist, tükike loodusest. Kas sa pole kunagi seisnud tuulise mere ääres, kui ümberringi kõik voogab, nii lained su ees, pilved ülal kui männid kaldal, ja tahaksid sulada ühte pilvedega, lainetega, puudega . . .»

«See on metafüüsika. Ja seda ma ei mõista.»

«Ei, see on . . . on lihtsalt rõõm sellest, et elan.»

Paar päeva hiljem olid nad kõik kolm metsnik Varmase pojapojale nimeandmist pühitsemas. Koos oli lõbus ja lärmakas seltskond, kõigist kõige lõbusam ja lärmakam oli Kaarel.

«Ma alles sain sarve soojaks,» tõrjus ta Lindat, kui see südaöö paiku teda koju kutsus. «Minge kui tahate, mina pühitsen varavalgeni välja.»

Lahkusid kahekesi. Külm oli tugevnenud, põhjatus sinkmustas taevas sirasid tähed. Peale peokära oli hea minna vaikides ja teineteisele toetudes, lumi krudisemas jalge all.

Metsavahi majas oli soe. Viia vast oli lõpetanud toimetused-talitused ja läinud ära oma koju.

Linda istus peegli ette ja tõmbas välja kammi, mis hoidis ta juukseid koos, nii et need langesid tiheda pruuni lainena ta õlgadele. Tahtis neid uuesti üles kinnitada, aga Varbla haaras tal kätest.

«Lase olla nõnda. Pole sind varem näinud nii õitsevana. Sinu järele tuleks maalida metshaldjaid ja mereneitsisid.»

«Ma punastan!» tõrjus Linda.

Varbla peitis näo ta juustesse.

«Su juuksed on pehmed kui siid. Sa oled selge ja särav nagu allikas ja samas uimastav nagu kõige kangem ja raskem vein. Ma ei tea, millega olen küll ära teeninud õndsuse olla sinuga, ainuüksi sinuga . . .»

«Jäta . . . sa oled hull . . .»

«Jah, olen hull, olen meeletu sinust! Kõik on tühine sinu kõrval, nii linn oma käraga kui kunst, nii sõbrad kui tuttavad. Oled ainult sina, üksnes sina . . .!»

6.

14. jaanuaril, Kurenõmmel.

Armas Valentin!

Juba kolmandat päeva pole sind siin ja majas on vaikne ja tühi. Kui ma sellel õhtul, kui sinu jaama viisin, tagasi koju sõitsin, langes lund nõnda paksude pehmete mütsakutena, et jäljed ees olid kustunud ja mu meel läks nõnda nukraks, et pisut tönnisingi. Peaaegu kogu öö ma ei maganud, lamasin niisama, silmad pärani ja mõtlesin sinule. Veel pool aastat tagasi arvasin mõnikord, et ma ei oskagi armastada, aga nüüd ei suuda ette kujutada, mis oleks siis, kui mingi õnnetuse tagajärjel kaotaksin sinu. Ei tea, kust see rumal mõte mulle praegu pähe lipsas, kihutan ta otsekohe minema. Vanades raamatutes kirjutati, et õnnelikule inimesele kasvaksid justkui tiivad. Soovin, et mulle kasvaks neid kaks paari, nõnda palju on praegu tööd ja tahaksin teha kõik hästi ja ruttu. Hommikust õhtuni olen väljas, kaks öödki ei maganud kodus, aga ma ei tunne väsimust, ainult paha meele teeb, et päevad on nõnda lühikesed — alles algad ja juba videvik!

Praegu on südaöö, isa magab, korstnas undab tuul, tuli vubiseb lambiklaasis, aga muidu on nii vaikne, et kuulen oma südame lööke. Tahaksin, et neid kuuleksid sinagi.

Oh kui rumal ma olen! Nagu sul muud teha polekski, kui mind meenutada. Mul hakkab hirm, kui mõtlen, et oled tuntud kunstnik, keda ees ootab veel suurem kuulsus. Kes olen mina? Väike kröömeke. Aga siis rahustan end, et väikestest killukestest pannakse kokku suuri mosaiikmaale, et igal kõrrekesel, igal linnukesel, igal putukakesel on oma osa maailmas ja küllap see on olemas minulgi.

Ootan sinult pikisilmi kirja. Veel rohkem ootan aega, millal sind jälle näen.

Kõike head ja nägemiseni!

Linda.

Tallinnas, 26. jaanuaril

Minu kallis Lindake.

Olin väga rõõmus saades sinult nõnda ruttu kirja. Ma ei jõudnud veel vastatagi, kui saabus teine. Aitäh! Millise rumala mõtte oskas su peake välja haududa, nagu võiksin unustada sind ja Kurenõmmel veedetud kauneid päevi. Sinu silmad, mida ma kuidagi maalida ei suutnud, elavad minus, näen neid sageli enda ees.

Pealinna jõudes sukeldusin ülepeakaela töösse. Pulbitsen energiast ja jõust, on saabunud minu aeg — küllalt õpipoisitööst, küllalt katsetamisest ja vigurdamisest. Oleks mõttetus sündida selleks, et elada ja surra, jätmata oma jälgi maakamarale. Uue teose sünd on siiski raskem kui arvasin, nägin ju kõike nõnda selgesti oma silme ees, aga kui hakkasin paberil kavandama, tekkis tuhat küsimust, mis nõudsid ja nõuavad vastust. See on alati nõnda ja mida suurejoonelisem kavatsus, seda kõrgemad on tõkked ta ees. Esimestest kõhklustest, esimestest karidest olen juba üle, suurem osa ideeprobleemidest on lahendatud, visandan praegu üldist kompositsiooni. Kuigi veel lõuendil pole midagi, kuigi paberil on ainult segaseid ja nägudeta kontuure, tunnen ometi, et sellest tuleb, veel kord — sellest peab tulema midagi hoopis uut, originaalset, erakordset. See kõlab uhkeldamisena, kuid kirjutan sellest nõnda ainult sulle ja usun, et sina mind mõistad ja mind tühipaljaks kelkijaks ei pea.

Igatsen väga sinu järele. Veebruari algul sõidan Kurenõmmele, hoidku jänesed vaid alt! Viskame siis Kaarliga jälle pisikesed aanispitsikesed ja oleme kahekesi sinuga, mu pruunisilmne väike nõiake!

Suudlen sind!

Sinu Valentin.

Kurenõmmel, 10. veebruaril.

Armas kallis Valentin!

Sajab, peaaegu iga päev sajab pehmet valget lund. Metsas on juba raske liikuda, sest hobusega ei pääse igale poole ligi ja ka suusad vajuvad sügavalt kohevasse lumme. Oma teises kirjas sa kirjutasid, et sõi-

dad alles veebruari lõpus. Muidugi, niisuguse lumega nagu tänavu ei ole jahist suurt lõbu. Tean küll, et sa ei tule niipea, aga mina, lollike, ootan sind ikkagi. Tihti taban end sellelt, et silmad vilksatavad jaamateele — äkki siiski!

Kui mitu korda olen sulle seda juba kirjutanud! Oled sa kõik mu kirjad kätte saanud? Mis teha, kui mulle on loodud nõnda väike süda, et see midagi endas ei suuda hoida.

Kirjuta rohkem oma uuest maalist, kui siia tuled, siis võta mõned kavandid kaasa. Minu kui võhiku, kui «käbikuninga» arvamine sulle ehk palju ei ütle, aga mulle valmistab ometi suurimat rõõmu koos sinuga su tööle juba algusest peale kaasa elada.

Meie elu siin, nagu ise tead, on aina mets ja mets. Kevad pole enam kaugel, peab kiirustama, et talle veo- ja raietöödega jalgu ei jää. Puud on paksult lund täis, väikesed kuusekesed on kangesti lõbusad ja naljakad oma kohmakas vatirüüs, millest nende silmad-suud-kõrvad vaevu välja paistavad. Kitsed, vaesekesed on hädas, lumi matab kõik toidu enda alla. Näpistasime oma Kirjaku kõhu kõrvalt neile koorma heinu. Eile püüdsin orava. Ta tahtis hüpata puult puule, aga arvestas vahemaa valesti ja sopsatas lumme. Lumi aga on nagu villavakk, mitte sabatuttigi ei jäänud tast paistma. Ta oli kuri, lõi oma teravad hambad mulle väikesse sõrme. Paras palk vangistajale! Lasin tal joosta, aga tema viskas mind puu otsast käbiga.

Lobiseksin sinuga veel ei tea kui kaua, aga kardan, et koorman sind liiga, kisun kõrvale su töö juurest.

Isa laseb tervitada ja uudishimutseb, millal sõidad.

Ela hästi, hästi, kallis!

Sinu Linda.

Tallinnas, 1. märtsil.

Armas Linda!

Nüüd sa oled minule kindlasti juba väga kuri, et ma ei sõitnud ise ja hulk aega ei saatnud ka kirja. Kuid päevad on lühikesed ja töötan kogu aeg nagu lõvi. Kunagi varem pole ma olnud nõnda tulvil jõudu ja energiat kui praegu. Selline tunne võis olla Prometheusel,

kui ta sööstis taevasse tule järele, või Deemonil, kui ta lahkus Jumala juurest ja rajas endale oma kuningriigi. Oleks vastutustundetu ja ettevaatamatu end sellisest pingest välja rebida, mitte alati ei haara kunstnikku taoline loominguline palang.

Tahtsid, et jutustaksin rohkem oma maalist. Nagu saaks kunstiteosest kõnelda! Maali peab oma silmadega nägema, et värvid, kompositsioon, valgus-varjud, nüansid, detailid, meeleoluvarjundid saaksid sulada üheks suureks kõikehaaravaks tervikuks. Kõneldes, ammugi kirjutades on sellise kogumulje andmine võimatu.

Meenutan sind sageli. Loodan peatset jällenägemist!

Kõike head!

Sinu Valentin.

Kurenõmmel, 7. märtsil.

Valentin, minu ainus!

Ma turtsatasin päris kurjalt, kui lugesin — ma ei mõistaks sind! Kui mina sind, sinu uut maali ei mõista, siis jääb see arusaamatuks kõigile teistelegi. Kuid hiljem mõtlesin, et see on kunstniku tagasihoidlikkus ja enese vähemakstegemine. Mis väärtus saab olla kunstiteosel, mida keegi ei mõista? Loodus on suur, ei saa olla suursugusemat, sügavamat ja haaravamat, kuid temas on kõik samal ajal selge, lihtne ja arusaadav. Ei või teisiti olla inimesegi kätetööga — kunstiga.

Kardan, et nüüd sa muigad minu üle, et vaat kus tuli alles tark Kurenõmmelt ja kohe kunsti kallale. Ent ära naera ühtigi, igaühel on sõnaõigus kunstis.

Kui oma eelmised read uuesti üle lugesin, oleksin kõik peaaegu tulle visanud, sest sa äkki arvad, et püüan tark ja huvitav olla. Aga jätsin siis, ma ju kirjutasin ainult seda, mida mõtlen ja mida usun.

Sa pole linnast kaugemal käinud, sa kindlasti ei teagi, kuidas õhus on juba kevadet tunda. Päike soendab nõnda, et mul on — hirmus rääkida — silme all esimesed tillukesed tedretähnikesed. Pole viga, need kaovad kiiresti. Ühel ööl möllas tuul ja raputas puudelt lume ja nüüd on mets tumeroheline ja värske. Isa tõi Üüraste oja kaldalt pajuoksa, millel juba tumepruunid läikivad kestad olid pakatanud, nii et siidpehmed kiisu-

kesed said ninakesed välja pista. Jah, kuhu ka vaatad, kõikjal on näha kevadet, kevadet! Aga mina olen mõnikord pahur, sest sind ei ole. Jah, pahur ja kurb, kuigi püüan olla rõõmus nagu alati, sest ka isa on viimasel ajal millegipärast tujust ära.

Isa arvab, et ega sa nüüd niipea ei tule. Jahti ju mingisugust pole ja varsti hakkavad teed lagunema. Nagu seoks sind Kurenõmmega ainult jaht! Või siiski ainult jaht?

Ei, seda ma ei usu. Olen väsinud ja sellepärast okkaline. See läheb kiiresti mööda. Puhun tule ära, poen sooja teki alla, sulen kõvasti-kõvasti silmad ja näen sind kindlasti unes.

Suudlen sind, kallis!

Sinu Linda.

20. märtsil, Tallinn.

Kallis Linda!

Näed, pole aega kirjagi kirjutada ja et endast elumärki anda ja näidata, et endiselt sinule mõtlen, läkitan postkaardi. Jah, kevad on lähedal. Kui mitte enne, siis luigelennuks sõidan kindlasti Kurenõmmele.

Elan hästi. Töötan kahe mehe eest ja mulle näib, et mitte ilma eduta. Kui tulen, eks siis kõneleme lähemalt ja pikemalt.

Hüvasti!

Valentin V.

7.

Aprilli algul lisandus nendele kirjadele Kurenõmmelt veel üks, mis kaldus kõrvale tavaliselt südalinnateelt ja maandus Ants Tuule postkastis. Kurenõmme postitempliga kirju oli Tuul saanud varemgi, mitte kunagi aga nõnda rahutuks tegevaid. Kirjutas Kaarel ja sisu oli järgmine:

«Palju tervitusi sulle Kurenõmmelt. Ootasime sind talvel veel kord siia jäneseid põmmutama, aga sa vist ei saanud töö juurest mahti. Nüüd ukerdavad jänestel juba väikesed pojad ja püss võib rahulikult varnas

rippuda, nii et enne kevadet sind siia oodata enam ei tasu.

Seda kirja seadsin juba ammu ja kirjutan praegu päris raske südamega. Mitte ei tea, kust otsast õieti alata ja kas üleüldse õieti teen, et kirjutan. Kuid nõnda ei anna süda rahu ja kuidas ka siia ja sinna mõtlen, jäid sina ikka ainukeseks, kes ehk aidata võiks. Sa oled ju kunstnik Varbla hea tuttav. Juba neljas kuu läheneb lõpule, aga ka tema pole siia oma nägu näidanud. Sa pole pime, küllap märkasid, kuidas neil Lindaga on. Ma olen juba vana ja ei mõista kõiki nüüdseaja noorte kombeid, kuid see vahe venib liiga pikale. Linda ise midagi välja paista ei lase, aga ma näen küll, kuidas ta teinekord, kui arvab enese üksi olevat, mõttesse vajub ja kaua üksisilmi enda ette vaatab. Ta on mu ainus tütar, ta on mulle kõik. Ta pole selline tüdruk, kes unustaks, või mujalt troosti leiaks või otsiks, ta on nagu luik. Sa ju tead küll seda vana juttu luigepaari truudusest. Kuidas ma ka risti-rästi kaalusin, ikka jõudsin samasse kohta välja, et Ants-poiss peab aitama. Sa ütle kunstnikule, et võtku ta kätte ja sõitku või päevakski siia. Linda rääkis mulle, et tal olevat mingi suur ja pakiline töö pooleli. Kui tähtis see töö ka poleks, aga inimesest, tema südamest pole maailmas midagi kallimat. Kui peaks olema midagi halvemat, ära siis minu ees sedagi maha salga. Meie oleme siin tuulte ja tormidega kasvanud, meie paindume, raksume ja nagiseme, aga ei murdu. Ainult, et oleks selgust.

Loodan, et sa kõigest aru saad, mis siin kirjutan ja mis mu südant rõhub. Talv oli meil väga sügav, veel praegugi on kõik kohad lund täis ja meri jääkatte all. Aga varjulistes kohtades juba sulatab ja pole enam kaugel aeg, millal pardid kohale lendavad. Tedrekuked proovivad varahommikuti häält ja kõikide märkide järele peaks tänavu tulema hea mäng. Tegin mängu-platsidele onnid valmis ja kui sa kukemängu ei tule, saan päris kurjaks. Aga teadust ootan sinult varsti.

Sellega lõpetan ja saadan sulle palju tervitusi. Küll ka Linda tervitaks, aga ma ei hingagi temale, et sulle kirjutasin.»

Inimene, öeldakse, harjub kõigega. Valuga ei harju,

valu ainult nürineb ja teda õpitakse peitma. Kuid alati jääb hell koht: piste õigesse kohta ja ta lõikab uuesti.

Kaarli kiri oli Tuulele selliseks puudutuseks. Kokkusurutult, tihendatult, nagu luubi all elas ta uuesti läbi aasta esimeste kuude piinlemised. Peale Kurenõmmelt tagasijõudmist pikki päevi, terveid nädalaid otsis ta üksildust, ei kirjutanud, ei joonistanud, luges tuimalt koolis maha õppetunnid, kontrollis hajameelselt õpilaste töid, õhtuti aga lonkis piki linnalähedasi teid.

Pikkamisi valu kapseldus ja Tuul pöördus tagasi ellu. Paaril korral kohtusid Varblaga, vahetasid kõige üldisemaid ja ükskõiksemaid lauseid kunstist, kriitikast. Ei sõnagi Kurenõmmest, Lindast. Viimastel aegadel polnud kunstnikku näha, kõneldi, ta olevat sukeldunud suurteose loomisse. Ants ei kirjutanud Tammikutele, ei saanud Kurenõmmelt ise mingeid teateid ja veenis end, et kõik möödub.

Kaarli kiri näitas, kuivõrd ta oli eksinud.

Esimene reageering oli: ma ei lähe! Nagunii on see mõttetus, Varbla lihtsalt naerab mu välja, ironiseerib ja pilkab koolmeistri lepitus-missiooni üle, torkab nõelu ainult nõrgalt armistunud haavadesse. Selleks on tal hea närv!

Järgmisel päeval polnud enam sellist kindlust. Kui siiski minna... Aga milleks? On's midagi juhtunud? Kaarel ju ise kirjutab, et Varbla on ülepeakaela töösse uppunud ja tal pole aega maalesõiduks. Ka Linda ei näi tundvat erilist rahutust... Ent siiski, Kaarlil on hea vaist nagu metsloomal: kui poleks ohtu, ta ei oleks läkitanud kirja, mille koostamine talle kindlasti maksis palju unetuid öid, rohkem kui võib välja lugeda kirja peaaegu rahulikust ja asjalikust toonist.

Kordagi ei vilksatanud Tuulel mõtet, mis paljude juures oleks olnud loomulik — mis minul sellega asja! Hädas ja õnnetuses soovitakse sageli veel hullemat häda ja õnnetust teistele, eriti neile, kes meie kannatustes kas või kaudseltki süüdlased on. Tuule pettumust ja valu pehmendas kogu aeg teadmine, et Linda on õnnelik, seda kohutavam oli nüüd kujutella, et võibolla ainuüksi temast, Tuulest, oleneb Linda õnn või õnnetus, otsustub Linda elusaatus...

Kõik pöörles ja keerles Tuules, kuni ta peale vintsutusterikast ööd hommikul ärkas teadmisega, et on ainult üks väljapääs — sooritada see Kolgatateekond.

Tuul ei otsinud kõige lühemat teed. Rentslis vulksus sogase vee niresid, siin-seal kolksusid vastu jääd kojameeste raudkangid, aga üldiselt olid tänavad juba lumevabad ja rõõmsalt klõpsusid kividel naiste kõrged kontsad. Taliriiete ühtlane tume toon taandus kevadrõivaste värvierksuse eest, ainult vaateaknail naeratasid kõrvadeni karusnahkadesse mähitud mannekeenid ja seisid nagu auvalves igas pikkuses mustad ja valged vildid.

Mõnigi ringtee tundub lühikesena ja Tuul oli tusaselt üllatatud kiirusest, millega ta jõudis maja ette, kus elas Varbla. «Mine edasi!» sosistas hääl Tuules ja hetke peatus ta trepil ... Ainult silmapilgu, siis lükkas ta lahti välisukse ja aeglasel, raskel sammul tõusis teisele korrusele ja surus sõrme raske vasksildi all läikivale kellanupule.

Lähenesid kiired ja kerged sammud ja Ants seisis vastamisi võõra naisega.

«Aah!» hüüatas naine ja taganes sammu. «Arvasin, et Valentin.»

«Tere! Kunstnik Varbla pole kodus?» Tuule hääl kõlas reipana ja lootusrikkana.

«Ta tuleb iga silmapilk, läks ainult kioskist sigarette ostma. Kui oli midagi väga pakilist . . .»

Kuigi ei naise toon ega sulgemisvalmilt uksele toetuv käsi selleks ei julgustanud, astus Tuul üle läve.

«Tulin tõepoolest väga pakilises asjas. Ma ootan teda.»

«Oo-jaa, palun!» Ja kui Tuul oli riputanud kübara ja mantli varna, lisas: «Olge lahked, astuge edasi.»

Tuul polnud Varbla korteris esimest korda ja tehes, nagu ei märkakski, et naine teda elutuppa suunab, pöördus paremale, kus paokil uks viis ateljeesse. Kuis teda ka koormas Kaarli ülesanne, ei suutnud ta vastu panna uudishimule näha Varbla uut maali. Varbla oli andekas, temas oli hoogu ja jõudu, ta pintslitõmme oli julge ja vaba, ta võis paljugagi üllatada, kui vabaneb

mõningast teesklemisest, efektitsemisest, ja saavutab sisemise veendumuse.

Naine järgnes talle.

«Ma ei tea, kas kunstnik Varblale meeldib...»

«Varblal pole kunstis minu ees saladusi. Ärge kartke, teile ei tule sellest pahandusi.»

Ateljee laiad aknad avanesid hoovi poole, kus päikesekiirtes hiilgasid öisest külmast jäänõeltega kattunud plekk-katused. Piki räästast jooksval vihmaveetorul istusid tuvid, tumedalt läikivad kaelasuled kohevil. Ka naine lähenes aknale, nõnda et valgus langes talle näkku. Oh-hoo, ta on ju iludus, üllatus Tuul. Kõik selles näos oli korrapärane ja hästi vormitud, nii suu, nina, silmad, otsaesine kui ka väikesed valged kõrvanipsud, mis nagu juhuslikult poetusid välja heleblondide juuste alt, kandes pikki kõrvarõngaid. Nägu oli ümmargune, silmad suured, silmaterad piklikud nagu kassil, kulmud kunstlikult kaarjad ja tumedad. Ta huuled olid parajasti avatud niipalju, et võis veenduda ta hammaste elevandiluu läikes ja ta naeratus oli kustumatu nagu sageli võime näha lauljannade näol. Dressuuri ja tehnika meistriteos, mõtles Tuul ja pöördus kõrvale, lastes pilgul üle seintele riputatud maalide libiseda. Enamasti olid need lõpetamata teosed, visandid, etüüdid ja kavandid.

Tuul pöördus ja seisis vastamisi molbertil asetseva lõpetamata maaliga metsatöödest. Varbla oli maali keskkohta asetanud autokraana, mis oli üles hoovanud suure kimbu pikki sirgeid puid. Kraanajuht kallutus juhikabiinist välja ja näitas käskiva viipega oma masinaga laudadest laotud kilpteel seisvale autojuhile, et ta veidi edasi sõidaks, sest muidu ei mahu koorem peale. Üks auto ootas järjekorda, kraanast paremal pool ronisid mööda vooreseljandikku üles kaks traktorit, puid latvupidi järele lohistades. Pildi vasakul pool lähenes mets laadimisplatsile ja seal oli elektrisae motorist just läbi võristanud jämeda kuuse, mis pehmesse sügavasse lumme prantsatades paiskas üles kõrge tuhklume samba. Ümberringi tõusid helesinisesse pakasesse taevasse sirged, ülal pikkamisi laiali valguvad suitsusambad — seal põletati oksi.

«Eks see ole eluröõmus ja optimistlik maal,» ütles naine, kes oli taganenud Tuule kõrvale akna juurde. «Alati, kui ma seda Varbla uut teost vaatan, tunnen otse vastupandamatut igatsust meie metsade avaruse ja rahu järele! Tahaksin ise seal olla, kaasa töötada . . .»

Tuul vaatas naisele ja hoidis muiet tagasi.

«Teie pole vist kunagi olnud tõelisel metsatöö raielangil?»

«Oh ei. Ma kardan kirvest . . . Aga Varbla ütleb, et nüüd pole kirvest enam tarviski, masinad teevad kõik. Ta teab seda paremini, ta ju veetis tänavu talvel palju päevi metsatööl.»

Eeskojas klõpsatas šnepper.

«Varbla tuli!» oli naisel äkki süüdlasliku plikakese ilme. «Aga nüüd ma saan võtta, et teid siia lubasin.»

Enne kui Tuul teda rahustada jõudis, ilmus Varbla uksele.

«Olen mitu korda ütelnud, et mulle ei meeldi, kui võõrad minu lõpetamata teoseid vaatavad!» ütles ta teraval toonil. Tundis siis Tuule ja teesklemata üllatus peegeldus ta näos.

«Sina, Ants! Seda nimetatakse imeks. Mis vägi ja võim küll sind minu, patuse juurde tõi?»

«Uudishimu. Kumu sinu uuest maalist käib linna pidi ringi.»

«No-noh, kes sellest siis on lobisenud!» Varbla kiire uuriv pilk libises üle nukunäo. «Huvitav, mis ka räägitakse.»

«Ei midagi täpsemat. Sa nagu alati ümbritsed end saladusekattega.»

«Väike reklaam olgu ka kunstnikule lubatud,» naeris Varbla. Vaatas siis pilusilmil raietöömaalile, ümises: «Ta pole veel lõpetatud, aga üldmulje peaks juba saama . . . Sa ei ütle midagi, Ants?»

«Mida ma nõnda äkki oskaksin öelda,» kehitas Tuul õlgu. «Maal on hoogne, rõõmus, temas on meie metsade avarust. Aga . . . Võib-olla, kui ma poleks näinud, kuidas teos sündis, suudaksin teda rohkem nautida.»

«Imelik,» venitas Varbla. «Mis sind siis segab? «Raielangil» ei ole tühipaljas ilutsemine, põgenemine looduse vaikellu. Kas vähe on nurisetud meie kunst-

nike üle, et nende maastikumaalides ei kajastu kaasaeg, et harva näeb neis inimese kui looduse kuninga kätt. Ma püüdsin seda kari vältida.»

«Sa näid arvavat, et maastik muutub lõuendil nõukogulikuks ainult koos masinamürakatega.»

«Sa pisut lihtsustad, aga tõetera su jutus ei puudu. On ju nii, et metsasalu on ühesugune nii tänapäeval kui ka kakskümmend või sada aastat tagasi.»

«Eksid. Ühel ja samal metsatukal on kümneid meeleolusid, ta on erinev vaiksel ja tormisel ilmal, ta naerab koos päikesega ja nutab koos sadudega, hommikune mets pole võrreldagi õhtusega. Meeleolu, mida kunstnik oma maastikumaaliga edasi annab, määrab teose sisu. Kui endisaegne metsakaupmehejõmm oleks osanud maalida, tema pildil oleks metsal olnud hoopis teine ilme ja teosel teine sisu kui saemehe omal. Sellist sisemist sisseelamist loodusesse, metsatöösse pole «Raielangil» näha. Mind häirib juba sinu meetod: sa tegid talvel rea visandeid, liitsid need ateljees kokku ja sündiski maal «Raielangil». Sa sulatasid üksikud pildid kokku võiks öelda meisterlikult, sa andsid maalile romantilist veetlust, aga ometi seisan ma siin ja ma ei tunne ei ärevust ega vaimustust, sest sinu enda suhtumine nii loodusesse kui ka töösse on jahedalt kalkuleeriv. Miks peakski see, mida kunstnik on loonud külma südamega, soendama vaatajat?»

Varbla ei naeratanud enam ja vaid suure pingutusega hoidis näol ükskõikset, veidi üleolevat ilmet. Aeglaselt sõnu venitades, et end rahulikuna näidata, ütles ta:

«Sa süüdistad mind kunsti surmapatus — kiretuses . . .»

«Ma ei süüdista. Kuid selleks, et sulle meeldida, ei hakka ma ka sind ülistama. Ma tean, mida jutustavad õhtul mehe selg ja käed, kes päev läbi on rutanud üheksakilose elektrisaega käes ühe puu juurest teise juurde, ilma et oleks aega end sirgekski ajada. Olen näinud, kuidas puunottidega, okstega, haokubudega täidetakse madalaid tümakohti, et traktorid pääseksid langetatud puude juurde. Tahaksin, et sa ühegi päeva oleksid traktoristi nahas, kelle masin hoolimata kõigist

ettevaatusabinõudest vajus pehmesse, kleepuvasse, imevasse porri või jäi kõhtupidi kännu otsa kõõluma, nii et roomikud õhus tühjalt ringi käivad.»

«Sinu loetelu on liiga pikk, et seda kõike saaks ühele maalile kuhjata.»

«Kuid üheski teoses ei saa unustada peamist: töötava, loova, oma tuleviku õnne eest võitleva inimese suurust ja ilu.»

Nüüd ei hoidnud Varbla enam pilkavat muiet tagasi, kui ta ütles:

«Võib-olla on sul omamoodi õiguski, võib-olla rohkem, kui sa arvatagi mõistad... Ma tõepoolest ei tea, millist vaimustust, endaunustust, joovastust võiks minus esile kutsuda — metsatöö! Mina ei lähe poriauku hagu kandma ega end traktori juures vanapaganaks määrima. See kõik on liiga väike ja tühine minu jaoks! Et sa mind süüdistad hingetuses, ma tõstan katte sellelt, mida veel keegi võõras pole näinud.»

Paari sammuga astus Varbla veidi kõrval seisva teise maalimisraami juurde ja tõmbas riidekatte «Raielangist» suuremalt lõuendilt, millel Tuul esimesel silmapilgul tajus ainult pruuni, tumepunase, rohelise ja kollase kaost. Ta nihkus sammu edasi, nii et aknast langev valgus värvidelt vastu ei peegeldunud ja hakkas pikkamisi eraldama inimesi ja esemeid.

Esiplaanil seisis soliidses tumedas ülikonnas mees, kes äsja oli süüdanud sigareti, nii et paremas käes veel põles tikk, mille hüplev helk mehe näolt punakalt vastu peegeldus. Põgus irooniline ja üleolev naeratus kõverdas mehe kitsaste, karmide huultega suunurki, kuna silmade terav kontsentreeritud pilk oli suunatud ette nagu mägironijal, kes jõudnud mäe tippu, teeb lühikese puhkepausi, kuid kelle pilgud samal ajal juba mõõdavad uue, kõrgema mäekupli vallutamise saladusi. Mees seisis laial avatud terrassil, kuna vasak jalg juba toetus järgmisele astmele.

Keskmisest kujust vasakul seisis naine, kelle silmade kohal oli veel värvi hall laik, kuid kelle õrnade joontega nägu juba praegu kõneles sügavast kurbusest, kui mitte ahastusest. Väike poiss rippus tema käe küljes, surudes end kogu kehaga ema vastu ja peites pea-

kese kleidivoltidesse, nii et hiilgas ainult üks kohkunud sinisilm. Parempoolsest grupist hoovas see-eest säravat rõõmu ja kerget, aga nõnda ahvatlevat muretust. Hoogsas tantsutuuris maadligi laskunud neiude ringi ees seisev naine oli veetlev oma peenimas naeratuses, mis lubas ja keelas, kutsus ja tõrjus, ja hurmav oma õhulises looris, mis rohkem paljastas kui kattis.

Tee laskus tahapoole astmeliselt, ta oli üle puistatud raskete kivirahnudega, katkirebitud raamatutega ja sisselöödud põhjadega aamidega. Üsna kaugel seisis tulekahjus hävinenud hoone nukker alasti korsten, millele oli istunud üksik ronk. Kõige ümber kaarduv silmapiir õhetas nagu kauges tulekahju kumas ja üle kõige kummus raske sinkjaslilla taevas.

«See on suur hüpe kunstnik Varbla loomingus, eks ju?» ütles naine, kes seni vaikivana oli seisnud akna kõrval ja kelle mõlemad mehed olid juba unustanud. «Värvide meisterlikus kasutamises ühelt poolt ja sisu, idee ja vormi vahel valitseb absoluutne kooskõla . . .»

«Aitab!» katkestas Varbla teda teravalt, peaaegu toorelt. «Oleksime sulle tänulikud, kui keedaksid kannu kohvi.»

«Otsekohe!» naeratas nukunägu ja kui ta noore pingviinina käsi kehast eemale hoides ja puuse õõtsutades maalist möödus, nägi Tuul, kui sarnane ta oli alasti naisega. Ta ütles seda Varblale.

«Selle nägemiseks ei ole tarvis teab kui terast silma,» vajutas Varbla sigareti tuhatoosi puruks. «Ta on mulle assistendiks ja modelliks ühtlasi . . .»

Ta ei vaadanud Tuulele, et mitte reeta oma huvi, mis on nõnda loomulik iga kunstniku juures, kes esmakordselt on võõra pilgu ees tõstnud katte oma paljude kuude otsingute, vaevade ja piinade, rõõmude ja lootuste allikalt. Kõigile väheseile tuttavaile, kes tema ateljeesse sattusid, näitas ta ainult «Raielangil». Seda kiideti, kuid Varbla märkas, et selles kiituses polnud samasugust tulist vaimustust, nagu tema maalide puhul paar aastat tagasi. Keegi ei öelnud «seisak», ammugi mitte «tagasilangus», kuid toonist ja ilmest võis välja lugeda ühte ja isegi teist. Varbla tundis instinktiivselt,

et neil oli õiguski, kuigi ta autori enesearmastus seda tunnistada ei tahtnud.

Tuul vaatas tummalt. Teosest hoovas jõudu ja dünaamikat, mida avaldasid figuurid ja mida rõhutasid värvid. Eriti keskne kuju oli rühikas ja väljendusrikas oma sihiteadlikkuses, üleolekus, iroonias ja tahtekindluses. Ent ometi oli Tuul kaugel sisemisest rahulolust, rõõmsast erutusest, pidulikust ülendusest, mida hea kunstiteos vaatlejasse sisendab. Maal omas külgetõmbejõudu, samal ajal aga kogu loomus tõrkus, tõmbus eemale, kapseldus endakaitsesse.

«Teadagi, sulle ei meeldi,» katkestas Varbla vaikuse ja heitis roheka riidekatte tagasi molbertile.

«Maal pole ju veel kaugeltki lõpetatud,» põikles Tuul otsesest vastusest kõrvale. «Kas või naine vasakul . . .»

«See ei õnnestunud mul. Olen teinud temast kindlasti mitukümmend visandit, kuid ükski neist ei rahulda mind. Ägestusin, lõin tal silmad uuesti segamini. Tuleb alustada uuesti.»

«See kuju näib millegipärast tuttavana . . .»

Varbla muigas:

«Usun seda!»

Tuul surus äkki sõrmed tugevasti ümber aknalaua, mille vastu ta toetus. Ei, see pole võimalik! Ent kahtluseks ei jäänud võimalust, see ümar pehme lõug, need selgete piirjoontega huuled, pruunikad, peaaegu õlgadeni langevad juuksed . . .

«Kas sa tõepoolest ei tunne? Tuhat ja tulist küll, kui palju vaeva olen näinud tema silmadega! Oleksin halb kunstnik, kui eesmärgist loobuksin, sest just need silmad on ainuõiged mu kompositsioonile. Neist peab kujunema üks maali finesse.»

Uksele ilmus naeratav nukunägu.

«Kas toon kohvikannu siia?»

«Ei, mitte siia!» tõukas Tuul end aknast eemale. «Pea valutab natuke, ma ei kannata täna hästi värvide lõhna.»

«Sa oleksid pidanud küll jäämagi ainult kriitikuks!» naljatas Varbla. «Pole viga, peavalule leiame rohtu.»

Nad läksid Varbla eluruumi. Kunstnik võttis kapist

pudeli konjakit, täitis klaasid ja lõi Tuulega kõlksatades kokku.

«Sinu terviseks!» ütles.

«Mis nüüd minu,» tõrjus Tuul. «Kui juba, siis sinu . . .» Tahtis öelda, et sinu loomingu terviseks, aga keel tõrkus.

«Ära teeskle tagasihoidlikkust,» naeris Varbla, kui oli aeglaselt tühjendanud oma klaasi. «Sinu täht tõuseb, küll pikkamisi, aga ta siiski tõuseb. Lugesin ajalehest, et Kunstnike Liidus korraldatakse sinu teoste arutluskoosolek.»

«Jah. Tule ka.»

Varbla turtsatas nagu kass ja võbistas õlgu:

«Voeh, kuidas sellised koosolekud on mulle vastikud. Igaüks sorib sinus, su loomingus, igamees peab oma kohuseks hiilata tarkuse, sügavamõttelisuse ja teravmeelsusega. Ainult üks kord olin enda lahkamisel, olin siis veel üsna roheline, ei saanud keelduda. Nüüd ma ütlen lihtsalt ja selgelt — «ei», kui arutluse jutuga tullakse.»

Tuul pidi Varblale meenutama, et ta pole sama tagasihoidlik teiste kunstnike teoste arutamisel, kus ta ei püüa mitte üksnes hiilata teravmeelsustega, vaid on sageli kõige kriitilisem, kõige halastamatum. Ent ta ei tahtnud vestlust teravaks ajada ja ütles:

«Kümme paari silmi näevad kümnekordselt ja kui ka iga sõnavõtt ei tabagi märki, on sul võimalus ise kaaluda ja õiged tähelepanekud välja noppida.»

«Jäägu selline lastetuba algajaile . . .»

«Ka küps meister komistab mõnikord. Mulle tundub, et sinu uus teos . . . ma ei tea veel, kuidas sa teda nimetadki?»

««Katsumus». Ja alapealkirjaks tuleb kas «Titaani tee» või «Üks kaasaegne fantaasia».»

«Üks kaasaegne fantaasia . . . Mulle näib, et sinu seekordse fantaasia puhul oleks põhjust palju rääkida, vaielda . . . Muide,» Tuul manas näole nõnda süütu ilme kui iganes oskas, «kas esitad oma «Fantaasia» Nõukogude Eesti aastapäevanäitusele?»

«See veel puuduks!» turtsatas Varbla, kes ei märganud varjatud irooniat, millega Tuul oma küsimuse

esitas. ««Katsumus» jääb sinna, kus ta on — minu ateljee nelja seina vahele. Ta pole... laiatarbekaup, ta on niiöelda sisemine puhastus, endapihtimus. Usun, et igal looval inimesel on momente, kus ta tahab endast kõik välja puistata, end nagu kasukat pahupidi pöörata, end tuulutada ja jahutada. Sellised teosed igakord ei vasta... valitsevale moraalile ja maitsele, mõnigi kord viskavad loovad inimesed neis vallatuid uperpalle, mänglevad, fantaseerivad, karikeerivad ja seepärast ei leia neid teoseid tihti ka näitusesaalidest. Fragonard mitmel korral...»

«Sa oled endatuulutamiseks kasutanud õige süngeid värve ja veel süngemat meeleolu, mis on õige kaugel Fragonard'i mänglevast kergusest.»

Varbla hakkas juba kahetsema, et oli teost Tuulele näidanud. Nii palju kuid hoidis ainult endale ja nüüd mingi seletamatu uhkustamise- või jonnipurse tõukas otsima osavaid üllatuse- ja kiidusõnu. Kui seltskondlik Varbla ka oskas ja võis olla, ei kaotanud ta ükskõik kellega suheldes iialgi distantsi, ei laskunud lähedasse, familiaarsesse vestlusse, tal oli kogu aeg nagu mantel õlgadel ja mask näol. Nüüd oli tal tunne, nagu oleks võõras inimene heitnud pilgu tema salajasemasse hingesoppi ja tal oli ebamugav. Tehtut oli võimatu tagasi võtta ja et teravustest hoiduda, rääkis ta leplikul toonil:

«Kunstnikul on õigus koondada, teravdada, liialdadagi, ta peab kõike, mida näeb, nagu suurendusklaasi fookusesse seadma. Ta teeb seda kujudega, värvidega, kompositsiooniga. Ka mina teravdasin, ma ei kaalutlenud iga kuju ja iga värvilaigu juures, kas see sobib, kas see on vastuvõetav, nõndanimetatud üldisele maitsele, kas see meeldib, vaid maalisin vabalt ja julgelt, nagu jumal lõi maailma.»

Tuul naeratas Varbla purskele.

«Mulle näib, et mõistan, kuskohalt king sind pigistab. Sinu häda seisab selles, et sul pole usku. Vigurdamisega, originaalitsemisega, kukerpallitamisega ei päästa kunsti, millel puudub elu tõeline sügav võimas hingus.»

Varbla tõstis klaasi ja kummutas põhjani.

«Sa kipud nägema igas maaliteoses poliitikat, mitte kunsti. Mina aga ei taha midagi kuulda poliitikast, ma tahan maalida ja luua, luua nagu Rubens, nagu Michelangelo, nagu Tizian, kelle nimed elavad aastasadu . . .!»

«Just: kelle nimed elavad aastasadu! Sind huvitab ainult see, mis on seoses igavikuga.»

«Ma ei näe selles midagi halba, kui keegi tahab, et ta nimi ei läheks koos tema maise kehaga mulla alla. Selleni on raske jõuda, kui kunstnik ei tunne end absoluutselt vabana. Üks kaasaegne prantsuse kunstnik maalis lõuendi süsimustaks ja tõmbas sellele üheainsa valge vonkleva rõnga. Pildi allkiri oli «Nägemus». Sa ütled, et see on formalism või veel midagi hullemat. Aga mina leian, et see on kunstniku õigus katta lõuend nõnda ja selliste värvidega, nagu ta tunneb ja vajalikuks peab.»

«Võin sulle jutustada teise prantsuse kaasaeglase «surematu» teose sünniloo. Hoiatan ette, et see on tõestisündinud lugu, kuigi tundub anekdoodina. Keegi kunstnik, ma ei salga, et ka tema nimi võib omal pentsikul kombel kunstiajalukku vilksatama jääda, sidus eesli puu külge, võidis looma saba värvidega ja seadis tüki lõuendit nõnda, et see oli saba ulatuses. Kui eesel kärbseid eemale vihtus, tõmbas ta iga kord ka üle lõuendi. Sel teel sündis maal, millele kunstnik andis nimeks: «Päikesetõus».»

Varbla turtsatas pahaselt ja tahtis täita klaasid, aga pudel oli tühi. Ta ei kuulanud Tuule tõrjumist, vaid tõi kapist uue. Varblal kuumasid juba põsed ja silmades oli niiske läige. Naine oli kuhugi kadunud.

Väsimatud tolmukübemekesed tantsisklesid päikesekiirte kuldses joomes, mis langes pastelljoonisele kõrgetest rannamändidest, ja Tuulele meenus metsavahi kiri. «Katsumus» oli viinud ta mõtted eemale külaskäigu tõelisest põhjusest. Kõige meelsamini oleks ta praegu tõusnud ja lahkunud, kuid ta teadis, kuidas temale loodab Kaarel ja ta algas ääri-veeri:

«Kurenõmmel sa pole vist käinud?»

«Ei,» vastas Varbla ja tõstis klaasid. «Proosit!» Tühjendanud klaasi, lisas: «Aga kavatsen ilmtingimata minna. Minu jahimehekollektsioonis pole ainustki luike,

tahan selle lünga tänavu täita. Ja nagu sa ise nägid, on naisfiguuril silmade asemel vaid segane laik. Olen juba nõnda palju tulemusteta katsetanud, et mind võib aidata ainult joonistamine natuuri järele. Usun, et praegu olen suuteline tabama Linda silmade kummalist muutlikkust.»

«Küllap sind oodatakse seal juba ammu.»

«Tõenäoliselt. Kuid kunstnik ei saa järele anda isiklikele huvidele, ta peab pühenduma tervikuna ja täielikult oma kutsumusele. Midagi, mitte midagi ei tohi mind siduda, aheldada, segada, mul peavad olema vabad käed ja selge pilk. Ma eitan armastust, mis orjastab, pimestab ja uimastab.»

«Armastus teeb suuremeelseks, armastuse nimel on mindud surma . . .»

«Ma ei kavatse end kellegi heaks ohverdada. Tahan võita maailma, tahan, et minust kõneldaks kõigis viies maailmajaos. Pead seda vintis kunstniku uhkeldamiseks? Eksid, vennas, ma ainult julgen otsekoheselt välja ütelda, mida enamasti varjata püütakse: olen auahne!»

«Sa mõtled ainult iseendale. Aga oletame, et sa oma . . . surematusejahiga põhjustad Kurenõmmel nukrust . . . võib-olla pisaraidki . . . Millega su südametunnistus seda õigustaks?»

Varbla vidutas silmi ja pahvatas siis lõbusalt naerma:

«Sead mulle hiirelõksu? Asjata. Mul on täna avameelsuse hoog, juba palju kuid pole ma kellegagi vahetanud otsekohest sõna, polnud ei aega ega tahtmist. Tutvus Lindaga ja sõit Kurenõmmele olid mulle väga tulusad. Sa tead ju omast käest, et kunstnik talletab midagi igal sammul. Kurenõmmel ma kogusin materjalid «Raielangil» jaoks ja leidsin sealt, ma loen seda veel tähtsamaks, modelli oma naisfiguurile.»

«Sulle on inimesed ainult modellideks!» hüüatas Tuul.

«Teatavas mõttes — jah,» vastas Varbla.

«Aga Linda? Tema süda, tema hing . . .?»

Varbla veeretas konjakiklaasi sõrmede vahel. Ta ilme oli läbipaistmatu, ainult silmades näis mänglevat vaevumärgatav naeratus.

«Ma mõtlen, et ei ole ühtki . . . hm, ütleme — kahe

inimese suhtlemist, kus ainult üks annaks ja teine võtaks.»

«Sa oled ülbe!» tõusis Tuul ja läks akna alla.

«No-noo, ära siis kohe solvu. Muide... mulle näib, et ka sina pole ükskõikne Linda Tammiku vastu.»

«Ta on mu sõbra tütar, meid seovad kauaaegne tutvus, ühised mälestused, vastastikune teineteise mõistmine ja austamine.»

«Teeskle, teeskle! Juba sinu ägedus kõneleb iseenda eest. Ilusa naisega ei saa mehel olla ainult huvide ühtsus ja vaadete sobivus. Ja Linda on nägus, oh mis nägus, ta on kaunimaid naisi, keda olen tundnud.»

Tuul ei võtnud klaasi, Varbla kõhkles hetke ja jõi siis üksinda.

«Milline hirmus vastuolu on sinu sõnade ja tegude vahel,» ütles Tuul. «Iga teine mees sinu asemel oleks juba ammu kas või jalgsi läinud Kurenõmmele.»

«Iga teine, ainult mitte mina, Varbla. Noh, sina ei mõista sellest nagunii midagi ja parem sulle. Kuid sõbramehe poolest olgu sulle öeldud: ära Linda pärast oma pead vaeva. Sinu vahelesegamist pole kellelegi tarvis, headel onukestel ei ole minu teel koperdamist. Varsti algab luigelend, on aeg valmistuda kuninglikuks jahiks. Sõidan seekord oma uues autos. Kui soovid, võtan ka sinu kaasa, ma pole arg ega väiklane.»

Tuul mõistis, et tal pole mõtet kauemaks jääda. Varbla püüdis teda poolvägisi tagasi hoida, aga jumalagajätul ütles sõnad, mis teravalt lõikusid Tuulele mällu:

«Ära unusta, et armukadedus on kõige madalam tunne inimeses...»

Kui kahju, et tsivilisatsioon ja kultuur on inimesest maha nühkinud ürgaja kombed, Varblale kuluks ära paar lõuahaaki või mehine kupjakeretäis, mõtles Tuul tänaval. Jõud jõu, ülbus ülbuse vastu! Aga seeasemel põgenesin, nagu oleksin mina milleski süüdi. Teadagi, läks just nõnda, nagu ette arvata võis — kogunes ainult uut valu, kibedust ja tuska.

Tuul oli ületanud juba mitu põiktänavat, enne kui avastas, et unustas kindad Varbla eeskotta peeglilauale. Jäägu, ealeski ei tõsta ma oma jalga üle Varbla läve!

Korda kolm-neli algas ta kirja Kaarlile, kuid pärast mõningaid ridu alati kortsutas paberi. Millest pidigi ta kirjutama? Ainuõige oleks teatada, et kui Varbla tuleb, kihuta ta otsekohe kaikaga välja Kurenõmme metskonna piiridest. Aga nõnda Tuul kirjutada ei saanud, sest kes on tema, et segab end teiste inimeste vahele? Liiati kumisesid tal kogu aeg kõrvus Varbla poolt lahkumisel öeldud sõnad. Sõidan varsti ise, otsustas, kuid sellest ei muutunud ta enesetunne paremaks, sest ta ei uskunud iseennast.

Varbla leidis kindad, kui maja välisuks oli juba kinni kolksatanud. Ta vibutas neid käes, muigas siis ja viskas sahtlisse — oli sellel alles kiire! Peatus maali ees, kuid ei kergitanud katet, täna temast nagunii enam töömeest ei ole. Neetud müstik, rikkus terve päeva! Kallas klaasi konjakit, klõbistas lusikaga kohvitassis. Muidugi ei tulnud Tuul minu maalide pärast, tahtis midagi välja nuhkida, aga läks tühjade kätega ja segase peaga.

Varbla võttis kirjutuslaua sahtlist mustade läikivate kaantega raamatu. See oli ta päevik, katkendlik, peetud pikkade vaheaegadega. Ta sirvis kladet, luges siit ja sealt, jättes tihti terveid lehti vahele.

15. september.

Kohtasin eile teatris kummalist tüdrukut, kelle näojoonte ilmekus ja kõnekus mind esimesest pilgust üllatas ja köitis. Veelgi huvitavamad on ta silmad...

Hiljem käitusin rumalasti, lobisesin palju ja sellist, mis ilmselt temale ei meeldinud. Naised on ju nõnda hellade südametega ja pehmete närvidega. Ma ei tea, kes ta on, kuid näen teda täna jälle ja see kohtumine pole mulle põrmugi ükstakõik. Pean ruttama, et end korda seada, sest usun, et talle ei meeldi silmapaistev välimus. Ta on väärt, et vaeva näha talle meeldimiseks. Arvatavasti pole see kuigi raske, vanad egiptlased kas eksisid või pilkasid, kui asetasid sfinksile naise pea.

17. september.

Ta pole Tallinnast, on metsaülem maalt. Kummaline — naine ja metsaülem! Aga kui rohkem mõelda, siis see sobib. Igatahes Linda Tammik on läbi imbu-

nud loodusest, temast hoovab männimetsade osooni. Tal on tagasihoidlik maitse, talle ei meeldi kära ja kirevus. Pean ruttama poodi, et osta mõned uued kaelasidemed ja üht-teist muud pudi-padi. Naised on eriti pisiasjus halastamatud.

19. september.

Linda jääb linna ainult pühapäevani. Milline õnnetus! Ma ei mõista, mis minuga toimub, see pole enam mina ise, pole kunstnik Varbla, kes iga päev ärevil nagu koolipoiss kohtamisele ruttab. Mul on tundmus, nagu upuks ma. Ütleb Linda: see keefir on maitsev, siis tühjendan terve pudeli seda jooki, mida ma varem suu sissegi ei võtnud. Vaeseke! ohkas ta põrnika kohta, kes oli kukkunud rattaroopasse ja siples seal, tiireldes oma läikivatel tiibadel nagu vurr ja ma võtsin tolle räpase sitika näppude vahele ja aitasin püsti. Sic!

20. septembril.

Ta sõidab homme. Juba nädal kohtume iga päev ja ma ei ole julenud talle otseselt öelda, kuidas ta mulle meeldib. See on pikk aeg, minu jaoks on see terve igavik. Kuid sisemine hääl sosistab mulle, et tormijooks on Linda juures eksisamm. Kuid ma usun, et temagi pole ükskõikne minu vastu. Mulle on jäänud veel ainult üks kohtumine, tänaõhtune matk Viimsi. Kavatsesin korraldada vaikse ja väikese lahkumisõhtu tête-à-tête enda pool, aga loobusin, sest ta nagunii ei oleks tulnud, ehk kui, siis koos Tuulega, kes viimasel ajal on tõmbunud endasse nagu tigu. Pole kahtlust, et ta on armunud Lindasse, kuigi varjab ja teeskleb.

Linda on riisunud minult rahu. Ainult tema saab selle mulle tagasi anda. Tänane õhtu on paljuski otsustav . . .

20. sept. hilisööl.

Ta armastab mind. Vanadel kreeklastel on õigus, kui ütlesid: tunne iseennast. Uskusin, et tunnen ennast hästi, et valitsen ja käsutan oma tundmusi ja tahet nagu hea jokey oma hobust. Kas tõepoolest eksisin?

Jah, naised on paratamatu, aga mitte parandamatu haigus. Milline õnnetus, et ta juba homme ära sõidab!

Keeras lehti, tabas siis uue katke:

15. detsembril.

On otsustatud, et sõidan uueks aastaks Kurenõmmele. Tuulega. Ta on tülikas kaaslane, ent esimene külaskäik temata ei passi hästi.

Kolm kuud on määratu pikk aeg, kuid see pole teinud mind targemaks, ikka põlen kannatamatusest näha jälle Lindat. Muidugi, mõndagi on muutunud. Ainult muiata võib paindlikkuse üle, millega sügisel kooldusin Linda maitse, mõtete ja tahte järgi. Või kordub see Kurenõmmel uuesti? Ei, teist korda ei tohi VV enam olla tapulilleks. Võib-olla tuleb pisut teeselda, tagasi tõmbuda, sest Kurenõmme on ju kauge metsakolgas, küllap metsavahtki, Linda isa, on mingi sammaldunud känd. Pole viga, oskan ka sellistel kändudel istuda!

Veel pool kuud. Kurenõmme peab mulle tagasi andma rahu, mille Linda — mis seal salata — röövis ja endaga kaasa viis. Ma ei suuda leppida poolikuga ei elus ega kunstis. Aga minu ja Linda vahel on kõik pooleli, midagi ei ole selgesti otsustatud ega lõpetatud. Selgust on tarvis, aga koos selgusega tuleb rahu.

15. jaanuaril.

Viimased päevad olen töötanud nagu hobune. See, mis palju aastaid minus idanes ja võrsus, millesse nagu mesikärge on tilk tilga haaval kogutud ideid, kavandeid, skitse, on saamas tegelikkuseks — alustasin suurt maali «Katsumus». Kogu eelmise aasta lõpp möödus loiduses, ma ei maalinud peaaegu midagi. See oli omamoodi puhkuseks, ma kogusin nagu autoaku endasse tagavaraenergiat, ja seda tugevam on nüüd purse. Töötasin mõne maali kallal, mis oli ette nähtud järgmisele kunstinäitusele, aga «Katsumus» tõmbas endale mõtteid, nagu mesilane leiab endale läbi metsade ja tihnikute tee lilleväljani. Jalutad tänaval või sõidad trammis ja vilksatab võõras nägu, aga minul võpatab süda: seal ta on, nägu minu maali detailile! Kõige raskem oli peafiguuriga. Otsisin, kuid ei leidnud modelli. Katsetasin autoportreega, kuid heitsin selle mõtte

kõrvale, sest see oleks andnud maalile liigse isikliku pitseri. Lõpuks leidsin sobiva modelli siiagi.

Kurenõmmel sattusin hiilgavale ideele, et Linda on sobivaim modell uue maali esiplaani vasakpoolsele naisfiguurile. Just tema rahulik, rõõmus ja selge nägu iseloomustab suurepäraselt väikekodanlikku perekonnaidülli. Ainult ma pean tabama ta silmade kõne, see annab kujule ja kogu maalile elavust. Mul puudub veel parempoolne naisfiguur, kuid selle leidmine pole raske. Ma tahan iga detaili, iga näo, ükskõik kui kõrvaline ta ka poleks, piinliku täpsuse ja ilmekusega välja maalida, ma kaalun ja valin hoolikalt igat värvilaiku, sest värvid on need, mis annavad maalile tooni, meeleolu.

On võimalik, pigemini tõenäoline, et «Katsumus» ei pääse läbi näituse žürii kitsaist väravaist, sest sealsed Cerberused näeksid maali idees üleolevat suhtumist inimesesse. See pole muidugi õige, ma tahan ainult öelda, et tõelisel suurvaimul peab olema jõudu ja õigust minna oma teed vabana maise maailma kõigist kiusatustest. See on vastuolus marksismi-leninismi õpetusega rahvast kui loovast, edasiviivast jõust? Tõsi, mass ei ole minus kunagi vaimustust esile kutsunud. Ei-ei, ärge kartke, truud näituse väravavahid, ma ei sega teie rahu, ma parem ei esitagi «Katsumust» näitusele väljapanemiseks, las ta jääb minu ateljee nelja seina vahele. Ma olen peaaegu iga oma teose juures küllalt arvestanud, kaalunud ja kalkuleerinud, ime siis, kui see lõpuks hakkab silma torkama meie karmidele kriitikutele. Ma ise tunnen oma teostesse poetunud õõnsust kümme korda paremini ja et usku iseendasse kui kunstnikusse alal hoida, pean ma oma sisemistele jõududele vabad käed andma. Las löövad lõkkele minu fantaasia ja anne! Ma usun, et kunstiteose saatuse otsustab lõppude lõpuks ikkagi mitte «mis», vaid «kuidas».

Alustasin veel teist maali, millele ei leidnud paremat nimetust kui «Raielangil». See on töömotiiviline asi, näitan temas, kuidas võimas nõukogude tehnika on vallutanud ka kõige kaugema metsakolka, et kergendada inimese rasket füüsilist tööd. Ühe sõnaga, aktuaalne ja vajalik teema. «Katsumuse» hoog on nõnda

suur, et sellest jätkub ka «Raielangile», nii et usun, et teostan selle mitte halvemini ükskõik millisest mu varasemast maalist ja et selle ees langetavad nõusolevalt pead ka valjud Cerberused.

Vahepeal veetsin Kurenõmmel paar võluvat nädalat. Linda on võrratu! Kurenõmme on vaikne ja rahulik, sealsed päevad olid mulle suurepäraseks vahelduseks ja kosutuseks. Kui väsin, sõidan tagasi Kurenõmmele.

Lappas lehti, silmad peatusid järgmistel ridadel:

«Katsumus» edeneb jõudsasti. Muidugi polnud keerukas leida modelli kompositsiooni parempoolsele naisele. Ta on pisut nukulik, veiderdab naiivitari, kuid sobib päris hästi, kui teda pisut elustada ja hingestada. See pole raske. Naised — mõistatus? Võib-olla, kuid mõistatus, millele pole raske võtit leida. Eriti mehel.

Vasakpoolne naiskuju on lõpetamata. Praegu on mul veelgi raskem tabada Linda silmade erksat kõnet kui varem, kuna pole teda kaua näinud. Kavatsesin veebruaris sõita Kurenõmmele jänesejahile, kuid ei leidnud mahti, töö neelas kogu aja ja just siis sattusin oma nukunäole, kelle abil õnnestunult viisin lõpule maali parempoolse esiplaani. See osa kukkus hästi välja, ta kehastab päris ilmekalt maise maailma rikkalikke võrgutavaid ahvatlusi ja kiusatusi.

Kuid Kurenõmmele tuleb ikkagi sõita. Ma olen aumees, ma ei kao Linda elust vargsi ja hiilides. Samuti on mulle nüüd päris selge, et ainult mälu järgi ei suuda ma lõpetada maali vasakpoolset osa, vajan Lindat kui modelli. Kui praegune loominguline hoog vaibub, kui ilmuvad väsimuse tundemärgid, siis sõidan. Kui ei jõua enne, siis luigejahiks kindlasti.

Vaatas kuupäeva — 1. märtsil. Ja 15. märtsil:

Linda kirjad hõõguvad nagu sõelatäis süsi. Ta armastab uskumatu püsivusega. Kui mulle poleks saatusest määratud teine elutee, võib-olla saaksin õnnelikuks tema kõrval. Kuid meie teed lõikusid juhuslikult nagu meteooride omad. Meie ei kaotanud kumbki midagi, ma ei häbene tunnistamast, et uus-aasta päevad olid mu elu mälestusväärsemad. Selgitus saab olema mõnevõrra raske ja ehk niiskegi, kuid iga tormi järele paistab päike seda kuumemalt. Linda on arukas tüdruk,

küll ta mõistab, et kunstnik Varbla ei saa endale siduda jalge külge argipäevaelu kohustuste ahelaid.

Kas ma Lindat armastasin? Ei tea öelda. Ja üleüldse, mis on armastus? Kui meeldivus, sümpaatia, külgetõmbejõud, siis jah, armastasin. Kui orjus, teise inimese tahte ja meeleoludega arvestamine, lahutamata seos, vabaduse kitsendamine, siis — ei. Sõnad jäävad pahatihti elust maha. Linda «armastus» on keskaegse rüütlikoodeksi mõiste, mehe ja naise suhted kaasaegses igapäevaelus on võtnud hoopis uue sisu. Kirjanikud hädaldavad konfliktide puuduse üle. Muidugi pole enam konflikte, pole kokkupõrkeid näiteks armastuse pinnal. Tänapäeval on mehe ja naise vahekord lihtne ja loomulik ja põhjeneb vastastikusel sümpaatial, mis kogu aeg voolab nagu jõevesi, tulles ja kadudes. Veelgi sagedamini on see ainult ajaviide, lõbu ja hasartmäng. Pime, kes seda ei näe, pilvedetagune idealist, kes ei usu. Armastus, sõna vana mõiste järgi, on muistend, abielu — tüütav kohustus. Näidaku keegi mulle perekonda, kus emb-kumb pool, tavaliselt mõlemad, poleks maitsnud keelatud vilja. Armastus on nagu tülikas ussjätk, mis võib tekitada ajutist põletikku ja seepärast on parem, kui see tarbetu igand õigel ajal aegsasti välja opereeritakse.

Miks ma sellest nõnda pikalt-laialt targutan? Äkki tahan iseennast veenda, võib-olla on Linda läinud minusse sügavamalt kui tahaksin? Ah, lollus! Pole tema esimene ega jää viimaseks.

Varbla trummeldas mõtlikult lauaplaadile. Võttis siis täitesulepea ja kirjutas hüpliku ja hoogsa käekirjaga:

2. aprillil.

Tuul käis täna jälgi nuhkimas. Või tuli ta Linda ülesandel? Ei, see pole võimalik. Linda on liiga uhke tüdruk, et kõrvalisi isikuid oma hingeasjadesse pühendada. Tuul on endiselt armunud, kuigi ta hästi peaks aimama minu vahekorda Lindaga. Tuul on liiga pehme, liiga hea, et temasse leiaksid aega armuda kaunid naised. Naised on nagu ööliblikad, nad lendavad kokku pimeduses hõõguvale lambiklaasile, nad ei arvesta, et kõrbenud tiibadega on pärast raske lennata.

Kuu keskel sõidan Kurenõmmele luigejahile. On lihtsalt piinlik ja väljakannatamatu, et mina kui jahimees pole seni lasknud ainustki luike. Skitseerin seal uuesti Linda, usun, et nüüd see mul õnnestub. Kunstnik peab olema nagu väepealik, rahulik ja külm. Kuum pea ja tuikavad käed kõlbavad võib-olla luuletajale, mitte aga kunstnikule. Lindagi on kindlasti rahunenud, neli kuud on küllalt pikk aeg, et tunded tagasi kallaste vahele voolaksid. Naised on nagu bensiin: plahvatavad pisikesest sädemest, aga kustuvad veel kiiremini. Mis silmist, see südamest on küll öeldud naiste kohta. Kevadpäevad Kurenõmmel ei kujune kindlasti vähem hurmavaiks talvistest...

Veel paar kuud ja lõpetan «Katsumuse». «Raielangil» on jäänud veel üksnes vähemaid silumis- ja parandusnikerdusi. Ta on hakanud mulle meeldima, kukkus välja päris meeleolukas pildike. Usun, et saan ta eest kiita, torisegu va Tuul kuidas tahes.

8.

Juba mitmendat päeva puhus maa poolt mahe ja paitav tuul. Lumi sulas kiiresti ja vaid varjulistes metsaalustes ja kaldakäärudes seisis veel määrdunud lumelaike, mis olid pudedad ja vett täis. Ojad sulisesid rõõmsalt, hüplesid tõtates kivide vahel ja ühinesid Kurenõmme jões üheks halliks, kihisevaks veemassiks. Jõgi laius luhtadele, kobrutas vihaselt järsemail käänakuil ning kärestikes ja tantsitas üles-alla parvetamise ajal otsapidi mõne puujuure taha või kaldaurkasse ankrusse poetunud ja nüüd lahtirebitud palke.

Kuldnokad Kurenõmme metsavahi õuekasel lõpetasid võidukalt lahingu nende puuri okupeerinud varblastega ja laksutasid nüüd uhkelt oma võidulaulu. Üksteiselt võtsid lauluviisi üle tõusvad ja laskuvad lõokesed, nii et läbipaistev õhusina vahetpidamata helises nende sirinast. Aulid kobistasid oma laiades pesakastides, loopides välja mulluseid pesatükke ja kandes sisse uusi kuivi kõrsi.

Pauki oli rahutu. Õhtuti vihisesid mere poolt järvede ja jõe poole prääksuvate partide parved. Ühel varahommikul hüüdis Linda tuppa tulles Kaarlile:

«Luiged on tulnud!»

Kaarlil jäi piibutoppimine pooleli.

«Kas palju?» jooksis ta õuele.

«Tsss!» tegi Linda ja näitas üles. Maa poolt lähenes kaks luike, nad lendasid madalalt, nii et oli kuulda laiade tiibade kahinat. Päikesekiired põrkasid tagasi nende heledailt sulgedelt. Rahulikult, tõttamata liuglesid nad üle metsavahi maja, üle Kaarli ja Linda ning laskusid poolkaares alla mere poole.

«Piilurid,» muheles Kaarel. «Teevad ringi ja pöörduvad tagasi, parvedele vastu. Küllap meie lahes tuleb suurem puhkepeatus.»

«Seal neid juba häälitsebki.»

Kuulatasid. Merelt kostis luikede hüüdeid, nagu kõneleksid linnud omavahel.

«Kaugemal on meri alles paksu jääd täis, mis jääb luikedel muud üle kui meie lahe lahtisesse vette maanduda.»

Igal kevadel peatus Kurenõmme lahes luigeparvi ja Kaarel arvestas luigelennu õnnestumist sellest, kui suurel hulgal linde puhkas oma reisuväsimust tema kaitse all Kurenõmme lahes. Tänavu ta oligi juba rahutu, sest luiged jäid hiljaks. Või põlgavad nad sel aastal Kurenõmme? Õnnetus ei käi kunagi üksi, võib juhtuda sedagi, mõtiskles Kaarel. Jah, ta pidas kevadet õnnetuks. Kõik oli nagu alati, õieti paremgi, sest ilmad olid ilusad, kevad tuli peale pikka ja visa talve järsku, kuid Kaarli hinges ei olnud rahu. Ants ei vastanud sõnagi ta kirjale, mine tea, kas Kaarli läkitus üldse temani jõudis. Linda näib rahulikuna, aga Kaarel ei usu teda. Linda on Tammikute soost, tema ei mängi ega unusta nõnda kergesti. Kaarel võttis kord südame rindu ja küsis Lindalt, kuhu kuristikku kunstnik ja Tuul on vajunud. Linda tegi ükskõikse näo:

«Küllap Tuul askeldab oma tulevaste geeniustega, aga Varbla maalib. Kunstnikud pole nagu meie, lihtsurelikud, nad ei tohi ennast välja kiskuda loomingulisest hoost, kui see neid kord haarab. Varbla alustas

pärast meilt ärasõitu suurt maali, mille tahab kevadeks lõpetada.»

Kaarlile meenusid enda noormehe-päevad, millal ta ei mallanud olla nädalatki eemal puulõikaja Pikavere Tooma majast, kuigi Toomal oli tütre jaoks valmis vaadatud hoopis teine ja mõjukam elukaaslane. Tooma plaanid ei läinud Kaarli omadega kokku, kuid ta teadis, et elu Tiinata on nagu maja akendeta, nagu puu oksteta ja vastu vanemate tahtmist tõi Tiina Kurenõmmele.

Sellest on palju aastaid tagasi ja nähtavasti on vahepeal inimestes palju muutunud. Või... Seda või'd ei julgenud Kaarel lõpuni mõelda.

Inimesed on muutlikud, aga looduses on kõik vanaviisi; talve järele tuleb kevad ja luiged lendavad nagu igal kevadel üle Kurenõmme, puhates siin oma kaugest teekonnast väsinud tiibu. Ja nagu igal kevadel istub Kaarel laial kivil madalate kadakapõõsaste vahel ja jääb sinna õhtuni, kuni hämarus kõik endasse mähib, ja lahest tõusevad üksteise järel luikede parved, korraldavad oma ridu ja jätkavad lendu piki randa Laadoga poole. Siin on tema igakevadine valvepost ja ainult sinkjas suitsupilv eraldab teda hallist kivist.

Iga päevaga lendas üle Kurenõmme ikka rohkem ja rohkem luigeparvi, kuid Kurenõmme lahes oli peatujaid vähe. Kui aga pühapäeva hommikupoolel Kaarel kuulatama jäi, lõi ta nägu naerule: lahes oli päris laat lahti! Metsavaht oleks heameelega otsemaid randa jooksnud, aga Linda tahtis kaasa tulla ja nõnda jäi Kaarel õuele ootama, kõhvitsedes Pauki kõrvadetagust ja trööstides koera peatse pardijahiga. Kaarel võpatas, kui äkki maja taga präägatas auto ja tumepruun läikiv sõiduk õuele veeres.

«Juba jälle mõned revidendid!» pahandas Kaarel, sest see võis luhta ajada retke alla mereranda. «Või koguni luigejahilised. Siis olete, kullakesed, küll aadressiga eksinud.»

Auto peatus nõksatades ja kibedat vingu puhvides. Linda tuiskas majast välja, kuid aeglustas siis sammu: isa pärast oleks ta Varblale kaela lennanud, aga teda hoidis tagasi kättemaksukuradike, et kui sina unustasid nõnda kauaks Kurenõmme, pole minulgi ruttu.

Varbla sirutas istumisest kanget selga ja põlvi ning täie rinnaga hingas kevadise männimetsa värsket lõhnavat õhku. Ta näis kahvatuna ja pleekinuna metsavahirahva värskete pruunide nägude kõrval.

«Tervist!» hüüdis ta juba eemalt. «Olengi jälle siin.»

«Vaeseke, kuidas ta on end tööga koormanud,» mõtles Linda, unustades oma käe Varbla pihku. Tüdruku silmad olid nõnda küsivad ja nõnda teraselt uurivad, et kunstnik kohmetus, liiati et vana metsavahikänd siinsamas seisis, nõnda et ei kõlvanud Lindal korralikult ümbert kinnigi võtta. Ta kuulis käratsemist mere poolt ja et kohmetust vaikimisest üle saada, ütles:

«Mis see's on? Justkui kanala.»

«Kanala!» turtsatas Kaarel. «Jahimees ja — kanala.»

Linda purskus naerma ja Varbla taipas oma eksitust ning et kõike naljaks pöörata, ütles:

«Ja-jah, kena kanala on teil siin. Näib, et saabusin täpselt parajal ajal.»

«Õigemini, peaaegu parajal ajal,» noogutas Kaarel, kellesse kogunenud vimm nõnda kergesti ei lahkunud. «Vähemalt oli viimane aeg.»

«Kas tõesti?» imestas Varbla. «Aga mina arvasin, et luigelend alles algab.»

Linda mõistis väga hästi, kuhu sihtis isa, ja et polnud võimatu, et Kaarel sama sihikuga jätkab, võttis ta korraldamise-juhtimise enda kätte: seadis Varblale pesemise, kandis lauale, mis esimese nälja kustutamiseks käepärast oli, päris Tuule järele. Randaminek tuli edasi lükata ka Kaarlil, ei kõlvanud ju otsekohe majast ära joosta, kui külaline tuli. Aga napsust, mille Varbla lauale tõi, ütles ära — küll õhtul on aega sedagi mekkida.

«Juhti sul kaasas polegi?» küsis Varblalt.

«Olen autoomanik ja juht ühes ja samas isikus,» vastas kunstnik ja ei suutnud varjata väikest uhkust. «Ostsin tuliuue BMW. Tänapäeval on tehnika nõnda kaugele arenenud, et jalgsi jääb elule rataste vahele.»

Kas või Kurenõmmelegi sõit — juba ülehomseks peab ta linnas tagasi olema, nagunii rebis end vägivaldselt ateljeest välja. Mõnelgi pool peetakse veel praegugi kunstnikke loodreiks, tühipaljasteks aja surnukslööja-

teks, aga see on eksitus, mida oleks juba ammu aeg kolikambrisse heita.

«Miks Ants ei tulnud?» küsis Kaarel.

Ta käis paaril korral Tuult otsimas, aga alati oli uks lukus, keegi ei vastanud helistamisele. Nõnda sõitis üksinda, sest kauem oodata ja sõitu edasi lükata oli täiesti võimatu.

«Aega pole kaotada siingi,» laksatas ta peopesaga energiliselt vastu lauanurka. «Olen pikast sõidust küll veidi väsinud, kuid sellest pole midagi, lähme juba täna õhtul luiki põmmutama.»

Kaarel mattis end suitsupilve, Linda korjas laualt sööginõusid ja ei tõstnud pilku kätelt.

«Tjaa,» venitas lõpuks Kaarel. «Talvel mul vist polnud juhust rääkida, et ma ei käi luigejahil.»

«Kui kahju! Kas ka sina, Linda, mitte?»

«Ma ei käi luigejahil,» kordas Kaarel, enne kui Linda vastata jõudis, «ja ei luba ka kellelgi teisel oma vahtkonna piires luikesid lasta.»

Varbla hammustas huulde. Ta oli kuulnud seda, aga arvas, et see asi annab end korraldada. Ent vanamees näis olevat kangekaelne, sellised metsahundid on nagu vanad sägad jõehaudades — sammaldunud ja tusased.

«Miks siis?» imestas ta. «Riik lubab luikedele jahti pidada ja siin on avalik jahipiirkond.»

«Luik on lindude kuningas . . .»

«Õige. Luigejahtigi nimetatakse kuninglikuks.»

«Ei ole luigest kaunimat lindu. Ja pole arukamat. Oled sa kuulnud vana lugu luikedest?»

«Ei. Muinasjutud on enamasti igavad.»

«See pole pikk. Räägitakse seda nõnda. Luiged on perekondlikud linnud, terve pika teekonna lõunast põhja lendavad nad koos, elavad paarikaupa, kasvatavad üles noored luiged ja üheskoos kannavad jälle tagasilennu raskusi ja vintsutusi. Ja kui juhtub, et jahimehe kuul tapab ühe luikedest, siis teine ei lenda parvega kaasa, vaid tiirleb kohal, kuhu ta kaaslane langes. Tiirleb, tiirleb ja ise häälitseb kurvalt, nagu nutaks ta. Kui kaaslane ei vasta, kui ei tõuse ta kõrvale teise linnu valge kuju, hakkab luik tõusma. Ring ringi järele eemaldub ta maapinnast, ikka kitsamaks jäävad ringid, ikka väik-

semaks kahaneb lind. Jõudnud küllalt kõrgele, sulgeb ta tiivad ja langeb. Kukub nagu kivi alla, hukkudes samas, kus ta eluseltsiline.»

Varbla süütas sigareti, imes endasse sügavate sõõmudega suitsu. Vanamees sihib oma jutuga kuhugi, mõtles ta. Või puhub ta lugusid selleks, et mind luigejahist eemale peletada? Noh, võid kollitada jäneseid metsas, mitte Valentin Varblat!

«See on ainult tühipaljas legend. Ma pole küll teab kui tugev loodusteaduses, kuid olen kindel, et teadus seda muistendit ei kinnita.»

«Kas või muinasjutt, aga ta on ilus,» ütles Linda tasa ja Varbla endamisi kirus Kaarlit: oma mõistulugudega teeb ta raskemaks niigi keeruka selgituse, mis tal Lindaga ees seisis.

«Need lood loomadest on üldse lapsikud ja koolipapalikud,» püüdis ta muljet hajutada. «Sageli püütakse neis näha allegooriat inimestele. See on suurim naiivsus ja inimväärikuse allakiskumine. Inimene on iseenda isand, ta valitseb oma tundeid ja tahet, ta ei luba stiihilisi rumalusi.»

«Nii...» venitas Kaarel ja vaatas kõrvale Linda silmadest, mis olid suured ja ekslevad. «Rumalus või mitte, ei tea, kuid... Jah, on inimesi, kelles armastus on tugevam surmast.»

«See on muidugi väga ilus ja romantiline,» ütles Varbla, «kuid viib meid liiga kaugele sellest, millest algasime — luigejahist.»

«Meremeestel ja metsameestel on veidrusi,» vastas Kaarel rahulikult, «ja minu oma on, et luike ei lase ning ei luba lasta ka teistel.»

Metsavahi hääles oli selline kindlus, et Varbla pidas targemaks rohkem mitte peale käia. Las praegu jääb pealegi, mõtles, õhtul tühjendame pudeli, kui tarvis teisegi, eks siis näib, kas pöördub tuul või mitte. Pudel on tihti kangemaidki loogapuid kui Kaarel sirgeks painutanud.

«Kui tahad, lähme koos randa,» tõusis Kaarel. «Luiged tõusevad varsti lendu.»

Varbla oleks eelistanud jääda Lindaga majja, aga Lindal ei näinud vilksatavatki sellist mõtet ja nõnda

mindi kolmekesi. Ehkki Pauki ja püssid jäid majja, räägiti vaiksel häälel, nagu ikka jahiretkel. Linda pilk põgenes Varbla eest, ta kartis, et reedab etteheidet, mille vastu ta kogu aeg oli võidelnud, mida hukka mõistis, kuid mis ometi visalt temasse tee leidis. Olen väiklane ja egoist, riidles ta endaga, tahaksin teda enda juurde, aga tal on suur ja tähtis töö pooleli. Geeniuste naiste tee enamasti alati on olnud pikk eneseohverdamiste rida, ja Varbla on andekas kunstnik...

Nagu lepitust otsides küsis ta tasa, nii et mõne sammu võrra ees kõndiv Kaarel ei kuulnud:

«Oled sa pahane?»

«Miks peaksin ma pahane olema?»

«Isa peale. Aga ta on alati selline, hoiab luiki nagu oma silmateri.»

«Aga sina?»

«Mina?» Linda naeratas äkki ja võttis Varbla käest. «Mina ka. Nad on liiga ilusad, majesteetlikud ja targad, et neid niisama lõbuks lasta.»

Linda naeratus oli vana tuttav rõõmus naeratus, ta sõrmede surve usalduslik ja Varbla lükkas läikivanokalise mütsi kuklasse ning päästis lahti pruuni nahkkuue nööbid. Kõik areneb oma rada, kõik lõpeb hästi, elu on nagu malelaud, tuleb ainult osata õigel ajal tõsta õiget nuppu. Kartis näha Linda mossis nägu, kuulda kibedaid süüdistusi, ägedaid stseene, aga oli ainult väike tusapilveke, mis haihtus nagu suutäis sigaretisuitsu.

«Vaata!» surus Linda Varbla kätt.

Nad olid jõudnud mändide vahelt välja ja neid eraldas merest veel vaid kitsas riba maad, mis oli kaetud lammaste poolt pügatud madalate ja laiade kadakapõõsastega. Laht oli kausikujuline meresopp, mille ümber nagu tangid kooldusid tumedad neemeribad. Lahe keskosa oli kaetud valge liikuva kattega — seal olid maandunud luikede parved.

«Neid on siin küll mitusada!» hüüatas Varbla.

«Küllap on,» muheles Kaarel ja poolkummargil liikusid nad peaaegu veejooneni, leides endale siin põõsaste vahel sobivad peidukohad. Lahe vesi kihas, siples, vehkles ja rõkkas, luiged lehvitasid oma laiu tiibu,

kohendasid sulestikku, sõudsid edasi-tagasi, nagu sobitaksid tutvusi ja kogu aeg häälitsesid valjult. Vesi lindude ümber säras ja sillerdas, ta oli sama sinine ja põhjatu nagu taevas ülal. Kaugemal merel seisis veel jää, rahulik, valge ja külm. Kirju liblikas keerles ümber Linda ja laskus ta liikumatule saapaninale, võngutades tiibu ja soendades end siin, tuulevarjulises kohas, kuumalt paistvas päikeses.

Linda ja Varbla istusid lähestikku, aeg-ajalt puudutades külg küljega teineteist. Varbla kummardus ja puhus liblikale, kes tõusis ja lendas mere poole.

Linda nõjatus kergelt Varblale ja sosistas:

«Kas pole siin kaunim kui ühelgi maalil?»

«Tjaa... Kuid liiga vaikne, liiga romantiline ja magus. See tähendab — minu praeguse töö ja meeleolu jaoks.»

«Pead mullę pärast palju jutustama oma maalist.»

Suur luik rebis end veepinnast lahti, tema järel teine, kolmas, neljas, kuni eraldus ligi paariümneline pere. Nad keerlesid lahe kohal ja alt vehiti neile nagu jumalagajätuks tiibadega järele. Ülal korraldasid luiged end ahelikku ja liuglesid mere poole.

Põhjapoolne neem ulatus kaugele merre. Ta oli kaetud metsaga, kuid veel pärast puude tumedat triipu tõusis merest pikk kitsas ribake maad, kõrgetest kivirahnudest künklik ja konarlik.

«Nad lendavad üle neeme?» küsis Varbla.

«Jah. Puurla neem on pikk, luiged lendavad temast alati üle.

«See neem pole siit väga kaugel?»

«Viis kilomeetrit, võib-olla veidi vähem.»

«Tsst!» sosistas Kaarel, sest grupp luiki lähenes rannale. Läbi vee paistsid nende tumedad jalad. Aeglaselt ja väärikalt loovisid nad kaarega uuesti kaugemale.

Varbla tüdines varsti. Ta vajas liikumist, tegevust, siin tuli aga ebamugavas poosis põõsaste vahel konutada. Oleks veel püsski, oleks tühiasi hiilida laskekaugusse, poleks tarvis tulistada lennust. Ent aeg ei oota, vaid lendab, lendab ja kaob nagu need luiged, kes suundusid Soome lahe poole. Praegu on veel hea

valgus, peaks skitseerima Lindat. Ta ei sõitnud selleks ligi kakssada kilomeetrit, et vana metsavahi selja taga salamahti ta tütre kätt silitada.

«Lähme tagasi!» sosistas ta. «Siin ei saa sõnakestki piuksatada, aga rääkida on paljust.»

Linda noogutas ja nihkus isani.

«Meie lähme koju. Kas tuled ka?»

Pöördumata raputas Kaarel pead:

«Ei veel. Minge, minge aga pealegi, ega minagi enam teab kui kauaks jää...»

Ise mõtles: oh seda noorust küll! Neli kuud ei näidanud teineteisele nägugi, aga nüüd ei malda tundigi paigal püsida. Ja üldse too kunstnik ei meeldi talle põrmugi, ta ei ole sama, kes oli talvel, ei ole...

Jalutuskäik randa ja seal külg-külje kõrval istutud tunnike lähendasid Lindat-Varblat ja jõudnud kadakate vahelt mändide laiade kroonide alla, nad naersid, rääkisid ja vallatlesid jälle nagu talvel. Lindale tundus küll, nagu poleks mitte täiesti nõnda lihtne, selge ja hea, et kuskil õige sügavas kibeles ja tuikles veel, aga see kõik oli nõnda varjatud, et Varbla midagi ei märganud.

«Ta on siiski täitsa-mees, too vanapoiss Tuul,» mõtles Varbla, «et ei kirjutanud midagi. Nojah, tal on liiga pehme süda, et teistele inimestele haiget teha. Igasuguseid veidrikke on õnneks maailma loodud! Elus ei saa valuta läbi, elusse on mõõdetud oma kindel portsjon valu, kibedust ja kurbust, ning kogu kunst seisab selles, et jagamisel tühja kruusiga jääda.»

Tagasitee oli aeganõudev, justkui oleks vahepeal metsavahi maja kaugemale nihkunud. Nad läksid kaarega jõekäärude kaudu. Linda noppis peotäie paiselehti, mis paotasid oma esimesi kollaseid õiekettaid.

«Istu siia kännule,» haaras Varbla taskuraamatu ja pliiatsi.

«Tahad mind joonistada? Sellest ei tule midagi, täna ei malda ma minutitki paigal püsida.»

Juba jooksiski minema ja Varbla jõudis talle alles kõrgete mändide all järele.

«Nõnda hakkan uskuma, et sõitsid ainult selleks Kurenõmmele, et mind joonistada,» naeris Linda.

«Ka selleks. See oli küll mõeldud üllatuseks, aga võin öelda juba nüüd, et jäädvustan sinu oma maalil.»

Linda tõsines, ta silmade vahele tõmbusid kaks nõrka kurdu, justkui kaks vana Kaarli sügavate vagude hakatust.

«Kuidas nõnda — jäädvustad?»

«Kasutan sind modellina ühe naisekuju jaoks.»

Linda kõndis vaikides ja ta sõrmede vahelt pudenes katkinäpitud paiselehe õiekrooni tükikesi.

«Mulle ei meeldi see,» ütles lõpuks.

«Imelik! Kui õnnestub minu uus maal, muutud igaveseks ka sina.»

Linda raputas pead, kordas:

«Ei, mulle ei meeldi see.»

Nad jõudsid majani, kus neid tervitas Pauki rõõmus karglemine. Linda saatis Varbla oma tuppa, ise jäi kööki lilledele vett kallama.

Varbla laskus diivanile, mille ees laual oli vaas pajuokstega, milledel kassikesed olid paisunud suureks ja pehmeks. Seinal rippus üks Varbla etüüde härmatisekoorma all koolduvaist Kurenõmme noortest kaskedest. Kahe pildi vahel oli jahipüss ja Varbla vangutas pead: selline ese ei sobi naise tuppa. Nurgas raamaturiiul, raamatuid laualgi — talvel olid need siit välja kraamitud, et teha ruumi kahele magamiskohale. Avas masinlikult ühe raamatuist, luges: «Dendroloogia»! Mida ka kõike ei loeta! Aga Linda on veelgi kaunim kui talvel, ta on küpsem, naiselikum, temast on kadunud viimased tütarlapselikkuse jäljed. Kuigi Kaarli kangekaelsus nähtavasti ajab luigejahi nurja, pole pikk teekond ometi asjatult ette võetud. Aga seletused võib esialgu edasi lükata, üks päev varem või hiljem . . .

Linda tuli tuppa ja asetas vaasi lillekestega aknaalusele lauale.

Varbla tõusis, surus Linda enda vastu ja sosistas:

«Sa ära pahanda minuga, et nõnda kauaks ära jäin. Olid mul kogu aeg meeles, unistasin sinust ja sinu silmadest, mida ma kuidagi joonistada ei suuda, kuid millistest pole kaunimaid maailmas . . .»

Päike pöördus ümber majanurga, ta vajus nõnda maadligi, et vaid vaevu upitus piiluma üle aknalauast, kuid Kaarlit polnud ikka veel. Ta ei raatsinud oma valvepostilt lahkuda enne, kui pimedus niivõrd tihenes, et mattis endasse ka luiged.

Järgmine päev möödus lennates. Hommikupoolikul jooksis Linda kantseleisse, korraldas pool-püstijalu mis tarvis ja ruttas tagasi koju. Varbla vahepeal kruttis oma tumepruuni sõidukit, et õhtu eel olla valmis ärasõiduks. Alles Kaarli ettepanek minna pärast päikeseloojakut õhtusele pardilennule, pani ta kõhklema. Kui tõepoolest jääks homseni? Rahulikud hommikutunnid läheksid küll kaduma, aga ega ta Kurenõmmele niipea tagasi ei tule... Ja senini pole leidnud sobivat aega tõsiseks jutuajamiseks. Paaril korral võttis küll juba hoogu, aga kas juhtus Kaarel tulema või jutustas Linda sellise hoo ja õhinaga kevadistest hooldustöödest metsas, et kuidagi ei leidnud soodsat üleminekut.

Linda märkas Varbla kõhklust ja kui nad pealelõunal jäid Varblaga kahekesi tuppa, katsus ta omalt poolt teda Kurenõmmele kauemaks jäämisele meelitada.

«Kaod jälle mitmeks kuuks,» kurtis. «Ja meil pole nõndagi palju rahulikku aega olnud, et oleksid üksikasjalisemalt oma maalist jutustanud. Olen hirmus rõõmus, et Kurenõmme metsad sulle uueks teoseks inspiratsiooni ja ainet andsid.»

«Kurenõmme metsad? Ah jaa, muidugi. «Raielangil» pärast pole mul muret, ta on samahea kui lõpetatud. Ja temast pole ka midagi jutustada, nagu sa ise iga päev veel vähe metsa näeksid. Mu teine maal on hoopis midagi muud...»

Linda vaatas küsivalt Varblale.

«Kas ma siis sulle ei kirjutanudki, et töötan kahe maali kallal korraga? Küll olin unimüts!»

«Kuidas saab maalida kaht teost korraga?»

«Mul oleks tänavu talvel jätkunud jõudu kas või viie jaoks. Kas sa pole kohanud inimesi, kes loevad kahte-kolme raamatut vaheldumisi? Teine on siis nagu puhkuseks. Nii oli ka minuga: «Raielangil» kallal nokitsedes ma tõmbasin hinge tagasi, kosusin ja toibusin pingutusest, mida mult nõuab «Katsumus»!»

««Katsumus»? Pealkiri on huvitav.»

«Selle maali idee on lihtne: tugev isiksus, ütleme geenius, peab minema oma teed kõhklusteta, haletsemiseta, ainult enda ette, oma eesmärgile vaadates. Ta peab rebima puruks kõik köidikud, mis elu ta jalgadele ja kätele heidab, olgu need looritatud moraali, perekonna, rikkuse, lõbustuste või mõne teise sildiga. Ainult vaba, absoluutselt vaba ja rippumatu inimene on tugev, kuid ainult tugevaile kuulub edu, kuulsus, au. Ja nemad on, kes ajalugu rikastavad, inimkonnale tema ilme ja näo annavad.»

«Su jutt on karm ja . . . õudne.»

«See on elu ja tema loogika. Arvasin juba ette, et sa mu uut teost õieti hinnata ei oska. Kardan, et sa mind ka kui inimest, kui kunstnikku õieti ei mõista. See on küll . . . veidi valus jutt, kuid kord tuleb ikkagi lõpuni rääkida. Ma pole pime, nägin ju küll, kui etteheitvalt sa eile, kui saabusin, mulle otsa vaatasid.»

«Selleks oli ju ka põhjust,» ütles Linda tasa.

«Jah, kui mõõta üldise mõõdupuuga. Vähesed naised taipavad, mida tähendab töö.»

«See ei käi minu kohta.»

«Siiski, siiski. Sa sead kõik ühele tasemele enda tööga. Kuid minu kui kunstniku looming on hoopis midagi muud, see on . . . nagu luigelend varblase vuristamise kõrval. Näed, nüüd sa mossitad, kuid ometi on iga mu sõna tõde.»

«Näib, nagu ei armastaks sa kunsti, vaid hoopis midagi muud,» lausus Linda. «Kunst õilistab ja puhastab, kunst teeb inimese rõõmsaks, heaks ja heldeks . . .»

«Ma ei hakka praegu sinuga vaidlema kunsti kutsumuse ja eesmärgi üle,» lõikas Varbla tema jutusse. «Minul pole väikekodanlikke eelarvamusi. Inimene on väeti, on nõrk, ta elupäevad lühikesed nagu silmapilk. Et jõuda sihile, peab kasutama aega, ei tohi killustada oma jõude.»

Linda lükkas ühe aknapoole lahti. Tuulehoog paisutas kardinat nagu paadipurje. See ei olnud tema Valentin, ta ees istus võõras inimene, karm ja vali. Rahutus nagu tõkkest vabanenud vedru hüppas uuesti sirgu. Kui jahedad on Varbla silmad, veelgi jahedamad kui ta

sõnad. Kas tõesti inimene võib muutuda sama kiiresti nagu pilved üleal?

Varbla tõusis ja jäi seisma laua kõrvale, toetudes ühe käega toolileenile. Algus oli tehtud, nüüd tuli minna lõpuni. Ta jätkas:

«Ma olen aumees.» Tegi väikese pausi, kordas siis rõhutades: «Jah, ma olen läbini aumees. Ma ei taha salata, petta ega peita, kõnelen otsekoheselt ja avameelselt. Naised on loodud ühiskondlikemana meestest, neil on sünnipärane kalduvus perekonnaelule. See muidugi on ju hea ja ilus, aga iga ühendus on kohustus, iga kohustus omakorda aga inimese tahte ja aja piiramine. Kardan, et ma ei väljenda ennast küllalt täpselt, et saaksid minust õieti aru . . .»

Linda käsi kohendas masinlikult lillekesi vaasis, ta tundis, et midagi hirmsat, midagi kohutavat on tulemas ja see on möödapääsematu nagu pimedus pärast päikesesära.

«Kõnele,» ütles ta vaikselt aga selgesti.

«Tean, sa oled mõistlik, oled arukas. Sa oled tark naine, oled täiuslikem naistest, keda oma elus olen kohanud.»

«Kas ei saaks . . . komplimentideta?»

«Ma võiksin ju teeselda ja maskeerida, aga see pole minu loomuses, sest ma austan avameelset mängu. Kuidas sa ka mulle meeldid, ei sunni miski mind loobuma oma põhimõttest, oma eesmärgist ja oma kunstist. Naine alati köidab ja aheldab, aga mina tahan, ma pean olema vaba, alati ja igas, rõhutan seda eriti, igas suhtes vaba!»

Linda ei pööranud pilku Varblalt. Lindas oli tühjus, ta ei tundnud valu, ei pettumust, ei meeleheidet, ei viha. See pole veel kõik, vilksas mõte, nagu oleks see kõige tähtsam.

«Jätka.»

Varbla neelatas. Kõige raskem on möödas! Seal nad on, need naised. Kohkus, pärast nutab peatäie ja otsib troosti — minu juurest.

«Uskusin kohe, et minu olukorrast, minu kui kunstniku erilistest elutingimustest õieti aru saad. Pole ju midagi halba juhtunud. Saatus tahtis, et meie eluteed

ristusid ja ma tänan teda selle eest. Noh, ma ei jää enne rahule, kui näen jälle su silmis endist naeratust, nõnda sügavat ja rikast.» Ta astus sammu lähemale. «Jumaldan sind, jään alati su alandlikuks austajaks, suudlen pisarad su silmilt...»

Linda taganes veidi ja tagasikätt, ilma pöördumata haaras seinalt püssi. Naksatasid kuked ja hoides rauasuudmed otse Varblale näkku, surus ta päästikuile. Kuked ainult plaksatasid, sest püss oli laadimata.

Kõik toimus nõnda kiiresti, et alles nüüd Varbla taipas, kui suures ohus ta elu hetke eest oli. Viimane kui verepiisk valgus tal näost.

«Linda!» kogeles ta. Aga Linda pöördus, lükkas lahti padrunitasku kaane ja tõmbas välja kaks kollasekestalist padrunit.

«Linda!» kähistas Varbla. Kuis ta ka pingutas, aga jalad olid nagu põranda külge naelutatud. «Ära... mis sa mõtled teha...»

Linda ei vastanud. Ta ei pööranud silmi Varblalt. Parem silm pilukil, nägu liikumatu ja keskendatud, nagu valmistuks ta laskma jänest, murdis ta kiirustamata püssi pooleks, lükkas rauda ühe padruni, teise.

Kõrvaltoa uks rebiti lahti ja mõne kiire sammuga oli Kaarel Linda juures. Ta juba tükikese aja eest tahtis tulla küsima, kas ka Linda tuleb pardijahile, et teaks püssid korda seada, aga kuulis ärritatud, pinevil hääli ja jäi ukse taha kõhklevalt ootama. Nõnda kuulis ta suuremat osa kahekõnest, kuulis kukkede tuttavaid plõksatusi, kuulis avatavate raudade naksatust ja sama hästi kui oleks kõike näinud, teadis, mis toas toimus.

«Jäta, Linda!» tõstis ta püssisuudme lakke. Aga Linda rebis end järsu liigutusega vabaks, püüdis tema ja Varbla vahel seisvast Kaarlist mööda astuda, hüüdis: «Ära sega. Las ma...»

«Hoia teda, Kaarel!... Ta on hull...» lõdises Varbla.

Ettevaatlikult väänates tõmbas Kaarel püssi Linda käest ja raudu Varbla poole hoides küsis:

«Mis sina siin veel passid?»

«Mina... ma...»

«Kao siit jalamaid, või ma ise põmmutan su sõela-

põhjaks. Et minuti pärast sinust õhkugi Kurenõmmele ei jää.»

Varbla äigas üle otsmiku, pihk jäi märjaks. Sai äkki tagasi liikumisvõime ja tormas välja. Kaarel kahmas varnast tema nahkkuue ja mütsi ning viskas hoovile, kus Varbla juba autoukse kallal lõgistas.

Hetke pärast turtsatas mootor ja kuivi käbisid ning okkaid kummide alt üles pildudes kadus auto mändide vahele.

Kaarel laadis püssi tühjaks ja pistis padrunid taskusse. Linda seisis endisel kohal, ta rind tõusis nagu hingeldades, käed rippusid jõuetult alla. Esimesele vihasööstile järgnes tuimus, tühjus, kuid mitte kauaks — selle tõrjus valu, kuum kõrvetav valu. Südames nagu põles, Linda surus käed rinnale ja sügavalt ohates langes toolile.

Piibuvars rudises Kaarlil hammaste vahel. Ta ei otsinud sõnu, ei katsunudki rääkida. Haavatud metsloom peidab end kõige üksildasemasse tihnikusse, et keegi ta vaevlemist ei näeks. Pettumuse esimene valu on alati nõnda järsk ja terav, et ükskõik kui hästi valitud sõnad mõjuvad tühistena ja labastena. Alles hiljem, kui valusööst nürineb, otsib inimene lohutust pihtimusest ja teiste troostist.

Kaarel tõukas tuulest kinni lükatud akna lahti, nii et metsa kohin ja lindude häälitsused tuppa tungisid.

«Luiged lendavad,» ütles Kaarel, aga taipas otsekohe, et see pole praegu õige kõneaine ja lisas ruttu: «Tuul valjeneb, näib nagu kisuks tormile. See pole halb, kannab jää rannaveest ulgumerele.»

Linda tõstis pea. Ta vaatas ringi nagu sissepiiratud hirv, nägi seinal Varbla etüüdi ja hüppas püsti, rebis pildi seinalt ja paiskas kogu jõust põrandale. Raam raksatas ja kargas koost. Kartong jäi otsapidi liistude vahele pidama ja tasakesi plaperdas aknast puhuvas tuules.

Linda viskus diivanile, peitis näo kätesse. Ta ei nutnud, silmad olid kuivad, aga meelekohtades tagus, nagu ähvardaksid veresooned lõhkeda.

Kaarel ei oleks ära ütelnud ühestki ohvrist, et lohutada tütart, kuid ta teadis väga hästi: siin pole rohtu

ja kõik tuleb jätta parima arsti — aja hooleks. Ta läks sulgema akent ja mööda minnes astus pildile, nii et praksatas pooleks raam ja kägardus määrdunud tombuks etüüdileht...

Päike loojus selgelt ja punetades, öösel ei külmetanud enam, kuid tuul valjenes hommikuks veelgi. «Tormi tuleb, tormi!» ümises Kaarel, kes nagu rahutu vaim oli peaaegu kogu öö kõndinud maja ja õue vahet, nagu ei annaks luiged talle ööselgi unerahu. Hommikul häälitsesid luiged lahel, aga täna ei vaadanud Kaarel nende poolegi. Taevas oli kattunud üleni hallide pilvedega, mis madalal rippudes ruttasid tuisujalu mere poole. Aeg-ajalt kostis majani tumedat raginat — tuul kangutas jäälaviini.

Kaarel pidas kaua aru, lõpuks lükkas kuuri alt välja Linda jalgratta ja hakkas kummidesse õhku juurde pumpama. Linda peaks täna olema Kallaste vahtkonnas, teadis Kaarel, et võtta vastu see osa harukuivenduskraavidest, kus ekskavaator oma töö lõpetas. Metsnik Varmas tuleks ka ilma metsaülemata toime, ta on rahulik ja kindlasõnaline mees ja praaktööd ei kannata. Poleks raske kantseleist helistada, et metsaülem on haige, ei tohi kodust lahkuda. Jah, võiks, aga siis jääks Linda terveks pikaks päevaks üksinda oma mõtetega ja mõtted on nagu katuselt allaveerev ja kiiresti kasvav lumepall: keerlevad, keerlevad ja aina kisuvad endaga kaasa uusi mõtteid, iga järgmine raskem ja valusam eelmisest.

Kaarel pani pumba ära ja läks tuppa. Linda lamas diivanil, riides, käed pea all, pilk kauge ja valuline. Ta noogutas isale ja Kaarel istus diivani ette toolile. Ta on ühe ööga kümme aastat vanemaks jäänud, kohkus Kaarel, vaadates Linda veretut, pakatavate ja narmendavate huultega nägu. Linda sulges silmad ja ütles:

«Mine ja helista Varmasele, et ta vaataks kraavid täna üle minuta...»

Kaarel istus ja ei vastanud midagi. Linda pööras pea tema poole ja arvates, et isa õieti ei kuulnud, kordas:

«Helista Varmasele, et ma ei tule. Ta teab, millised peavad kraavid olema, ta saab hästi ka üksinda hakkama.»

«Seda'nd küll . . .» venitas Kaarel. Ta otsis sõnu, millega jätkata. Linda on noor ja täis usku elusse ja inimestesse, tema eilne kokkupõrge alatusega oli nõnda ootamatu ja järsk, et see võib kõigutada või koguni enda alla matta selle usu, kaunima, mis on inimeses. «Ainult ma arvan, et oleks parem, kui sa värskes õhus liiguks. Töö on hea arst, ta tõmbab mõtted endale, ta troostib ja lohutab. Sa usu mind, soovin sulle ju ainult head.» Kaarel nihutas tooli lähemale, võttis Linda kuuma käe ja vaikselt, ühetooniliselt, nagu laulab ema oma silmaterakesele hällilaulu, jutustas:

«Sellest on oma paarkümmend või veidi rohkem aastat tagasi, kui kevad tuli sama hilja ja järsku nagu tänavu. Vahe on ainult selles, et tookord sadas peaaegu iga päev ja torm möllas, nii et vanad männid murdusid nagu pilpad ja meri oli aina üleni valges vahus. Kurenõmme metsad olid tol ajal tihedamad kui praegu, metsas liikudes ei möödunud päeva, millal poleks näinud kitsi jooksmas. Mitu peret põtrugi pesitses siin. Ka linde oli rohkem, luiki ja hanesid lendas kevaditi otse parv parve järel üle. Metsavahile tõi see rikkus rõõmu kõrval palju pahandust ja sekeldusi kaasa, sest siia sigines salakütte, kes päevast päeva lonkisid püssitortsuga metsi pidi ja põmmutasid iga lindu ja looma, kes aga ette trehvas. Metsavaht proovis neid algul heaga vahtkonnast välja manitseda, aga kui salakütid nägid ja aru said, et neid paragrahviga ei kimbutata, läksid nad hoopis jultunuks. Siis koostas metsavaht paarile protokollid ja metsas jäi vaiksemaks, aga üks, tursunud kaelaga ja pundunud näoga Juhan muutus ainult ettevaatlikumaks. Ta ei mõelnudki salaküttimist jätta, vaid nagu vari hiilis metsi mööda, valvas, millal metsavaht oli kodumailt ära või oli mõne tööga vahtkonna teises otsas kinni. Kahel korral kukkus ta siiski lõksu, esimene kord maksis rahatrahvi, aga teisel korral käis rootsi kardinate taga ära. Kui ta sealt välja sai, oli ta metsavahile kurja kättemaksu vandunud, kuid kadus peale seda Kurenõmme mailt ära, vähemalt polnud temast ei kippu ega kõbinat kuulda.

Sel tormisel kevadel oli metsavaht ühel päeval linnas. Kui ta koju jõudis, jooksis nende juures elav tädi-

tütar talle, endal silmad vett täis, vastu. Nuuksudes ja luksudes jutustas ta, et Kurenõmme lahe poolt oli päev läbi kostnud püssipauke. Metsavahi naine oli kuulatanud, kuulatanud ja lõpuks võtnud püssi.

«Ära mine!» hädaldas tüdruk.

Aga naine läks ikkagi. Ja ei tulnud tagasi. Tüdruk võttis metsavahi väikese lapse sülle ja jooksis külla abi kutsuma. Mehed olidki juba mere äärde läinud.

Metsavaht jättis hobuse lahti rakendamata ja ruttas jooksujalu sinnapoole, kuhu naine oli läinud. Pauke polnud kuulda, ainult tuul undas ja vihises. Poolel teel tulid talle mehed vastu, kandes okstest kiiruga tehtud kanderaamil naist. Kui nad metsavahti nägid, panid nad raami maha.

Naine oli meelemärkusel ja avas silmad. Ta vaade oli tuhm, aga selles vilksatas õnnelik säde, kui ta mehe ära tundis.

«See oli Juhan . . .» sosistas ta. «Ta varitses mind põõsa tagant . . . Ära ole mulle pahane . . . aga ma ei jaksanud kauem kuulata . . . kuidas sinu linde tapeti . . .»

Ta vaikis ja sulges silmad. Kui ta need uuesti avas, tõstis ta käe, libistas üle mehe näo ja sosistas:

«Hoia tütrekest . . .»

Kuulatas siis ja vaid vaevu püüdis metsavaht ta huulilt sosina:

«Kuula, luiged lendavad . . .»

Naeratas ja . . . lahkus.»

Linda oli pöördunud küljeli. Kui metsavaht vaikis, küsis ta:

«See oli minu ema?»

«See oli sinu ema. Kogu lugu sai vakka hoitud, lootsime, et siis ehk salakütt kiiremini usaldab end jälle näidata. Kuid Juhanit ei nähtud siinmail enam kunagi, ei tea, kuhu elukeeris teda kandis. Nõnda jäigi kõik poolenisti saladusse . . . Sa olid siis veel liiga tilluke, et kurvastada, hiljem ütlesin, et ema suri noorelt kopsupõletikku. Mõtlesin, et milleks segada sinu mälestustesse emast vägivalda ja verd . . . Sa oled oma ema moodi, kui ta praegu uksest sisse tuleks, teid vahetaks ära.»

Linda tõusis istuli. Ta hoidis isa kätt enda omades.

«Küll sa oled hea...»
«Milleks siin mina?»
«Sa tahad minus alles hoida usku inimesesse.»
«See pole alati kerge. Maailmas on palju lurjuseid... Kuid tuleb osata leida häid inimesi, et minna koos nendega... Pärast sinu ema surma ma ei tahtnud ka enam elada, nõnda oli minu ümber kõik tühi ja pime. Järgmisel päeval läksin metsa, hakkasin puid kluppima. Algul liikusin ühe tüve juurest teise juurde pool kobamisi, sest silmade ees oli pisaraist nagu udu. Aga aegamisi valu veidi nõrgenes, ei käristanud enam nagu tangidega... Inimesed hurjutasid küll, et mis inimeseloom sina küll oled, endal naine alles kirstus, aga jookseb metsi pidi ringi, aga ma mõtlen, et kui oleksin nurka konutama jäänud, oleksin küll peast segaseks läinud...»
Linda libistas oma sõrmedega üle isa käe soonilise selja, nagu troostiks Kaarlit ja ohkas:
«Küll ma tahaks, et mu ema elaks veel...»

9.

Jalgrattal sai Linda sõita rohkem kui poole maad, siis tuli minna otse läbi metsa jalgrada mööda, mis väänles iga puu ja põõsa ümber ja millel sõitmine oli võimatu. Kuna inimelamud olid siit kaugel, peitis Linda ratta teest eemale paksu noorde kuusetihnikusse. Kui ta tagasi teele tuli, rauges pisut tuulehoog, mets ei kohisenud nõnda valjult ja Lindale tundus äkki, nagu oleks kostnud kaugeid püssipauke. Ta seisatas ja kuulatas terasemalt ja nüüd polnud enam kahtlust: Puurla neeme kohalt kostsid lasud. Luigekütid! Puurla neemest paremat luigelaskmise kohta vaevalt leiab, neem tungib kaugele merre, siit kulgeb üle peamiste luigeparvede tee. Tõustes Kurenõmme lahest pole nad Puurla kohal veel kõrgele jõudnud ja on suurepäraseks märklauaks kivide vahele peitunud jahimeestele.
Tuul puhus senini Lindale poolpõiki vastu, nii et edasijõudmiseks pidi tallama pedaale kogu jõust. See hajutas Linda mõtteid. Koos kaugete laskude ja luigejahiga meenus jälle kõik ja valu lõi rindu sellise hooga,

et Linda tõmbus ettepoole vimma. Siin pole küll Kaarli vahtkond, kuid on tema, Linda metskond, ja kui ei lase majesteetlikke linde tappa Kaarel, ei luba seda temagi! Neemele on siit küll tükike maad, ta jääb Kallastele hiljaks, aga küllap Varmas alustab tööd ilma tematagi. Rohkem kaalutlemata pöördus Linda Puurla neeme poole.

Ta läks algul üle nõmmepealse. Alati, kui Linda läks läbi metsa, libises ta pilk üle puude, hinnates nende vanust, kubatuuri, uuris, kas haigused või kahjurid pole neis endale pesapaika leidnud. Täna ei näinud ta midagi, nagu ei kuulnud ei põdrasambla krudinat jalge all ega tuule vihinat ülal okstes. Valu oli lühikesel sõidul nagu puhanud ja nüüd põles ja rebis seda ahnemalt. Linda kõndis silmad pärani ja neist voolas pisaraid, nii et ta nägu oli üleni märg. Need olid pärast eilset ta esimesed pisarad.

Igast sündmustereast registreerib mälu erilise täpsuse ja kujukusega mõne üksiku momendi, sageli pealtnäha õige tühise ja väheütleva. Kuidas Linda ka tõrjus, kuidas pingutas, et mõtteid mujale juhtida, ikka ja ikka jälle kumisesid ta kõrvus Varbla sõnad: «Pole ju midagi halba juhtunud!» See lause oli nagu tüdimatu kärbes, kes tiirleb ja tiirleb ning kellest lahti ei saa. See väike katkend oli nagu konks, mis rebis enda järele lüli lüli haaval kogu eilse õhtupooliku elamuste raske, pureva keti.

Kui ta ei oleks üldse tulnud, mõtles Linda, ma oleksin oodanud, oodanud ja piinelnud, kuni oleksin ta pikkamisi unustanud. Kuid ta tuli ja alles teisel päeval ütles: ei ole ju midagi juhtunud... Kelleks ta küll mind pidas?

Oleks Varbla praegu ta ette juhtunud, ta oleks uuesti tõstnud püssirauad talle otse näkku, sellesse enesekindlasse, rahulolevasse näkku...

Mets tihenes ja lõppes siis järsku. Puurla neem oli maast peaaegu eraldatud kitsa liivase kaelaga, millest meretuulte ajal lained sageli üle veeresid. Merre tungides neem laienes ja kõrgenes, temal kasvas jässakaid mände ja peenikesi kaski, kuid tipp oli jälle paljas ja ulatus pika keelena kaugele merre, aeg-ajalt veel veest

välja upitades mõnd kohmakat kivirahnu või lainest üleuhutavat ahtat liivaseljandikku. Tormi ajal mühisesid siin murdlained, nii et valged vahupritsmed kõrgele lendasid.

Sel kevadel puhusid tuuled kaua Kurenõmme lahe poolt, surudes sealt jää välja lahtisele merele, kuna neemetagune puhkas endiselt päikesest juba urbseks ja pudedaks puretud kaane all. Eelmisel päeval tõusnud ja hoopis teisest ilmakaarest lõõtsuvad tormi-iilid ründasid nüüd seda jäävälja, püüdes teda tükeldada ja rannast eemale suruda. Siin krigises, naksus ja pragises vahetpidamata, mille sekka lõikusid järsud ja valjud raksatused, — siis murdusid jäässe sügavad lõhed, mis nagu välgulöögi siksakid kaugele jooksid. Juba loksus siingi lahtise vee jääsupiseid loike ja järvekesi ning mõneski kohas kuhjas tuul kivide taha järjepanu uusi ja uusi jäälahmakaid, nii et tekkis mitme sülla kõrguseid aeglaselt edasinihkuvaid ja oma kuju muutvaid, justkui elavaid jäämägesid.

Lajatas kaks püssipauku, nüüd olid need Lindani selgesti kuulda. Vahemaa oli veel suur ja kuigi kostis luikede kurblikke hüüdeid, polnud näha, kas tabati linde või ei. Linda kiirustas samme, läbis pooljoostes neemel kasvava hõreda metsa ja peatus viimaste, kõige haralisemate mändide all.

Tuulel oli siin rohkem hoogu ja jõudu, ta oli mitmes kohas jää lahti käristanud ja eemale nihutanud, nii et avanes vaba vee laiu ribasid. Aga kuidas ka Linda silmi pingutas, ei näinud ta ühtki inimest, ainult kajakaid turnis tuules: nad laskusid kividele, puhkasid, kohendasid end ja tõusid siis jälle õhku. Need on õige vilunud luigekütid, mõtles Linda, nad on end osavalt kivide taha või jääpankade vahele ära peitnud.

Tuttav häälitsus õhus sundis Lindat pöörduma ja üles vaatama. Kurenõmme lahe poolt lähenes kaks luike, lennates madalalt, ainult mõnikümmend meetrit maapinnast. Hoidke kaugemale, kaugemale neemest, sosistas Linda, nagu võiksid linnud teda kuulda, ja surus pihkudes pöidlaid nõnda, et oli valus. Luiged liuglesid üle üksikute kivide, jõudsid jääväljale sealpool lahtist veejoont.

Lask lajatas jäält. Linda nägi sähvatust ja nüüd eraldas silm jää kahvatul pinnal end valgesse riidesse mähkinud inimese, kes langetas püssi.

Üks luikedest kaotas tasakaalu. Ta vehkles tiibadega, kuid tiivalöökides polnud endist sujuvat kindlust ja hoogu, nad harvenesid ja lennuringid jäid üha kitsamaks. Raske lind langes ja langes, kuni sulpsatas jäädevahelisse vette.

Teine luik hüüatas korra, teise. Kaaslane ei vastanud, polnud kuulda ta tiibade kahinat ja luik pöördus, lennates laia kaarega üle neeme. Ainult tuule undamine ja lainete müha murrukivides olid talle vastuseks. Tabatud lind lamas veepinnal, tiivad laiali. Kui lai vari temast mööda libises, rabeles ta, püüdes end uuesti üles rebida, aga väsis pingutusest hoopiski ja langetas ka oma uhke valge kaela veepinnale.

Mees tõstis püssi, sihtis, aga ei tulistanud, sest vahemaa oli liiga lai. Ettevaatlikult jalaga jää tugevust kombates nihkus ta üsna vaba vee ääreni, aga laskekaugusesse ikkagi ei jõudnud. Luik nägi jahimeest ja kui hoovus ja lained teda lähemale kandsid, kaugenes ta uuesti. Tal oli vigastatud üks tiib ja küllap mõni haavel oli teda tabanud mujalegi, sest ta ujus raskesti, rabeldes ja ainult lühikest aega, et siis jälle puhata. Ta on liiga nõrk, et kaua end vastu tuult ja laineid hoida, mõtles Linda, aga kui ta triivib edasi ainult mõnikümmend meetrit, on ta ootava ja varitseva küti kindel ohver. Ringi minna? See nõuaks palju aega, tõenäoliselt ta hilineks. Juba olidki lained luige edasi kandnud, nii et mees tulistas. Haavlid langesid vahupritsmeid üles puistates sinnapoole luike, kes kogu jõudu kokku võttes end jälle ohutusse kaugusesse viis.

Linda näitas püssimehele rusikat ja hüüdis, et proovigu ta veel kord tulistada, aga vaevalt teda nõnda kaugele kuuldi. Linda silmad ekslesid ringi ja peatusid suurel jääpangal, mida jääväljaga ühendas ainult kitsas ribake. Seda ei oleks vist raske lahti kangutada ja eemale tõugata, siis võiks temal nagu parvel sõita. Pärituult ei tohiks sinnasõit olla võimatu... Lindale meenus, et ta mitte kaugel siit komistas pikale latile ja ruttas joostes sinna. Ta leidis veel mõned laua-

jupid ja korjas ka need kaenlasse, sest neid võis kasutada aerude asemel.

Linda surus kangi jääprakku, tagus, kangutas ja kaalus, kuni jää raksatas ja eemale nihkus. Linda hüppas jääpangale, millele ta juba varem oli pannud lauaotsad. Samas haaras lainekeeris jäätükist ja kallutas peaaegu serviti. Linda kukkus, aga haaras kätega jää teravast külmast servast. Aegamisi kaldus pank tagasi ja Linda õngitses välja vettelibisenud lauatükid.

Sõiduk õõtsus üles ja alla, aga ta püsis veepinnal ja ei kippunud enam serv ees sügavusse sukelduma. Linda pistis lati vette — see ei ulatunud põhja. Ta sulistas kõigest jõust lauajuppidega, õnneks tõmbasid ka tuuleiilid hinge tagasi ja ta möödus luigest nõnda lähedalt, et ulatas haarama tema tiivast. Luik tõstis pea, saples tiibadega, kuid ta oli juba liiga jõuetu vastupanuks ja Linda lohistas ta jääle. Ülal hüüdis luik oma kaaslast ja ta hääl lõikus nukrana ja ahastavana tuulevihinasse.

Valges riides mees jooksis sinnapoole, kus tõenäoliselt randub jääsõiduk. Maaniulatuv lina takistas teda ja ta heitis selle seljast. Vahemaa polnud enam suur ja Linda nägi selgesti läikivanokalist mütsi ning pruuni nahkkuube ja ta jalad läksid äkki nõnda nõrgaks, et kükitas luige kõrvale, nagu oleks temagi raskesti haavatud.

Ta ei eksinud, mees jääl oli kunstnik VV, alias Valentin Varbla.

Jõudes eelmisel õhtul metsavahimaja ümbritsevate puude vahelt maanteele, surus Varbla jala gaasipedaalile, nii et mõnigi kord vilksatasid kurvelise tee äärsed männid auto akendest mööda nõnda lähedalt, nagu tahaksid allarippuvate okstega kinni haarata edasitormavast autost. Eemale, kaugemale siit! oli ainus mõte, mis Varbla peas trummeldas. Linda nägu, eriti ta silmad ei jätnud mingit võimalust kaksipidi arvamiseks: kui mitte õnn poleks päästnud, lamaksin praegu Linda toa põrandal ja «Katsumus» oleks jäänud igavesti lõpetamata. Kui juuksekarva otsas mõnigi kord ripub inimsaatus, milline tühine ja mõttetu juhus võib nulliks muuta aastatepikkuse töö ja otsingute vilja!

Varbla pilk peatus kiirusemõõtjal. Kriipsuke alla

sadat! Nõnda oli ta harva kihutanud isegi sirgel ja laial asfaltmaanteel ja jalg lõdvendas survet. Kas suurest kiirusest, sõidukisse tunginud bensiinilõhnast või millestki muust tundis Varbla südame all pööritust, kõrvus kumises ja pea oli raske, nagu oleks sinna valatud tina. Arvestas spidomeetri näitajaid — ta oli sõitnud viisteist kilomeetrit. Nagu oleks see küllaldane ohutuseks, peatas Varbla masina ja vaevalt väljunud, laskus teeveersele kivile.

Siin ei viselnud tee enam ühe puu tagant teise taha, vaid aeglast ja rahulikku poognat joonistades jättis ühele poole noore, helevalgete tüvedega kaasiku ja teisele poole heinamaa, mille möödunudaastase halli kulumantli alt piilusid välja esimesed õrnad rohuliblekesed.

Varbla võttis mütsi peast, jahe tuul sasis ta kohevil juukseid. Näkkis hammastega noort kaseoksa, talle meeldis täna puukoore mõrkjas maitse. Pikkamisi nõrgenes pinge, pööritus möödus, mõte lakkas veskirattana tiirlemast ühe ja sama võlli ümber. Õnn, et sõitis üksinda, õnn, et Kurenõmme on selline kauge ja eraldatud kolgas, nii et linnas keegi ei kuule, mis siin juhtus. Puuduks veel, et kogu pealinn lööks kõmama uudisest: kunstnik Varbla kihutas kellegi metsavahi tütre eest nõnda, et tuli rummus! Mõnedki tuttavad teadsid, või vähemalt arvasid, et Varblal on maal hoopis teistsugune luik kui need, kes õhus lendavad. Varbla üksnes naeratas sedalaadi vihjetele, ei jaatanud ega eitanud, pole ju halb, kui kunstniku kuulsus on mitmekülgsem lõuendeist ja värvidest. Enne ärasõitu ta juba ette kiitles luigejahiga, lubas korraldada sõpradele mehised luigematused. Vähe puudus, et jaht oleks hoopis lõppenud tema enda matustega ja ta sõidab tagasi tühjade kätega, ei luike, ei visandeid vasakpoolsele naisfiguurile . . .

Oht muutuda naeruväärseks tõrjus Varblast hirmu, teda täitis tusk ja pahameel. Milliseid metsikuid iseloome leidub veel kahekümnendal sajandil! Kui kusagilt saaks luige kas või ostagi! Ja kui mõelda, et mitte kaugel siit kihab laht luikedest, et nad parv parve järele tõusevad ja lendavad üle Puurla neeme . . .

Puurla! Varbla hüppas kivilt. Vaat kus kuldaväärt idee! Ja justkui selline olekski olnud algusest saadik ta sõidukava, teadis Varbla äkki täpipealt, mis tal tuleb teha: ööbib lähimas talus, aga hommikul on koos päikesega Puurla neemel. Ta pole argpüks, ja luigematused tulevad mehised ning mürtsukad!

Sõitis külla, naljatas pererahvaga ja juba enne päikesetõusu oli tagasi Puurla kohal, sõidutas auto maanteest eemale tihnikusse ja peitelina kaasa võttes ruttas neemele. Hallid kivirahnud ei näinud talle küllalt heade varitsemiskohtadena, ta oli tulvil tegutsemisiha, ta oleks praegu kas või jääkaruga rinnutsi rüselusse läinud ja üle pragude ja lõhede hüpates liikus kokkukuhjunud jäärüngasteni, millede vahele end peitis.

Hommik oli tuuline, luikesid lendas vähe ja needki hoidusid rohkem rannametsade varju. Parved, mis lendasid mere kohal, olid kord kõrgel, kord kaugel, nii et Varbla lasud tihti nende rivikordagi segamini ei hirmutanud. Vinguvad ja vihisevad tuulehood tihenesid ja jää naksus ja võbises suurest pingest, nagu tahaks end kaldast ja kividest lahti rebida.

Vali raksatus sundis Varblat ringi vaatama. Mitte kaugel temast laius kohal, kus enne oli sile jää, sügav pragu, mille põhjas hiilgas tume vesi. Niiviisi võib ju kogu jää killuneda ja koost laguneda, mõtles Varbla. Ega's midagi, kihutan priiküüdiga Rootsimaa randa, muigas ta siis. Siiski oli pisut õudne ja pisut jube: ümberringi jää, meri, torm ja keset ääretut looduse üksindust tema, ainuüksi tema, Valentin Varbla! Aga just see oli, mida ta täna vajas — seiklus. Luigejaht Puurla neemel polnud süütu ja ohutu hommikune jalutuskäik linnaparki, vaid oli üksiku küti surmatrotslik jahiretk kevadtormis laguneval ääretul ja süngel jääväljal. On, millest linnas pudeli konjaki juures pajatada.

Varbla tõmbus jäätükkide vahel küüru, püüdis end märkamatuks teha, sest Kurenõmme lahe poolt kostis luikede hüüdeid. Õhus oli ainult kaks lindu, aga kunstniku süda hakkas valjemini vasardama, sest nad lendasid väga madalalt ja otse tema suunas. Aeglaste,

rahulike tiivalöökidega lähenesid luiged. Kui suured nad olid! Mustad jalad, nüüd paistsid tumeda võruga ümbritsetud pruunid silmad. Varblale meenus ühe vana küti õpetus, et kui on selgesti nähtav luige silm, siis on kõrgus paras tulistamiseks ja ta vajutas päästikule. Raksatas pauk, luik võpatas, rabeles ja hakkas tiirutades langema. Varbla hüppas varitsuspaigast, jooksis luigele järele, aga ei jõudnud kaugele, sest lahtine vesi tõkestas ta tee. Haavatud lind laskus madalamale ja madalamale, kuid tal oli veel küllalt jõudu, et tüürida end vaba vee keskkohale. Neetud! kirus Varbla, nii kauge maa taha ei tee haavlid linnule midagi. Ta jälgis luige võitlust lainetega ja süütas sigareti: luik nõrgeneb kiiresti, täna viib kunstnik Varbla linna kaasa uhke jahisaagi. Ta ei pööranud kuigi suurt tähelepanu inimesele, kes maa poolt neemele tuli enne, kui see hakkas jääpanka lahti kangutama. Mis tal mõttes on? imestas Varbla. Aga mis mul sest, kehitas siis õlgu, võib-olla inimene varub endale suveks jääd! Kui võõras aga jäätükile hüppas ja oma sõidukit luige poole aerutama hakkas, muutus kunstnik rahutuks. Ega see tüüp ometi kavatse temalt saaki röövida? Näib sedamoodi, juba ta tõmbab vasturabeleva linnu jääle. Oota, oota sõbrake, kaugele sind su röövlitee ei vii, lained kannavad su nagunii siia, minu juurde. Jääpank triivis veidi kõrvale ja Varbla kiirustas pooljoostes sinnapoole, kus sõiduk näis randuvat, visates kiiret liikumist takistava lina õlgadelt. Nüüd ajas võõras end linnu juurest sirgu, ta on väikest kasvu, sale, kuidagi liiga sale. Tõepoolest, mis see's on? peatus Varbla poolel sammul, et paremini näha. Õige, inimene jääl oli naine! Temas oli midagi tuttavlikku...

Varblal jooksis judin üle selja, — ta tundis ära Linda Tammiku. Kogu hoog ja rõõmus kärsitus kadus ja ta tardus paigale, nagu ei huvitaks teda enam uhke jahisaak. Nõnda nad seisid mõlemad liikumatult ja vahemaa vähenes kiiresti.

Ükskõiksus kõige toimuva vastu oleks peaaegu põhjustanud õnnetuse: Linda ei teinud katsetki oma sõidukit juhtida või tema liikumise hoogu pidurdada ja kui laine parve kõrgele tõstis ja vastu jäämassiivi terava-

nukilist serva tükkideks paiskas, ta vaid suuri vaevu pääses merre kukkumisest.

Kõik see toimus silmapilgu vältel ja kui tardumusest vabanenud Varbla kokkupõrke kohale jõudis, õngitses Linda juba vettesulpsatanud luike, püüdes teda latiga lähemale tõmmata. Varblale ei heitnud ta ainsatki pilku ja et kuidagi oma kohmetust ja nõutust varjata, hakkas kunstnik varitsema lauatükke, mida laine koos jääpudruga edasi-tagasi loksutas.

Varbla piilus salamahti Linda poole. Püssi polnud näha ja see oli kunstnikule suureks kergenduseks. Kui karm ja liikumatu oli Linda nägu! Rumal olin, et tõttasin seletama, aumeest mängima, küll aeg oleks pikkamisi silunud ja korraldanud. Kuid ka nõnda on ta ilus, tõsine ilme ei sobi talle sugugi halvasti.

Luik oli nõrk, ta ei jaksanud ujuda kaugele, aga igakord, kui Linda oli teda haaramas, rabeles ta end jälle lahti. Linda puhus punetavaile sõrmedele ja alustas uuesti. Varbla oli end niivõrd kogunud, et usaldas lähemale astuda.

«Luba, ma aitan,» ütles ta tasa.

Linda pööras pea tema poole ja vaatas kunstnikule otsa. Milline vaade see oli! Silmades polnud enam jälgegi kümnest küsimusest ja kümnest naeratusest, neist hõõgus Varblale vastu viha ja põlgust, nad olid külmad kui jää, millel nad seisid ja see oli uhke, üleolev külmus. Linda pilk oli nõnda eemaletõrjuv, et Varbla ei julgenud appi minna ja kuna ka niisama seista oli piinlik, pöördus ta tagasi lauatükikeste juurde.

Seekord õnnestus Lindal haarata luigel tiivast ja kuidas lind ka rabeles ja end vabastada püüdis, tõmbas Linda ta jääle, kus lind väsinult lamama jäi. Linnu suled olid rinna kohal verega kokku kleepunud, teda oli sinna tabanud jäme kartetšhaavel. Rahustavalt ja hellitavalt häälitsedes võttis Linda luige kaenlasse ja kordagi Varbla poole vaatamata, nagu laiuks ümberringi üksnes tühi, elutu meri, hakkas ta ringiga maa poole minema.

Varbla seisis senikaua, kuni Linda kadus neeme mändide vahele, korjas siis oma lina üles, ja püssi rihmapidi õlale heites, lonkis Lindale järele.

10.

Palavik murdis Varbla haigevoodisse. Puurla neemel luiki varitsedes ta tundis küll paaril korral, kuidas külmavärinad temast üle jooksid, aga jahiärevus ei andnud aega sellele rohkem mõtelda. Varakevadine tuul on rõske, jahe ja salakaval ning küllap ta leidis endale abilise teravaist hingelistest läbielamustest, et murda kunstniku organismi vastupanu. Linna jõudnud, püüdis ta halba enesetunnet küll konjaki, küll rummiga välja kihutada, aga oli juba hilja: kuidas ta ka end riietesse mähkis, ei saanud ta sooja ja kui järgmisel hommikul kutsutud arst temperatuuri mõõtis, ajas ta silmad suureks, sest elavhõbe oli tõusnud neljakümne lähedale. Veel samal päeval sõidutati Varbla haiglasse, sest kopsupõletik oli võtnud väga ägedakujulise iseloomu.

Kunstnik oli rahutu haige, ta valmistas õdedele ja sanitaridele palju vaeva ja tüli. Lamanud mõni aeg rahulikult, hakkas ta äkki tekke pealt ära loopima, viskles, tõstis käed silmade ette. Või hüppas istuli, haaras kõvasti-kõvasti õe käest, vaatas üles toa nurka ja sosistas: «Tsst! Luiged...» Samas paiskas õe käe sellise ägedusega eemale, nagu oleks see tulikuum ja hädaldas: «Ära vaata mulle nõnda, ära vaata...!»

Mida ägedam haigusehoog, seda lühem ta on, penitsilliinisüstide kuur aitas omalt poolt kaasa ja nädala pärast hakkas Varbla haiguslehel palavikku tähistav graafikujoon langema. Põetajad hingasid kergendatult, sest kuigi kunstniku uni oli endiselt rahutu, ei soninud ta enam ja polnud tarvis ööd ja päevad läbi tema voodi juures valvata. Varbla ei mäletanud, millest oli palavikuhoogudel jampsinud ja kui õde jutustas laskmisest, luikedest ja kellegi Linda silmade vaatest, turtsatas ta pahaselt:

«Haige inimese jamps... sellel pole alust ega sidet...»

Õde naeratas selle peale ja see ärritas kunstnikku veelgi rohkem. Tal oli ebamugav ja piinlik, tal oli väljakannatamatu tunne, nagu oleks ta alasti lamanud võõraste uurivate, kõiki kompavate pilkude all. Ta nõudis,

et teda lastaks koju, tal olevat haiglas igav ja kitsas, ta ei saavat siin iialgi terveks.

Kui ta lõpuks välja kirjutati, sõitis ta taksoautol maja ette, milles elas, ja tormas nõnda kiiresti, kui nõrgad jalad kandsid, trepist üles ja otse ateljeesse. Teda ümbritses jälle värvide kibekasmagus lõhn, seintelt vaatasid alla nõnda tuttavad visandid ja etüüdid, milledest igaühega olid seotud mälestused, otsingud, rõõm ja mure, ukse kõrval ootasid mahatallatud kandadega ruudulised tuhvlid, — kuis see kõik oli tuttav, sõbralik ja kodune! Teda rõõmustas isegi õrn hallikaspruun tolmukord, mis oli laskunud värvikarpidele, aknalauale, pildiraamidele. Tasa, peaaegu kikivarvul lähenes Varbla maalimisraamile, heitis tagasi katte. Töö, jälle töö! Küll varsti unustuserohi katab kõik, mis viimaste nädalate jooksul teda on piinanud...

Varbla uskus, et ta tunneb iseennast hästi, ent seekord ta ometi eksis. Ta algas suure õhinaga, aga varsti tabas end istumas, pilk hoopis mujal kui maalil ekslemas. Proovis «Katsumusega» — siin häiris teda silmadeta naine; asus andma viimast lihvi «Raielangile», aga see viis varsti mõtted Kurenõmme metsadesse.

Algul pidas ta kõike haiguse ja sellest tingitud nõrkuse süüks, aga kui päevi möödus ja maalidele peaaegu midagi uut ei lisandunud, paisus esialgne tusk pahameeleks. See oli esimene kord elus, et ta ei suutnud kontsentreeruda, siiani võis ta kas või südaööl ärgates voodist hüpata ja paleti haarata, võis jätkata pooleliolevat maali pärast kuitahes lõbusat pidu, teda ei häirinud ega vaimustanud, kas väljas paistis päike või trummeldas vihm ja rahe vastu aknaid. Ta sageli pilkas hädavaresteks kunstnikke, kes inspiratsiooni-ootel ringi lonkisid; kunstnik peab olema nagu sportlane, rääkis ta, alati treeningus, igal ajal valmis astuma võistlusse ja püstitama rekordit...

Nüüd tundus ta endale samasuguse hädavaresena. See oli uus, temale senitundmatu olukord ja et ta seda endalt maha raputada ei suutnud, ärritas ja vihastas see teda. Jalutades otsis ta vähekäidavaid tänavaid või lonkis hoopis linnast välja; ta ei käinud kellegi pool,

ei kutsunud endale külalisi. Suure osa ajast tammus ta ateljees edasi-tagasi nagu lõvi puuris.

Nukunäoline assistent-modell libises nagu vari tubades, et kuulmatuks-nähtamatuks jääda. Ta elas omamoodi kunstnikule kaasa, ta oli sisse võetud mõttest, et just tema on saatuse poolt valitud ja määratud Varbla inspireerijaks ja tööle õhutajaks. Teda ei huvitanud «Raielangil», aga sageli, kui Varblat polnud kodus, istus ta «Katsumuse» ees. Kui loomutruult, millise sisemise jõu ja võluga on seal maalitud parempoolne naine, imetles ta, see ei jää maha Tiziani taevalikust armastusest. Teda kurvastas, et maal oli ikka veel lõpetamata, eriti segas ilmetu vasakpoolne naine. Tal oli oma ettekujutus sellest naisest, tema silmadest ja lõpuks tuli ta hiilgavale ideele: eks olnud ta sõbrannal Liil just sellised nukrad, suured sinised inglisilmad, nagu siia sobiksid. Ta kartis, et Varbla ei võta teda kuuldagi ja otsustas seepärast kasutada kavalust: tõi sõbranna ateljeesse ja seadis kahe molberti vahele istuma, tõstis «Katsumuselt» riide ja jäi Varblat ootama.

Varbla lamas kõrvaltoas diivanil, ta kuulis uste lõnksatusi, sosinat ja seejärel askeldamist ateljees. Mis ta peaks seal ometi ringi tuulama, tusatses Varbla, kes sallis endist modelli enda ümber askeldamas veel vaid harjumusest, näitamata talle lahket nägu. Kui kihistamine ja sosin ei vaikinud, hüppas Varbla üles ja rebis ateljeeukse lahti. Nukunägu vaatas talle oma viimistletuima naeratusega:

«Kui tore, et sa tulid. Mul on sinu jaoks üllatus.»

Varblal oli juba terav vastus keelel, nägi aga siis toolil istuvat võõrast naist ja vaikis.

«See on minu sõbranna Lii. Tal on täpipealt seesugused silmad, nagu on tarvis lõpetamata naisele «Katsumusel». Tõin ta modelliks, et saaksid oma suurteose lõpetada.»

Lii tegi nõnda suured ja nõnda süütud silmad, nagu iganes oskas ja nagu oli õpetatud. Ta ise uskus, et tal on maailma kõige huvitavamad silmad, aga Varbla nägi neis vaid edevust ja rumalust ning ta pöördus järsult oma assistendi poole.

«Eks ta sobi hästi?» algas see, aga ei jõudnud kau-

gemale, sest teda kohutas kunstniku vihane vaade ja valjult kokkusurutud suu. «Tahtsin sind aidata, ma ei või näha «Katsumust» lõpetamatuna . . .»

«Palun lahkuge siit . . .» ütles Varbla tasa ja ta nägu tõmbles, nagu oleks tal valuhood.

«Ma . . .»

Varbla ei jaksanud kauem tagasi hoida purset, mis temas pakitses.

«Kaduge siit! Jalamaid. Ja mõlemad!»

Lii hüppas toolilt, haaras kübara paelapidi kätte ja jooksis ruumist välja. Hull mis hull, mõtles ta ja ohkas alles siis kergendatult, kui pööras ümber nurga põiktänavasse. Nukunägu taandus kõheldes, ta lootis oma kaunima naeratusega Varblat rahustada. Tal polnud mahti heita pilku peeglisse, siis oleks ta näinud, et see oli pigemini grimass, mis ta korrapäraseid ja pehmeid näojooni kõverdas. Varbla astus talle lähemale nõnda ähvardava sammu, et naine ateljeest välja lipsas. Hetke pärast kriuksatas uks ja nukunäo kunstiliste lokkidega pea ilmus uuesti nähtavale.

«Ma olen valmis sulle andestama . . .»

Varbla kahmas klaaspurgis liguneva jämeda pintsli ja paiskas naise suunas. Nukunägu tõmbas pea välgukiirusel tagasi ja pintsel prantsatas vastu ust, jättes selle valgele emailvärvile inetu, sogase rohekaspruuni laigu.

Varbla laskus toolile ja surus pea käte vahele. Mis see's on? Alati nõnda rahulik, enesekindel, iseteadev kunstnik Varbla märatseb ja loobib naisi esimese kättejuhtuva esemega nagu purjus agulikingsepp. Teda on maha jätnud loomisrõõm, pole kahju ajast, ei huvita edu, au, kuulsus . . . Ta ei tahtnud endale tunnistada, et kõiges on süüdi — Linda Tammik. Talle olid naised alati huvitavaiks aga mööduvaiks intermezzodeks, kes kunagi ei kiskunud teda välja tööhoost, kuidas on võimalik, et ta nüüd konutab tegevusetult ja hajevil oma maalide ees sellepärast, et kusagil rannakäärus on silmapaar, mida ta unustada ei suuda. Lora, kunstnik Varbla on tugev just oma üksinduses, ta ei vaja kedagi, ta ei lase ennast aheldada, ta demonstreerib kogu maailmale . . .

Haaras värvid ja pintsli ja hakkas kiirete tõmmetega üle katma «Katsumuse» üksikuna konutava ahervareme korstna ümbrust. Algas hoogsalt, aga juba kümmekonna minuti pärast jäid liigutused loiumaks, aeg-ajalt pidi ta ennast üles raputama mõtisklusest, kuni vihastus ja paleti lajatades lauale lõi.

Varbla pidi lõpuks tunnistama, mida kogu aeg enda ees varjata püüdis: peale uhke ja enesekindla kunstnik VV elab temas veel keegi teine Varbla, kes on sama visa ja järjekindel ja keda pole võimalik endast maha raputada ega eemale kihutada. See, mis Varblas talvisest «Deemoni» etendusest saadik tasakesi hõõgus, aga millele kunstnik raasugi õhku ei andnud lõkkelelöömiseks, puhkes ometi Kurenõmme varakevadistes kokkupõrgetes: ta armastas Lindat, nagu ta varem polnud ühtki naist armastanud. See, mille ta alati pilke ja üleolekuga juba idus lämmatas, kasvas seekord sitkeks, tugevaks puuks ja Varbla tundis, et ainult Linda võib talle tagasi anda rahu ja kindluse, loomingurõõmu ja elujõu.

Varbla varitses Tuult, kuni tabas selle koduteel koolist. Ta teeskles, nagu kohtuksid nad juhuslikult, saatis Tuult, lobises üht-teist ja lõpuks nagu moka-otsast poetas:

«Kas sa Kurenõmmel oled ka käinud?»

Tuul pööras järsult pea ja vaatas uurivalt Varblale, aga kunstniku nägu oli ükskõikne ja huvitu, nagu räägiks ta ilmast, ärivaateaknast või asfaldist, millel nad kõndisid. Tuulele meenus varakevadine päev, millal tema esitas Varblale taolise küsimuse ja kuidas ta siis hinge tagasi hoides vastust ootas. Ja nagu kevadel Varbla, nõnda nüüd Tuulgi viivitas vastusega, püüdes ära arvata, kas Varbla küsimus oli esitatud ainult muuseas või lootis ta midagi välja õngitseda. Ta vaid vaevu võitis tahtmise valetada ja vastas:

«Ei ole käinud. Aga sina olid seal...»

«Kust sa tead?»

«Nii kuulsate meeste kui sina teod ja käimised ei jää kunagi saladusse.»

Tuul muigas endamisi ja see muie ärritas Varblat nõnda, et ta peaaegu oleks plahvatanud nagu hiljuti

ateljees oma assistendi peale, sest ta uskus, et kumu tema Kurenõmme äpardusest on ulatunud siia ja Tuul ainult laveerib ja maskeerib veidi. Seda Tuul tõepoolest tegigi, kuid tema lõbusus oli pärit hoopis teisest allikast: Varbla oli tahtmatult kinnitanud talle seda, mida ta seni ainult oletas, nimelt et kunstnik ei olnud Lindat peale varakevadet kohanud. Tema, Tuul, oli Kurenõmmel viimati uusaastapäevil koos Varblaga, aga Lindat nägi ta üsna hiljuti, kui see mingite ametiasjade pärast pealinnas käis. Linda kiirustas, ta ei jäänud öösekski, ta nagu pelgas linna ja nad said vestelda ainult niikaua, kui jõid Tuule juures klaasi teed. Linda ei pärinud poole sõnagagi Varblat, ammugi ei kippunud kunstnikust kõnelema Tuul, sest see, mida ta hakkas aimama, kui kuulis Varbla raskest haigusest ja sel ajal ei näinud pealinnas Lindat, kasvas nüüd veendumuseks. Varbla külaskäigul Kurenõmmele oli juhtunud midagi sellist, mida tema juba algusest peale kartis. Ta arvas selle jälgi võivat lugeda Linda näostki. Linda kutsus Tuult Kurenõmmele ja mõned päevad tagasi tuli lühike kiri Kaarlilt, milles metsavaht pahaselt küsib, miks Ants on tema hoopis ära unustanud. Niipea kui ta lõpetab akvarelli, mida tahab panna aastapäeva tähistavale näitusele, ta sõidab.

Kõigest sellest ei lausunud Tuul Varblale sõnakestki. Kuidas Varbla ennast ka valitses, hakkas viisist, kuidas ta sigaretti süüdates mitu tikku läbi krapsis, kuidas ta sageli kahe sõrmega oma ninaselga triikis ja jutuvaheaegadel hääletult vilistas, läbi paistma kärsitus ja püsimatus, jooned, mida Tuul temas varem kunagi ei märganud. Vaevleb meie titaanike, vaevleb, muheles Tuul endamisi ja tal polnud põrmugi kahju, vaid vaikse sisemise rõõmuga otsustas ta omalt poolt Varbla helli kohti kombata ja küsis:

«Kas jõuad oma maalidega õigeks ajaks valmis, et neid näitusel välja panna? Kurenõmmel muidugi lõpetasid oma suurteose vasakpoolse naisfiguuri silmade modelleerimise . . .»

«Käi kuradile!» sähvas Varbla ja sõnakestki jumalagajätuks lausumata pöördus ja kiirustas tagasi südalinna poole.

«Oh-hoo, kui ägedaks on läinud meie džentlmen,» ümises Tuul talle järele vaadates. «Ta on kaotanud tuule purjedest...»

«See vana rebane teab rohkem kui laseb välja paista,» mõtles Varbla rahvavoolus eesmärgitult edasi lonkides. «Küllap käis Kurenõmmel, urgitses metsavahilt välja, mis seal kevadel juhtus ja koob nüüd Linda ümber võrke.»

Ja kuigi ta palju kordi endale kinnitas, et talle on ükstakõik, kas ja kes Linda ümber tiirleb, ei muutnud see midagi. Tusa ja vihaga jõi enese ühel õhtul purju, aga selgus, et ka Bacchus oli võimetu: ta ärkas hommikul peavalu ja tülgastusega iseenda vastu ja kui läks ateljeesse, istus seal kaua aega ilma, et oleks tõstnud katetki maalilt. Peaks tolle õnnetu vasakpoolse naise üldse maha kraapima ja maalima uue modelli järgi, mõtles ta, kuid ei liigutanud sõrmegi, sest teadis, kui vähe see teda aitaks.

Mida päev edasi, seda selgemaks sai Varblale, et kogu maailmas on ainult üks inimene, kes võib talle tagasi anda rahu, enesekindluse ja loomingulise lennu. Milline kurioosum — jääda poolele teele seisma... ühe naise pärast! Kui ta on vajalik mulle, minu kunstile ja minu tulevikule, miks ma siis vaevlen, miks ei kutsu teda endaga? Kui Linda oleks siin, vajuks elu jälle roopaisse ja ma töötaksin kolmekordse jõu ja hooga, ma lõpetaksin kiiresti «Katsumuse»...Ei, esmajoones pean lõpetama «Raielangil», muidu jääb tänavune kunstinäitus Varblata. Hiljem on siis juba aega panna punkt «Katsumusele».

Aga vabadus? Kunstniku piiramatu vabadus, selge pilk ja rahulik süda, mida nõnda kõrgelt hindasin ja taevani ülistasin?

Just need mul praegu puuduvad. Inimene on salapärane mehhanism, tema tujusid ja keerdkäike on raske ette näha, juhtub isegi, et naine on vajalik rahuks ja enesekindluseks. Tõepoolest, milleks siis vastu sõdida, kui see nõnda on? Muidugi, on raske ja alandavgi Kurenõmmele minna, see pole enam võitja uhke küllasõit, vaid paluja alandlik kahetsusetee, aga ma pean, sest minu kunst, minu kutsumus, minu tulevik

nõuavad seda. Vastuvõtt on algul kindlasti jahe, võib tõusta tormigi, aga on võimatu, et Linda oleks juba minu enda südamest välja kiskunud. Ta nõustub minuga tulema muidugi ainult abielunaisena, hüva, kunsti nimel olen nõus ka selle ohvriga ja nende ahelatega ...

Pidi algul sõitma otsekohe, aga hoidis end siis tagasi. Ei tohi kõiki trumpe käest ära mängida, arutas ta, kui ma vahepeal pole lõpetanud ainustki teost, paneb Linda selle kõik enda arvele ja ma langen liiga madalale ta silmis. Maksku mis maksab lõpetan «Raielangil», panen ta aastapäevanäitusele ja siis sõidan ...

11.

Linda tuba oli Kurenõmme metsavahimajas kõige avaram ja võeti sellepärast peoruumiks. Kaarel ja Tuul hakkasid juba aegsasti enne lõunat sealt üleliigseid ja segavaid esemeid teistesse ruumidesse laiali kandma, koondades siia kogu majapidamise lauad, millede liitmine nende erinevate laiuste ja kõrguste tõttu üheks suureks peolauaks nõnda, et tõusud ja langused ei oleks üleliia järsud, oli üsna keerukas ülesanne. Linda kihutas juba varahommikul Üüraste taha, sest, nagu Viia ütles, «see metsakuivendus ei anna Lindale uneski rahu.» Enne kodust lahkumist kinnitas Linda mitmel korral, et ärgu hakatagu lauda katma enne tema tagasitulekut, aga Viia kraamis välja linad ja käsutas mehed taldrikuid-kausse-nuge-kahvleid kandma, et Linda saabumiseks oleksid juba kõik eeltööd tip-top korras. Väsinud inimesest pole lauakorraldajat, arvas ta, ja eks tema tulemisi ole nähtud: arvab, et saab tagasi aegsasti, aga kui ükskord ilmub, on päike juba veerenud.

Kulinaaride kuninganna õhetas juba teist päeva pliidi- ja ahjukuumusest nagu kõige kaunim põllumoon. Metsnik Varma ümar, käbeda jutu, nobeda käe ja väleda suuga naine Hulda oli talle abiliseks, mõlemad olid oma ala suurte kogemustega ja mitmed keedukursused lõpetanud spetsialistid ja sahvri riiulid nõtkusid juba süldi- ja pasteedikausside, mitmet liiki garneeritud võileivataldrikute ja magustoiduvaagnate

all. Aga pearoog, praad ahjukrõbedate kartulite, pruuni rasvakastme ja värske aiaviljaga valmistus alles ahju rändama. Ei tea mitmendat puhku kord Viia, kord Hulda püüdsid Kaarli kinni, et pärida, mitu külalist on kutsutud, et veel kord tagavarasid üle lugeda ja arvestada, kas ikka jätkub. Kaarlile pakkus algul see loetlemine mõnu, aga varsti ta tüdines ja viimasel korral kähvas üsna järsult: mis seal nõnda lugeda, tulevad kõik Kurenõmme metskonna ametiisikud ja kuivendustöödel töötanud masinistid ja traktoristid koos abidega.

Kui taldrikud, noad-kahvlid ja klaasid olid lauale asetatud ja Hulda, käed puusas, kõigele kontrolliva ja hindava pilgu heitis, küsis ta:

«Aga kuhu keegi istub? Etiketi kohaselt peaks panema nimesildid.»

«Ah mine nüüd!» heitis Kaarel käega. «Küll igaüks leiab endale koha, kus ja kelle kõrval talle meeldib. Ainult noorpaari paneme laua otsa, sinna keeru kohale.»

Köögis kees midagi särisedes üle ja naised jooksid ahhetades appi. Kui mehed neile järele läksid, pahandas Viia, nagu oleksid nemad õnnetuses süüdlased:

«Tea mis te ometi peaksite siin kogu aeg jalus tiirlema ja segama . . .»

Mehed taganesid õuele.

«Aega on veel palju,» lausus Tuul. «Lähen jõe äärde, tead küll, toominga alla. Mul õnged seal põõsasse peidetud, pistan nad ehk vette. Kas tuled ka?»

«Ei ma tule, jään valvepostile. Küll varsti on naistel hädakisa lahti, et Kaarel, aita pada tulelt ära tõsta, Kaarel, too peenemaid puid, Kaarel, nuga on nüri, Kaarel ja Kaarel. Ja õllevaadil on ka tarvis silm peal hoida, tal on nii kõva trukk sees, et lööb äkki vitsa pealt või prundi eest.»

Tuulel oli Kurenõmme jõe käärudes oma vana lemmikkoht, kuhu ta läks tänagi. Kunagi kauges minevikus oli jõgi nähtavasti olnud palju laiem, ulatudes kõrge kaldani, mis praegu oli veest lahutatud laia lausikmaaga. Kevaditi ja sügiseti tõusis jõgi nagu iidseid aegu meenutades oma praegusest kitsast sängist ja laiana ja vahutavana kohises mere poole. Need olid

lühikesed perioodid, siis taandus jõgi jälle ja tema jalajälgedes kasvas rohi põlvini ja puhkes kümmet liiki aasalilli, nagu oleks jõgi käinud lilleseemneid külvamas.

Kõrgel kaldaveerel kasvas üksik toomingas, kallutudes jõe poole, nagu upitudes vaatama oma peegelpilti. Tuul laskus selle laia ja kaharpäise puu vilusse. Ta oli liiga laisk, et temast täna oleks olnud veepinnal hüplevate korkide järele valvajat ja seepärast ei vaadanud ta õngede poolegi.

Ülal rullusid helevalged kohevad pilved. Kattes päikese tõmbusid nad sinakaiks, peaaegu mustadeks, nagu püüdes kohutada kogu maailma. Mitte kauaks, juba vabastasid nad päikese tulikuuma ketta ja tõttasid sõbralikena, pimestavvalgeina ja kiiresti kuju muutvaina edasi. Toomingaokstel ja rohukõrtel saagisid suured ja väikesed rohutirtsud, läbipaistvate tiibadega kiilid sööstsid kivide vahel vuliseva veepinna kohal edasi-tagasi, kõrgel joonistas kanakull laiu kaari, vaid harva liigutades oma võimsaid tiibu. Vastaskallas tõusis järsuna otse jõest, seal oli liiva ja kruusa alla varisenud, nii et kaldapervel kasvava männi pooled juured olid paljad ja jõuetult sorgus. Pole kaugel aeg, millal pind hiiglase jalge alt kaob ja ta alla jõkke langeb, aga seniks kõigutab puu end uhkelt tasases soojas suvetuules.

Kõike seda oli Tuul palju kordi näinud, kuid kui tihti kunstnik oma armsakssaanud puu all istuski, igakord pakkus jõekäär midagi uut. Sedapuhku oli Tuul Kurenõmmel juba kauem kui nädal, kuid üsna harva leidis ta mahti kunas õngeritvadega, kunas väikese kokkupandava joonistusraamiga siia tulla, igatahes palju harvem kui oma varasematel külaskäikudel, sest suurem osa päevadest möödusid hoopis kaugemal metsas, otse Kurenõmme metskonna südames Üüraste järve taga, kus algas Sirtsu soo, mille harud nagu salakavala hiigelpolüübi kombitsad tungisid sügavale metsamassiividesse. Soo elab, rääkis Kaarel, soo ahmib endasse järjest uusi maid. Tema on omaenda elupäevadegi jooksul märganud, kuidas lodupealsed laienesid ja rabad endale pinda juurde võitsid, mis siis veel pikemast

ajast rääkida. Nüüd pandi sellele piir. Inimene alustas pealetungi soole. Tuul käis koos Lindaga läbi kogu uue magistraalkraavi, mis sirgena nagu püssiraud sööstis läbi küngaste ja orgude, läbi savi ja liiva, läbi imeva pori ja raudkõva kiviräha otse jõkke. See oli selgroog, millesse kahelt poolt jooksid harukraavid nagu ribid. Ööd ja päevad, jah, ka läbi valgete suveööde urasid Kurenõmme metsades ja padrikuis ekskavaatorid ja üleeile hommikul äkki vaikis kõik. Metsas, põlises metsas, kaugel asulaist kogunes palju inimesi kokku ja metsaülem Linda Tammik lõikas läbi üle magistraali seotud lindi. See oli sümboolne lint, sest veed jooksid juba varem, aga sellega tähistati kogu Kurenõmme metskonna kuivendusvõrgu valmimist. Nüüd olid osad vahetatud: inimene ründas sood, kiskus temalt suured maa-alad, imes temast elujõu, lõpetas tema salakavala edasitungi. Kuidas nad olid väärikad ja tähtsad, kõik need vanad metsakarud, nagu Kaarel ja metsnik Varmas, ja kuidas nad püüdsid teha nägu, nagu poleks juhtunud midagi, nagu see päev oleks samasugune nagu kõik teisedki. Tuul rõõmustas endamisi kõige rohkem aga seepärast, et ta nägi Linda silmis pärast talve esmakordselt jälle endist rahulikku ja rõõmsat naeratust.

Jões sulpsatas. Pidi see vast olema suur kala, lainerõngad jooksid kaldani välja. On vist aeg minna koju... Uus, veelgi tugevam sulps sundis Tuult silmi tõstma. Teiselpool kääru seisis Kaarel ja viipas käega.

«Nähtavasti hilinesin,» ümises Tuul tõustes. «Võib-olla suigatasingi...»

Kaarel ootas teda. Kui Tuul metsavahini jõudis, ei olnud tol kiiret minekuga. Kaarli hommikul nõnda kavalust ja vempetäis ilme oli tõsine, rasked kulmud peaaegu varjasid silmade vaate, hambad olid kõvasti surutud piibuvarde.

«Istume,» ümises ta.

«Kas pole juba aeg...?»

Kaarel laskus kaldanukile, rapsas kasteheinakõrre ja hakkas seda piibuvarrest läbi ajama.

«Meile tuli... ootamatu külaline,» rääkis ta aega-

misi. «Otse pealinnast... Kunstnik Varbla vuras oma limusiinil kohale.»

Nüüd istus ka Tuul. Kõike, ainult mitte Varblat ei oleks ta osanud Kurenõmmele oodata. Mis kevadel täpselt juhtus, ta ei teadnud, sest tema siinoleku päevil ükski kolmest nagu vaikiva kokkuleppe alusel sõnagagi ei riivanud Varblat ega tema käiku siia, kuid selletagi aimas Tuul, et oli toimunud raske ja traagiline kokkupõrge. Kui ka oleksid märkamatuks jäänud karmid jooned vana metsavahi suunurgis, oli võimatu mitte näha Lindas toimunud muutusi. Rõõmsa, pisut vallatu, pisut kärsitu, uudishimuliku, alati seesmiselt pakitseva ja hõõguva noore neiu asemel kohtas ta seekord mõtlikku, endassetõmbunud, tasakaalukat naist. Kevadised sündmused jätsid oma jäljed nii Linda näkku kui hinge ja Tuul aimas, et kõik polnud kaugeltki lõppenud, et unustuse sammal polnud veel enda alla matnud valu ja pettumust, mis terava raherajuna oli langenud otse Linda avatud ja kaitseta hingele. Seepärast oli Tuul ka nõnda rõõmustanud, kui nägi metsamiitingul Linda silmis süttivat endist õnnelikku naeratust.

«Linda pole kodus?» küsis ta.

«Ei veel...»

Nagu ennegi saagisid sirtsud, siristasid linnud, aga Tuul ei kuulnud neid.

«Peab Varblale ütlema, et ta jalamaid tagasi linna sõidaks,» lausus ta lõpuks.

«Ta ei lähe!»

«No-noh?»

«Ütlesin talle, et meil pole kellelgi isu teda näha, et sõitku edasi või tagasi, peaasi, et teda Kurenõmmel näha poleks. Aga tema väga viisakalt palus, et lubaksin tal see üksainus kord Lindaga kohata. Ta ei saavat rahu, tal on ilmtingimata tarvis Lindaga kõnelda.»

«Tema ja tema! Nagu ta veel vähe oleks Lindat piinanud. Ei, me ei tohi lubada tal vanu haavu lahti käristada, ta peab enne ära sõitma, kui Linda koju tuleb.»

Kaarel viskas pigise rohukõrre eemale.

«Ma oleksin ta uksest välja visanud, oleksin ta kihutanud tükkis autoga õuelt kus see ja teine, aga ta küsis minult: mis õigusega sa tahad rikkuda kahe noore

inimese elu? Susi neid praegusaegseid inimesi mõistab! Näed ise, mida Linda on üle elanud... kuidas ta praegugi vaevleb. Uskusin kogu aeg, et see tuleb sellest, et viha ei anna järele. Aga mis siis, kui eksisin, kui on hoopis vastupidi? Ma ei taha võtta pattu oma hingele...»

«Mis õigusega tahad rikkuda kahe noore inimese elu!» See kõlas eht-varblalikult — kõrgelennuliselt, pateetiliselt. Samas hüppas Tuul püsti: ei, aitab sellest mängust! Kogu talve ta kõhkles ja heitles, peitis end tagasihoidlikkuse, teiste õnnele mittevahelesegamise taha, kuid kui ta oleks õigel ajal Varbla kameeleoniiseloomult maski maha rebinud, oleks õnnetus küllap vist tulemata jäänud. Loidus, argus, pelgurlikkus on tihti elus võrdsed kuriteoga, andestamatu kuriteoga.

«Lähme!»

«Selleks ma tulingi,» tõusis ka Kaarel. «Sa tunned toda pintslikuningat ammu, tead, mis temast arvata... Võib-olla ta tõesti...» Takerdus, algas hoopis uuest kohast: «Linda pole enam endine, tal on valu südames ja ta on mul ainus...»

Tuule kärsitus kahanes ja hoog vaibus. Lindal on valu südames... Kes võib kustutada valu, mille inimeses on süüdanud inimene? Ainult puupakust oleksid kevadised sündmused möödunud mõjutult, võib-olla Varbla tunneb oma süüd, võib-olla ärkasid temas ausad ja siirad tundmused Linda vastu, võib-olla tahab ta olla arstiks haavadele, mis ta ise raius, võib-olla... Jah, võib-olla! Kes on tema, Tuul, et tahab segada elu käiku, on's tema kohtumõistja või lepitusingel? Linda armastus ei kustu mõne kuuga, ehk toob tänane päev talle tagasi rahu ja õnne, mis temalt nõnda halastamatult riisuti?

Jällegi keerles ja pöörles kõik Tuules, aga minna tuli, ükskõik kui raske, kui raske ja pikk oli kilomeetriline tee jõekäärult Kurenõmme metsavahi majani.

Varblat polnud maja juures näha ja Viia teadis öelda, et linnamees oli lonkinud mere poole. Kui meestel poleks liialt oma mõtetega tegemist olnud, oleksid nad ise märganud, et alati nõnda toimekas ja väsimatu Viia jäi põlleserva näppides trepile seisma, justkui

miski vaevaks ta südant. Vaevaski. Ei Tuul ega Kaarel aimanud, kuidas nad hommikul lauakatmisel külvasid rahutust kahe hea naise hinge. Viia ei pannud küll tähelegi, ja kui Hulda talle pärast küünarnukiga külge müksas ja poolsosinal päris, et millisest noorpaarist Kaarel rääkis, ümahtas ta ainult, et usu sa va Kaarli vigureid. Aga kui õuele veeres läikiv auto ja sellest välja hüppas linnakunstnik, tõmbus ta süda valusasti kokku. Ega's ometi selle paharetiga?

Viiast poleks olnud küsijat, aga Hulda ei saanud sellest ajast peale, kui saabus külaline linnast, enam kusagil rahu. Ta varitses aja, millal Kaarel oli üksinda ja usalduslikult naeratades päris:

«Mulle sa võiksid ikkagi öelda, ega ma kellelegi ei iitsata . . .»

«Mida?»

Hulda lähenes veelgi.

«Kas too linnasaks on peigmeheks?»

Kaarel võpatas ja võttis piibu suust.

«Ptüi ja veel kord ptüi! Mis valu sul nende peigmeestega?»

«Sa hommikul ise ütlesid, et noorpaari paneme laua otsa . . .»

«Oh seda naiste uudishimu küll!» vangutas Kaarel pead. «Ma ei räägiks sulle veelgi, aga äkki kõrvetad kõik liha söeks.»

Neil oli metsas oma noorpaar, lõbus, elurõõmus, tugev noorpaar. Alatasa nad laulsid, üks ajas madalat ja jämedat bassi ja teine lasi kõrgelt, diskandiga. Hommikul koiduga hakkasid peale ja kumbki püüdis olla esimene; päev läbi kajas Kurenõmme mets nende laulust ja viimasel ajal ei vaikinud öösekski. Need olid kaks ekskavaatorit, mis kaevasid Kurenõmmele kraave ja mida kõik metsamehed juba ammu hüüdsid «meie noorpaar». Masinate hääled sulasid kenasti duetiks kokku, aga nende juhid viimasel ajal ei tahtnud teineteisega rääkidagi, ei tea, milline must kass nende vahelt läbi lipsas. Ka juhte hüüti noorpaariks, sest üks oli pikk ja tugev noormees ja teine nõnda nääpsuke tüdruk, et lihtsalt ime, kuidas selline julgeb nii suurele masinale ronida. Aga ronis ja töös ei andnud bassihäälelisele

kaaslasele tollivõrdki alla. Täna on nad peo auküla-listeks, ehk lepivad äragi, noorte inimeste asi.

Ranna pool vilksatas puude vahel Varbla kogu ja Kaarel unustas noorpaari ja Hulda ning kaalus, kas tema juuresolek peaks olema vajalik või mitte. Aga mina ütlesin talle juba kõik, mis mul südamel ja mis oskasin, mõtles ta, las linnamehed arutavad nüüd omavahel ja läks tuppa.

Tuul ootas laiaharulise männi all pingil. Varbla oli lõiganud endale kadakast kõverakonksulise ja pahkliku kepi ja kooris seda käigul. Ta näis oma tihedate ja lopsakate juuste all kõhnana, näojooned olid teravamad kui varem, huuled kitsad ja kogu ilme kahvatu, nagu ikka inimesel, kes kaua aega on olnud haige või kes päevad läbi veedab ruumis. Aga ta käik oli reibas, vesihall, õrnade sinakate triipudega ülikond oli äsja tulnud rätsepa nõela alt, kinganinadelt põrkas tagasi päikesekiir. Varbla ei näinud Tuult enne, kui see männi alt välja astus. Nuga tõmbas tahtmatult kepist sügava laastu ja Varbla kirus endamisi, et juba jälle on ta mul risti jalus ees, kuid ta ei lasknud midagi välja paista ja sõbralikult, vähemagi üllatuseta hääles või näos sirutas Tuulele oma pikkade peente sõrmedega käe:

«Servus! Oo, kui tõmmu sa oled, hullem kui neeger. Kadestan sind südamest, minu tänavune suvi on möödunud nelja seina vahel.»

Kui Tuul kohe ei vastanud, jätkas:

«Oled juba kaua siin? Suvitad? Püüad kala?»

«Nii ühte kui teist . . .»

«Muidugi maalid ka tasapisi. Ära tee ühtigi nõnda tagasihoidlikku nägu, sinu akvarelle näitusel ju lausa ülistatakse. Sa oled visa, võib-olla jõuad veel kaugele . . . Mis siis ikka, soovin edu, soovin edu! Aga mina laisklesin kaua, lamasin, vahtisin lakke ja mõtisklesin. Mu «Raielangil» oli viimistlemata, aga nad käisid mulle nõnda kaua peale, et pane ja pane näitusele välja, et lõpuks andsin järele. Mis ime siis, et mõni kriitik, kes polnud asjaga kursis ja ise asjast üsna vähe taipab, võttis seda lõpetatud teosena ja kippus virisema. Mul pole sellest ei sooja ega külma, aga nemad demonstreerisid oma võhiklust.»

Küllap sul oli nii sooja kui külma, mõtles Tuul, ei sa sellest muidu nõnda pikalt-laialt seletaks. Esimest korda märkis kriitika täiesti üksmeelselt tagasilangust, tühja poseerimist, värvidega vigurdamist kunstnik Varbla maalis, muidugi ei olnud see balsamiks sinu auahnele hingele. Aga mitte see pole praegu tähtis, mitte selleks ei kutsunud Kaarel teda jõe äärest koju! Näe, praegugi väljus Kaarel majast ja kohmitses midagi trepi kõrval, heites salamisi käe alt pilke nende poole: ta on ärevil, ta on rahutu, ta loodab temale, Tuulele...

«Miks sa siia sõitsid?» küsis Tuul järsult ja seosetult. Varbla ei avaldanud millegagi üllatust, ta oli midagi selletaolist oodanud. Ta klõpsatas oma taskunoa kokku ja libistas taskusse.

«Mul on tarvis Lindaga kõnelda.»

«Kas see pole üleliigne ja kohatu... pärast kõike, mis on juhtunud?»

«Hoopis vastuoksa, just nüüd on Lindaga kohtumine mulle hädavajalik ja möödapääsematu. Ma ei lahku Kurenõmmelt enne, kui olen Lindat näinud, tulgu mul kas või terve nädal oodata... Või kavatsed sina mind takistada?»

«Ma olen kibedalt kahetsenud, et sinu talvel siia tõin ja et ei teinud midagi, et ära hoida sinu kevadist luigejahi-sõitu. Kardan, mul tuleks uuesti kahetseda, kui jätaksin sulle otseselt ja suu sisse ütlemata, et sõida Kurenõmmelt ära. Sõida jalamaid! Sa ise tead paremini kui mina, millist südamevalu sa Kurenõmmele külvasid. Sa ehk märkasid, et siin valmistutakse täna peoks. Siia, vanasse metsavahimajja, koguneb Kurenõmme metskonna rahvas, et pühitseda suurpäeva oma elus...»

Varbla läks Tuulest mööda männi alla, laskus pingile, toetas kukla vastu puu krobelist tüve ja suunas pilgu üles tuules tasa õõtsuvaile okstele. Ta tegi liigutuse, nagu suruks vaid pingutusega haigutust tagasi.

«Sulle on see igav, aga neile inimestele siin, kelle kogu elu on seotud metsa kasvatamisega, hoidmisega ja hooldamisega, on see suurim pidupäev. Kui Linda eile kuulutas kuivendusvõrgu avatuks ja soovis raba-

vetele head teed merrevoolamiseks, oli ta jälle endine rõõmus, õnnelik Linda. Kas sa tahad selle kõik uuesti . . . surmata?»

«Milleks nõnda traagiliselt, kulla sõber?» naeratas Varbla. «Rääkisin sulle, et mul oli rohkesti vaba aega, et lamasin, vahtisin lakke, mõtisklesin. Võid olla kindel, et ma ei sõitnud siis ülepeakaela. Sinu mõtteavaldused sellest, kui kahjulik ma olen Lindale, pole mulle uudiseks, kuulsin neid juba talvel. Nad on, ära pane pahaks, igavad. Mulle on olemas ainult üks kohtumõistja ja selleks on Linda. Ma ootan teda.»

Tuul tahtis vastata veelgi teravamalt, taipas aga sõneluse mõttetust ja läks Kaarli juurde.

«Ta ei kuula mind,» ütles.

Metsavaht turtsatas nagu siil.

«Eks istugu siis pealegi, kuni hallitus selga kasvab. Aga tuppa ma teda ei kutsu . . .»

Linda tuli varsti. Tal oli kiirest käigust kuum, ta oli haaranud räti juustelt, kuna teise käe kõveruses kandis suurt kimpu uudishimulikke karikakraid, uhkeid kuningakübaraid, häbelikke anemoone, tüsedaid karukollasid. Ta viipas juba kaugelt Kaarlile ja Tuulele:

«Kas on kõik valmis, külalised saabuvad varsti . . .» Jõudnud lähemale, jutustas: «Noorpaar on ilusasti metsast väljas, seisavad suure tee ääres sõbralikult teineteise kõrval . . . Kus on Viia, korjasin tee äärest talle laua ehteks mõned lilled?»

Tõrjus Paukit, kes tema najale hüpata püüdis ja hüüatas siis:

«Oh mind küll, kõige tähtsama unustasin hoopiski. Meie luiged on tagasi!»

Igal teisel päeval oleks Kaarli süda hoopis valjemini lööma hakanud, aga täna ta imes ainult oma piipu. Linda jätkas:

«Jah, nad on mõlemad jälle siin. Sina, Ants, pole ju neid näi . . .»

Lause jäi lõpetamata, sest ta silmad peatusid inimesel männi all. Kunstnik tõusis juba siis, kui Linda hüüdis oma esimesed sõnad, jälgides teda varjamatu vaimustusega kõikide lühikeste lausete ajal, mis Linda isale ja Tuulele ütles. Pagan võtaks, kui palju hoogu

ja tulisust oli selles metsade tütres! Kui Linda poolel sõnal katkestas, nihkus Varbla varjust päikesepaistesse, vasak käsi toetumas oma vastsele kepile, kuna paremasse oli kägardatud pintsakurevää. Nüüd seisis ta Lindale nõnda lähedal, et oli näha naise iga näojoon ja Varbla hingas sügavalt: ta oli kaunim kui kunagi enne! Ta näos on midagi muutunud, kuigi on raske ütelda, mis just. Jah, suujoon on karmim, silmade vahel on kaks kurrukest, mida võib-olla poleks aga üldse näha, kui valgus poleks nõnda hele ja kui ta ei vaataks nõnda pingutatult. Printsessist on kasvanud kuninganna, mõtles Varbla ja võrdlus ei tundunud talle põrmugi kunstlikuna. Ainult silmad! Varblale meenus äkki Mona Lisa, see oligi sarnasus, mis juba Lindaga tutvumise esimestest päevadest teda kiusas. Linda silmades muutus üllatus kohkumiseks ja taandus siis jahedaks, eemaletõukavaks ükskõiksuseks. See siiski on parem kui kuum viha, mida Varbla kõige rohkem näha kartis, ja ta astus lähemale.

«Tere!»

«Tere,» vastas Linda ja talle sirutatud kätt nägemata läks aeglasel sammul toa poole. «Meil pole enam palju aega,» ütles ta isale. «Metsnik Varmas läks kodust läbi ja lubas otsekohe tulla. Küllap saabuvad varsti teisedki.»

«Kõik on vastuvõtuks valmis,» vastas Kaarel.

«Hästi. Ma panen lilled vaasidesse ja korraldan end pisut . . .»

Uks langes Linda järel kinni. Samas pani Viia tühja veeämbri kolksatades trepile ja hüüdis:

«Hei, kuhu te kadusite kõik? Tooge vett!»

Kaarel võttis pange ja läks üle õue kaevu poole. Tuuleõhk tõi metsast vaigu- ja meelõhna, kase nõtked oksad vabisesid ja sahisesid. Noored kuldnokad siuksusid oma pesakastis, kuni tugevam neist pistis alles hallide sulgedega pea august välja. Kõike seda tajus Tuul ilma millelegi eriti tähelepanu kinnitamata. Tal oli kerge ja hea olla. Linda ei andnud Varblale kättki, too peaks ise taipama, et kõige õigem on tal otsekohe tuldud teed tagasi linna kihutada.

Ent Varblas ei vilksatanudki mõtet ärasõidust. Vastu-

võtt oli jahe, aga ta ju ei oodanudki, et Linda talle ummisjalu kaela lendab. Kas minna tuppa järele? Ei, seal võib Lindal tekkida halbu mälestusi ja naised tuulavad ja kolistavad seal kõikjal ringi. Ta ootab Lindat, ei ole tark otsekohe rünnakule asuda, tuleb anda aega harjumiseks ja rahunemiseks. Hiljem, kui Linda väljub, jalutavad nad ja kõik selgub ja klaarub — loodus on sõbralik ja vennalik lepitaja.

«Lu-luuu,» kostis lahe poolt. Varbla nõksatas sirgu ja pead kuklasse kallutades vaatas häälte suunas.

«Kas ma ikka kuulsin õieti? Justkui luige hääl...»

Kaks luike lendasid rahulikult üle metsavahi maja. Nende mustad jalad olid tõmmatud vastu valget sulekatet, pead pöördusid aeglaselt kord vasakule, kord paremale.

«Luigelend südasuvel!» imestas Varbla.

Lindude siluetid kadusid puude taha.

«Need on kaks mahajäänud luike,» ütles Kaarel, kes oli veeämbri keset õue maha pannud ja lindudele järele vaatas. «Sa imestad, et luiged südasuvel Kurenõmmel elavad?»

«Aga muidugi! Eesti on luikedele läbilennumaaks.»

«Nende kahe luige lugu on väga lihtne. Kevadel tõi Linda koju luige, keda üks kütt oli raskesti haavanud. Lind oli väga nõrk ja abitu, keegi ei uskunud, et ta ellu jääb. Aga Linda soendas ja poputas teda, toitis poolvägisi, kuni luik hakkas toibuma. Viisime ta jõe kõige rahulikumasse kääru. Ta oli veel jõuetu, vaid harvade tõmmetega sõudis veepinnal edasi. Aga kui uhkelt ta pead püsti hoidis! Ehitasime talle kaldale väikese majakese ja seal ta elas. Kui ühel hommikul jälle jõe äärde läksin, jahmusin nii, et peaaegu oleksin piibu kaotanud: jõesopis oli kaks luike! Kutsusin Linda ja koos lähenesime jõele. Üks lindudest hakkas rahutult keerlema, ujus eemale, kus tiirutas seni, kuni õhku tõusis. Aga teine jäi paigale. Lugu paistis algul imelikuna, aga selgitus oli lihtne: kui kütt kevadel luige alla kõmmutas, siis üks teine lind eraldus parvest ja lendas kogu päeva koha ümber, kuhu langes ta haavatud kaaslane. Otsis ja otsis, kuni leidis.»

Kaarel koputas piibu vastu pingiotsa tühjaks.

«Need nad olidki?» viipas Varbla ülelennanud luikedele järele.
«Needsamad. Haavatu paranes, jaksas varsti jälle lennata, ja nad kolisid ümber Kurenõmme lahele. Seal nad nüüd kahekesi elavadki. Küll nad sügisel jälle koos omastega tagasi lõunasse rändavad. Luiged on juba kord sellised mõistatuslikud linnud...»
Trepile ilmus Linda. Ta oli vahetanud treeningtressi halli seeliku ja kõrge kraega ning pikkade varrukatega roosaka pluusi vastu.
«Isa, kuhu sa veega jäid?» küsis ta. «Lilled närtsivad ära.»
Kaarel kahmas pangesangast ja kadus tuppa. Nüüd on paras aeg, mõtles Varbla, ükskõikne naine ei oleks end nõnda kähku ehtinud ja lähedal pole kedagi peale vanapoiss Tuule. Varbla astus mõned kiired sammud, nii et seisis Linda ees.
«Ma pean sinuga rääkima,» ütles ta poolel häälel, nii et Tuul ei kuuleks.
Linda pilk libises üle Varbla, nagu näeks teda esimest korda. See oli asjalik ja ükskõikne pilk, nagu oli asjalik ta toongi, kui vastas:
«Mul on vähe aega...»
Linda seisis trepiastmel nõnda, et ta oli pikem Varblast ja kunstnikul oli ebamugav rääkida ülespoole vaadates.
«Kui jalutaksime veidi, oleks mugavam kõnelda.»
Linda ei liikunud paigast.
«Kui su jutt pole pikk, kõnele siinsamas.»
Kahju, mõtles Varbla, just kõndides oleks olnud kergem rääkida. Aga ta ütleb mulle jälle sina, ja see on väga hea tundemärk.
«Mis mul südamel pakitseb, seda ei saa ühe-kahe sõnaga välja öelda...»
«Sul pole kunagi puudu olnud kaunitest sõnadest...»
Varbla neelatas — Linda pilkab! Mis parata, kui asusin Kurenõmme teekonnale, teadsin ette, et mind ei võeta vastu meelituste ja kallistustega.
«Sa oled pahane ja sul on õigus selleks. Olin ülekohtune, olin ülbe sinu vastu. Uskusin talvel, et kõik möödub, et unustan mina ja unustad sina. Olin harju-

nud elama nõnda. Aga hilisemad päevad näitasid, kui raskesti ma eksisin. Kui olin haige, sonisin sinust, hiljem sa tõmbasid kõik mu mõtted endale, nii et ma terveid nädalaid ei suutnud puutuda pintsleid. Taevas üksi teab, milliseid jõupingutusi mult nõudis, et «Raielangil» kuigivõrd lõpule viia. Tulemustest sa muidugi juba lugesid.»

«Nii et kunstnik Varbla ebaõnnestumises olen süüdlaseks mina.»

«Mitte seda ei tahtnud ma öelda. Kõnelesin sellest, et teaksid: kõik mu päevad ja ööd pärast luigejahti on olnud üksainus igatsus sinu järele. Armastan sind, anna mulle tagasi mu rahu!»

Tuul kuulas kõike segaste tunnetega, ta juba ammu tahtis lahkuda, et oma juuresolekuga mitte kedagi segada. Nüüd köhatas ta ja lausus:

«Mul jäid unnad vette, lähen korraks veel jõe äärde, ehk on mõni haug otsa hakanud . . .»

«Jää siia!» ütles Linda. Ta vaatas endiselt otse Varblale ja väliselt vaid väga väikesed pisiasjad reetsid ta erutatust.

«Aga «Katsumus»? Kas sa rebisid ta tükkideks?»

«Miks tükkideks?» jahmus Varbla.

«Kas sul endale pole sellist väga lihtsat mõtet pähegi tulnud? Ja ise veel kõnelesid, et mõtlesid palju ja kannatasid.»

Varbla taipas, kuhu sihtis Linda, aga ta laveeris sellest karist osavasti mööda:

«Jah, mõtlesin ning kannatasin. Sellepärast ebaõnnestus «Raielangil» ja ma pole teinud ka midagi muud. Rahuta pole tööd, pole loomingut, aga mina hulgun ringi nagu Ahasveerus. Üks sõna sinult, üksainus sõna ja ma sööstan uuesti tagasi töösse.»

«Ära unusta, et naine köidab, naine eksitab, naine aheldab.»

«Ära ole halastamatu!» anus Varbla. «Ära võta kõiki mu kevadisi sõnu puhta kullana, neis oli palju teesklust ja võltsi poosi. Ning veel rohkemas ma lihtsalt eksisin. Uskusin, et ainult see, kes on üksi, on vaba ja tugev. Praegu vajan ma ise tuge, õhutajat ja ergutajat. Selleks saad olla ainult sina, sinuta ei suuda ma lõpe-

tada «Katsumust» ega alustada midagi uut. Usu mind, «Raielangil» oli ainult ajutine ebaõnnestumine, ma olen võimeline üllatama kogu maailma.»

«Sa vajad modelli vasakpoolse detaili naisfiguuri jaoks.»

Varbla vaikis hetke. Kui karm on Linda! Talle ei näi mingipärast meeldivat, et kasutasin teda modellina. Imelik, miks, nagu maalikunsti ajalugu tunneks vähe näiteid, kuidas suured meistrid maalisid nii portreedel kui ka kompositsioonidel oma naisi ja sõbrannasid. Kas ta siis midagi pole kuulnud Saskiast ... Tuleb taganeda veelgi, küll ma teda hiljem harjutan mõttega, et see on au, aga mitte häbi.

«Kuidas sa mind kogu aeg piitsutad mu enda sõnadega,» ütles ta. «Peksa, peksa mind, olen selle kuhjaga ära teeninud. Kui sulle ei meeldi, et olid mulle modelliks, ma otsin uue. Näed, kuidas ma olen valmis järgnema kõikidele sinu soovidele. Ja ma annan sulle au, kuulsuse, rikkuse, kõik, mida ihaldad ...»

«Aitab!» katkestas Linda teda teravalt. «Aitab,» kordas ta. «Sa ootad ja mul on kiire. Minu vastus on lühike: ei, ei, ei!»

Linda toon oli nõnda järsk ja terav, ta ilme ja hoiak nõnda otsustav ja tõrjuv, et esimest korda hiilis Varblasse jäine aimdus, et ta on asjata sada kilomeetrit maha sõitnud.

«Sa vihkad mind ikka veel?» küsis ta.

«Ma mitte ainult ei vihka, vaid ka põlgan sind. Sa näed ja imetled ainult iseennast, sulle peab elu andma au, kuulsuse, naudingu, selle saavutamiseks oled sa valmis oma poriste jalgadega tallama teiste inimeste südameil. Kedagi, mitte kedagi maailmas ma ei põlga, aga sind põlgan, sest sa oled kõigist kõige alatum, kõigist kõige närusem. Ja nüüd vabasta tee, meile tulevad külalised.»

Metsavahimajale lähenes metsnik Varmas, kogukas, tugev, alati heatujuline, jutukas, lärmakaski. Ta teretas kõiki, ulatas oma laia kämbla Varblalegi:

«Seda noort seltsimeest näen küll esimest korda elus. Ei tea, kas ministeeriumist või? Aga miks siis nõnda mossis? Täna peab Kurenõmmel olema ainult

rõõmsaid nägusid, täna laulame ja põrutame tantsu, nii et maakamar lõhki. Aga teil on nägu, nagu oleksite kosjadega põhja kõrbenud...»

Kaarel, kes juba ammu kotta tuli ja kõike lahtise ukse kaudu kuulis, võttis suunurgast kustunud piibunosu ja hakkas seda vastu uksepiita tühjaks kopsima. Ta muigas jälle ja ta silmanurgis mängisid kiirtevihud.

Varbla ei teadnud, kuidas olla, mida teha, kuhu minna. Ta ei suutnud veel hästi uskuda, et kuulis õieti, võib-olla Linda kättemaksuks ainult veidi naljatas. See on arusaamatu naiselik jonn, iga inimene võib ju komistada...

Maja nurga tagant tuli noor sale tüdruk ja kõik ruttasid talle käratsedes vastu. Varbla taipas hüüdeist, et see nääpsuke oligi üks päevakangelasi — ekskavaatori juht. Leidis ka ameti, tõmbus kunstnikul suunurk põlglikult üles ja jalutas pikkamisi auto juurde, ise teravalt kuulatades ja olles valmis hüüde peale jalamaid pöörduma ja tagasi minema.

Keegi ei hüüdnud teda.

Varbla vajutas starterinupule ja lasi mootoril vaikselt töötada, nagu vajaks mootor ka suvel soendamist.

Keegi ei jooksnud auto juurde.

Kui mõni aeg hiljem teise ekskavaatori pikk heledapäine juht metsavahi maja ette jõudis, küsis ta:

«Kes see hull siit välja kihutas? Oleks peaaegu mu alla ajanud.»

«Ah, oli keegi...» heitis Kaarel käega. «Astuge, palun, edasi, kohe toon keelekastet, otsekohe...»

Rõõmsalt sumisedes, naljatades ja naerdes läksid võõrad ja omad majja, ainult Tuul jäi õuele. Ta tahtis veidi aega üksinda olla. Hääled ülal sundisid teda pead tõstma.

Kaks suurt varju libisesid üle majakatuse, üle muru, üle mändide — luiged lendasid tagasi lahele.

SISUKORD:

Освальд Александрович Тооминг
ЛЕБЕДИНЫЙ ПОЛЕТ
На эстонском языке
Оформление П. Рээвеэр
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантеэ 10

*

Toimetaja H. Välk
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja H. Veber
Korrektorid A. Kalberg ja V. Kaints

Ladumisele antud 28. IV 1956. Trükkimisele antud 25. VII 1956. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 25. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 20,5. Arvutuspoognaid 21,85. Trükiarv 14 000. MB-06711. Tell m se nr. 1618. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind rbl. 8.10.

7—3